॥ अथ श्रीवाल्मीकिरामायणे किष्किंधाकांड प्रारंभः ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

किष्किंधाकांडम्.

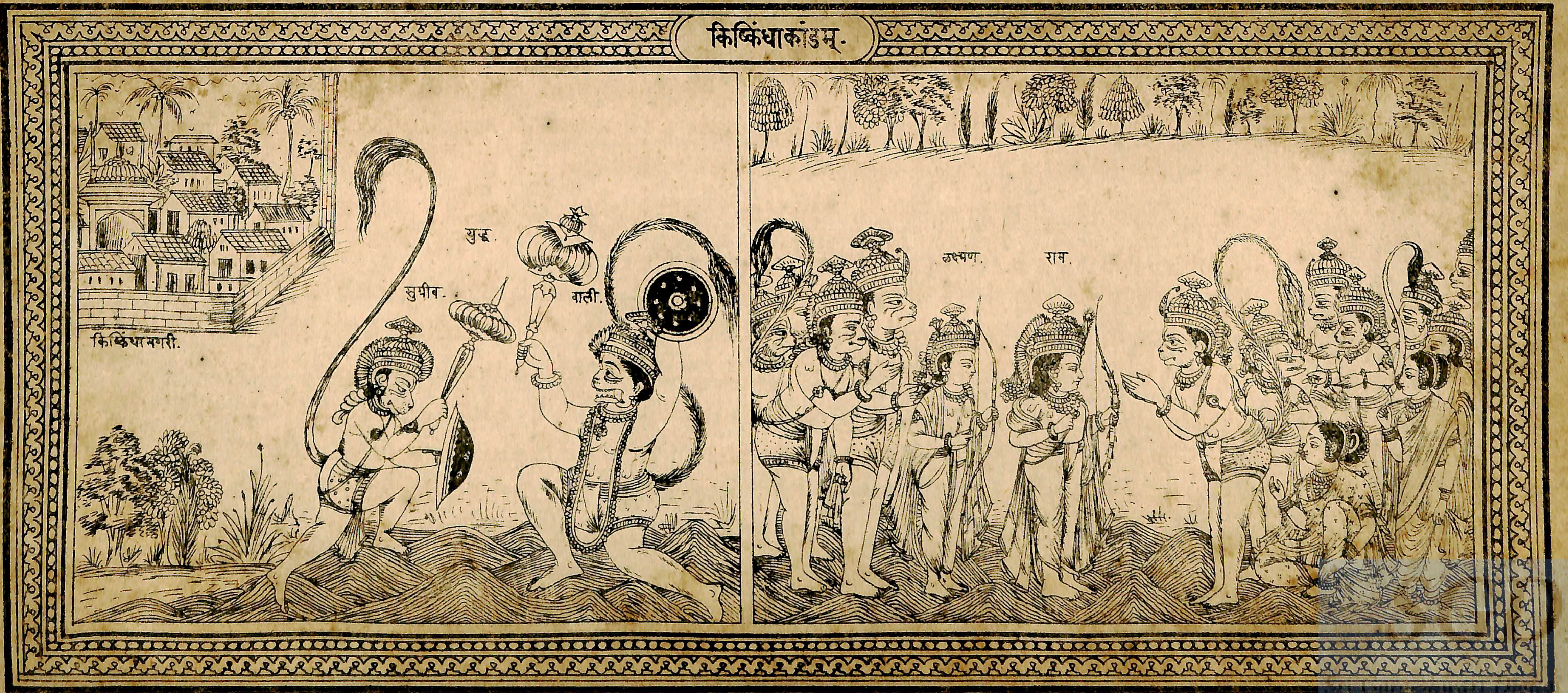
किष्किंधानगरी.
युद्ध.
सुग्रीव.
वाली.
लक्ष्मण.
राम.

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ सुग्रीवस्यावनंतुयेंइंद्रसूनोश्चमर्दनं मारुतेर्मुद्रिकादानंकृतंयेनसमेगतिः ॥ १ ॥ सविराधादिवधेनप्रसिद्धपराक्रमःपंपादर्शनोद्दीपितकामोवातांसुग्रीवा
धिष्ठितर्ष्यमूकसमीपगांपुष्करिणींपंपानद्यंतरगतंपंपाख्यंमतंगाख्यंवासरोविशेषं विललापपर्यदेवयत् ॥ १ ॥ तांपंपांदृष्ट्वातज्जन्यहर्षात्तस्येंद्रियाणिचकंपिरेउद्रिक्तविकाराणीवाभू
वन् कामवशमापन्नइव ॥ २ ॥ वैदूर्यवत्तत्प्रभावान्निर्मलोदकापंपातदाख्यसरोवरावच्छिन्नापंपानदी तज्जलस्यौपाधिकश्यामत्वप्रतिभासाद्वैदूर्यप्रभासादृश्यं उपाधिमाह फुल्लेति
द्रुमादिच्छाययातथाभानम् ॥ ३ ॥ पंपायाःकाननंतत्परिसरवर्तिकाननं यत्रकाननेसशिखराइवउन्नताग्रशाखाभिःसशृंगाइवद्रुमाःशैलावाशैलाइवराजंति ॥ ४ ॥ शोकाभिसं

श्रीसीतारामचंद्राभ्यांनमः ॥ ॥ सतांपुष्करिणींगत्वापद्मोत्पलझषाकुलाम् ॥ रामःसौमित्रिसहितोविललापाकुलेंद्रियः ॥ १ ॥ तत्रदृष्ट्वैव
तांहर्षादिंद्रियाणिचकंपिरे ॥ सकामवशमापन्नःसौमित्रिमिदमब्रवीत् ॥२॥ सौमित्रेशोभतेपंपावैदूर्यविमलोदका ॥ फुल्लपद्मोत्पलवतीशोभिता
विविधैर्द्रुमैः ॥ ३ ॥ सौमित्रेपश्यपंपायाःकाननंशुभदर्शनम् ॥ यत्रराजंतिशैलावाद्रुमाःसशिखराइव ॥ ४ ॥ मांतुशोकाभिसंतप्तमाधयःपी
डयंतिवै ॥ भरतस्यचदुःखेनवैदेह्याहरणेनच ॥ ५ ॥ शोकार्तस्यापिमेपंपाशोभतेचित्रकानना ॥ व्यवकीर्णाबहुविधैःपुष्पैःशीतोदकाशिवा
॥ ६ ॥ नलिनैरपिसंछन्नाह्यत्यर्थशुभदर्शना ॥ सर्पव्यालानुचरितामृगद्विजसमाकुला ॥ ७ ॥ अधिकंप्रविभात्येतन्नीलपीतंतुशाद्वलम् ॥
द्रुमाणांविविधैःपुष्पैःपरिस्तोमैरिवार्पितम् ॥ ८ ॥ पुष्पभारसमृद्धानिशिखराणिसमंततः ॥ लताभिःपुष्पिताग्राभिरुपगूढानिसर्वतः ॥९॥
सुखानिलोऽयंसौमित्रेकालःप्रचुरमन्मथः ॥ गंधवान्सुरभिर्मासोजातपुष्पफलद्रुमः ॥ १० ॥ पश्यरूपाणिसौमित्रेवनानांपुष्पशालिनाम् ॥
सृजतांपुष्पवर्षाणिवर्षंतोयमुचामिव ॥ ११ ॥ प्रस्तरेषुचरम्येषुविविधाःकाननद्रुमाः ॥ वायुवेगप्रचलिताःपुष्पैरवकिरंतिगाम् ॥ १२ ॥ प
तितैःपतमानैश्चपादपस्थैश्चमारुतः ॥ कुसुमैःपश्यसौमित्रेक्रीडतीवसमंततः ॥ १३ ॥ विक्षिपन्विविधाःशाखानगानांकुसुमोत्कटाः ॥ मा
रुतश्चलितःस्थानैःषट्पदैरनुगीयते ॥ १४ ॥ तप्तंराज्यभ्रंशसीतावियोगादिनाशोकतप्तं आधयःपीडयंतीत्युक्तंतानाधीनाह भरतस्येति दुःखेनजटावल्कलादि

दुःखस्मरणेन ॥ ५ ॥ एवंशोकार्तस्यापिशोभतेसुखावहावर्ततेइत्यर्थः ॥ ६ ॥ व्यालाःश्वापदाः ॥ ७ ॥ नीलानुबद्धंपीतंनीलपीतं शाद्वलंहरितप्रदेशः परिस्तोमैःकुथैरर्पितंयुक्तं
परिस्तोमःकुथोद्वयोः द्रुमाणामुच्छ्रितैरितिपाठेउच्छ्रितगंधैः यद्वा परिस्तोमैःपरिस्तोमभूतैःराशीभूतैरिवस्थितैःपुष्पैरर्पितंयुक्तम् ॥ ८ ॥ शिखराणिद्रुमाग्राणि उपगूढानिव्याप्तानि
सर्वतःसर्वावच्छेदेन ॥ ९ ॥ अयंकालोवसंतः प्रचुरमन्मथःकामोद्दीपकः अतएवगंधवान्कामोद्दीपनेनगर्ववान् गंधोगंधकआमोदेलेशेसंबंधगर्वयोरिति सुरभिर्मासोमधुमासः
जातानिपुष्पफलानियत्रतादृग्द्रुमः ॥ ११ ॥ प्रस्तरेषुसमशिलातलेषु ॥ १२ ॥ १३ ॥ कुसुमोत्कटाःबहुकुसुमाः कुसुमोत्कचाइतिपाठेकुसुमैरुद्भूतकचाःसंजातकेशाइवेत्य
र्थइतिकतकः तादृशीःशाखाविक्षिपन्चालयन्मारुतश्चलितस्थानैःतत्तत्कुसुमस्थानतश्चलितैःआहिताग्न्यादिरयं षट्पदैरनुगीयते पुष्पंहरन्मारुतोऽनुसृत्यगीयतेइत्यर्थः ॥ १४ ॥

मत्तेति अत्रवायोर्गानकर्तृत्वेननर्त्तकाचार्यसाधर्म्यमुच्यते मत्तकोकिलकृतैःसन्नादैर्मृदंगादिध्वनिभिर्नर्तयन्निवनृत्यंशिक्षयन्निव शैलकंदरनिष्क्रांतस्तन्निष्क्रमकालेध्वनियुतत्वात्
प्रगीतवानिव ॥ १५ ॥ तेनमंदत्वादिगुणवताविक्षिपतावृक्षान्चालयताग्रथिताःकृतग्रथनाइव ॥ १६ ॥ गंधमभ्यवहन्वातीतिसंबंधः ॥ १७ ॥ अनुकूजद्भिःषट्पदैर्विनदंती
व ॥ १८ ॥ संसक्तशिखराःसंपन्नशेखराइवेत्यर्थइतिकतकः गिरिप्रस्थेषूत्पन्नैर्द्रुमैःशैलाःसंबद्धाग्रभागाइत्यर्थइतितीर्थः ॥ १९ ॥ पुष्पैःसंछन्नाःशिखराःशाखाग्रभागायेषां
मारुतकृतोत्क्षेपणेनचालनेनचंचलाः मधुकररूपउत्तंसश्चूडायेषांते प्रगीताइवप्रारब्धनृत्यगीताइवेत्यर्थः ॥ २० ॥ कर्णिकारःपीतपुष्पइत्यनेनज्ञायते ॥ २१ ॥ २२ ॥ हृष्टंयथा

मत्तकोकिलसन्नादैर्नर्तयन्निवपादपान् ॥ शैलकंदरनिष्क्रांतःप्रगीतइवचानिलः ॥ १५ ॥ तेनविक्षिपतात्यर्थंपवनेनसमंततः ॥ अमीसंस
क्तशाखाग्राग्रथिताइवपादपाः ॥ १६ ॥ सएवसुखसंस्पर्शोवातिचंदनशीतलः ॥ गंधमभ्यवहन्पुण्यंश्रमापनयनोऽनिलः ॥ १७ ॥ अमीप
वनविक्षिप्ताविनदंतीवपादपाः ॥ षट्पदैरनुकूजद्भिर्वनेषुमधुगंधिषु ॥ १८ ॥ गिरिप्रस्थेषुरम्येषुपुष्पवद्भिर्मनोरमैः ॥ संसक्तशिखराःशैलावि
राजंतिमहाद्रुमैः ॥ १९ ॥ पुष्पसंछन्नशिखरामारुतोत्क्षेपचंचलाः ॥ अमीमधुकरोत्तंसाःप्रगीताइवपादपाः ॥ २० ॥ सुपुष्पितां
स्तुपश्यैतान्कर्णिकारान्समंततः ॥ हाटकप्रतिसंछन्नान्नरान्पीतांबरानिव ॥ २१ ॥ अयंवसंतःसौमित्रेनानाविहगनादितः ॥ सीत
याविप्रहीणस्यशोकसंदीपनोमम ॥ २२ ॥ मांहिशोकसमाक्रांतंसंतापयतिमन्मथः ॥ हृष्टंप्रवदमानश्चसमाह्वयतिकोकिलः ॥ २३ ॥
एषदात्यूहकोहृष्टोरम्येमांवननिर्झरे ॥ प्रणदन्मन्मथाविष्टंशोचयिष्यतिलक्ष्मण ॥ २४ ॥ श्रुत्वैतस्यपुराशब्दमाश्रमस्थाममप्रिया ॥ मामा
हूयप्रमुदितापरमंप्रत्यनंदत ॥ २५ ॥ एवंविचित्राःपतगानानारावविराविणः ॥ वृक्षगुल्मलताःपश्यसंपतंतिसमंततः ॥ २६ ॥ वि
मिश्राविहगाःपुंभिरात्मव्यूहाभिनंदिताः ॥ भृंगराजप्रमुदिताःसौमित्रेमधुरस्वराः ॥ २७ ॥ अस्याःकूलेप्रमुदिताःसंघशःशकुनास्त्विह ॥
दात्यूहरतिविक्रंदैःपुंस्कोकिलरुतैरपि ॥ २८ ॥ स्वनंतिपादपाश्चेममानंगप्रदीपकाः ॥ अशोकस्तबकांगारःषट्पदस्वननिःस्वनः ॥२९॥

तथाप्रवदमानःकोकिलोमांसमाह्वयति स्पर्धयेवेत्यर्थः ॥२३॥ दात्यूहकोजलकुक्कुटः हृष्टःकामावेशेन वननिर्झरेवनमध्यगेप्रस्रवणे ॥२४॥ मामाहूय प्रदर्शनार्थमितिशेषः परमम
तिशयेन ॥२५॥ पतगाःकर्तारोवृक्षादीन्कर्मभूतान्संपतंतिपश्य ॥२६॥ पुंभिर्विहगैर्विमिश्राःसंबद्धाः आत्मव्यूहेषुस्वस्वजातिसमूहेषु अभिनंदिताःप्राप्तानंदाः भृंगराजप्रमुदि
ताःप्रमुदितभृंगराजाइवमधुरस्वनाः अस्याःकूलेसंतीतिशेषः यद्वा भृंगराजसंबंधेनप्रमुदितामधुरस्वराभृंग्यश्चात्रसंतीतिशेषः ॥ २७ ॥ तथाअस्याइहकूलेशकुनाश्चप्रमुदिताःसंति
दात्यूहानांरतिसंबंधिनोविक्रंदादात्यूहरतिविक्रंदास्तैः ॥२८॥ अशोकस्तबकरूपाअंगारायस्य अग्नेःसशब्दत्वादाह षट्पदस्वनएवनिःस्वनोयस्य पल्लवरूपाअर्चिषोयस्य ॥२९॥

॥ ३० ॥ अयंहीति अयंकालोवसंतकालस्तस्याममदयितायारुचिरइष्टः ॥ ३१ ॥ कोकिलैराकुलःसीम्नांवनसीम्नामंतोमध्यप्रदेशोयेनसः मन्मथायासेनकामपीडयासंभूतोजनितोवसंतगुणैर्मंदानिलपुष्पितकाननत्वादिरूपैर्वर्धितःप्रज्वालितः ॥३२॥ नचिरादिवइदानीमेव अचिरादिवेतिपाठांतरम् ॥३३॥ आत्मप्रभवःकामः भूयस्त्वंवैपुल्यम् ॥३४॥ स्वेदसंसर्गःकामविकारजस्तेनदूषयतिमलिनीकरोतितादृशः यद्वा तंदूषयतिनाशयतिमलयानिलसंबंधात्तादृशः चिंताशोकाभ्यांबलात्कृतंबलात्कृतपीडम् ॥ ३५ ॥ चैत्रसंबंधी

मांहिपल्लवताम्रार्चिर्वसंताग्निःप्रधक्ष्यति ॥ नहितांसूक्ष्मपक्ष्माक्षींसुकेशींमृदुभाषिणीम् ॥ ३० ॥ अपश्यतोमेसौमित्रेजीवितेऽस्तिप्रयोजनम् ॥ अयंहिरुचिरस्तस्याःकालोरुचिरकाननः ॥ ३१ ॥ कोकिलाकुलसीमांतोदयितायाममानघ ॥ मन्मथायाससंभूतोवसंतगुणवर्धितः ॥ ॥ ३२ ॥ अयंमांधक्ष्यतिक्षिप्रंशोकाग्निर्नचिरादिव ॥ अपश्यतस्तांवनितांपश्यतोरुचिरान्द्रुमान् ॥ ३३ ॥ ममायमात्मप्रभवोभूयस्त्वमुपयास्यति ॥ अदृश्यमानावैदेहीशोकंवर्धयतीहमे ॥ ३४ ॥ दृश्यमानोवसंतश्चस्वेदसंसर्गदूषकः ॥ मांहिसामृगशावाक्षीचिंताशोकबलात्कृतम् ॥ ३५ ॥ संतापयतिसौमित्रेक्रूरश्चैत्रवनानिलः ॥ अमीमयूराःशोभंतेप्रनृत्यंतस्ततस्ततः ॥ ३६ ॥ स्वैःपक्षैःपवनोद्धूतैर्गवाक्षैःस्फाटिकैरिव ॥ शिखिनीभिःपरिवृतास्तएतेमदमूर्छिताः ॥ ३७ ॥ मन्मथाभिपरीतस्यममन्मथवर्धनाः ॥ पश्यलक्ष्मणनृत्यंतंमयूरमुपनृत्यति ॥ ३८ ॥ शिखिनीमन्मथार्तैषाभर्तारंगिरिसानुनि ॥ तामेवमनसारामांमयूरोप्यनुधावति ॥ ३९ ॥ वितत्यरुचिरौपक्षौरुतैरुपहसन्निव ॥ मयूरस्यवनेनूनंरक्षसानहृताप्रिया ॥ ४० ॥ तस्मान्नृत्यतिरम्येषुवनेषुसहकांतया ॥ ममत्वयंविनावासःपुष्पमासेसुदुःसहः ॥४१॥ पश्यलक्ष्मणसंरागस्तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ अधुनाशिखिनीकामाद्भर्तारमभिवर्तते ॥ ४२ ॥ ममाप्येवंविशालाक्षीजानकीजातसंभ्रमा ॥ मदनेनाभिवर्तेतयदिनापहृताभवेत् ॥ ४३ ॥ पश्यलक्ष्मणपुष्पाणिनिष्फलानिभवंतिमे ॥ पुष्पभारसमृद्धानांवनानांशिशिरात्यये ॥४४॥ रुचिराण्यपिपुष्पाणिपादपानामतिश्रिया ॥ निष्फलानिमहींयांतिसमंमधुकरोत्करैः ॥ ४५ ॥ नदंतिकामंशकुनामुदिताःसंघशःकलम् ॥ आह्वयंतइवान्योन्यंकामोन्मादकराममम ॥ ४६ ॥

वनानिलः ॥ ३६ ॥ शिखिनीभिर्मयूरीभिः मदमूर्च्छिताःमत्ताः ॥ ३७ ॥ अभिपरीतस्यव्याप्तस्य ॥ ३८ ॥ अनुधावतिनृत्यप्रसंगेनाग्रेगताम् ॥ ३९ ॥ रुतैरुपहसन्निव मामितिशेषः ॥४०॥ यतोनहृतातस्मान्नृत्यतीत्यर्थः विनासीतांविनाऽयंममपुष्पमासेचैत्रेवासःसुदुःसहः अतिपीडाजनकत्वात् ॥४१॥ नन्वेतावान्रागस्तवानुचितस्तत्राह पश्येति संरागोऽतिशयितोरागः ॥४२॥४३॥ वन्यानिपुष्पाणिमेसीतावियोगाद्भोगसावनत्वाभावान्निष्फलानिभवंति ॥४४॥ उक्तस्यैवविवरणंपुष्पाणीत्यादि अतिश्रियारुचिराणीत्यन्वयः मधुकरोत्करैर्मधुकरसमूहैः ॥ ४५ ॥ आह्वयंतइवनदंतीत्यन्वयः ॥ ४६ ॥

SCDF

यदिसीतावासदेशेऽपिवसंतोऽस्तितदामद्वदेवसापिशोचति सामग्र्याःसमत्वात् ॥४७॥ यद्यपितत्रवसंतोनभवेत्कदाचित्तथापिमयाविनासाकथंवर्तयेज्जीवेत् मद्विरहएवतन्नाशे
पर्याप्तइतिभावः ॥ ४८ ॥ अथवावर्ततेतत्रवसंतस्तथाऽपिपरैःशत्रुभिःपीडितायतःसाऽतस्तस्यावसंतःकिंकरिष्यति परकृतपीडासत्त्वेकामपीडानवकाशादितिभावइतिप्राञ्चः
परेतुतत्रवसंतोनास्त्येवतत्सत्त्वेमयाविनासाकथंतत्रतिष्ठेत् आगतैवस्यादित्यर्थः तदेवसूचयन्नाहाथवेति परनिर्भर्त्सनवशान्नायातीत्याशयइत्याहुः ॥४९॥ सर्वथातस्याःकामपी
डयानाशएवप्राप्तइत्याह श्यामेति ॥ ५० ॥ तदेवविवृणोति दृढमिति साध्वीसीतामद्विरहंगतासंप्राप्तावसंतसत्त्वेऽसत्त्वेवासर्वथावर्तयितुंजीवितुंनालंनसमर्था ॥ ५१ ॥ एवंनिश्चय
कारणंपरस्परानुरागसाम्यंदर्शयति मयिभावइति ॥ ५२ ॥ हिमवहोपिपावकप्रतिमोऽत्युष्णइतिविरोधाभासः ॥ ५३ ॥ यंवायुंसीतयासहस्थितिकालेसदासुखंमन्येइत्यन्वयः

वसंतोयदितत्रापियत्रमेवसतिप्रिया ॥ नूनंपरवशासीतासापिशोचत्यहंयथा ॥ ४७ ॥ नूनंनतुवसंतस्तंदेशंस्पृशतियत्रसा ॥ कथंह्य
सितपद्माक्षीवर्तयेत्सामयाविना ॥ ४८ ॥ अथवावर्ततेतत्रवसंतोयत्रमेप्रिया ॥ किंकरिष्यतिसुश्रोणीसातुनिर्भर्त्सितापरैः ॥ ४९ ॥ श्या
मापद्मपलाशाक्षीमृदुभाषाचमेप्रिया ॥ नूनंवसंतमासाद्यपरित्यक्ष्यतिजीवितम् ॥ ५० ॥ दृढंहिहृदयेबुद्धिर्ममसंपरिवर्तते ॥ नालंवर्तयि
तुंसीतासाध्वीमद्विरहंगता ॥ ५१ ॥ मयिभावोहिवैदेह्यास्तत्त्वतोविनिवेशितः ॥ ममापिभावःसीतायांसर्वथाविनिवेशितः ॥ ५२ ॥ एषपु
ष्पवहोवायुःसुखस्पर्शोहिमावहः ॥ तांविचिंतयतःकांतांपावकप्रतिमोमम ॥ ५३ ॥ सदासुखमहंमन्येयंपुरासहसीतया ॥ मारुतःसविना
सीतांशोकसंजननोमम ॥ ५४ ॥ तांविनाथविहंगोऽसौपक्षीप्रणदितस्तदा॥ वायसःपादपगतःप्रहृष्टमभिकूजति ॥ ५५ ॥ एषवैतत्रवैदे
ह्याविहगःप्रतिहारकः ॥ पक्षीमांतुविशालाक्ष्याःसमीपमुपनेष्यति ॥ ५६ ॥ पश्यलक्ष्मणसंन्नादंवनेमदविवर्धनम् ॥ पुष्पिताग्रेषुवृक्षेषुद्वि
जानामवकूजताम् ॥५७॥ विक्षिप्तांपवनेनैतामसौतिलकमंजरीम् ॥ षट्पदःसहसाभ्येतिमदोद्धूतामिवप्रियाम् ॥ ५८ ॥ कामिनामयमत्यं
तमशोकःशोकवर्धनः ॥ स्तबकैःपवनोत्क्षिप्तैस्तर्जयन्निवमांस्थितः ॥ ५९ ॥ ॥ ५४ ॥ तदासीतासंयोगकालेअसौवायसःपक्षीविहंगःआकाशगः
सन्प्रणदितस्तेनचतद्वियोगंसूचितवानित्याशयः अथतांविनातद्वियोगावस्थायांपादपगतःप्रहृष्टमभिकूजतितेनतत्संयोगंसूचयतीत्याशयः तदेवविवृणोति विहगःसन्प्रतिहारकोऽ
पहारकइत्यर्थः तुइदानींतुसपक्षीतस्याःसमीपंमांनेष्यतीत्यर्थः कतकस्तु पक्षीप्रणदितस्तथेतिविहगःप्रीतिकारकइतिचप्राचीनःपाठः असौपक्षीतथातिसुखंयथाभवतितथाविहगः
सन्नाकाशगःप्रणदितःनादंकृतवान् अस्यपूर्वमितिशेषः तत्संयोगकालेइत्यर्थः अथेदानींतांविनातद्वियोगकालेऽन्यथेतिशेषः दुःखनादइत्यर्थः अथकंचिच्छकुनमाहपादपगतो
वायसःप्रहृष्टंयथाकूजति एषविहगएवंनादविशिष्टोविहगोवायसोयत्रसीतातिष्ठतितत्रतस्याःप्रीतिकारकःअतिपीडाभावसूचकः मांतुमांचतस्याःसमीपंतत्समीपगमनद्वारमुपनेष्य
तिउपस्थापयिष्यतीत्यर्थइत्याह ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ पुनःकामपीडांनाटयति पश्येतिशृण्वित्यर्थः अवकूजतांशब्दंकुर्वताम् ॥ ५७ ॥ मदोद्धूतांमदेनस्खलंतीम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

SGDF

विभ्रमोत्सिक्तमनसःशृंगारोद्रिक्तचित्ताः ॥ ६० ॥ विचरंतिकिन्नरीभिःसहेतिशेषः स्वनायिकासहितनायकांतरदर्शनमुद्दीपनम् ॥ ६१ ॥ नलिनान्यत्ररक्तकमलानि ॥६२॥ नीलोत्पलैरासमंताद्युतः ॥६३॥ जलेषट्पदाहतकेसरैर्जलेभ्रमरपातितपुष्पधूलिभिरभिसंवृताव्याप्ताशोभते ॥६४॥ चित्रप्रस्थानिचित्रप्रदेशानिवनांतराणियस्याःसा ॥ ६५ ॥ पवनाहतवेगाभिःपवनाघातजनितवेगाभिः अंभसिपंकजानिविराजंतइत्यन्वयः ॥ ६६ ॥ अपश्यतोमे आत्मनेइतिशेषः यद्वा कर्तुःशेषत्वविवक्षायांमेइतिषष्ठी ॥ ६७ ॥ वाम

अमीलक्ष्मणदृश्यंतेचूताःकुसुमशालिनः ॥ विभ्रमोत्सिक्तमनसःसांगरागानराइव ॥ ६० ॥ सौमित्रेपश्यपंपायाश्चित्रासुवनराजिषु ॥ किन्नरानरशार्दूलविचरंतियतस्ततः ॥६१॥ इमानिशुभगंधीनिपश्यलक्ष्मणसर्वशः ॥ नलिनानिप्रकाशंतेजलेतरुणसूर्यवत् ॥ ६२॥ एषाप्रसन्नसलिलापद्मनीलोत्पलायुता ॥ हंसकारंडवाकीर्णापंपासौगंधिकायुता ॥ ६३ ॥ जलेतरुणसूर्याभैःषट्पदाहतकेसरैः ॥ पंकजैःशोभतेपंपासमंतादभिसंवृता ॥६४॥ चक्रवाकयुतानित्यंचित्रप्रस्थवनांतरा ॥ मातंगमृगयूथैश्चशोभतेसलिलार्थिभिः ॥६५॥ पवनाहतवेगाभिरूर्मिभिर्विमलेंभसि ॥ पंकजानिविराजंतेताड्यमानानिलक्ष्मण ॥ ६६ ॥ पद्मपत्रविशालाक्षींसततंप्रियपंकजाम् ॥ अपश्यतोमेवैदेहींजीवितंनाभिरोचते ॥ ६७ ॥ अहोकामस्यवामत्वंयोगतामपिदुर्लभाम् ॥ स्मारयिष्यतिकल्याणींकल्याणतरवादिनीम् ॥ ६८ ॥ शक्योधारयितुंकामोभवेदभ्यागतोमया ॥ यदिभूयोवसंतोमांनहन्यात्पुष्पितद्रुमः ॥६९॥ यानिस्मररमणीयानितयासहभवंतिमे ॥ तान्येवारमणीयानिजायंतेमेतयाविना ॥ ७० ॥ पद्मकोशपलाशानिद्रष्टुंदृष्टिर्हिमन्यते ॥ सीतायानेत्रकोशाभ्यांसदृशानीतिलक्ष्मण ॥ ७१ ॥ पद्मकेसरसंसृष्टोवृक्षांतरविनिःसृतः ॥ निःश्वासइवसीतायावातिवायुर्मनोहरः ॥७२॥ सौमित्रेपश्यपंपायादक्षिणेगिरिसानुषु ॥ पुष्पितांकर्णिकारस्ययष्टिंपरमशोभिताम् ॥ ७३ ॥ अधिकंशैलराजोऽयंधातुभिस्तुविभूषितः ॥ विचित्रंसृजतेरेणुंवायुवेगविघट्टितम् ॥ ७४ ॥ गिरिप्रस्थास्तुसौमित्रेसर्वतःसंप्रपुष्पितैः ॥ निष्पत्रैःसर्वतोरम्यैःप्रदीप्ताइवकिंशुकैः ॥७५॥ पंपातीररुहाश्चेमेसंसिक्तामधुगंधिनः ॥ मालतीमल्लिकापद्मकरवीराश्चपुष्पिताः ॥७६॥ केतक्यःसिंदुवाराश्चवासंत्यश्चसुपुष्पिताः ॥ मातुलिंगाश्चपूर्णाश्चकुंदगुल्माश्चसर्वशः ॥७७॥

त्वंकौटिल्यंगतः वियुक्तांदुर्लभांअद्याप्राप्यास्मारयिष्यति स्मारयतीत्यर्थः चित्तवैकल्यबोधनद्वाराऽन्यथाप्रयोगोविरहपरिपोषाय ॥६८॥ कामःकामकृततापः भूयोधिऽकम् ॥६९॥ रमणीयानिभवंतिस्म ॥ ७० ॥ पद्मकोशस्यपलाशानिदलानिकामोद्दीपकान्यपितन्नेत्रकोशाभ्यांतन्नेत्रपुटाभ्यांसदृशानीतिद्रष्टुंदृष्टिर्मन्यतइत्यर्थः ॥ ७१ ॥ पद्मकेसरेत्यादिनाशैत्यसौरभ्ये वृक्षांतरेत्यादिनामांद्यम् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ किंशुकैःप्रदीप्ताइवेत्यन्वयः ॥ ७५ ॥ पंपातीररुहास्तत्तीरवृक्षाःसंसिक्तास्तज्जलसेकेनवर्धिताः मालतीजातिः ॥ ७६ ॥ वासंतीहेमपुष्पिका ॥७७॥

SGDF

चिरिबिल्वोनक्तमालः ॥ ७८ ॥ पद्मकाःगंधवृक्षविशेषाः सिंहकेसराःपिंजरायैस्ते ॥ ७९ ॥ चूर्णकाःशाल्मलीविशेषाः पारिभद्रकोमंदारः ॥ ८० ॥ मुचुकुंदाः मुचिलिंदाइ
तिपाठांतरम् ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ पुष्पिताः संतीतिशेषः तान्पश्येत्याह पुष्पितानिति समासोक्त्यलंकारः ॥ ८३ ॥ तानेवोपमामुखेनोपपादयति वातेति ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ नै
करसास्वादसंमोदितइवअनेकरसास्वादेनजातहर्षइव ॥ ८६ ॥ मधुलिप्सयापुष्पात्पुष्पांतरंगच्छन् उत्प्रेक्षते इदंमृष्टामितिमृष्टमंधुरम् ॥८७॥८८॥ स्वयंनिपतितैःकुसुमसमूहै

चिरिबिल्वामधूकाश्चवंजुलाबकुलास्तथा ॥ चंपकास्तिलकाश्चैवनागवृक्षाश्चपुष्पिताः ॥ ७८ ॥ पद्मकाश्चैवशोभंतेनीलाशोकाश्चपुष्पिताः
लोध्राश्चगिरिपृष्ठेषुसिंहकेसरपिंजराः ॥ ७९ ॥ अंकोलाश्चकुरंटाश्चचूर्णकाःपारिभद्रकाः ॥ चूताःपाटलयश्चापिकोविदाराश्चपुष्पिताः ॥
॥ ८० ॥ मुचुकुंदार्जुनाश्चैवदृश्यंतेगिरिसानुषु ॥ केतकोद्दालकाश्चैवशिरीषाःशिंशपाधवाः ॥ ८१ ॥ शाल्मल्यःकिंशुकाश्चैवरक्ताःकुरबका
स्तथा ॥ तिनिशानक्तमालाश्चचंदनाःस्यंदनास्तथा ॥ ८२ ॥ हिंतालास्तिलकाश्चैवनागवृक्षाश्चपुष्पिताः ॥ पुष्पितान्पुष्पिताग्राभिर्लता
भिःपरिवेष्टितान् ॥८३॥ द्रुमान्पश्येहसौमित्रेपंपायारुचिरान्बहून् ॥ वातविक्षिप्तविटपान्यथासन्नान्द्रुमानिमान् ॥८४॥ लताःसमनुवर्तंतेमत्ता
इववरस्त्रियः॥पादपात्पादपंगच्छन्शैलाच्छैलंवनाद्वनम् ॥८५॥ वातिनैकरसास्वादसंमोदितइवानिलः ॥ केचित्पर्याप्तकुसुमाःपादपामधुगंधि
नः ॥८६॥ केचिन्मुकुलसंवीताःश्यामवर्णाइवाबभुः ॥ इदंमृष्टमिदंस्वादुप्रफुल्लमिदमित्यपि ॥८७॥ रागरक्तोमधुकरःकुसुमेष्वेवलीयते ॥ नि
लीयपुनरुत्पत्यसहसान्यत्रगच्छति ॥ मधुलुब्धोमधुकरःपंपातीरद्रुमेष्वसौ ॥८८॥ इयंकुसुमसंघातैरुपस्तीर्णासुखाकृता ॥ स्वयंनिपतितैर्भू
मिःशयनप्रस्तरैरिव ॥ ८९ ॥ विविधाविविधैःपुष्पैस्तैरेवनगसानुषु ॥ विस्तीर्णाःपीतरक्ताभाःसौमित्रेप्रस्तराःकृताः ॥ ९० ॥
हिमांतेपश्यसौमित्रेवृक्षाणांपुष्पसंभवम् ॥ पुष्पमासेहितरवःसंघर्षादिवपुष्पिताः ॥ ९१ ॥ आह्वयंतइवान्योन्यंनगाःषट्पदनादि
ताः ॥ कुसुमोत्तंसविटपाःशोभंतेबहुलक्ष्मण ॥ ९२ ॥ एषकारंडवःपक्षीविगाह्यसलिलंशुभम् ॥ रमतेकांतयासार्धंकाममुद्दीपय
न्निव ॥ ९३ ॥ मंदाकिन्यास्तुयदिदंरूपमेतन्मनोहरम् ॥ स्थानेजगतिविख्यातागुणास्तस्यामनोरमाः ॥ ९४ ॥ यदिदृश्येतसासाध्वीय

रुपस्तीर्णेयंभूमिः शयनप्रस्तरैःशयनार्थतल्पप्रसरणैरिवसुखाकृतासुखकरी सुखप्रियादानुलोम्यइतिडाच् ॥ ८९ ॥ विविधैस्तैःपुष्पैर्नगसानुषुविस्तीर्णाःपीतरक्ताभाःअतएववि
विधाःप्रस्तराःशय्याःकृताइत्युत्प्रेक्षा ॥ ९० ॥ हिमांतेशिशिरांते पुष्पमासेचैत्रेसंघर्षःस्पर्धा ॥ ९१ ॥ नगावृक्षाः विटपाः शाखाः कुसुमयुक्तशाखावंतइत्यर्थः ॥ ९२ ॥ उ
द्दीपयन्निव ममेतिशेषः॥९३॥मंदाकिन्यास्तत्सदृशपंपायाः अतिशयोक्तिरत्र यतइदंमनोरमंअतोयज्जगतितस्यागुणाविख्याताएतत्स्थानेयुक्तमित्यर्थः ॥९४॥ वसेमहि तयासहेति

SGDF

शेषः शक्रायशक्रपदप्राप्तये ॥ ९५ ॥ उक्तमेवानुरागातिशयेनपुनराह नहीति अन्येषुसुखांतरेषु ॥ ९६ ॥ ९७॥ इमांपंपाम् पुष्करैरासमंताद्युताम् ॥९८ ॥ ९९ ॥ स्मृत्वा
स्मारयित्वादीपयंतीवेत्यन्वयः॥१००॥विरहीकृतंविरहितंकृतम् पश्येत्यनुकर्षः संचरंतोमृगीभिःसहितामृगाइतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ स्वस्तिभवेदित्यस्यैवाविवरणम् जीवेयमि
तियदिसामयासहैवंभूतंपद्मानांसौगंधिकानांचगंधवहंपवनंसेवेततदाजीवेयमित्यन्वयः ॥३॥पंपावनवायुंयेनायिकयासहसेवंतेतेधन्याइत्यर्थः॥४॥विवशाशत्रुवशत्वात्॥५॥पृष्टासी

दिचेहवसेमहि ॥ स्पृहयेयंनशक्रायनायोध्यायैरघूत्तम ॥ ९५ ॥ नह्येवंरमणीयेषुशाद्वलेषुतयासह ॥ रमतोमेभवेच्चिंतानस्पृहान्येषुवाभवेत्॥
॥९६॥ अमीहिविविधैःपुष्पैस्तरवोविविधच्छदाः ॥ काननेऽस्मिन्विनाकांतांचिंतामुत्पादयंतिमे ॥ ९७ ॥ पश्यशीतजलांचेमांसौमित्रेपुष्करायु
ताम् ॥ चक्रवाकानुचरितांकारंडवनिषेविताम् ॥ ९८ ॥ प्लवैःक्रौंचैश्चसंपूर्णांमहामृगनिषेविताम् ॥ अधिकंशोभतेपंपाविकूजद्भिर्विहंगमैः
॥ ९९ ॥ दीपयंतीवमेकामंविविधामुदिताद्विजाः ॥ श्यामांचंद्रमुखींस्मृत्वाप्रियांपद्मनिभेक्षणाम् ॥ पश्यसानुषुचित्रेषुमृगीभिःसहितान्मृ
गान् ॥ १०० ॥ मांपुनर्मृगशावाक्ष्यावैदेह्याविरहीकृतम् ॥ व्यथयंतीवमेचित्तंसंचरंतस्ततस्ततः ॥ १ ॥ अस्मिन्सानुनिरम्येहिमत्तद्वि
जगणाकुले ॥ पश्येयंयदितांकांतांततःस्वस्तिभवेन्मम ॥ २ ॥ जीवेयंखलुसौमित्रेमयासहसुमध्यमा ॥ सेवेतयदिवैदेहीपंपायाःपवनं
शुभम् ॥ ३ ॥ पद्मसौगंधिकवहंशिवंशोकविनाशनम् ॥ धन्यालक्ष्मणसेवंतेपंपायावनमारुतम् ॥ ४ ॥ श्यामापद्मपलाशाक्षीप्रियाविरहि
तामया ॥ कथंधारयतिप्राणान्विवशाजनकात्मजा ॥ ५ ॥ किंनुवक्ष्यामिधर्मज्ञंराजानंसत्यवादिनम् ॥ जनकंपृष्टसीतंतंकुशलंजनसंसदि
॥ ६ ॥ यामामनुगतामंदंपित्राप्रस्थापितंवनम् ॥ सीताधर्मंसमास्थायक्वनुसावर्ततेप्रिया ॥ ७ ॥ तयाविहीनःकृपणःकथंलक्ष्मणधारये ॥
यामामनुगताराज्याद्भ्रष्टंविहतचेतसम् ॥ ८ ॥ तच्चार्वंचितपद्माक्षंसुगंधिशुभमव्रणम्॥ अपश्यतोमुखंतस्याःसीदतीवमतिर्मम॥९॥स्मितहा
स्यांतरयुतंगुणवन्मधुरंहितम् ॥ वैदेह्यावाक्यमतुलंकदाश्रोष्यामिलक्ष्मण ॥११०॥ प्राप्यदुःखंवनेश्यामामांमन्मथविकर्शितम् ॥ नष्टदुःखे
वहृष्टेवसाध्वीसाध्वभ्यभाषत ॥ ११ ॥ किंनुवक्ष्याम्ययोध्यायांकौसल्यांहिनृपात्मज ॥ क्वसास्नुषेतिपृच्छंतींकथंचापिमनस्विनीम् ॥ १२ ॥

ताक्वेतियेनतंकिंनुकुशलंवक्ष्यामि ॥६॥मंदंमंदभाग्यम्॥७॥धारये प्राणानितिशेषः ॥८॥ अंचितेपूजितेपद्मतुल्येआक्षिणीयत्रतादृशम् ॥ ९ ॥ स्मितेनईषद्धास्येनाविनोदवचनेनांत
रेमध्येएवयुतंनत्वोष्ठप्रदेशाद्बहिरितिपातिव्रतालक्षणसूचनम् इदंपूर्ववर्णितमुखान्वयि कश्चित्तुप्रसन्नहास्यविशेषेणयुतमितिवाक्यविशेषणमाह गुणवत्प्रसादवत् मधुरंअपरुषा
क्षरम् ॥ ११० ॥ वनेदुःखंप्राप्यापिनष्टदुःखेव ॥ ११ ॥ क्वसास्नुषाकथंकिंप्रकारेतिचपृच्छंतींकिंनुवक्ष्यामियथाजातंवक्ष्यामिवाअन्यथावोभयमपिवक्तुंनशक्यतइत्यर्थः ॥१२॥

SGDF

॥ १३ ॥ अव्ययमनपायार्थं ॥१४॥ संस्तंभशोकंनिरुंधीत्यर्थः अकलुषात्मनामपीदृशानांशोकमनसांमतिर्मंदानेतिनअपितुमंदैव ॥१५॥ अतःस्मृत्वेत्यादि संयोगाविप्रयोगां
ताइतिन्यायेनाप्रियविषयेऽवश्यंभाविवियोगदुःखंस्मृत्वास्नेहंत्यज विपक्षेबाधकमाह अतिस्नेहेति आर्द्राजलसिक्तापि एवंशांतमपिचित्तमतिस्नेहसंबंधेनतद्वियोगजशोकदीपेनदी
प्यतैवेतिभावः ॥१६॥ ततोऽभ्याधिकंपातालादभ्यधिकंगुप्तदेशम् नभविष्यतिनजीविष्यतीत्यर्थः ॥१७॥ तावत्प्रथमम् प्रवृत्तिर्वासवृत्तांतः ॥१८॥ दितेरसुरमातुः ॥१९॥ स्वास्थ्यं
धैर्यस्वस्वभावरूपम् नष्टःकार्योऽवश्यंसेव्योऽर्थोयेषांतैःपुंभिःसोर्थोऽयत्नेयत्नाभावेसतिनाधिगम्यते ॥ १२० ॥ अतउत्साहइति बलवान्कार्यसाधनसमर्थः ॥ २१ ॥ उत्साहमात्रंश

गच्छलक्ष्मणपश्यत्वंभरतंभ्रातृवत्सलम् ॥ नह्यहंजीवितुंशक्तस्तामृतेजनकात्मजाम् ॥ १३ ॥ इतिरामंमहात्मानंविलपंतमनाथवत् ॥ उवाच
लक्ष्मणोभ्रातावचनंयुक्तमव्ययम् ॥ १४ ॥ संस्तंभरामभद्रंतेमाशुचःपुरुषोत्तम ॥ नेदृशानांमतिर्मंदाभवत्यकलुषात्मनाम् ॥१५॥ स्मृत्वावि
योगजंदुःखंत्यजस्नेहंप्रियेजने ॥ अतिस्नेहपरिष्वंगाद्वर्तिरार्द्रापिदह्यते॥१६॥यदिगच्छतिपातालंततोऽभ्यधिकमेववा॥सर्वथारावणस्तातनभ
विष्यतिराघव ॥ १७॥ प्रवृत्तिर्लभ्यतांतावत्तस्यपापस्यरक्षसः ॥ ततोहास्यतिवासीतांनिधनंवागमिष्यति ॥ १८॥ यदियातिदितेर्गर्भंरावणः
सहसीतया ॥ तत्राप्येनंहनिष्यामिनचेद्दास्यतिमैथिलीम् ॥१९॥ स्वास्थ्यंभद्रभजस्वार्यत्यज्यतांकृपणामतिः ॥ अर्थोहिनष्टकार्यार्थैरयत्नेना
धिगम्यते ॥२०॥ उत्साहोबलवानार्यनास्त्युत्साहात्परंबलम्॥सोत्साहस्यहिलोकेषुनकिंचिदपिदुर्लभम् ॥२१॥ उत्साहवंतःपुरुषानावसी
दंतिकर्मसु॥उत्साहमात्रमाश्रित्यप्रतिलप्स्यामजानकीम् ॥२२॥ त्यज्यतांकामवृत्तत्वंशोकंसंन्यस्यपृष्ठतः ॥ महात्मानंकृतात्मानमात्मानंनाव
बुद्ध्यसे ॥२३॥एवंसंबोधितस्तेनशोकोपहतचेतनः॥त्यज्यशोकंचमोहंचरामोधैर्यमुपागमत्॥२४॥सोऽभ्यतिक्रामदव्यग्रस्तामचिंत्यपराक्रमः॥
रामःपंपांसुरुचिरांरम्यांपारिप्लवद्रुमाम् ॥ २५ ॥ निरीक्षमाणःसहसामहात्मासर्वंवनंनिर्झरकंदरंच ॥ उद्विग्नचेताःसहलक्ष्मणेनविचार्यदुःखो
पहतःप्रतस्थे ॥ २६ ॥ तंमत्तमातंगविलासगामीगच्छंतमव्यग्रमनामहात्मा ॥सलक्ष्मणोराघवमिष्टचेष्टोररक्षधर्मेणबलेनचैव ॥ २७ ॥

त्रुसंहारेपौरुषम् ॥२२॥ कामवृत्तत्वंकामपरतंत्रत्वम् शोकंपृष्ठतःसंन्यस्य कामजशोकसेवनेकामस्यवृद्धेस्तत्सेवनंपृष्ठतःकृत्वेत्यर्थः महात्मानंरजस्तमोमलास्पृष्टचित्तंनिरातिशय
शौर्यधैर्यादिस्वभावाचित्तंच कृतात्मानंश्रुतिस्मृत्यादिषुगुरुभिःशिक्षितस्वरूपंकिंनावबुद्ध्यसे यद्यपीश्वरस्यलोकवद्धर्माधर्माश्रयंचित्तंनास्तितथापिमायिकंतदाश्रयंतदस्ति तत्स्वी
कारेबाधकाभावात् ॥२३॥ एवंद्वित्रिवचनमात्रेणशुद्धसत्त्वप्रकृतिकत्वादारोपितशोकादिसंत्यज्यधैर्यमुपागमत् मोहःकामजोमोहजश्चशोकः ॥ २४ ॥ अतिक्रामत्अत्यक्रामत् पा
रिप्लवावायुचंचलास्तीरद्रुमायस्यांताम् ॥२५॥ विचार्यलक्ष्मणोक्तेर्युक्तत्वमितिशेषः ॥ २६ ॥ धर्मेणसंस्तंभरामेत्यादिनीतिरूपधर्मबोधनेन बलेनगच्छतिपातालमित्यादिस्वबल

SGDF

कथनेनच ॥ २७ ॥ एवंवृत्तमनूद्यवर्तिष्यमाणंदर्शयति ताविति वितत्रसेवितत्रास वाल्यानीतत्वशंकयात्रासः इष्टमिष्टभोजनादिविषयचेष्टामपिनैवविचेष्टचनचकारच विश्रांतिम
त्तस्यबभूवाचित्तमित्याधुनिकपाठेतस्यसुग्रीवस्यचित्तंतद्दर्शनेनविश्रांतिमद्भयवद्बभूवेत्यर्थः ॥ २८ ॥ उक्तमेवविवृणोति सताविति भयभारभग्नःभयभारेणभग्नोत्साहः ॥ २९ ॥
तमाश्रमंमतंगशापाद्वालिनादुष्प्रवेशंअतएवशरण्यम् सेवितांतंसेवितमध्यंसेवितप्रांतंवा तौदृष्ट्वात्रस्ताहरयोवालिप्रेरितबुद्ध्याभीताविजग्मुर्गताः ॥ १३० ॥ ॥ इतिश्रीरा
माभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तदेवाविस्तारयति तौविति ॥ १ ॥ नव्यतिष्ठतनव्य

तावृष्यमूकस्यसमीपचारीचरन्ददर्शाद्भुतदर्शनीयौ ॥ शाखामृगाणामधिपस्तरस्वीवितत्रसेनैवविचेष्टचेष्टम् ॥२८॥ सतौमहात्मागजमंदगा
मीशाखामृगस्तत्रचरंश्चरंतौ ॥ दृष्ट्वाविषादंपरमंजगामचिंतापरीतोभयभारभग्नः ॥ २९ ॥ तमाश्रमंपुण्यसुखंशरण्यंसदैवशाखामृगसे
वितांतम् ॥ त्रस्ताश्चदृष्ट्वाहरयोविजग्मुर्महौजसौराघवलक्ष्मणौतौ ॥ १३० ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० किष्किंधाकांडेप्रथमःसर्गः
॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तौतुदृष्ट्वामहात्मानौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ वरायुधधरौवीरौसुग्रीवःशंकितोऽभवत् ॥ १ ॥ उद्विग्नहृदयः
सर्वादिशःसमवलोकयन् ॥ नव्यतिष्ठतकस्मिंश्चिद्देशेवानरपुंगवः ॥ २ ॥ नैवचक्रेमनःस्थातुंवीक्ष्यमाणौमहाबलौ ॥ कपेःपरमभीतस्यचि
त्तंव्यवससादह ॥ ३ ॥ चिंतयित्वासधर्मात्माविमृश्यगुरुलाघवम् ॥ सुग्रीवःपरमोद्विग्नःसर्वैस्तैर्वानरैःसह ॥ ४ ॥ ततःससचिवेभ्यस्तुसु
ग्रीवःप्लवगाधिपः ॥ शशंसपरमोद्विग्नःपश्यंस्तौरामलक्ष्मणौ ॥ ५ ॥ एतौवनमिदंदुर्गंवालिप्रणिहितौध्रुवम् ॥ छद्मनाचीरवसनौप्रचरंतावि
हागतौ ॥ ६ ॥ ततःसुग्रीवसचिवादृष्ट्वापरमधन्विनौ ॥ जग्मुर्गिरितटात्तस्मादन्यच्छिखरमुत्तमम् ॥ ७ ॥ तेक्षिप्रमभिगम्याथयूथपायूथ
पर्षभम् ॥ हरयोवानरश्रेष्ठंपरिवार्योपतस्थिरे ॥८॥ एवमेकायनगताःप्लवमानागिरेर्गिरिम् ॥ प्रकंपयंतोवेगेनगिरीणांशिखराणिच ॥ ९ ॥
ततःशाखामृगाःसर्वेप्लवमानामहाबलाः ॥ बभंजुश्चनगांस्तत्रपुष्पितान्दुर्गमाश्रितान् ॥ १० ॥ आप्लवंतोहरिवराःसर्वतस्तंमहागिरिम् ॥
मृगमार्जारशार्दूलांस्त्रासयंतोययुस्तदा ॥ ११ ॥

वस्थितोऽभूत् ॥२॥ व्यवससादविषण्णमभूत् ॥३॥ अवस्थितिप्रस्थानयोर्गुरुलाघवंविमृश्यसचिवैःसहवि
चार्य ॥ ४ ॥ ततःविचारानंतरंप्रस्थानेच्छयासचिवेभ्यःशशंस भयहेतुमितिशेषः ॥ ५ ॥ तमेवाह एताविति छद्मनाविश्वासार्थंऋषिवेषेणेत्यर्थः ध्रुवमित्युत्प्रेक्षायाम् अतोज्ञात्वा
प्रस्थातव्यमित्याशयः ॥ ६ ॥ ततःसुग्रीवोक्त्यनंतरंसुग्रीवसचिवास्तौपरमधन्विनौअतएवशंकास्पदौदृष्ट्वातस्मात्पूर्वमधिष्ठिताद्गिरितटादन्यत्तस्यैवगिरेःशिखरंजग्मुः सुग्रीवेणस
हेतिशेषः अन्यंशिखरमितिपाठेपुंस्त्वमार्षम् ॥ ७ ॥ तेक्षिप्रंशिखरांतरमभिक्रम्यप्राप्ययूथपर्षभंवानरश्रेष्ठंसुग्रीवंपरिवार्योपतस्थिरेउपविष्टाः ॥ ८ ॥ उक्तमेवाविवृणोति एवमिति
उक्तरीत्यास्थितिगतिभयाभयसुखदुःखादावेकायनमेकमार्गसमानत्वंगताः गिरेःप्रागधिष्ठितगिरिशृंगाद्गिरिंतस्यैवशिखरांतरंमृगत्रासादिकुर्वंतोययुर्गतवंतः ॥ ९ ॥ १० ॥११ ॥

SGDF

सुग्रीवसचिवाहनुमदादयः ॥ १२ ॥ वालिकिल्बिषेणवालिप्रवर्तनयाकिल्बिषाद्बधाच्छंकितम् ॥ १३ ॥ संभ्रमश्चित्तक्षोभः वालिकृतेवालिनिमित्तम् सर्ववानरैः मलयोमलयपर्या
योऋष्यमूकः ॥१४॥ यस्माद्वालिनः ॥ १५ ॥ तदेवाहादरायस्मात्तवेति पूर्वजाद्वालिनः इहपर्वते तस्मात्तेभयंनपश्यामीत्यन्वयः ॥ १६ ॥ शाखामृगत्वंबहुचेष्टचपलचित्तमर्कटत्वं
तदेवाह लघुचित्ततयेति लघुचपलम् ॥१७॥ ननुततोभयाभावेपितत्प्रेरिताद्भयंतत्राह बुद्धीति इंगितैरंतराशयगमकैश्चेष्टाविशेषैर्बुद्ध्यानिश्चयात्मकेनविज्ञानेनपारक्याशयज्ञानेनसंप
न्नःसस्तदुचितंसर्वमाचर सर्वभूतानिनिजशास्यप्रजाजातम् ॥१८॥ नेदंभयंचापलमूलमित्याह सुग्रीवइति ॥१९॥ तदेवाह दीर्घेति ॥२०॥ ननुवनचारिणावानरेणवालिनाकुतोऽन
योःप्रवर्तनातत्राह राजानइति बहुमित्राःजात्यंतरेष्वापिमित्रवंतः यथादशरथोगृध्रराजेनामित्रवान्एवंवालिनापिनरमैत्र्यंसंभावितामितिभावः ॥ २१ ॥ नन्वथापितापसाभ्यांकुतोभयं

ततःसुग्रीवसचिवाःपर्वतेंद्रेसमाहिताः ॥ संगम्यकपिमुख्येनसर्वेप्रांजलयःस्थिताः ॥ १२ ॥ ततस्तुभयसंत्रस्तंवालिकिल्बिषशंकितम् ॥ उवा
चहनुमान्वाक्यंसुग्रीवंवाक्यकोविदः ॥१३॥ संभ्रमस्त्यज्यतामेषसर्वैर्वालिकृतेमहान् ॥ मलयोऽयंगिरिवरोभयंनेहास्तिवालिनः ॥१४॥ यस्मा
दुद्विग्नचेतास्त्वंविद्रुतोहरिपुंगव ॥ तंक्रूरदर्शनंक्रूरंनेहपश्यामिवालिनम् ॥१५॥ यस्मात्तवभयंसौम्यपूर्वजात्पापकर्मणः ॥ सनेहवालीदुष्टात्मा
नतेपश्याम्यहंभयम् ॥१६॥ अहोशाखामृगत्वंतेव्यक्तमेवप्लवंगम ॥ लघुचित्ततयात्मानंनस्थापयसियोमतौ ॥१७॥ बुद्धिविज्ञानसंपन्नइंगितैः
सर्वमाचर ॥ नह्यबुद्धिंगतोराजासर्वभूतानिशास्तिहि ॥ १८ ॥ सुग्रीवस्तुशुभंवाक्यंश्रुत्वासर्वंहनूमतः ॥ ततःशुभतरंवाक्यंहनूमंतमुवाचह
॥ १९॥ दीर्घबाहूविशालाक्षौशरचापासिधारिणौ ॥ कस्यनस्याद्भयंदृष्ट्वाह्येतौसुरसुतोपमौ ॥ २० ॥ वालिप्रणिहितावेवशंकेऽहंपुरुषोत्तमौ ॥
राजानोबहुमित्राश्चविश्वासोनात्रहिक्षमः ॥ २१ ॥ अरयश्चमनुष्येणविज्ञेयाश्छद्मचारिणः ॥ विश्वस्तानामविश्वस्ताश्छिद्रेषुप्रहरंत्यपि
॥ २२॥ कृत्येषुवालीमेधावीराजानोबहुदर्शिनः ॥ भवंतिपरहंतारस्तेज्ञेयाःप्राकृतैर्नरैः ॥ २३ ॥ तौत्वयाप्राकृतेनेवगत्वाज्ञेयौप्लवंगम ॥ इंगि
तानांप्रकारैश्चरूपव्याभाषणेनच ॥ २४ ॥ लक्षयस्वतयोर्भावंप्रहृष्टमनसौयदि ॥ विश्वासयन्प्रशंसाभिरिंगितैश्चपुनःपुनः ॥ २५ ॥

तत्राह अरयश्चेति यतस्तेछद्मचारिणोऽतोविज्ञेयाः यतश्चाविश्वस्तानांवंचनयाप्राप्तविश्वासानामरीणांस्वयमविश्वस्ताश्छिद्रेषुप्रहारावकाशेषुप्रहरंतिअतोविज्ञेयाइत्यर्थः ॥ २२ ॥
उक्तमुपनयति कृत्येष्विति राजानोबहुदर्शिनःनानाविधवंचनोपायज्ञाःपरहंतारोभवंति तेएतेप्राकृतैःप्राकृतवेषैश्चारैर्ज्ञेयाःज्ञातव्यांतराशयाः ॥ २३ ॥ यतएवमतस्त्वावितिप्राकृतेनेवउ
दासीनेनेव इंगितानांप्रकारैर्विशेषैः रूपेणसौम्यासौम्याकारेण व्याभाषणेनतत्तत्प्रसंगेदीयमानोत्तरेणच ॥ २४ ॥ तयोर्मनुष्ययोर्यदित्वयिसमीपस्थितेप्रहृष्टमनसौउत्तरप्रत्युत्तरादौसं
तुष्टमनसौतदातयोरभिमुखंस्थित्वाममैवप्रशंसाभिस्तद्बोधकवाक्यैरिंगितैर्मामकाभिप्रायबोधनैर्मयितौविश्वासयन्नस्यवनस्यप्रवेशस्यप्रयोजनंपृच्छ यद्वा ममैवाभिमुखंयथातथास्थि
त्वाप्रशंसाभिस्तयोस्तुतिभिरिंगितैःस्वीयैस्तावात्मनिमयिचविश्वासयन्पृच्छेत्यन्वयः स्वाभिमुखस्थितिकथनमन्यादृशवचनकथनसंभावनयातन्निरासायेतिबोध्यम् ॥ २५ ॥

॥२६॥ प्रश्नावसरंदर्शयति शुद्धेति यद्येतौशुद्धात्मानावस्मासुद्वेषरहितौजानीहिज्ञास्यसितर्ह्येवतदभिमतंप्रयोजनंपृच्छ उपसंहरति व्याभाषितैरिति दुष्टताऽदुष्टताचेतितंत्रेणपदच्छे
दः ॥ २७ ॥२८॥ २९॥ अधरमानः॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ विज्ञा
यतात्पर्यतोज्ञात्वा ॥ १ ॥ भिक्षुरूपंप्राकृततापसरूपम् शठबुद्धितयाअविश्वस्तबुद्धितया ॥ २ ॥ विनीतवत्विनीतयोग्यम् ॥ ३ ॥ यथावत्प्रशशंस नतुमिथ्यास्तुतिरित्यर्थः आबभाषे

ममैवाभिमुखंस्थित्वापृच्छत्वंहरिपुंगव ॥ प्रयोजनंप्रवेशस्यवनस्यास्यधनुर्धरौ ॥ २६ ॥ शुद्धात्मानौयदित्वेतौजानीहित्वंप्लवंगम ॥ व्या
भाषितैर्वारूपैर्वाविज्ञेयादुष्टताऽनयोः ॥ २७ ॥ इत्येवंकपिराजेनसंदिष्टोमारुतात्मजः ॥ चकारगमनेबुद्धिंयत्रतौरामलक्ष्मणौ ॥ २८ ॥ त
थेतिसंपूज्यवचस्तुतस्यकपिःसुभीतस्यदुरासदस्य ॥ महानुभावौहनुमान्ययौतदासयत्ररामोतिबलीसलक्ष्मणः ॥ २९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वचोविज्ञायहनुमान्सुग्रीवस्यमहात्म
नः ॥ पर्वतादृष्यमूकात्तुपुप्लुवेयत्रराघवौ ॥ १ ॥ कपिरूपंपरित्यज्यहनुमान्मारुतात्मजः ॥ भिक्षुरूपंततोभेजेशठबुद्धितयाकपिः ॥ २ ॥
ततःसहनुमान्वाचाश्लक्ष्णयासुमनोज्ञया ॥ विनीतवदुपागम्यराघवौप्रणिपत्यच ॥ ३ ॥ आबभाषेचतौवीरौयथावत्प्रशशंसच ॥
संपूज्यविधिवद्वीरौहनुमान्वानरोत्तमः ॥ ४ ॥ उवाचकामतोवाक्यंमृदुसत्यपराक्रमौ ॥ राजर्षिदेवप्रतिमौतापसौसंशितव्रतौ ॥ ५ ॥ देशं
कथमिमंप्राप्तौभवंतौवरवर्णिनौ ॥ त्रासयंतौमृगगणानन्यांश्चवनचारिणः ॥ ६ ॥ पंपातीररुहान्वृक्षान्वीक्षमाणौसमंततः ॥ इमांनदींशु
भजलांशोभयंतौतरस्विनौ ॥ ७ ॥ धैर्यवंतौसुवर्णाभौकौयुवांचीरवाससौ ॥ निःश्वसंतौवरभुजौपीडयंताविमाःप्रजाः ॥ ८ ॥ सिंहविप्रेक्षि
तौवीरौमहाबलपराक्रमौ ॥ चक्रचापनिभेचापेगृहीत्वाशत्रुनाशनौ ॥ ९ ॥ श्रीमंतौरूपसंपन्नौवृषभश्रेष्ठविक्रमौ ॥ हस्तिहस्तोपमभुजौ
द्युतिमंतौनरर्षभौ ॥ १० ॥ प्रभयापर्वतेंद्रोऽसौयुवयोरवभासितः ॥ राज्यार्हावमरप्रख्यौकथंदेशमिहागतौ ॥ ११ ॥ पद्मपत्रेक्षणौवीरौज
टामंडलधारिणौ ॥ अन्योन्यसदृशौवीरौदेवलोकादिहागतौ ॥१२॥ वक्तुमभिमुखीचकार संपूज्यवाचाप्रशस्य ॥४॥ कामतःसुग्रीवोपदेशाविरुद्धस्वेच्छातः राज

र्षीचदेवौचतत्प्रतिमौ ॥ ५ ॥ वरवर्णिनौब्रह्मचारिश्रेष्ठौ अन्यांश्चरक्षोसुरादीन् ॥ ६॥ समंततोवीक्षमाणौकिंचिद्वस्त्वन्वेषमाणाविवेत्यर्थः इमांनदीमिति सरस्यपिविस्तृतत्वेननदी
त्वोपचारइतिकेचित् नद्येवेत्यन्ये ॥ ७ ॥ शोभनोवर्णआभाकांतिश्चययोस्तौ निःश्वसंतौकिंचिद्दुःखवशेनेतिशेषः इमावन्याःप्रजाःपीडयंतौस्वरूपमात्रेणेतिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥
हस्तःशुंडादंडः ॥ १० ॥ राज्यार्हौदेवतुल्यौदेशंहित्वाकथमिहागताविव्यर्थः आकारतोमहाराजत्वनिश्चयादेवमुक्तिः ॥ ११ ॥ देवलोकादिहभूतलेआगताविव ॥ १२ ॥

SGDF

॥ १३ ॥ समदौदृष्टौगोवृषौतरुणवृषभाविव ॥ १४ ॥ १५ ॥ चित्रमनुलेपनंस्वर्णजलरूषणंययोस्ते ॥ १६ ॥ हेमभूषितेवज्रेयथा ॥१७॥१८॥ निर्मुक्तौमुक्तकंचुकौकस्माद्धेतोः
स्माद्धेतोर्नाभिभाषथः प्रत्युत्तरमितिशेषः ॥ १९ ॥ ननुकस्त्वंकस्यवायस्यास्माभिःप्रत्युत्तरंदेयंतत्राह सुग्रीवइति सुग्रीवस्याक्षुद्रत्वबोधनायतत्स्तुतिपूर्वकमुक्तिः विनिकृतोनिरस्तः
॥२०॥२१॥ ननुत्वद्राज्ञाऽस्मत्समीपेप्रेषणंकिमर्थंतत्राह युवाभ्यामिति ॥ २२ ॥ वानरराजसचिवस्यमानुषंरूपंकुतस्तत्राह भिक्षुरूपेति अनेनशुद्धंवानरत्वमेवनेत्यपिबोधितम् ईदृ

यदृच्छयेवसंप्राप्तौचंद्रसूर्यौवसुंधराम् ॥ विशालवक्षसौवीरौमानुषौदेवरूपिणौ ॥ १३ ॥ सिंहस्कंधौमहोत्साहौसमदाविवगोवृषौ ॥ आयताश्च
सुवृत्ताश्चबाहवःपरिघोपमाः ॥ १४ ॥ सर्वभूषणभूषार्हाःकिमर्थंनविभूषिताः ॥ उभौयोग्यावहंमन्येरक्षितुंपृथिवीमिमाम् ॥ १५ ॥ ससागरवनां
कृत्स्नांविंध्यमेरुविभूषिताम् ॥ इमेचधनुषीचित्रेश्लक्ष्णेचित्रानुलेपने ॥ १६ ॥ प्रकाशेतेयथेंद्रस्यवज्रेहेमविभूषिते ॥ संपूर्णाश्चशितैर्बाणैस्तूणा
श्चशुभदर्शनाः ॥ १७ ॥ जीवितांतकरैर्घोरैर्ज्वलद्भिरिवपन्नगैः ॥ महाप्रमाणौविपुलौतप्तहाटकभूषणौ ॥ १८ ॥ खड्गावेतौविराजेतेनिर्मुक्त
भुजगाविव ॥ एवंमांपरिभाषंतंकस्माद्वैनाभिभाषथः ॥ १९ ॥ सुग्रीवोनामधर्मात्माकश्चिद्वानरपुंगवः ॥ वीरोविनिकृतोभ्रात्राजगद्भ्रमति
दुःखितः ॥ २० ॥ प्राप्तोऽहंप्रेषितस्तेनसुग्रीवेणमहात्मना ॥ राज्ञावानरमुख्यानांहनुमान्नामवानरः ॥ २१ ॥ युवाभ्यांसहिधर्मात्मासुग्री
वःसख्यमिच्छति ॥ तस्यमांसचिवंवित्तंवानरंपवनात्मजम् ॥ २२ ॥ भिक्षुरूपप्रतिच्छन्नंसुग्रीवप्रियकारणात् ॥ ऋष्यमूकादिहप्राप्तंका
मगंकामचारिणम् ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वातुहनुमांस्तौवीरौरामलक्ष्मणौ ॥ वाक्यज्ञोवाक्यकुशलःपुनर्नोवाचकिंचन ॥२४॥ एतच्छ्रुत्वावचस्त
स्यरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ प्रहृष्टवदनःश्रीमान्भ्रातरंपार्श्वतःस्थितम् ॥ २५ ॥ सचिवोऽयंकपींद्रस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ तमेवकांक्षमाण
स्यममांतिकमिहागतः ॥२६॥ तमभ्यभाषसौमित्रेसुग्रीवसचिवंकपिम् ॥ वाक्यज्ञंमधुरैर्वाक्यैःस्नेहयुक्तमरिंदमम् ॥ २७ ॥ नानृग्वेदवि
नीतस्यनायजुर्वेदधारिणः ॥ नासामवेदविदुषःशक्यमेवंविभाषितुम् ॥ २८ ॥ नूनंव्याकरणंकृत्स्नमनेनबहुधाश्रुतम् ॥ बहुव्याहरताऽनेन
नकिंचिदपशब्दितम् ॥ २९ ॥ शंवित्तमितिप्राक्तनेनान्वयः ॥२३॥२४॥२५॥ तमेवसुग्रीवमेव कांक्षमाणस्येच्छतइत्यर्थः ॥२६॥ तमभ्यभाषअभिभाषस्वेतियावत्

वाक्येति वाक्यज्ञंवाक्यरचनाभिज्ञम् मधुरैर्वाक्यैःस्नेहयुक्तमभ्यभाषेत्यन्वयः ॥ २७ ॥ विनयःप्रातिशाख्यादिज्ञानपूर्वकाभ्यासः ऋग्वेदविषयेतद्धीनोयोनभवतितेन एकैकानुवा
केऽनुवाकांतरसांकर्येणतद्धारणस्यदुष्करत्वाद्यजुर्वेदधारणाहीनभिन्नेन गायनविषयोहादेर्दुर्ज्ञेयत्वात्सामवेदज्ञानहीनभिन्नेनैवंप्रभाषितुंशक्यंनतद्धीनेनेत्यर्थः षष्ठ्यार्षीशेषेवा य
द्वा तद्धीनैरेवंप्रभाषितुंनशक्यम् अशक्यमित्यर्थः तेनायंसर्वथातज्ज्ञइतिनोपेक्षार्हइंतिव्यंग्यम् ॥ २८ ॥ ननुवेदमात्राध्यायिनानकिंचिद्राजमंत्रादिज्ञातुंशक्यंतत्राह नूनमिति

SGDF

कृत्स्नंपदतदर्थस्वरूपनिर्णयोपयोगिन्यायसहितम् व्याकरणबोध्यसाधुत्वस्यार्थघटितत्वात् अनेनसर्वज्ञत्वंसूचितम् तथाश्रवणेहेतुमाह बह्विति ॥ २९ ॥ इंगितैरप्यसौविश्वासयो
ग्यइत्याह नमुखेइति दोषःसंविदितोव्यवहारकालेइतिशेषः ॥३०॥ अथवचनरचनासौष्ठवमाह अविस्तरमिति नातिविस्तारमित्यर्थः असंदिग्धंअसंदिग्धार्थमसंदिग्धाक्षरंचअवि
लंबितंअनेनास्खलद्गीष्ट्वम् अव्यथंनविद्यतेश्रोतृश्रुतेर्व्यथायस्मात्तादृशम् तेनाश्रुतिकटुवर्णमित्यर्थः उरस्थंमध्यमारूपेण कंठगंवैखरीरूपेणकंठविवराच्छ्रोतृश्रोत्रंगतम् अतएव
मध्यमस्वरंनात्युच्चैर्नातिनीचैः ॥३१॥ संस्कारक्रमसंपन्नांसंस्काराणांक्रमेक्रमेणजननेसंपन्नांसमर्थाम् विशिष्टानुपूर्वीविशेषरूपेणपदादीनांग्रहणायक्रमवत्तत्तद्वर्णाकारसंस्कारानं
तःकरणेउत्पाद्यतक्रमेणक्रमवद्वर्णावभासपदवाक्यज्ञानमितिवाक्यप्रदीपादौस्पष्टं तेनमध्यमवृत्त्योच्चारणंसूचितम् तदाहाद्रुतामविलंबितामिति अतएवहृदयहर्षिणीम् ॥ ३२ ॥

नमुखेनेत्रयोश्चापिललाटेचभ्रुवोस्तथा ॥ अन्येष्वपिचसर्वेषुदोषःसंविदितःक्वचित् ॥ ३० ॥ अविस्तरमसंदिग्धमविलंबितमव्यथम् ॥ उर
स्थंकंठगंवाक्यंवर्ततेमध्यमस्वरम् ॥ ३१ ॥ संस्कारक्रमसंपन्नामद्रुतामविलंबिताम् ॥ उच्चारयतिकल्याणींवाचंहृदयहर्षिणीम् ॥ ३२ ॥
अनयाचित्रयावाचात्रिस्थानव्यंजनस्थया ॥ कस्यनाराध्यतेचित्तमुद्यतासेररेरपि ॥ ३३ ॥ एवंविधोयस्यदूतोनभवेत्पार्थिवस्यतु ॥ सिद्ध्यं
तिहिकथंतस्यकार्याणांगतयोऽनघ ॥ ३४ ॥ एवंगुणगणैर्युक्तायस्यस्युःकार्यसाधकाः ॥ तस्यसिद्ध्यंतिसर्वेऽर्थादूतवाक्यप्रचोदिताः ॥
॥ ३५ ॥ एवमुक्तस्तुसौमित्रिःसुग्रीवसचिवंकपिम् ॥ अभ्यभाषतवाक्यज्ञोवाक्यज्ञंपवनात्मजम् ॥ ३६ ॥ विदितानौगुणाविद्वन्सुग्रीव
स्यमहात्मनः ॥ तमेवचावांमार्गावःसुग्रीवंप्लवगेश्वरम् ॥ ३७ ॥ यथाब्रवीषिहनुमन्सुग्रीववचनादिह ॥ तत्तथाहिकरिष्यावोवचनात्तवस
त्तम ॥ ३८ ॥ ततस्यवाक्यंनिपुणंनिशम्यप्रहृष्टरूपःपवनात्मजःकपिः ॥ मनःसमाधायजयोपपत्तौसख्यंतदाकर्तुमियेषताभ्याम् ॥३९॥
इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेतृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःप्रहृष्टोहनुमान्कृत्यवानितितद्वचः ॥
श्रुत्वामधुरभावंचसुग्रीवंमनसागतः ॥ १ ॥ भाव्योराज्यागमस्तस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ यदयंकृत्यवान्प्राप्तःकृत्यंचैतदुपागतम् ॥ २ ॥

त्रिस्थानव्यंजनस्थयात्रिषुस्थानेषुउरःकंठशिरःसुयद्व्यंजनमभिव्यक्तिस्तयातिष्ठतिश्रोतृग्राह्यस्वरूपंलभतेतादृश्या अनेननित्यएवस्फोटरूपःशब्दइतिसूचितम् नाराध्यतेनानुकू
ल्यते ॥३३॥ कार्याणांगतयःपरिपाकाः ॥ ३४ ॥ दूतवाक्यप्रचोदिताःतद्वाक्यबोधिताः ॥ ३५ ॥ एवमुक्तःरामेणेतिशेषः ॥ ३६ ॥ नौआवयोः तमेवसुग्रीवमेव मार्गावोमार्गयावः
॥३७॥ यथाब्रवीषिसख्यमिच्छतीतियदवादीस्तत्तथैवकरिष्यावइत्यर्थः ॥३८॥ जयोपपत्तौसुग्रीवस्येतिशेषः ताभ्यांरामसुग्रीवाभ्याम् ॥३९॥ धगमानः ॥ इतिश्रीरा०वा०आ०कि
ष्किंधाकांडेतृतीयःसर्गः ॥३॥ ॥७॥ तद्वचः सचिवोऽयंकपींद्रस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः तमेवकांक्षमाणस्यममांतिकमुपागतइतिरामवचोमहात्मनइतिसोपचारप्रयोगतःसुग्रीवविष
येमधुरभावंसौम्यभावंश्रुत्वातमेवकांक्षमाणइत्यनेनसुग्रीवेरामःकिंचित्कृत्यवानितिविज्ञायप्रहृष्टःसुग्रीवंसुग्रीवाभिमतसिद्धिंमनसागतोदृष्टवान् ॥ १ ॥ तदेवविवृणोति भाव्यइति

SGDF ital Foundation

अवश्यंभावीत्यर्थः यदयंमहापुरुषःकृत्यवान्प्रयोजनसापेक्षःप्राप्तएतत्कृत्यंचउपागतंसुग्रीवंप्राप्तमित्यर्थः ॥ २ ॥ एवंसुहृदयत्वमवगत्यस्वस्वाम्युक्तंपृच्छति ततइति ॥ ३ ॥ पंपा
काननेनमंडितमलंकृतम् घोरमन्यदितिशेषः ॥ ४ ॥ रामचोदितः इंगितेनेतिशेषः आचचक्षेबोधितवान् ॥ ५ ॥ ६ ॥ पितामहइवपालकत्वेनेत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ निर्देशोनि

ततःपरमसंहृष्टोहनूमान्प्लवगोत्तमः ॥ प्रत्युवाचततोवाक्यंरामंवाक्यविशारदम् ॥ ३ ॥ किमर्थंचवनंघोरंपंपाकाननमंडितम् ॥ आग
तःसानुजोदुर्गंनानाव्यालमृगायुतम् ॥ ४ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वालक्ष्मणोरामचोदितः ॥ आचचक्षेमहात्मानंरामंदशरथात्मजम् ॥ ५ ॥
राजादशरथोनामद्युतिमान्धर्मवत्सलः ॥ चातुर्वर्ण्यंस्वधर्मेणनित्यमेवाभिपालयन् ॥ ६ ॥ नद्वेष्टाविद्यतेतस्यसतुद्वेष्टिनकंचन ॥ सतु
सर्वेषुभूतेषुपितामहइवापरः ॥ ७ ॥ अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टवानाप्तदक्षिणैः ॥ तस्यायंपूर्वजःपुत्रोरामोनामजनैःश्रुतः ॥ ८ ॥ शर
ण्यःसर्वभूतानांपितुर्निर्देशपारगः ॥ ज्येष्ठोदशरथस्यायंपुत्राणांगुणवत्तरः ॥ ९ ॥ राजलक्षणसंयुक्तःसंयुक्तोराज्यसंपदा ॥ राज्याद्भ्रष्टो
मयावस्तुंवनेसार्धमिहागतः ॥ १० ॥ भार्ययाचमहाभागसीतयाऽनुगतोवशी ॥ दिनक्षयेमहातेजाःप्रभयेवदिवाकरः ॥११॥ अहमस्याव
रोभ्रातागुणैर्दास्यमुपागतः ॥ कृतज्ञस्यबहुज्ञस्यलक्ष्मणोनामनामतः ॥१२॥ सुखार्हस्यमहार्हस्यसर्वभूतहितात्मनः ॥ ऐश्वर्येणविहीनस्यव
नवासेरतस्यच ॥ १३ ॥ रक्षसाऽपहृताभार्यारहितेकामरूपिणा ॥ तच्चनज्ञायतेरक्षःपत्नीयेनास्यवाहृता ॥ १४ ॥ दनुर्नामदितेःपुत्रःशापाद्राक्ष
सतांगतः ॥ आख्यातस्तेनसुग्रीवःसमर्थोवानराधिपः ॥ १५ ॥ सज्ञास्यतिमहावीर्यस्तवभार्यापहारिणम् ॥ एवमुक्त्वादनुःस्वर्गंभ्राजमानो
दिवंगतः ॥ १६ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयाथातथ्येनपृच्छतः ॥ अहंचैवचरामश्चसुग्रीवंशरणंगतौ ॥१७॥ एषदत्त्वाचवित्तानिप्राप्यचानुत्तमं
यशः ॥ लोकनाथःपुराभूत्वासुग्रीवंनाथमिच्छती ॥१८॥ सीतायस्यस्नुषाचासीच्छरण्योधर्मवत्सलः ॥ तस्यपुत्रःशरण्यस्यसुग्रीवंशरणंग
तः ॥ १९ ॥ सर्वलोकस्यधर्मात्माशरण्यःशरणंपुरा ॥ गुरुर्मेराघवःसोऽयंसुग्रीवंशरणंगतः ॥ २० ॥ यस्यप्रसादेसततंप्रसीदेयुरिमाःप्रजाः
सरामोवानरेंद्रस्यप्रसादमभिकांक्षते ॥ २१ ॥ येनसर्वगुणोपेताःपृथिव्यांसर्वपार्थिवाः ॥ मानिताःसततंराज्ञासदादशरथेनवै ॥ २२ ॥

योगस्तत्पारगःतस्यसमाप्तकल्पत्वादेवमुक्तम् ॥ ९ ॥ संयुक्तःसंयुज्यमानः भ्रष्टःकिंचिन्निमित्तवशात् ॥ १० ॥ ११ ॥ अवरःकनीयान्दास्यमुपागतोस्येतिशेषः ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ रहितेआवाभ्यांरहितेकाले नज्ञायतेविशिष्येतिशेषः ॥ १४ ॥ दनुःकबंधःसज्ञास्यतीत्याख्यातः ॥ १५ ॥ स्वर्गंगंतुंदिवमाकाशंगतःउत्पतितः ॥ १६ ॥ १७ ॥ नाथंर
क्षकंइच्छतिदैवगत्येतिशेषः ॥ १८ ॥ यःशरण्योधर्मवत्सलश्चासीदित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ सर्वगुणोपेताःमूर्धाभिषिक्ताइतियावत् सदाप्रतिदिनम् सततमनुक्षणम् ॥ २२ ॥

SGDF ...al Foundation

॥ २ ३ ॥ शोकाभिभूतेशोकाविष्टे शोकार्तेंशोकपीडिते ॥ २ ४ ॥ साश्रुपातनंअस्माकमप्यन्यशरणापेक्षेत्यश्रुपातनसहितम् ॥ २ ५ ॥ द्रष्टव्याःद्रष्टुंयोग्याः ॥ २ ६ ॥ सहीति
अनेनतस्यापिसहायापेक्षत्वंदर्शितम् ॥ २ ७ ॥ यदेवमतःपरिमार्गणेसाहाय्यंकरिष्यतीत्यन्वयः ॥२ ८ ॥ २ ९ ॥ ३ ० ॥ सोपित्वयाकृत्यवानितियथाकथयतेतथाजानेएनंदेशंसं
प्राप्तस्त्वंकृतकृत्योसीत्यर्थः ॥ ३ १ ॥ उक्तंसमर्थयते प्रसन्नेति मुखवर्णोमुखशोभा ॥ ३ २ ॥ ३ ३ ॥ वानरंवानरस्येदम् आर्षोऽण् ॥ ३ ४ ॥ उक्तंसंगृह्णाति सत्विति कृतकृ

तस्यायंपूर्वजःपुत्रस्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः ॥ सुग्रीवंवानरेंद्रंतुरामःशरणमागतः ॥ २३ ॥ शोकाभिभूतेरामेतुशोकार्तेशरणंगते ॥ कर्तुमर्हति
सुग्रीवःप्रसादंसहयूथपैः ॥ २४ ॥ एवंब्रुवाणंसौमित्रिंकरुणंसाश्रुपातनं ॥ हनूमान्प्रत्युवाचेदंवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ २५ ॥ ईदृशाबुद्धि
संपन्नाजितक्रोधाजितेंद्रियाः ॥ द्रष्टव्यावानरेंद्रेणदिष्ट्यादर्शनमागताः ॥२६॥ सहिराज्याच्चविभ्रष्टःकृतवैरश्चवालिना ॥ हृतदारोवनेत्रस्तोभ्रा
त्राविनिकृतोभृशं ॥ २७॥ करिष्यतिससाहाय्यंयुवयोर्भास्करात्मजः ॥ सुग्रीवःसहचास्माभिःसीतायाःपरिमार्गणे ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वा
हनुमान्श्लक्ष्णंमधुरयागिरा ॥ बभाषेसाधुगच्छामःसुग्रीवमितिराघवम् ॥२९॥ एवंब्रुवंतंधर्मात्माहनूमंतंसलक्ष्मणः ॥ प्रतिपूज्ययथान्या
यमिदंप्रोवाचराघवम् ॥३० ॥ कपिःकथयतेत्वदृष्टोयथायंमारुतात्मजः ॥ कृत्यवान्सोपिसंप्राप्तःकृतकृत्योऽसिराघव ॥३१॥ प्रसन्नमुखवर्ण
श्चव्यक्तंत्वदृष्टश्चभाषते ॥ नानृतंवक्ष्यतेवीरोहनूमान्मारुतात्मजः ॥३२॥ ततःससुमहाप्राज्ञोहनूमान्मारुतात्मजः ॥ जगामादायतौवीरौहरि
राजायराघवौ ॥३३॥ भिक्षुरूपंपरित्यज्यवानरंरूपमास्थितः ॥ पृष्ठमारोप्यतौवीरौजगामकपिकुंजरः ॥ ३४ ॥ सतुविपुलयशाःकपिप्रवी
रःपवनसुतःकृतकृत्यवत्प्रहृष्टः ॥ गिरिवरमुरुविक्रमःप्रयातःसशुभमतिःसहरामलक्ष्मणाभ्याम् ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०
वाल्मीकीयेआदि०किष्किंधाकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ऋष्यमूकात्तुहनुमान्गत्वातंमलयंगिरिम् ॥ आचचक्षेतदावीरौकपिराजायराघवौ
॥ १ ॥ अयंरामोमहाप्राज्ञसंप्राप्तोदृढविक्रम ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रारामोऽयंसत्यविक्रमः ॥२ ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेजातोरामोदशरथात्मजः ॥
धर्मेनिगदितश्चैवपितुर्निर्देशकारकः ॥ ३ ॥ त्यवत्तदहं गिरिवरंऋष्यमूकम् ॥ ३ ५॥ मगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीये

रामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ऋष्यमूकादिति ऋष्यमूकेसुग्रीववासस्थानेराघवौस्थापयित्वाततःसुग्रीवान
यनार्थंऋष्यमूकैकदेशंमलयाख्यंगिरिंगत्वेत्यन्वयः ॥ १ ॥ अयंरामः मलयस्थसुग्रीवदृष्टिपथवर्तित्वादेवंनिर्देशःपुनराहादराद्रामोयमिति सत्यविक्रमत्वदृढत्वाभ्यांत्वच्छत्रुनि
रसनक्षमताव्यज्यते ॥ २ ॥ इक्ष्वाकूणामित्यनेनस्वरूपकथनंधर्मेस्वसत्यपरिपालनसूपधर्मनिमित्तम् निगदितःप्रेरितः पित्रेतिशेषःअतएवतस्यपितुर्निर्देशकारकः ॥ ३ ॥

SCDF

॥ ४ ॥ स्त्रीहेतोःपित्रास्त्रियैदत्तस्यवरस्यपालनहेतोः ॥५॥६॥ प्रगृह्यदर्शनाकांक्षिणोर्दर्शनंदत्त्वा ॥ ७॥ दर्शनीयतमोभूत्वा इच्छावशादितिशेषः ॥ ८ ॥ धर्मविनीतःधर्मेशिक्षितः ॥ ९ ॥
एषःमन्मैत्रीच्छारूपः तदेवाह यत्त्वमिति वानरेणतिर्यग्योनिनापि ॥ १० ॥ रोचतेयदीतिकार्यवशादितिशेषः ध्रुवामर्यादाअनुल्लंघनीयोऽन्योन्यकार्यसंपादनाविषयोनिश्चयःबध्यतांबु
द्ध्याविचार्यप्रतिज्ञायताम् ॥ ११॥ हस्तंपीडयामासदक्षिणहस्तेनदक्षिणहस्तंगृहीतवान् ॥ १२ ॥ पीडितंपर्यष्वजतगाढमालिंगितवान् कृतसौहार्दस्थैर्यायदनूपादिष्टाग्निसाक्षिकत्व

राजसूयाश्वमेधैश्चवह्निर्येनाभितर्पितः ॥ दक्षिणाश्चतथोत्सृष्टागावःशतसहस्रशः ॥ ४ ॥ तपसासत्यवाक्येनवसुधातेनपालिता ॥ स्त्रीहेतोस्त
स्यपुत्रोऽयंरामोऽरण्यंसमागतः ॥५॥ तस्यास्यवसतोऽरण्येनियतस्यमहात्मनः ॥ रावणेनहृताभार्यासत्वांशरणमागतः ॥६॥ भवतासख्यका
मौतौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ प्रगृह्यचार्चयस्वैतौपूजनीयतमावुभौ ॥ ७ ॥ श्रुत्वाहनूमतोवाक्यंसुग्रीवोवानराधिपः ॥ दर्शनीयतमोभूत्वाप्रीत्यो
वाचचराघवम् ॥८॥ भवान्धर्मविनीतश्चसुतपाःसर्ववत्सलः ॥ आख्यातावायुपुत्रेणतत्त्वतोमेभवद्गुणाः ॥ ९ ॥ तन्ममैवैषसत्कारोलाभश्चै
वोत्तमःप्रभो ॥ यत्त्वमिच्छसिसौहार्दंवानरेणमयासह ॥ १० ॥ रोचतेयदिमेसख्यंबाहुरेषप्रसारितः ॥ गृह्यतांपाणिनापाणिर्मर्यादाबध्यतां
ध्रुवा ॥ ११ ॥ एतत्तुवचनंश्रुत्वासुग्रीवस्यसुभाषितम् ॥ संप्रहृष्टमनाहस्तंपीडयामासपाणिना ॥ १२ ॥ हृष्टःसौहृदमालंब्यपर्यष्वजतपी
डितम् ॥ ततोहनूमान्संत्यज्यभिक्षुरूपमरिंदमः ॥ १३ ॥ काष्ठयोःस्वेनरूपेणजनयामासपावकं ॥ दीप्यमानंततोवह्निंपुष्पैरभ्यर्च्यसत्कृत
म् ॥ १४ ॥ तयोर्मध्येतुसुप्रीतोनिदधौसुसमाहितः ॥ ततोऽग्निंदीप्यमानंतौचक्रतुश्चप्रदक्षिणं ॥ १५ ॥ सुग्रीवोराघवश्चैववयस्यत्वमुपाग
तौ ॥ ततःसुप्रीतमनसौतावुभौहरिराघवौ ॥ १६ ॥ अन्योन्यमभिवीक्षंतौनतृप्तिमभिजग्मतुः ॥ त्वंवयस्योसिहृद्योमेएकंदुःखंसुखंचनौ
॥ १७॥ सुग्रीवोराघवंवाक्यमित्युवाचप्रहृष्टवत् ॥ ततःसुपर्णबहुलांभङ्क्त्वाशाखांसुपुष्पितां ॥ १८ ॥ सालस्यास्तीर्यसुग्रीवोनिषसादस
राघवः ॥ लक्ष्मणायाथसंहृष्टोहनुमान्मारुतात्मजः ॥ १९ ॥ शाखांचंदनवृक्षस्यददौपरमपुष्पितां ॥ ततःप्रहृष्टःसुग्रीवःश्लक्ष्णंमधुरया
गिरा ॥ २० ॥ सिद्धयेचरामप्रेरितहनूमतः प्रवृत्तिस्ततइतिभिक्षुरूपंपरित्यज्यतौत्वयाप्राकृतेनेवगत्वाज्ञेयौप्लवंगमेतिसुग्रीवाज्ञाकरणप्रतीतयेरामागमननिवेदनसमयेपुनः

कृतंभिक्षुरूपंपरित्यज्य॥ १ ३॥स्वेनरूपेणवानररूपेण काष्ठयोररण्योरग्निंजनयामास ततोदीप्यमानमग्निंतयोर्मध्येनिदधौ निहितंचतंपुष्पैरभ्यर्च्यसत्कृतंपरिस्तरणादिसत्कृतंचाकरोत्
॥ १४॥ प्रदक्षिणंचक्रतुः मैत्रीदार्ढ्यायेतिशेषः ॥ १५॥ १६ ॥ हृद्यःहृदयप्रियः एकंसमानमित्यर्थः ॥ १७ ॥ प्रहृष्टवत्प्रहृष्टःसन्नेतावत्पर्यंतं सम्यग्विश्वासाभावात्सुग्रीवः पृथगासन
स्थएवासीदितिज्ञायते तदाह ततःसुपर्णेतिआस्तीर्यराघवायेतिशेषः ॥ १८ ॥ सराघवोनिषसाद स्वयंतत्रस्थितइत्यर्थः ॥ १ ९॥ लक्ष्मणायविषादपरिहारार्थं चंदनशाखास्तरणदानं

SGDF

अथकार्यमर्यादाबंधनायप्रवृत्तिः ततइति ॥ २० ॥ इहवनेइत्यन्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ अभयंकुरुअभयप्रतिज्ञांकुरु ॥२३ ॥ तदेवदाढर्यायपुनराह कर्तुमिति ॥२४॥ लीला
विसृष्टैकेषुमात्रसाध्यत्वात्प्रहसन्निवेति उपकारःफलंयस्यतम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ वेगिताःसंजातवेगाः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ममवैरिणमग्रजंतथाकुरुयथापुनःसममनाहिं
स्यात् ॥३०॥ सीतादीनांराजीवादिभिःक्रमेणान्वयः कपींद्रोऽत्रवाली पुंसांवामनेत्रस्पंदोऽशुभशंसी स्त्रीणांसशुभशंसी ॥३१॥ कडमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामा

प्रत्युवाचतदारामंहर्षव्याकुललोचनः ॥ अहंविनिकृतोरामचरामीहभयार्दितः ॥ २१ ॥ हृतभार्योवनेत्रस्तोदुर्गमेतदुपाश्रितः ॥ सोहंत्र
स्तोवनेभीतोवसाम्युद्भ्रांतचेतनः ॥ २२ ॥ वालिनानिकृतोभ्रात्राकृतवैरश्चराघव ॥ वालिनोमेमहाभागभयार्तस्याभयंकुरु ॥ २३ ॥ कर्तु
मर्हसिकाकुत्स्थभयंमेनभवेद्यथा ॥ एवमुक्तस्तुतेजस्वीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः ॥ २४ ॥ प्रत्यभाषतकाकुत्स्थःसुग्रीवंप्रहसन्निव ॥ उपकारफ
लंमित्रंविदितंमेमहाकपे ॥ २५ ॥ वालिनंतंवधिष्यामितवभार्यापहारिणम् ॥ अमोघाःसूर्यसंकाशाममेमेनिचिताःशराः ॥ २६ ॥ तास्मि
न्वालिनिदुर्वृत्तेनिपतिष्यंतिवेगिताः ॥ कंकपत्रप्रतिच्छन्नामहेंद्राशनिसंनिभाः ॥ २७ ॥ तीक्ष्णाग्राऋजुपर्वाणःसरोषाभुजगाइव ॥ तमद्य
वालिनंपश्यतीक्ष्णैराशीविषोपमैः ॥ २८ ॥ शरैर्विनिहतंभूमौप्रकीर्णमिवपर्वतम् ॥ सतुतद्वचनंश्रुत्वाराघवस्यात्मनोहितम् ॥ सुग्रीवःपर
मप्रीतःपरमंवाक्यमब्रवीत् ॥ २९ ॥ तवप्रसादेननृसिंहवीरप्रियांचराज्यंचसमाप्नुयामहम् ॥ तथाकुरुत्वंनरदेववैरिणंयथानहिंस्यात्सपुन
र्ममाग्रजम् ॥ ३० ॥ सीताकपींद्रक्षणदाचराणांराजीवहेमज्वलनोपमानि ॥ सुग्रीवरामप्रणयप्रसंगेवामानिनेत्राणिसमंस्फुरंति ॥ ३१ ॥
॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेपंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ पुनरेवाब्रवीत्प्रीतोराघवंरघुनंदनम् ॥
अयमाख्यातितेरामसेवकोमंत्रिसत्तमः ॥ १ ॥ हनूमान्यन्निमित्तंत्वंनिर्जनंवनमागतः ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावसतश्चवनेतव ॥ २ ॥ रक्ष
सापहृताभार्यामैथिलीजनकात्मजा ॥ त्वयावियुक्तारुदतीलक्ष्मणेनचधीमता ॥ ३ ॥ अंतरंप्रेप्सुनातेनहत्वागृध्रंजटायुषम् ॥ भार्यावियोग
जंदुःखंप्रापितस्तेनरक्षसा ॥ ४ ॥ भार्यावियोगजंदुःखंनचिरात्त्वंविमोक्ष्यसे ॥ अहंतामानयिष्यामिनष्टांदेवश्रुतीमिव ॥ ५ ॥

यणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेपंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ आख्यातिआख्यातवान् तन्निमित्तमितिशेषः ॥ १ ॥ तत्किंतत्राहयन्निमित्तमिति ॥ २ ॥
त्वयालक्ष्मणेनचवियुक्तातवभार्यासीताअंतरंप्रेप्सुनाछिद्रंदिदृक्षुणाहृतातेनलोकरावणेनरक्षसात्वंभार्यावियोगजंदुःखंप्रापितइतिचाख्यातवान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ रामेणस्वका
र्यसाधनेप्रतिज्ञातेसतिस्वयमपितत्कार्यसाधनंप्रतिजानीते भार्येत्यादि नचिरान्नष्टांमधुकैटभहृतां देवस्यधर्मस्यब्रह्मणश्चज्ञानसाधनभूताश्रुतिस्त्रयीतामिव दीर्घआर्षः ॥ ५ ॥

SGDF

वर्तंतीं वर्तमानां ॥ ६ ॥ तथ्यंतथ्यमेवावेहीत्यन्वयः ॥ ७ ॥ विषकृतंविषमिश्रितं ॥ ८ ॥ यादृष्टासामैथिलीत्यनुमानात्त्वद्भार्यात्वानुमापकाद्रामेत्याक्रोशाल्लिंगाज्जानामीत्यन्व
यः ॥ ९ ॥ १० ॥ आत्मनापंचमंमंत्रिचतुष्टयसहितंमामित्यर्थः ॥ ११ ॥ आनयिष्यामिआनेष्यामि दृष्टेत्यत्रप्रमाणप्रदर्शनामिदम् ॥ १२ ॥ १ ३ ॥ गहनांदुष्प्रवेशाम्

॥ ९ ॥ रसातलेवावर्तंतींवर्ततींवानभस्तले ॥ अहमानीयदास्यामितवभार्यामरिंदम ॥ ६ ॥ इदंतथ्यंममवचस्त्वमवेहिचराघव ॥ नशक्यासाजर
यितुमपिसेंद्रैःसुरासुरैः ॥ ७ ॥ तवभार्यांमहाबाहोभक्ष्यंविषकृतंयथा ॥ त्यजशोकंमहाबाहोतांकांतामानयामिते ॥ ८ ॥ अनुमानात्तुजाना
मिमैथिलीसानसंशयः ॥ ह्रियमाणामयादृष्टारक्षसारौद्रकर्मणा ॥ ९ ॥ क्रोशंतीरामरामेतिलक्ष्मणेतिचविस्वरम् ॥ स्फुरंतीरावणस्यांकेप
न्नगेंद्रवधूर्यथा ॥ १० ॥ आत्मनापंचमंमांहिदृष्ट्वाशैलतलेस्थितम् ॥ उत्तरीयंतयात्यक्तंशुभान्याभरणानिच ॥ ११ ॥ तान्यस्माभिर्गृही
तानिनिहितानिचराघव ॥ आनयिष्याम्यहंतानिप्रत्यभिज्ञातुमर्हसि ॥१२॥ तमब्रवीत्ततोरामःसुग्रीवंप्रियवादिनम् ॥ आनयस्वसखेशीघ्रं
किमर्थंप्रविलंबसे ॥ १३ ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवःशैलस्यगहनांगुहाम् ॥ प्रविवेशततःशीघ्रंराघवप्रियकाम्यया ॥ १४ ॥ उत्तरीयंगृहीत्वातु
सतान्याभरणानिच ॥ इदंपश्येतिरामायदर्शयामासवानरः ॥१५॥ ततोगृहीत्वावासस्तुशुभान्याभरणानिच ॥ अभवद्बाष्पसंरुद्धोनीहारेणे
वचंद्रमाः ॥ १६ ॥ सीतास्नेहप्रवृत्तेनसतुबाष्पेणदूषितः ॥ हाप्रियेतिरुदन्धैर्यमुत्सृज्यन्यपतत्क्षितौ ॥ १७ ॥ हृदिकृत्वासबहुशस्तमलं
कारमुत्तमम् ॥ निशश्वासभृशंसर्पोबिलस्थइवरोषितः ॥ १८ ॥ अविच्छिन्नाश्रुवेगस्तुसौमित्रिंप्रेक्ष्यपार्श्वतः ॥ परिदेवयितुंदीनंरामःसमु
पचक्रमे ॥१९॥ पश्यलक्ष्मणवैदेह्यासंत्यक्तंह्रियमाणया ॥ उत्तरीयमिदंभूमौशरीराद्भूषणानिच ॥२०॥ शाद्वलिन्यांध्रुवंभूम्यांसीतयाह्रियमाण
या ॥ उत्सृष्टंभूषणमिदंतथारूपंहिदृश्यते ॥२१॥ एवमुक्तस्तुरामेणलक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत् ॥ नाहंजानामिकेयूरेनाहंजानामिकुंडले ॥२२॥ नू
पुरेत्वभिजानामिनित्यंपादाभिवंदनात् ॥ ततस्तुराघवोवाक्यंसुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥२३॥ ब्रूहिसुग्रीवकंदेशंह्रियंतीलक्षितात्वया ॥ रक्षसारौद्ररू
पेणममप्राणप्रियाहृता ॥ २४ ॥ क्ववावसतितद्रक्षोमहद्व्यसनदंमम ॥ यन्निमित्तमहंसर्वान्नाशयिष्यामिराक्षसान् ॥ २५ ॥ हरतामैथिलींयेन
मांचरोषयताध्रुवम् ॥ आत्मनोजीवितांतायमृत्युद्वारमपावृतम् ॥ २६ ॥ ॥१४॥ १५॥ १६ ॥ हाप्रियेइतीत्यत्रसंधिरार्षः ॥ १७॥ हृदीति प्रियासं
वंधेनप्रीत्यतिशयात् ॥१८॥१९॥२०॥ शाद्वलभूम्युत्सर्गेलिंगमाह तथारूपमिति अभग्नतयायथापूर्वरूपमित्यर्थः ॥ २१ ॥ नाहामिति ऊर्ध्वदृष्ट्यापरस्त्रीत्वेनकदाप्यदर्शनादिति ॥ ९ ॥
भावः ॥ २२ ॥ २३ ॥ कंदेशमुद्दिश्येतिशेषः प्राणप्रियाप्राणेभ्योपीष्टा प्राणसंबंधस्यतदाधीनत्वादितिभावः ॥ २४ ॥ यन्निमित्तंप्रियापहारितान्निमित्तम् ॥ २५ ॥ २६ ॥

SGDF

विमथ्यवंचयित्वा ॥ २७ ॥ सखमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ छ ॥ ॥
एवमिति ॥ १ ॥ तस्यपापरक्षसःपापंकृतवतोरक्षसोनिलयंनिलयस्थानंगुप्तवासस्थानंसर्वथानजाने नहीदृशंपापंकर्मकृत्वाराजधान्यांवस्तुमर्हतीतिभावः सामर्थ्यंशौर्यादिविक्रमं
विशेषेणक्रामतिपादविक्षेपंकरोतियत्रतद्वासनगरं दौष्कुलेयस्येत्यनेनरक्षःकुलजत्वंध्वनितं तज्जानेएवेतिशेषः वाशब्दोप्यर्थे अतएवलंकाद्वीपंनिर्दिश्य सहिदेशस्तुवध्यस्यरावण

ममदयिततमाहृतावनाद्रजनिचरेणविमथ्ययेनसा ॥ कथयममरिपुंतमद्यवैप्लवगपतेयमसंनिधिंनयामि ॥ २७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामाय
णेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवोरामेणार्तेनवानरः ॥ अब्रवीत्प्रांजलि
र्वाक्यंसबाष्पंबाष्पगद्गदः ॥ १ ॥ नजानेनिलयंतस्यसर्वथापापरक्षसः ॥ सामर्थ्यंविक्रमंवापिदौष्कुलेयस्यवाकुलम् ॥ २ ॥ सत्यंतुप्रति
जानामित्यजशोकमरिंदम ॥ करिष्यामितथायत्नंयथाप्राप्स्यसिमैथिलीम् ॥ ३ ॥ रावणंसगणंहत्वापरितोष्यात्मपौरुषम् ॥ तथास्मिकर्ता
नचिराद्यथाप्रीतोभविष्यसि ॥ ४ ॥ अलंवैक्लव्यमालंब्यधैर्यमात्मगतंस्मर ॥ त्वद्विधानांनसदृशमीदृशंबुद्धिलाघवम् ॥५ ॥ मयापिव्यसनं
प्राप्तंभार्याविरहजंमहत् ॥ नाहमेवंहिशोचामिधैर्यंनचपरित्यजे ॥ ६ ॥ नाहंतामनुशोचामिप्राकृतोवानरोपिसन् ॥ महात्माचविनीतश्चकिं
पुनर्धृतिमान्महान् ॥ ७ ॥ बाष्पमापतितंधैर्यान्निग्रहीतुंत्वमर्हसि ॥ मर्यादांसत्त्वयुक्तानांधृतिंनोत्स्रष्टुमर्हसि ॥ ८ ॥ व्यसनेवार्थकृछ्रेवाभ
येवाजीवितांतगे ॥ विमृशंश्चस्वयाबुद्ध्याधृतिमान्नावसीदति ॥ ९ ॥ बालिशस्तुनरोनित्यंवैक्लव्यंयोनुवर्तते ॥ समज्जत्यवशःशोकेभाराक्रां
तेवनौर्जले ॥ १० ॥ एषोंऽजलिर्मयाबद्धःप्रणयात्त्वांप्रसादये ॥ पौरुषंश्रयशोकस्यनांतरंदातुमर्हसि ॥ ११ ॥ येशोकमनुवर्तंतेनतेषांविद्य
तेसुखम् ॥ तेजश्चक्षयतेतेषांनत्वंशोचितुमर्हसि ॥ १२ ॥ शोकेनाभिप्रपन्नस्यजीवितेचापिसंशयः ॥ सशोकंत्यजराजेंद्रधैर्यमाश्रयकेवल
म् ॥ १३ ॥ हितंवयस्यभावेनब्रूमिनोपदिशामिते ॥ वयस्यतांपूजयन्मेनत्वंशोचितुमर्हसि ॥ १४ ॥

स्यदुरात्मनः राक्षसाधिपतेर्वासःसहस्राक्षसमद्युतेरितिहनूमदादिप्रेषणकालिकसुग्रीववचसानविरोधः ॥ २ ॥ यद्यप्येतावज्जानामितथापितदुपवर्णनंनिष्फलं तावन्मात्रज्ञानेपि
तद्वधासंभवात् क्वचिद्गुप्तोस्थितिसंभवात् एतावत्त्ववगम्यतामित्याह सत्यंत्विति ॥३॥ परितोष्यंभवतःपरितोषार्हंआत्मनःसपरिवारस्यममपौरुषमवलंब्येतिशेषः॥४॥ नसदृशमयुक्त
म् ॥ ५ ॥ ६ ॥ तांप्रियाम् ॥ ७ ॥ सत्त्वयुक्तानांसत्त्वगुणवताम् ॥ ८ ॥ व्यसनेइष्टवियोगजे अर्थकृच्छ्रेधननाशेभयेचौरव्याघ्रादिजे जीवितांतगे जीवितनाशप्रापके विमृशन्प्रारब्ध
वेगमितिशेषः ॥ ९ ॥ योबालिशःयश्चनित्यवैक्लव्यमनुवर्ततेसमज्जतितुश्चार्थे भाराक्रांताअतिभारवती ॥ १० ॥ अंतरंअवसरम् ॥११॥ १२ ॥१३॥ ब्रूमिब्रवीमि ॥ १४ ॥

SCDF

प्रमार्जयत्प्रामार्जयत् ॥ १५ ॥ १६ ॥ कर्तव्यंयच्छोकनाशार्थमितिशेषः ॥ १७ ॥ प्रकृतिस्थःस्वभावस्थोदुःखहीनइत्यर्थः अस्मिन्कालेव्यसनकाले ॥ १८ ॥ रावणस्य
संहारेचेतिशेषः ॥ १९ ॥ मयाचयदनुष्ठेयंतवेतिशेषः वर्षास्विवसुक्षेत्रेउप्तंबीजमितिशेषः संपद्यतेसफलंभविष्यतीत्यर्थः शैघ्र्यप्रत्यायनायवर्तमानप्रयोगः ॥ २० ॥ इदंवाक्यं
वालिनंवधिष्यामीतिवाक्यं अभिमानात्ततइव ॥ २१ ॥ एतदनृतवचनाभावंसत्येनतत्साक्षितयेत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ संपृक्तौकृतसख्यसंपन्नौअभाषतांअभाषेताम् ॥ २४ ॥

मधुरंसांत्वितस्तेनसुग्रीवेणसराघवः ॥ मुखमश्रुपरिक्लिन्नंवस्त्रांतेनप्रमार्जयत् ॥ १५ ॥ प्रकृतिस्थस्तुकाकुत्स्थःसुग्रीववचनात्प्रभुः ॥ संपरिष्वज्यसुग्रीवमिदंवचनमब्रवीत् ॥१६॥ कर्तव्यंयद्वयस्येनस्निग्धेनचहितेनच ॥ अनुरूपंचयुक्तंचकृतंसुग्रीवतत्त्वया ॥१७॥ एषचप्रकृतिस्थोऽहमनुनीतस्त्वयासखे ॥ दुर्लभोहीदृशोबंधुरस्मिन्कालेविशेषतः ॥१८॥ किंतुयत्नस्त्वयाकार्योमैथिल्याःपरिमार्गणे ॥ राक्षसस्यचरौद्रस्यरावणस्यदुरात्मनः॥१९॥ मयाचयदनुष्ठेयंविस्रब्धेनतदुच्यताम्॥ वर्षास्विवचसुक्षेत्रेसर्वंसंपद्यतेतव॥२०॥मयाचयदिदंवाक्यमभिमानात्समीरितम् ॥ तत्त्वयाहरिशार्दूलतत्त्वमित्युपधार्यताम् ॥२१॥ अनृतंनोक्तपूर्वंमेनचवक्ष्येकदाचन ॥ एतत्तेप्रतिजानामिसत्येनैवशपाम्यहम् ॥ २२ ॥ ततःप्रहृष्टःसुग्रीवोवानरैःसचिवैःसह ॥ राघवस्यवचःश्रुत्वाप्रतिज्ञातंविशेषतः ॥२३॥ एवमेकांतसंपृक्तौततस्तौनरवानरौ ॥ उभावन्योन्यसदृशंसुखंदुःखमभाषताम् ॥ २४ ॥ महानुभावस्यवचोनिशम्यहरिर्नृपाणामधिपस्यतस्य ॥ कृतंसमेनेहरिवीरमुख्यस्तदाचकार्यंहृदयेनविद्वान् ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ परितुष्टस्यसुग्रीवस्तेनवाक्येनहर्षितः ॥ लक्ष्मणस्याग्रजंशूरमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ सर्वथाहमनुग्राह्योदेवतानांनसंशयः ॥ उपपन्नोगुणोपेतःसखायस्यभवान्मम ॥ २ ॥ शक्यंखलुभवेद्रामसहायेनत्वयानघ ॥ सुरराज्यमभिप्राप्तुंस्वराज्यंकिमुतप्रभो ॥ ३ ॥ सोहंसभाज्योबंधूनांसुहृदांचैवराघव ॥ यस्याग्निसाक्षिकंमित्रंलब्धंराघववंशजम् ॥ ४ ॥ अहमप्यनुरूपस्तेवयस्योज्ञास्यसेशनैः ॥ नतुवक्तुंसमर्थोहंत्वयिआत्मगतान्गुणान् ॥ ५ ॥ महात्मनांतुभूयिष्ठंत्वद्विधानांकृतात्मनाम् ॥ निश्चलाभवतिप्रीतिर्धैर्यमात्मवतांवर ॥ ६ ॥

॥ २५ ॥ णखमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तेनवाक्येनअ
नृतंनोक्तपूर्वमेइत्यादिवाक्येन ॥ १ ॥ उपपन्नःसंपन्नः ॥ २ ॥३ ॥ सभाज्यःपूज्यःयस्ययेन राघववंशजंमित्रंलब्धम् ॥४॥ अनुरूपःयोग्यः ज्ञास्यसे आनुरूप्यमितिशेषः नतु
वक्तुंसमर्थः आत्मप्रशंसामरणंममेतिन्यायात् ॥ ५ ॥ भूयिष्ठमधिकंप्रीतिर्निश्चलाभवति वयस्यानामितिशेषःआत्मवतांस्वाधीनानाम् ॥ ६ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

साधूनांवयस्यानां साधवोवयस्याः रजतमित्याद्युपलक्षणम् ॥ ७ ॥ वयस्यःपरमागतिः वयस्यस्येतिशेषः ॥ ८ ॥ तथाविधंस्वरसतोधनादित्यागप्रवर्तकमित्यर्थः ॥९॥ तत्तथेति
यदुक्तंवयस्ययोर्धनविभागादिकंतन्ममापिसंमतमित्यब्रवीदित्यर्थः लक्ष्म्याकांत्यायुतोरामःवासवस्येववासवसदृशस्यलक्ष्मणस्येत्यन्वयः लक्ष्मणस्याग्रतइत्यनेनयथाममलक्ष्मण
स्यमैत्रीतथैवतवापीत्यपिसूचितम् ॥१०॥ ततःतद्दिनापगमोत्तरं द्वितीयदिनेइत्यर्थः स्थितंदृष्ट्वा भूमावितिशेषः ॥११॥ ईषत्सुपुष्पंपत्राढ्यंपत्रबहुलम् ॥ १२ ॥ सराघवःसुग्रीवो

रजतंवासुवर्णंवाशुभान्याभरणानिच ॥ अविभक्तानिसाधूनामवगच्छंतिसाधवः ॥ ७ ॥ आढ्योवापिदरिद्रोवादुःखितःसुखितोपिवा ॥
निर्दोषश्चसदोषश्चवयस्यःपरमागतिः ॥ ८ ॥ धनत्यागःसुखत्यागोदेशत्यागोपिवाऽनघ ॥ वयस्यार्थेप्रवर्ततेस्नेहंदृष्ट्वातथाविधम् ॥ ९ ॥
तत्तथेत्यब्रवीद्रामःसुग्रीवंप्रियदर्शनम् ॥ लक्ष्मणस्याग्रतोलक्ष्म्यावासवस्येवधीमतः ॥ १० ॥ ततोरामंस्थितंदृष्ट्वालक्ष्मणंचमहाबलम् ॥
सुग्रीवःसर्वतश्चक्षुर्वनेलोलमपातयत् ॥ ११ ॥ सददर्शततःसालमविदूरेहरीश्वरः ॥ सुपुष्पमीषत्पत्राढ्यंभ्रमरैरुपशोभितम् ॥ १२ ॥
तस्यैकांपर्णबहुलांशाखांभंक्त्वासुशोभिताम् ॥ रामस्यास्तीर्यसुग्रीवोनिषसादसराघवः ॥ १३ ॥ तावासीनौततोदृष्ट्वाहनूमानपिलक्ष्म
णम् ॥ शालशाखांसमुत्पाट्यविनीतमुपवेशयत् ॥ १४ ॥ सुखोपविष्टंरामंतुप्रसन्नमुदधिंयथा ॥ सालपुष्पावसंकीर्णेतस्मिन्गिरिवरोत्तमे
॥ १५ ॥ ततःप्रहृष्टःसुग्रीवःश्लक्ष्णयाशुभयागिरा ॥ उवाचप्रणयाद्रामंहर्षव्याकुलिताक्षरम् ॥१६॥ अहंविनिकृतोभ्रात्राचराम्येषभयार्दि
तः ॥ ऋष्यमूकंगिरिवरंहृतभार्यःसुदुःखितः ॥ १७ ॥ सोऽहंत्रस्तोभयेमग्नोवनेसंभ्रांतचेतनः ॥ वालिनानिकृतोभ्रात्राकृतवैरश्चराघव
॥ १८ ॥ वालिनोमेभयार्तस्यसर्वलोकाभयंकर ॥ ममापित्वमनाथस्यप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ एवमुक्तस्तुतेजस्वीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः ॥
प्रत्युवाचसकाकुत्स्थःसुग्रीवंप्रहसन्निव ॥२० ॥ उपकारफलंमित्रमपकारोऽरिलक्षणम् ॥ अद्यैवतंवधिष्यामितवभार्यापहारिणम् ॥ २१ ॥
इमेहिमेमहाभागपत्रिणस्तिग्मतेजसः ॥ कार्तिकेयवनोद्भूताःशराहेमविभूषिताः ॥ २२ ॥ कंकपत्रपरिच्छन्नामहेंद्राशनिसंनिभाः ॥ सुप
र्वाणःसुतीक्ष्णाग्राःसरोषाभुजगाइव ॥ २३ ॥ वालिसंज्ञममित्रंतेभ्रातरंकृतकिल्बिषम् ॥ शरैर्विनिहतंपश्यविकीर्णमिवपर्वतम् ॥ २४ ॥

निषसाद ॥ १३ ॥ १४ ॥ सुखोपविष्टंरामंतुदृष्ट्वेतिशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥ अहंविनिकृतइतिपूर्वदिवसोक्तार्थस्मारणंतदर्थस्यावश्यानुष्ठेयत्वाभिप्रायेण ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ ननुभ्रातृत्वमरित्वेनविरुद्धमितिजनाशंकायांस्वयमेवोत्तरयति उपकारेत्यादि उपकाररूपफलमेवामित्रत्वेप्रयोजकंनत्वेकोदरेजन्मेत्याशयः ॥२१॥ कार्तिकेयस्यस्कंदस्योत्प
त्तिक्षेत्रभूतंवनंशरवणंतत्रोत्पन्नकांडाः ॥ २२ ॥ शोभनानिपर्वाणियेषांते ॥ २३ ॥ भ्रातरंअमित्रमपिएकोदरजन्ममात्रेणतथाव्यवहृतंपश्य द्वित्रैर्दिवसैरितिशेषः ॥ २४ ॥

SGDF

॥ २५ ॥ दुःखाशयात्पुनराह रामेत्यादि शोकार्तगतित्वाद्वयस्यत्वाच्चत्वयिदेवनम् ॥२६॥ वयस्यत्वमुपपादयन्करुणामुत्पादयति त्वंहीति अग्निसाक्षिकंपाणिप्रदानेनवयस्यइत्यन्व
यः ॥२७॥ अवक्तव्यमपिवयस्यइतिकृत्वाविस्रब्धोविश्वस्तोवदामि हरतिक्षीणंकरोति ॥ २८ ॥ नशक्नोतिनाशक्नोत् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ वालिविनिकारंसंक्षेपेणाह पुराह
मिति स्वाद्राज्यात्विद्यमानज्येष्ठोचिताद्वानरराज्यात् अवरोपितोऽपहृताधिकारःनिर्धूतोभर्त्सितः ॥ ३२ ॥ बंधनेषुबंधनागारेषु संयताबद्धाः ॥ ३३ ॥ तत्प्रयुक्तामद्वधायतत्प्रेरि

राघवस्यवचःश्रुत्वासुग्रीवोवाहिनीपतिः ॥ प्रहर्षमतुलंलेभेसाधुसाध्वितिचाब्रवीत् ॥ २५ ॥ रामशोकाभिभूतोऽहंशोकार्तानांभवान्गतिः ॥
वयस्यइतिकृत्वाहित्वय्यहंपरिदेवये ॥ २६ ॥ त्वंहिपाणिप्रदानेनवयस्योमेऽग्निसाक्षिकम् ॥ कृतःप्राणैर्बहुमतःसत्येनचशपाम्यहम् ॥ २७॥
वयस्यइतिकृत्वाचविस्रब्धःप्रवदाम्यहम् ॥ दुःखमंतर्गतंतन्मेमनोहरतिनित्यशः ॥२८॥ एतावदुक्त्वावचनंबाष्पदूषितलोचनः ॥ बाष्पदूषित
यावाचानोच्चैःशक्नोतिभाषितुम् ॥२९॥ बाष्पवेगंतुसहसानदीवेगमिवागतम् ॥ धारयामासधैर्येणसुग्रीवोरामसंनिधौ ॥३०॥ सनिगृह्यतुतं
बाष्पंप्रमृज्यनयनेशुभे ॥ विनिःश्वस्यचतेजस्वीराघवंपुनरूचिवान् ॥३१॥ पुराहंवालिनारामराज्यात्स्वादवरोपितः ॥ परुषाणिचसंश्राव्य
निर्धूतोऽस्मिबलीयसा ॥ ३२ ॥ हृताभार्याचमेतेनप्राणेभ्योऽपिगरीयसी ॥ सुहृदश्चमदीयायेसंयताबंधनेषुते ॥३३॥ यत्नवांश्चसदुष्टात्मामम
द्विनाशायराघव ॥ बहुशस्तत्प्रयुक्ताश्चवानरानिहतामया ॥ ३४ ॥ शंकयात्वेतयाहंचदृष्ट्वात्वामपिराघव ॥ नोपसर्पाम्यहंभीतोभयेसर्वेहि
बिभ्यति ॥३५॥ केवलंहिसहायामेहनुमत्प्रमुखास्त्विमे ॥ अतोहंधारयाम्यद्यप्राणान्कृच्छ्रगतोपिसन् ॥३६॥ एतेहिकपयःस्निग्धामांरक्षंति
समंततः ॥ सहगच्छंतिगंतव्येनित्यंतिष्ठंतिचास्थिते ॥ ३७ ॥ संक्षेपस्त्वेषमेरामाकिमुक्त्वाविस्तरंहिते ॥ समेज्येष्ठोरिपुर्भ्रातावालीविश्रुतपौरु
षः ॥३८॥ तद्विनाशेपिमेदुःखंप्रमृष्टंस्यादनंतरम् ॥ सुखंमेजीवितंचैवतद्विनाशनिबंधनम् ॥३९॥ एषमेरामशोकांतःशोकार्तेननिवेदितः ॥
दुःखितःसुखितोवापिसख्युर्नित्यंसखागतिः ॥ ४० ॥ श्रुत्वैतच्चवचोरामःसुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥ किंनिमित्तमभूद्वैरंश्रोतुमिच्छामितत्त्व
तः ॥४१॥ सुखंहिकारणंश्रुत्वावैरस्यतववानर ॥ आनंतर्याद्विधास्यामिसंप्रधार्यबलाबलम् ॥४२॥ ताः ॥ ३४॥ एतयाशंकयामद्वधायवालिप्रे

तत्वशंकयानोपसर्पामिनोपासर्पं भयेयत्किंचिद्भयप्राप्तौ बिभ्यतिसर्वतएवेतिशेषः ॥ ३५ ॥३६ ॥ ३७ ॥ संक्षेपस्त्वेषइत्येतच्छब्दार्थः समेज्येष्ठइति ॥ ३८ ॥ तद्विनाशेपीति
यद्यपिभ्रातृनाशोदुःखायतथापिअनंतरंसंप्रतिविद्यमानंमेदुःखंतद्विनाशेएवप्रमृष्टंस्यात् अपिरेवार्थे तदेवाह सुखमिति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ तन्निमित्तंतत्त्वतःश्रोतुमिच्छामीत्यन्व
यः ॥ ४१ ॥ तवतेनवैरस्यकारणंश्रुत्वायुवयोर्बलाबलंचश्रुत्वानंतर्यात्तदनंतरोत्पन्नविमर्शात्संप्रधार्यनिश्चित्यहिनिश्चयेनतवसुखंत्वत्सुखसाधनंवालिवधंविधास्यामि ॥ ४२ ॥

SGDF

अंभः संबंधीप्रावृट्कालिकोवेगइवमेअमर्षोवर्धते ॥ ४३ ॥ यावदारोप्यतेआरोपयिष्यामि सृष्टोविसृष्टःरिपुर्निरस्तश्च समुच्चयालंकारः व्यंग्यातिशयोक्तिश्च ॥ ४४ ॥ ४५ ॥
तत्त्वंतात्त्विकंवैरस्यकारणमित्यन्वयः ॥ ४६ ॥ चघमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥

बलवान्हिममामर्षःश्रुत्वात्वामवमानितम् ॥ वर्धतेहृदयोत्कंपीप्रावृड्वेगइवांभसः ॥ ४३ ॥ हृष्टःकथयविस्रब्धोयावदारोप्यतेधनुः ॥ सृष्टश्च
हिमयाबाणोनिरस्तश्चरिपुस्तव ॥ ४४ ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवःकाकुत्स्थेनमहात्मना ॥ प्रहर्षमतुलंलेभेचतुर्भिःसहवानरैः ॥ ४५ ॥ ततः
प्रहृष्टवदनःसुग्रीवोलक्ष्मणाग्रजे ॥ वैरस्यकारणंतत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ४६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किं
धाकांडेऽष्टमःसर्गः ॥८॥ ॥ ७ ॥ ॥ वालीनाममम भ्राताज्येष्ठःशत्रुनिषूदनः ॥ पितुर्बहुमतोनित्यंममचापितथापुरा ॥ १ ॥ पितर्युपरतेतस्मि
न्ज्येष्ठोऽयमितिमंत्रिभिः॥कपीनामीश्वरोराज्येकृतःपरमसंमतः ॥२॥ राज्यंप्रशासतस्तस्यपितृपैतामहंमहत् ॥ अहंसर्वेषुकालेषुप्रणतःप्रेष्य
वत्स्थितः ॥३॥ मायावीनामतेजस्वीपूर्वजोदुंदुभेःसुतः ॥ तेनतस्यमहद्वैरंवालिनःस्त्रीकृतंपुरा ॥४॥ सतुसुप्तेजनेरात्रौकिष्किंधाद्वारमागतः ॥
नर्दतिस्मसुसंरब्धोवालिनंचाह्वयद्रणे ॥ ५ ॥ प्रसुप्तस्तुममभ्रातानर्दतोभैरवस्वनम् ॥ श्रुत्वानममृषेवालीनिष्पपातजवात्तदा ॥ ६ ॥ स
तुवैनिःसृतःक्रोधात्तंहंतुमसुरोत्तमम् ॥ वार्यमाणस्ततःस्त्रीभिर्मयाचप्रणतात्मना ॥ ७ ॥ सतुनिर्धूयताःसर्वानिर्जगाममहाबलः ॥ ततोऽह
मपिसौहार्दान्निःसृतोवालिनासह ॥ ८ ॥ सतुमेभ्रातरंदृष्ट्वामांचदूरादवस्थितम् ॥ असुरोजातसंत्रासःप्रदुद्रावतदाभृशम् ॥ ९ ॥ तस्मि
न्द्रवतिसंत्रस्तेह्यावांद्रुततरंगतौ ॥ प्रकाशोऽपिकृतोमार्गश्चंद्रेणोद्गच्छतातदा ॥ १० ॥ सतृणैरावृतंदुर्गंधरण्याविवरंमहत् ॥ प्रविवेशासुरो
वेगादावामासाद्यविष्ठितौ ॥ ११ ॥ तंप्रविष्टंरिपुंदृष्ट्वाबिलंरोषवशंगतः ॥ मामुवाचततोवालीवचनंक्षुभितेंद्रियः ॥ १२ ॥ इहतिष्ठाद्य
सुग्रीवबिलद्वारिसमाहितः ॥ यावदत्रप्रविश्याहंनिहन्मिसमरेरिपुम् ॥ १३ ॥ मयात्वेतद्वचःश्रुत्वायाचितःसपरंतपः ॥ शापयित्वासमां
पद्भ्यांप्रविवेशबिलंततः ॥ १४ ॥

उपक्रांतमेवाह वालीति पितुःक्षेत्रिणः मात्रैक्याच्चभ्रातृत्वंभीमार्जुनादिवत् ॥ १ ॥ कपीनांराज्येइत्यन्वयः ॥ २ ॥
पितृपैतामहं आर्षत्वादुत्तरपदवृद्धिः ॥३॥ मायावीत्यन्वर्थंनाम पूर्वजोज्येष्ठः स्त्रीकृतंस्त्रीनिमित्तं अयमितिहासःक्वचित्पुराणेशोधनीयोबहुदर्शिभिः ॥ ४ ॥ सुप्तेजनेरात्रौसुप्तजने
भागेअर्धरात्रे रणनिमित्तम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तृणैरावृतंछन्नंविवरंबिलंआसाद्यप्राप्यविष्ठितौस्थितौ ॥ ११ ॥ बिलंप्रविष्टंदृष्ट्वा ॥ १२ ॥ १३ ॥ एतद्व
चोरिपुवधायबिलप्रवेशवचनंयाचितः सहप्रवेशमितिशेषः स्वपादाभ्यांशापयित्वास्वपादशपथपूर्वंसहप्रवेशान्निवार्ययावन्मदागमनंतावद्बिलद्वारितिष्ठेतिचोक्त्वेत्यर्थः ॥ १४ ॥

SGDF

साग्रःसंवत्सरःकिंचिदधिकःसंवत्सरः द्वारिस्थितस्यचममसकालःसाग्रःसंवत्सरोऽत्यत्यवर्ततअतिक्रांतः तावत्पर्यंतंमयातत्रैवंस्थितमित्याशयः ॥ १५ ॥ ततोयदाहतंभ्रातरंनपश्या
मितदाऽहंभ्रातरंनष्टंदर्शनाविषयंजातं स्नेहादागतसंभ्रमआगतक्षोभोजातः पापशंकिमरणशंकिमेमनोजातंच ॥१६॥१७॥ संग्रामेरतस्यनिरतस्यक्रोशतोपिगुरोःस्वनोनश्रोत्रमागत
इत्यनुकर्षः ॥१८॥ चिह्नैर्बिलद्वारिरुधिरनिःसरणासुरीयसंग्रामक्रोशनादिभिर्भ्रातरंहतमवगतःज्ञातवान् पिधायराक्षसनिर्गमशंकया ॥१९॥ यत्ततोगूहमानस्यापिमेतत्त्वंवालिवृत्तांत

तस्यप्रविष्टस्यबिलंसाग्रःसंवत्सरोगतः ॥ स्थितस्यचबिलद्वारिसकालोऽत्यत्यवर्तत ॥ १५ ॥ अहंतुनष्टंतंज्ञात्वास्नेहादागतसंभ्रमः ॥ भ्रातरं
नप्रपश्यामिपापशंकिचमेमनः ॥ १६ ॥ अथदीर्घस्यकालस्यबिलात्तस्माद्विनिःसृतम् ॥ सफेनंरुधिरंदृष्ट्वाततोऽहंभृशदुःखितः ॥ १७ ॥ न
र्दतामसुराणांचध्वनिर्मेश्रोत्रमागतः ॥ नरतस्यचसंग्रामेक्रोशतोपिस्वनोगुरोः ॥ १८ ॥ अहंत्ववगतोबुद्ध्वाचिह्नैस्तैर्भ्रातरंहतम् ॥ पिधायच
बिलद्वारंशिलयागिरिमात्रया ॥ १९ ॥ शोकार्तश्चोदकंकृत्वाकिष्किंधामागतःसखे ॥ गूहमानस्यमेतत्त्वंयत्ततोमंत्रिभिःश्रुतम् ॥ २० ॥ त
तोऽहंतैःसमागम्यसमेतैरभिषेचितः ॥ राज्यंप्रशासतस्तस्यन्यायतोममराघव ॥ २१ ॥ आजगामरिपुंहत्वादानवंसतुवानरः ॥ अभिषिक्तं
तुमांदृष्ट्वाक्रोधात्संरक्तलोचनः ॥२२ ॥ मदीयान्मंत्रिणोबद्ध्वापरुषंवाक्यमब्रवीत् ॥ निग्रहेचसमर्थस्यतंपापंप्रतिराघव ॥ २३ ॥ नप्रावर्त
तमेबुद्धिर्भ्रातृगौरवयंत्रिता ॥ हत्वाशत्रुंसमेभ्राताप्रविवेशपुरंतदा ॥ २४ ॥ मानयंस्तंमहात्मानंयथावच्चाभिवादयम् ॥ उक्ताश्चनाशिषस्ते
नप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ २५ ॥ नत्वापादावहंतस्यमुकुटेनास्पृशंप्रभो ॥ अपिवालीममक्रोधान्नप्रसादंचकारसः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेनवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःक्रोधसमाविष्टंसंरब्धंतमुपागतम् ॥
अहंप्रसादयांचक्रेभ्रातरंहितकाम्यया ॥ १ ॥ दिष्ट्यासिकुशलीप्राप्तोनिहतश्चत्वयारिपुः ॥ अनाथस्यहिमेनाथस्त्वमेकोनाथनंदन ॥
॥ २ ॥ इदंबहुशलाकंतेपूर्णचंद्रमिवोदितम् ॥ छत्रंसवालव्यजनंप्रतीच्छस्वमयाधृतम् ॥ ३ ॥ आर्तस्तस्यबिलद्वारिस्थितःसंवत्सरंनृप ॥
दृष्ट्वाचशोणितंद्वारिबिलाच्चापिसमुत्थितम् ॥ ४ ॥ शोकसंविग्नहृदयोभृशंव्याकुलितेंद्रियः ॥ अपिधायबिलद्वारंशैलशृंगेणतत्तदा ॥ ५ ॥

विषयंमंत्रिभिर्वालिमंत्रिभिःश्रुतम् ॥ २० ॥ समेतैर्मिलितैः तस्यराज्यमितिबुद्ध्यैवन्यायतःप्रशासतोममसमीपमाजगामसवानरइत्यन्वयः ॥२१॥२२॥ मदीयान्मदभिषेककर्तॄन् नि
ग्रहेसमर्थस्यापिमेबुद्धिर्भ्रातृगौरवेणयंत्रितासंकुचितासतीतंपापंप्रतिनिग्रहायनप्रावर्तत ॥२३॥ उक्तानुवादपूर्वमवशिष्टव्यापारकथनं हत्वेत्यादि ॥ २४ ॥ २५ ॥ अपितथापीत्यर्थः
॥२६॥ चरवमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रामा० वा० आ० किष्किंधाकांडेनवमःसर्गः ॥९॥ छ ॥ संरब्धंक्रोधावेशादेवक्षुभितचित्तं हितकाम्ययाआत्महितेच्छया ॥१॥२॥३॥४॥५॥

SGDF

विषादात्प्राविशमित्यन्वयः ॥६॥ अभिषिक्तोबलात्नकामेननमदीयराज्येच्छया तत्तस्मान्मेदैवागतापराधंक्षंतुमर्हसि यथापुरातवसेवकस्तथैवसदाइदानीमपीत्यर्थः ॥७॥ राज
भावेराज्येऽयंममनियोगोमंत्रिभिस्त्वद्विरहात्कृतोऽमात्यपौरसहितंनगरंनिहतकंटकंअराजत्वप्रयुक्तदोषरहितंकर्तुमितिशेषः तच्चेदंत्वदीयराज्यंमयिन्यासभूतंस्थितंअहंतवनिर्यातया
मिमारोषंकृथाइत्यन्वयः ॥८॥ ९ ॥१०॥ शून्यदेशस्यराजहीनदेशस्ययापरेषांजिगीषातयातन्निवृत्तिहेतुना मशकार्थोधूमइतिवदयंप्रयोगः ॥११॥ तत्तदुवाच अवाच्यवचनजात

तस्माद्देशादपाक्रम्यकिष्किंधांप्राविशंपुनः ॥ विषादात्त्विहमांदृष्ट्वापौरैर्मंत्रिभिरेवच ॥ ६ ॥ अभिषिक्तोनकामेनतन्मेक्षंतुंत्वमर्हसि ॥ त्वमेव
राजामानार्हःसदाचाहंयथापुरा ॥७॥ राजभावेनियोगोऽयंममत्वद्विरहात्कृतः ॥ सामात्यपौरनगरंस्थितंनिहतकंटकम् ॥ ८ ॥ न्यासभूतमि
दंराज्यंतवनिर्यातयाम्यहम् ॥ माचरोषंकृथाःसौम्यममशत्रुनिषूदन ॥ ९ ॥ याचेत्वांशिरसाराजन्मयाबद्धोऽयमंजलिः ॥ बलादस्मिन्समाग
म्यमंत्रिभिःपुरवासिभिः ॥ १० ॥ राज्यभावेनियुक्तोऽहंशून्यदेशजिगीषया ॥ स्निग्धमेवंब्रुवाणंमांसविनिर्भर्त्स्यवानरः ॥ ११ ॥ धिक्त्वामिति
चमामुक्त्वाबहुतत्तदुवाचह ॥ प्रकृतीश्चसमानीयमंत्रिणश्चैवसंमतान् ॥ १२ ॥ मामाहसुहृदांमध्येवाक्यंपरमगर्हितम् ॥ विदितंवोमयारात्रौ
मायावीसमहासुरः ॥ १३ ॥ मांसमाह्वयतक्रुद्धोयुद्धाकांक्षीतदापुरा ॥ तस्यतद्भाषितंश्रुत्वानिःसृतोऽहंनृपालयात् ॥ १४॥ अनुयातश्चमां
तूर्णमयंभ्रातासुदारुणः ॥ सतुदृष्ट्वैवमांरात्रौसद्वितीयंमहाबलः ॥ १५ ॥ प्राद्रवद्भयसंत्रस्तोवीक्ष्यावांसमुपागतौ ॥ अभिद्रुतस्तुवेगेनविवे
शसमहाबिलम् ॥ १६ ॥ तंप्रविष्टंविदित्वातुसुघोरंसुमहद्बिलम् ॥ अयमुक्तोथमेभ्रातामयातुक्रूरदर्शनः ॥ १७ ॥ अहत्वानास्तिमेशक्तिः
प्रतिगंतुमितःपुरीम् ॥ बिलद्वारिप्रतीक्षत्वंयावदेनंनिहन्म्यहम् ॥१८॥ स्थितोऽयमितिमत्वाहंप्रविष्टस्तुदुरासदम् ॥ तंमेमार्गयतस्तत्रगतः
संवत्सरस्तदा ॥ १९ ॥ सतुदृष्टोमयाशत्रुरनिर्वेदाद्भयावहः ॥ निहतश्चमयासद्यःससर्वैःसहबंधुभिः ॥ २० ॥ तस्यैवचप्रवृत्तेनरुधिरौघे
णतद्बिलम् ॥ पूर्णमासीद्दुराक्रामंस्तनतस्तस्यभूतले ॥ २१ ॥ सूदयित्वातुतंशत्रुंविक्रांतंतमहंसुखम् ॥ निष्क्रामंनेहपश्यामिबिल
स्यपिहितंमुखम् ॥ २२ ॥

मित्यर्थः प्रकृतीःस्वीयप्रजाः ॥१२॥ मांप्रतिपरमंगर्हितंवाक्यंसुहृदांमध्येआह ममविगर्हणाहेतुंचसभास
दानभ्येत्याह विदितंवइति युष्माकंविदितंप्रत्यक्षसिद्धम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ सद्वितीयंभ्रात्राससहायम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शक्तिरिच्छाशक्तिः प्रतीक्षप्रतीक्षस्व ॥ १८ ॥ स्थितोऽयं
बिलद्वारीतिशेषः ॥१९॥ अनिर्वेदात्संवत्सरान्वेषणेऽपिदर्शनाभावाद्भयावहः सतुकथंचिद्दृष्टोनिहतश्च समुच्चयाऽलंकारः ॥२०॥ भुवस्तलेऽधस्तलेपातालेस्तनतःशब्दंकुर्वतस्तस्या
स्यात्प्रवृत्तेनरुधिरौघेणपूर्णंतद्बिलंदुराक्रममासीत् ॥२१॥ विक्रांतंशूरंतंप्रसिद्धंमायाविनंसुखंसूदयित्वातुइहागंतुंनिष्क्रामंनिर्गममार्गंनपश्यामि यतोबिलस्यमुखंपिहितम् ॥२२॥

SGDF

॥२३॥तेनपथाबिलद्वारमार्गेण॥२४॥आत्मनोराज्यंमृगयतामार्गयताऽनेनतत्रबिलद्वारेसंरुद्धःनिरुद्धगतिकःकृतः॥२५॥एकेनवस्त्रेणेति अन्यत्सर्वंममहृत्वेत्यर्थः॥२६ ॥ अपविद्धो
निरस्तः॥२७॥ऋष्यमूकंप्रविष्टोऽस्मि अन्यत्रनिर्भयस्थितिमलभमानःअत्रनिर्भयस्थितिःकथंतत्राह दुराधर्षमिति मतंगशापलक्षणेकारणविशेषेसतिवालिनादुराधर्षंदुष्प्रवेशम्॥२८॥
वैरानुकथनंवैरकारणम् ॥ २९ ॥ वालिनइतिपंचमी ॥३०॥३१॥ रुषान्विताःरुष्टेनमयापातिताः ॥३२ ॥ चारित्रदूषकःनिषिद्धानिषिद्धज्ञानवत्त्वेसतिजीवतोभ्रातुर्भार्यापहारात्

विक्रोशमानस्यतुमेसुग्रीवेतिपुनःपुनः॥यतःप्रतिवचोनास्तिततोऽहंभृशदुःखितः॥२३॥पादप्रहारैस्तुमयाबहुभिःपरिपातितम् ॥ ततोऽहंतेन
निष्क्रम्यपथापुरमुपागतः॥ २४ ॥ तत्रानेनास्मिसंरुद्धोराज्यंमृगयतात्मनः ॥ सुग्रीवेणनृशंसेनविस्मृत्यभ्रातृसौहृदम् ॥ २५ ॥ एवमुक्त्वा
तुमांतत्रवस्त्रेणैकेनवानरः॥ तदानिर्वासयामासवालीविगतसाध्वसः॥२६॥ तेनाहमपविद्धश्चहृतदारश्चराघव ॥ तद्भयाच्चमहींसर्वांक्रांतवान्स
वनार्णवाम् ॥ २७॥ ऋष्यमूकंगिरिवरंभार्याहरणदुःखितः ॥ प्रविष्टोऽस्मिदुराधर्षंवालिनःकारणांतरे ॥२८॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंवैरानुकथनं
महत् ॥ अनागसामयाप्राप्तंव्यसनंपश्यराघव ॥ २९ ॥ वालिनश्चभयात्तस्यसर्वलोकभयापह ॥ कर्तुमर्हसिमेवीरप्रसादंतस्यनिग्रहात् ॥
॥ ३० ॥ एवमुक्तःसतेजस्वीधर्मज्ञोधर्मसंहितम् ॥ वचनंवक्तुमारेभेसुग्रीवंप्रहसन्निव ॥ ३१ ॥ अमोघाःसूर्यसंकाशानिशितामेशराइमे ॥
तस्मिन्वालिनिदुर्वृत्तेपतिष्यंतिरुषान्विताः॥ ३२ ॥ यावत्तंनहिपश्येयंतवभार्यापहारिणम् ॥ तावत्सजीवेत्पापात्मावालीचारित्रदूषकः ॥३३॥
आत्मानुमानात्पश्यामिमग्नस्त्वंशोकसागरे ॥ त्वामहंतारयिष्यामिबाढंप्राप्स्यसिपुष्कलम् ॥ ३४ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाहर्षपौरुषवर्धनम् ॥ सु
ग्रीवःपरमप्रीतःसुमहद्वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०कि०कां०द०सर्गः॥१०॥ ॥छ॥ ॥ रामस्यवचनंश्रुत्वाहर्षपौरुष
वर्धनम् ॥ सुग्रीवःपूजयांचक्रेराघवंप्रशशंसच ॥ १ ॥ असंशयंप्रज्वलितैस्तीक्ष्णैर्मर्मातिगैःशरैः ॥ त्वंदहेःकुपितोलोकान्युगांतइवभास्करः
॥ २ ॥ वालिनःपौरुषंयत्तद्यच्चवीर्यंधृतिश्चया ॥ तन्ममैकमनाःश्रुत्वाविधत्स्वयदनंतरम् ॥ ३ ॥ समुद्रात्पश्चिमात्पूर्वंदक्षिणादपिचोत्तरम् ॥
क्रामत्यनुदितेसूर्येवालीव्यपगतक्लमः ॥ ४ ॥ अग्राण्यारुह्यशैलानांशिखराणिमहांत्यपि ॥ ऊर्ध्वमुत्पात्यतरसाप्रतिगृह्णातिवीर्यवान् ॥ ५ ॥

॥ ३३ ॥ आत्मानुमानात् अयंशोकाब्धिमग्नोरिपुहृतदारत्वात्मद्वदित्यनुमानम् बाढंप्राप्स्यसिभार्याम् पुष्कलंराज्यंच ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मडमानः ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०
वा०आ०किष्किंधाकांडेदशमःसर्गः ॥१०॥ ॥ छ ॥ ॥ इदानींवालिनोबलमाह रामस्येति वचनंवालिवधविषयम् ॥ १ ॥ राघवंप्रशशंसेत्युक्तंतांप्रशंसामाहअसंशयमिति
॥ २ ॥ पौरुषंबलवैभवम् वीर्यंपरसंहारशक्तिः धृतिःरणेधैर्यम् ॥ ३ ॥ अनुदितेसूर्येक्रामति ब्राह्मेमुहूर्तेउत्थायेतिशेषः ॥ ऊर्ध्वमुत्पात्यकंदुकवदितिभावः ॥ ५ ॥

SGDF

॥ ६ ॥ महिषस्तद्रूपधरः ॥७॥८ ॥ ऊर्मिमंतंऊर्मिमत्त्वाद्याकारवंतंसमुद्रमतिक्रम्याविगणय्यतंतदधिष्ठातृदेवतामुवाच ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ गजेंद्रऐरावतः

बह्वःसारवंतश्चवनेषुविविधाद्रुमाः ॥ वालिनातरसाभग्नाबलंप्रथयतात्मनः ॥ ६ ॥ महिषोदुंदुभिर्नामकैलासशिखरप्रभः ॥ बलंनागसह
स्रस्यधारयामासवीर्यवान् ॥ ७ ॥ सवीर्योत्सेकदुष्टात्मावरदानेनमोहितः ॥ जगामसमहाकायःसमुद्रंसरितांपतिम् ॥ ८ ॥ ऊर्मिमंतमति
क्रम्यसागरंरत्नसंचयम् ॥ ममयुद्धंप्रयच्छेतितमुवाचमहार्णवम् ॥ ९ ॥ ततःसमुद्रोधर्मात्मासमुत्थायमहाबलः ॥ अब्रवीद्वचनंराजन्नसुरं
कालचोदितम् ॥१०॥ समर्थोनास्मितेदातुंयुद्धंयुद्धविशारद ॥ श्रूयतांत्वभिधास्यामियस्तेयुद्धंप्रदास्यति ॥ ११ ॥ शैलराजोमहारण्येतप
स्विशरणंपरम् ॥ शंकरश्वशुरोनाम्नाहिमवानितिविश्रुतः ॥१२॥ महाप्रस्रवणोपेतोबहुकंदरनिर्झरः ॥ ससमर्थस्तवप्रीतिमतुलांकर्तुमर्हति
॥१३॥ तंभीतमितिविज्ञायसमुद्रमसुरोत्तमः ॥ हिमवद्वनमागम्यशरश्चापादिवच्युतः ॥१४॥ ततस्तस्यगिरेःश्वेतागजेंद्रप्रतिमाःशिलाः ॥
चिक्षेपबहुधाभूमौदुंदुभिर्विननादच ॥१५॥ ततःश्वेतांबुदाकारःसौम्यःप्रीतिकराकृतिः ॥ हिमवानब्रवीद्वाक्यंस्वएवशिखरेस्थितः ॥ १६ ॥
क्लेष्टुमर्हसिमांनत्वंदुंदुभेधर्मवत्सल ॥ रणकर्मस्वकुशलस्तपस्विशरणोह्यहम् ॥१७॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वागिरिराजस्यधीमतः ॥ उवाचदुंदुभि
र्वाक्यंक्रोधात्संरक्तलोचनः ॥१८॥ यदियुद्धेऽसमर्थस्त्वंमद्भयाद्वानिरुद्यमः ॥ तमाचक्ष्वप्रदद्यान्मेयोहियुद्धंयुयुत्सतः ॥ १९ ॥ हिमवानब्रवी
द्वाक्यंश्रुत्वावाक्यविशारदः ॥ अनुक्तपूर्वंधर्मात्माक्रोधात्तमसुरोत्तमम् ॥२०॥ वालीनाममहाप्राज्ञशक्रपुत्रःप्रतापवान् ॥ अध्यास्तेवानरः
श्रीमान्किष्किंधामतुलप्रभाम् ॥२१॥ ससमर्थोमहाप्राज्ञस्तवयुद्धविशारदः ॥ द्वंद्वयुद्धंसदातुंतेनमुचेरिववासवः ॥ २२ ॥ तंशीघ्रमभिगच्छ
त्वंयदियुद्धमिहेच्छसि ॥ सहिदुर्मर्षणोनित्यंशूरःसमरकर्मणि ॥२३॥ श्रुत्वाहिमवतोवाक्यंकोपाविष्टःसदुंदुभिः ॥ जगामतांपुरींतस्यकिष्किं
धांवालिनस्तदा ॥२४॥ धारयन्माहिषंवेषंतीक्ष्णशृंगोभयावहः ॥ प्रावृषीवमहामेघस्तोयपूर्णोनभस्तले ॥२५॥ ततस्तुद्वारमागम्याकिष्किं
धायामहाबलः ॥ ननर्दकंपयन्भूमिंदुंदुभिर्दुंदुभिर्यथा ॥२६॥ समीपजान्द्रुमान्भंजन्वसुधांदारयन्खुरैः: ॥ विषाणेनोल्लिखन्दर्पात्तद्वारंद्विरदो
यथा ॥ २७ ॥ अंतःपुरगतोवालीश्रुत्वाशब्दममर्षणः ॥ निष्पपातसहस्त्रीभिस्ताराभिरिवचंद्रमाः ॥ २८ ॥ मितंव्यक्ताक्षरपदंतमुवाचस
दुंदुभिम् ॥ हरीणामीश्वरोवालीसर्वेषांवनचारिणाम् ॥ २९ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ युद्धेअसमर्थइतिच्छेदः ॥ १९ ॥

अनुक्तपूर्वंइतःपूर्वंनउक्तोयुद्धदाताऽस्यतमसुरम् ॥२०॥२१॥ एकःसशब्दःप्रसिद्धपराक्रमार्थकः ॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥ हरीणामीश्वरोऽहमस्मीतिशेषः॥२९॥

SGDF

नगरद्वारंमामकमितिशेषः मेविदितोसिमयाज्ञातबलोसि अतःप्राणान्रक्ष ॥३०॥३१॥३२॥ स्त्रीसमूहगतोयुद्धायनाव्हातव्यइतिस्मृत्वापक्षांतरमाह अथवेति स्वैरंकामभोगेषुउ
दयस्तावत्पर्यंतंकालोमत्प्रोक्तोऽवधिर्गृह्यताम् उदयपर्यंतंत्वांप्रतीक्षइत्यर्थः ॥३३॥ वानरान्परिष्वज्यतेभ्यःसंप्रदानंप्रीतिदानंदीयताम् संसाधयआमंत्रयस्व पाठांतरेपिउक्तार्थएव
॥३४॥ सुदृष्टांपुनर्दर्शनासंभवात् आत्मसमंपुत्रादिकंराज्यरक्षायैराजानंकुरुष्व क्रीडस्वआउदयम् ॥ ३५॥ मत्तंपानादिना प्रमत्तमनवहितम् रहितमायुधादिभिः त्वद्विधंत्वामिवस्त्री

किमर्थंनगरद्वारमिदंरुद्ध्वाविनर्दसे ॥ दुंदुभेविदितोमेऽसिरक्षप्राणान्महाबल ॥ ३० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वावानरेंद्रस्यधीमतः ॥ उवाचदुंदु
भिर्वाक्यंक्रोधात्संरक्तलोचनः ॥ ३१ ॥ नत्वंस्त्रीसंनिधौवीरवचनंवक्तुमर्हसि ॥ ममयुद्धंप्रयच्छाद्यततोज्ञास्यामितेबलम् ॥ ३२ ॥ अथ
वाधारयिष्यामिक्रोधमद्यनिशामिमाम् ॥ गृह्यतामुदयःस्वैरंकामभोगेषुवानर ॥ ३३ ॥ दीयतांसंप्रदानंचपरिष्वज्यचवानरान् ॥ सर्वशा
खामृगेंद्रस्त्वंसंसाधयसुहृज्जनम् ॥ ३४ ॥ सुदृष्टांकुरुकिष्किंधांकुरुष्वात्मसमंपुरे ॥ क्रीडस्वचसमंस्त्रीभिरहंतेदर्पशासनः ॥ ३५ ॥ योहि
मत्तंप्रमत्तंवाभग्नंवारहितंकृशम् ॥ हन्यात्सभ्रूणहालोकेत्वद्विधंमदमोहितम् ॥ ३६ ॥ सप्रहस्याब्रवीन्मंदंक्रोधात्तमसुरेश्वरम् ॥ विसृज्यताः
स्त्रियःसर्वास्ताराप्रभृतिकास्तदा ॥ ३७॥ मत्तोऽयमितिमामंस्थायद्यभीतोसिसंयुगे ॥ मदोयंसंप्रहारेस्मिन्वीरपानंसमर्थ्यताम् ॥३८॥ त
मेवमुक्त्वासंक्रुद्धोमालामुत्क्षिप्यकांचनीम् ॥ पित्रादत्तांमहेंद्रेणयुद्धायव्यवतिष्ठत ॥ ३९ ॥ विषाणयोर्गृहीत्वातंदुंदुभिंगिरिसंनिभम् ॥ अवि
ध्यततदावालीविनदन्कपिकुंजरः ॥ ४० ॥ वालीव्यापादयांचक्रेननर्दचमहास्वनम् ॥ श्रोत्राभ्यामथरक्तंतुतस्यसुस्रावपात्यतः ॥ ४१ ॥
तयोस्तुक्रोधसंरंभात्परस्परजयैषिणोः ॥ युद्धंसमभवद्घोरंदुंदुभेर्वालिनस्तथा ॥ ४२ ॥ अयुध्यततदावालीशक्रतुल्यपराक्रमः ॥ मुष्टिभि
र्जानुभिःपद्भिःशिलाभिःपादपैस्तथा ॥ ४३ ॥ परस्परंघ्नतोस्तत्रवानरासुरयोस्तदा ॥ आसीद्धीनोऽसुरोयुद्धेशक्रसूनुर्व्यवर्धत ॥ ४४ ॥
तंतुदुंदुभिमुद्यम्यधरण्यामभ्यपातयत् ॥ युद्धेप्राणहरेतस्मिन्निष्पिष्टोदुंदुभिस्तदा ॥ ४५ ॥ स्रोतोभ्योबहुरक्तंतुतस्यसुस्रावपात्यतः ॥ प
पातचमहाबाहुःक्षितौपंचत्वमागतः ॥ ४६ ॥ तंतोलयित्वाबाहुभ्यांगतसत्त्वमचेतनम् ॥ चिक्षेपवेगवान्वालीवेगेनैकेनयोजनम् ॥ ४७ ॥

मध्यगम् मदमोहितंस्त्रीभोगार्थकृतमधुपानादितिकर्तव्यतामूढम् ॥ ३६॥ ३७ ॥ मदोयंस्त्रीगोष्ठीजनितोपिवीरपानंवीरैरणेमनउत्साहार्थक्रियमाणःपानविशेषः समर्थ्यतांज्ञायताम्
॥३८॥ उत्क्षिप्यकंठेप्रतिमुच्य एषाहिमालासंग्राममजयदा ॥३९॥ अविध्यतक्षिप्तवान् ॥४०॥ व्यापादयांचक्रेपातितवान् पात्यतःपात्यमानस्य ॥ ४१ ॥ अस्यैवप्रपंचस्तयो
रित्यादि ॥४२॥४३॥ हीनःहीनबलः ॥४४॥ उद्यम्यहस्ताभ्यामूर्ध्वीकृत्य उत्साद्येतिपाठेउत्पाटितविषाणंकृत्वेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ स्रोतोभ्योनासादिद्वारेभ्यः ॥ ४६ ॥ तोलयित्वाहस्त

SGDF

ग्रहणेनभारंज्ञात्वा योजनंतावद्दूरम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ तस्यविप्रुषःकर्तारंकोन्वयमितिचिंतयामास ॥ ४९ ॥ चिंतायाएवाभिनयोयेनेत्यादि ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ अप्रवेष्टव्यम्
नप्रवेष्टव्यमित्यर्थः ॥ ५३ ॥ आसुरींतनुंक्षिपतायेनेमेपादपाःसंभग्नाइत्यन्वयः सयदिमामकंआश्रमंतदागमनमुद्दिश्यसमंतात्परिसरवर्तिपूर्णयोजनंतत्पर्यंतम् ॥ ५४ ॥ आक्र

तस्यवेगप्रविद्धस्यवक्त्रात्क्षतजबिंदवः ॥ प्रपेतुर्मारुतोत्क्षिप्तामतंगस्याश्रमंप्रति ॥ ४८ ॥ तान्दृष्ट्वापतितांस्तत्रमुनिःशोणितविप्रुषः ॥
क्रुद्धस्तस्यमहाभागचिंतयामासकोन्वयम् ॥ ४९ ॥ येनाहंसहसास्पृष्टःशोणितेनदुरात्मना ॥ कोऽयंदुरात्मादुर्बुद्धिरकृतात्माचबालिशः ॥
॥ ५० ॥ इत्युक्त्वासविनिष्क्रम्यददृशेमुनिसत्तमः ॥ महिषंपर्वताकारंगतासुंपतितंभुवि ॥ ५१ ॥ सतुविज्ञायतपसावानरेणकृतंहित
त् ॥ उत्ससर्जमहाशापंक्षेप्तारंवानरंप्रति ॥ ५२ ॥ इहतेनाप्रवेष्टव्यंप्रविष्टस्यवधोभवेत् ॥ वनंमत्संश्रयंयेनदूषितंरुधिरस्रवैः ॥ ५३ ॥
क्षिपतापादपाश्चेमेसंभग्नाश्चासुरींतनुम् ॥ समंतादाश्रमंपूर्णंयोजनंमामकंयदि ॥ ५४ ॥ आक्रमिष्यतिदुर्बुद्धिर्व्यक्तंसनभविष्यति ॥
येचास्यसचिवाःकेचित्संश्रितामामकंवनम् ॥ ५५ ॥ नचतैरिहवस्तव्यंश्रुत्वायांतुयथासुखम् ॥ तेपिवायदितिष्ठंतिशपिष्येतानपिध्रुव
म् ॥ ५६ ॥ वनेस्मिन्मामकेनित्यंपुत्रवत्परिरक्षिते ॥ पत्रांकुरविनाशायफलमूलाभवायच ॥ ५७ ॥ दिवसश्चाद्यमर्यादायंद्रष्टा
श्वोस्मिवानरम् ॥ बहुवर्षसहस्राणिसवैशैलोभविष्यति ॥ ५८ ॥ ततस्तेवानराःश्रुत्वागिरंमुनिसमीरिताम् ॥ निश्चक्रमुर्वनात्तस्मात्ता
न्दृष्ट्वावालिरब्रवीत् ॥ ५९ ॥ किंभवंतःसमस्ताश्चमतंगवनवासिनः ॥ मत्समीपमनुप्राप्ताअपिस्वस्तिवनौकसाम् ॥ ६० ॥ तत
स्तेकारणंसर्वंतथाशापंचवालिनः ॥ शशंसुर्वानराःसर्वेवालिनेहेममालिने ॥ ६१ ॥ एतच्छ्रुत्वातदावालीवचनंवानरेरितम् ॥ सम
हर्षिंसमासाद्ययाचतेस्मकृतांजलिः ॥ ६२ ॥ महर्षिस्तमनादृत्यप्रविवेशाश्रमंप्रति ॥ शापधारणभीतस्तुवालीविह्वलतांगतः ॥ ६३ ॥
ततःशापभयाद्भीतोऋष्यमूकंमहागिरिम् ॥ प्रवेष्टुंनेच्छतिहरिर्द्रष्टुंवापिनरेश्वर ॥ ६४ ॥ तस्याप्रवेशंज्ञात्वाहमिदंराममहावनम् ॥ विचरा
मिसहामात्योविषादेनविवर्जितः ॥ ६५ ॥ एषोऽस्थिनिचयस्तस्यदुंदुभेःसंप्रकाशते ॥ वीर्योत्सेकान्निरस्तस्यगिरिकूटनिभोमहान् ॥ ६६ ॥

मिष्यतिपद्भ्यांस्प्रक्ष्यतितर्हिंनभविष्यति नजीविष्यतीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ तैर्वालिसचिवैः श्रुत्वामदुत्सृष्टंशापम् ॥ ५६ ॥ शापमेवहेतूपन्यासपूर्वमाह वनेइति फलाद्यभावायतन्ना
शायजायंतेयतोऽतःशपिष्यामि ॥५७॥ अद्यदिवसःअयंदिवसः मर्यादादास्यमानशापस्य तदेवाह यमिति अस्मिअहंयंवानरंवालिसंबंधिनंश्वोद्रष्टासशैलोभविष्यति ॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ याचतेस्मअयाचत शापमोक्षमितिशेषः ॥ ६२ ॥ शापधारणेनशापविषयदोषज्ञानेन ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अस्थिनिचयःशुष्ककायः ॥ ६६ ॥

SGDF

इमेविपुलाःविशालमूलस्कंधाःशाखावलंबिनःप्रशस्तबहुशाखावंतः यत्रयेषु एकंएककालमेव वालीओजसाओजोयुक्तकंपनेनसर्वान्निष्पत्रायितुंपत्रहीनान्कर्तुंघटतेचेष्टते तेइमेसप्तसालाइत्यर्थः अनेनवायोरप्यधिकंबलंसूचितम् नहिवायोर्युगपत्कंपनेनसकलार्द्रपत्रपातनंक्वचिद्दृष्टचरं कश्चित्तुनिष्पत्रायितुंनिष्पत्रीकर्तुमित्यर्थः एकंसालंशरेणभित्त्वाशरोनिष्पत्रंयथागच्छातितथाकर्तुमतिव्यथयितुमितियावत् सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथनइतिशास्त्रात् अप्राकृतकपित्वाच्चबाणव्यापारस्यापिसंभवइतिव्याचख्यौ ॥६७॥ उक्तंवालिवीर्यमुपसंहरति एतदिति ॥६८॥ प्रहसन् भगवद्वीर्याज्ञानादेवंवादइतिहासः ॥ ६९ ॥ एवमुक्तप्रकारेणएकैकशःएकैकस्मिन्कालेसप्तापिसवालीअसकृद्विव्याथपीडितवान् आर्षपरस्मैपदम् स

इमेचविपुलाःसालाःसप्तशाखावलंबिनः ॥ यत्रैकंघटतेवालीनिष्पत्रायितुमोजसा ॥ ६७ ॥ एतदस्यासमंवीर्यंमयारामप्रकाशितम् ॥ क
थंतंवालिनंहंतुंसमरेशक्ष्यसेनृप ॥६८ ॥ तथाब्रुवाणंसुग्रीवंप्रहसन्लक्ष्मणोऽब्रवीत् ॥ कस्मिन्कर्मणिनिर्वृत्तेश्रद्दध्यावालिनोवधम् ॥ ६९ ॥
तमुवाचाथसुग्रीवःसप्तसालानिमान्पुरा ॥ एवमेकैकशोवालीविव्याथाथसचासकृत् ॥ ७० ॥ रामोनिर्दारयेदेषांबाणेनैकेनचद्रुमम् ॥
वालिनंनिहतंमन्येदृष्ट्वारामस्यविक्रमम् ॥ ७१ ॥ हतस्यमहिषस्यास्थिपादेनैकेनलक्ष्मण ॥ उद्यम्यप्रक्षिपेच्चापितरसाद्वेधनुःशते ॥
॥ ७२ ॥ एवमुक्त्वातुसुग्रीवोरामंरक्तांतलोचनः ॥ ध्यात्वामुहूर्तंकाकुत्स्थंपुनरेववचोऽब्रवीत् ॥७३ ॥ शूरश्चशूरमानीचप्रख्यातबलपौ
रुषः ॥ बलवान्वानरोवालीसंयुगेष्वपराजितः ॥ ७४ ॥ दृश्यंतेचास्यकर्माणिदुष्कराणिसुरैरपि ॥ यानिसंचिंत्यभीतोऽहंऋष्यमूकमु
पाश्रितः ॥ ७५ ॥ तमजय्यामधृष्यंचवानरेंद्रममर्षणं ॥ विचिंतयन्नमुंचामिऋष्यमूकममुंत्वहं ॥ ७६ ॥ उद्विग्नःशंकितःश्चाहंविचरामि
महावने ॥ अनुरक्तैःसहामात्यैर्हनुमत्प्रमुखैर्वरैः ॥ ७७ ॥ उपालब्धंचमेश्लाघ्यंसन्मित्रंमित्रवत्सल ॥ त्वामहंपुरुषव्याघ्रहिमवंतमिवा
श्रितः ॥ ७८॥ किंतुतस्यबलज्ञोऽहंदुर्भ्रातुर्बलशालिनः ॥ अप्रत्यक्षंतुमेवीर्यंसमरेतवराघव ॥७९॥ नखल्वहंत्वांतुलयेनावमन्येनभीषये ॥
कर्मभिःस्तस्यभीमैश्चकातर्यंजनितंमम ॥ ८० ॥ कामंराघवतेवाणीप्रमाणंधैर्यमाकृतिः ॥ सूचयंतिपरंतेजोभस्मच्छन्नमिवानलं ॥ ८१ ॥

कृत्कृतेःकाकतालीयत्वव्युदासायासकृदिति विव्याधेतिपाठांतरम् तुल्योर्थः ॥ ७० ॥ एकेनबाणेनैषामेकंद्रुममपिचेन्निदारयेत् तदापिवालिनंहतंमन्ये तद्वधयोग्यतासंभावनयेतिभावः पादेनास्थ्नोहस्तेनस्पर्शायोग्यत्वात् तरसाबलेनप्रक्षिपेदपिचेत्तदापिरामस्याविक्रमंदृष्ट्वावालिनंहतंमन्यइतिसंबंधः ॥७१॥७२॥ ध्यात्वारामवीर्यस्याप्रत्यक्षत्वाद्रामेणवालिवधःशक्योनवेतिसंचिंत्य ॥७३॥ पुनर्मित्रभावेनाह शूरश्चेति ॥७४॥ यानिवालिकर्माणिसंचिंत्यभीतस्तेनसहरणायभीतः ॥ ७५ ॥ उक्तमेवभीत्यापुनराह तमजय्यमिति ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ त्वांमित्रभूतम् ॥ ७८ ॥ यदिमामाश्रितस्तर्हित्यजवालिभयंतत्राहकिंत्विति तद्बलंज्ञातंत्वद्बलंचाज्ञातमतोभयमित्यर्थः ॥ ७९ ॥ तुलयेत्वद्बलपरीक्षांनकुर्वेइतिभावः नावमन्येनभीषयेच किंतुस्वकातर्यादेवपुनर्ब्रवीमीतिभावः ॥ ८० ॥ वाणीवालिवधविषया प्रमाणंविश्वसनीया यतोधैर्यमकातर्येणतृणीकृत्यवादः आकृतिरनुभवसिद्धोदिव्य

SGDF

विग्रहएतेद्वे परंतेजः सकलजगत्संहारकंतेजःकाममतिशयेन सूचयंतिसूचयतः भस्मच्छन्नानलोपमयागुप्तावस्थितिमहाशक्तिमत्त्वंसूचितम् ॥८१॥ ८२ ॥ आस्मासुविक्रमेअ
स्मन्निष्ठविक्रमे प्रत्ययोविश्वासः॥८३॥८४॥८५॥अर्थवदुपपत्तियुक्तमिदंवचनमब्रवीत् अनुत्पन्नप्रत्ययइतिशेषः ॥८६॥ तदेवाह आर्द्रइति प्रत्यग्रोनूतनः मत्तेनभोगार्थंपीतमदेन
॥८७॥८८॥बलाधिक्यनिर्णयेहेतुमाह आर्द्रमिति॥८९॥ यद्बलंतत्रेतिशेषः यद्बलेइतिपाठेयदितिअव्ययम् यःसंशयोऽस्थिप्रक्षेपात्प्राक्बलविषयेआसीत्सोऽद्याप्यस्त्येवेत्यर्थः तर्हिकिं

तस्यतद्वचनंश्रुत्वासुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ स्मितपूर्वमतोरामःप्रत्युवाचहरिंप्रति ॥८२॥ यदिनप्रत्ययोऽस्मासु विक्रमेतववानर ॥ प्रत्ययंसमरे
श्लाघ्यमहमुत्पादयामिते ॥ ८३ ॥ ॥एवमुक्त्वातुसुग्रीवंसांत्वयँल्लक्ष्मणाग्रजः ॥ राघवोदुंदुभेःकायंपादांगुष्ठेनलीलया ॥८४॥ तोलयित्वामहाबा
हुश्चिक्षेपदशयोजनम् ॥ असुरस्यतनुंशुष्कांपादांगुष्ठेनवीर्यवान् ॥८५॥ क्षिप्तंदृष्ट्वाततःकायंसुग्रीवःपुनरब्रवीत् ॥लक्ष्मणस्याग्रतोरामं तपं
तमिवभास्करम् ॥ हरीणामग्रतोवीरमिदंवचनमर्थवत् ॥ ८६ ॥ आर्द्रःसमांसःप्रत्यग्रःक्षिप्तःकायःपुरासखे ॥ परिश्रांतेनमत्तेनभ्रात्रामेवालि
नातदा ॥ ८७ ॥ लघुःसंप्रतिनिर्मांसस्तृणभूतश्चराघव ॥ क्षिप्तएवंप्रहर्षेणभवतारघुनंदन ॥ ८८ ॥ नात्रशक्यंबलंज्ञातुंतववातस्यवाधि
कम् ॥ आर्द्रंशुष्कमितिह्येतत्सुमहद्राघवांतरम् ॥ ८९ ॥ सएवसंशयस्तातततवतस्यचयद्बलम् ॥ सालमेकंविनिर्भिद्यभवेद्व्यक्तिर्बलाबले
॥ ९० ॥ कृत्वैतत्कार्मुकंसज्यंहस्तिहस्तमिवापरम् ॥ आकर्णपूर्णमायम्यविसृजस्वमहाशरम् ॥ ९१ ॥ इमंहिसालंप्रहितस्त्वयाशरोनसंश
योऽत्रास्तिविदारयिष्यति ॥ अलंविमर्शेनममप्रियंध्रुवंकुरुष्वराजन्प्रतिशापितोमया ॥ ९२ ॥ यथाहितेजस्सुवरःसदारवीर्यथाहिशैलोहि
मवान्महाद्रिषु ॥ यथाचतुष्पत्सुचकेसरीवरस्तथानराणामसिविक्रमेवरः ॥ ९३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेएकादशःस
र्गः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एतच्चवचनंश्रुत्वासुग्रीवस्यसुभाषितम् ॥ प्रत्ययार्थंमहतेजारामोजग्राहकार्मुकम् ॥ १ ॥ सगृहीत्वा
धनुर्घोरंशरमेकंचमानदः ॥ सालमुद्दिश्यचिक्षेपपूरयन्सरवैर्दिशः ॥ २ ॥ सविसृष्टोबलवताबाणःस्वर्णपरिष्कृतः ॥ भित्त्वातालान्गिरिप्र
स्थंसप्तभूमिंविवेशह ॥३॥

तेप्रत्ययकारकंतत्राह सालमेकमिति एकंसालंउक्तेषुविनिर्भिद्यबलाबलविषयेव्यक्तिःप्रकटताभवेत् ॥९०॥९१॥ त्वयाप्रहितःक्षिप्तः
शरःइमंसालंविदारयिष्यति अत्रनसंदेहस्तस्मात्त्वयाविमर्शोविचारोनकर्तव्यः मयासख्यासंप्रतिशापितःशपथपूर्वंनियुक्तोऽतोममाप्रियंध्रुवंकुरुष्वेत्यर्थः ॥ ९२ ॥ तेजःसुतेजास्विषु
विक्रमेवरःश्रेष्ठत्वेनाभिमतोसिभवसीत्यर्थः सालभेदनेसतीतिशेषः ॥ ९३ ॥ गधमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० तिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकादशः
सर्गः ॥ ११ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ सएकसालोद्देशेनैवक्षिप्तोपिबाणःसप्तसालान्भित्त्वातदाश्रमागिरिप्रस्थमपिभित्त्वातदाधारभूमिमपिभित्त्वासप्तभूमिरसातलंविवेशेत्यर्थः ॥ ३ ॥

SGDF

निष्पत्यरसातलपर्यंतंगत्वातत्रत्यासुरान्हत्वातमेवतूणंपूर्वाधारंतूणम् अनेनरामबाणानांचेतनपरशक्तिमद्दैवताधिष्ठितत्वंसूचयाति तदुक्तम् युगपत्सप्ततालांश्चरघुनाथोबिभेदह पा
तालदानवान्हत्वापुनस्तूणंविवेशचेति ॥४॥५॥ प्रलंबीकृतभूषणःसाष्टांगप्रणामवशाल्लंबमानावस्थापन्नोरःकंठादिवर्तिसकलभूषणःकृतांजलिरुत्थानानंतरमितिशेषः ॥६ ॥७ ॥
॥८॥भूमिश्च चात्सप्तपातालास्तद्वर्तिनोऽसुराश्च ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ लक्ष्मणानुगतम् तत्सममित्यर्थः यद्वा लक्ष्मणवत्प्रियत्वेनानुगतंस्वीकृतम् सुग्रीवमित्यर्थः ॥ १२ ॥

सायकस्तुमुहूर्तेनतालान्भित्त्वामहाजवः ॥ निष्पत्यचपुनस्तूणंतमेवप्रविवेशह ॥ ४ ॥ तानूदृष्ट्वासप्तनिर्भिन्नान्सालान्वानरपुंगवः ॥
रामस्यशरवेगेनविस्मयंपरमंगतः ॥ ५ ॥ समूर्ध्नान्यपतद्भूमौप्रलंबीकृतभूषणः ॥ सुग्रीवःपरमाप्रीतोराघवायकृतांजलिः ॥ ६ ॥ इदं
चोवाचधर्मज्ञंकर्मणातेनहर्षितः ॥ रामंसर्वास्त्रविदुषांश्रेष्ठंशूरमवस्थितम् ॥ ७ ॥ सेंद्रानपिसुरान्सर्वांस्त्वंबाणैःपुरुषर्षभ ॥ समर्थःस
मरेहंतुंकिंपुनर्वालिनंप्रभो ॥ ८ ॥ येनसप्तमहातालागिरिर्भूमिश्चदारिता ॥ बाणेनैकेनकाकुत्स्थस्थातातेकोरणाग्रतः ॥ ९ ॥ अद्य
मेविगतःशोकःप्रीतिरद्यपरामम ॥ सुहृदंत्वांसमासाद्यमहेंद्रवरुणोपमम् ॥ १० ॥ तमद्यैवप्रियार्थंमेवैरिणंभ्रातृरूपिणम् ॥ वालिनंज
हिकाकुत्स्थमयाबद्धोऽयमंजलिः ॥ ११ ॥ ततोरामःपरिष्वज्यसुग्रीवंप्रियदर्शनम् ॥ प्रत्युवाचमहाप्राज्ञोलक्ष्मणानुगतंवचः ॥ १२ ॥
अस्माद्गच्छामकिष्किंधांक्षिप्रंगच्छत्वमग्रतः ॥ गत्वाचाव्हयसुग्रीववालिनंभ्रातृगंधिनम् ॥ १३ ॥ सर्वेतेत्वरितंगत्वाकिष्किंधांवालिनः
पुरीं ॥ वृक्षैरात्मानमावृत्यह्यतिष्ठन्गहनेवने ॥ १४ ॥ सुग्रीवोऽप्यनदद्घोरंवालिनोव्हानकारणात् ॥ गाढंपरिहितोवेगान्नादैर्भिंदन्निवांबरम् ॥
॥ १५ ॥ तंश्रुत्वानिनदंभ्रातुःक्रुद्धोवालीमहाबलः ॥ निष्पपातसुसंरब्धोभास्करोऽस्ततटादिव ॥ १६ ॥ ततःसतुमुलंयुद्धंवालिसुग्रीवयोरभू
त् ॥ गगनेग्रहयोर्घोरंबुधांगारकयोरिव ॥ १७ ॥ तलैरशनिकल्पैश्चवज्रकल्पैश्चमुष्टिभिः ॥ जघ्नतुःसमरेऽन्योन्यंभ्रातरौक्रोधमूर्च्छितौ ॥ १८ ॥
ततोरामोधनुष्पाणिस्तावुभौसमुदैक्षत ॥ अन्योन्यसदृशौवीरावुभौदेवाविवाश्विनौ ॥ १९ ॥ यन्नावगच्छत्सुग्रीवंवालिनंवापिराघवः ॥
ततोनकृतवान्बुद्धिंमोक्तुमंतकरंशरम् ॥ २० ॥ अस्मादृष्यमूकात् भ्रातृगंधिनंअनर्थकभ्रातृव्यपदेशम् ॥ १३ ॥ आत्मानंस्वदेहान् ॥ १४ ॥ह्वानकारणादाह्वाननिमि

त्तं गाढंपरिहितंवस्त्रंयेनेत्यर्थः वाससादृढंकटिंबद्ध्वेत्यर्थः वेगात्नादकारणप्राणवेगादुत्पन्नैरितिशेषः ॥ १५ ॥ भास्करोऽस्ततटादतिदूरमप्युदयपर्वतंअत्यल्पेनकालेन याति एवमदृश्य
स्थानतयातत्तुल्यगुहातःक्षणेनबहिरागतइत्यर्थः यत्त्वस्तपदेनोदयगिरिलक्षणम् यदापिमेरूत्तरवासिनोधिकृत्येयमुक्तिरितिव्याख्यानंतत्क्लिष्टमसंगतंचेतिस्पष्टंसुधियाम् ॥ १६ ॥ बु
धांगारकयोरिव वज्रगोकर्णयोर्यथेतिपाठांतरम् वज्रगोकर्णौतदाख्यपर्वतौयथातथेतिशेषः ॥ १७ ॥ अशनिर्दंभोलिः वज्रंवज्रायुधम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ नावगच्छाद्विविच्येतिशेषः ॥ २० ॥

॥ १६ ॥

SGDF

राघवंनाथंरक्षकमित्यपश्यन्अजानन् ॥ २१ ॥ २२ ॥ वनंप्रविष्टंऋष्यमूकस्येतिशेषः सनिवृत्तःपरावृत्तः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ह्रीमान्पराभूतत्वात् ॥ २५ ॥ विक्रमंसालभेदने
न घातयित्वायुद्धप्रेरणद्वारा किंकृतमनुचितमेवकृतमित्यर्थः ॥ २६ ॥ तामेववेलाम् सप्तम्यर्थेद्वितीया वालिनायुद्धप्रेरणवेलायाम्ततस्तदेत्यर्थः इतःऋष्यमूकवनादित्यर्थः
॥ २७ ॥ २८ ॥ सबाणोवालिसंहारकोबाणः ॥ २९ ॥ तदेवकारणमाह अलंकारेणेति ॥ ३० ॥ वर्चःशरीरकांतिः वांयुवयोः ॥ ३१ ॥ मोहितइति नन्विदमनुचितंयद्भगव

एतस्मिन्नंतरेभग्नःसुग्रीवस्तेनवालिना ॥ अपश्यन्राघवंनाथमृष्यमूकंप्रदुद्रुवे ॥ २१ ॥ क्लांतोरुधिरसिक्तांगःप्रहारैर्जर्जरीकृतः ॥ वालिना
भिद्रुतःक्रोधात्प्रविवेशमहावनम् ॥ २२ ॥ तंप्रविष्टंवनंदृष्ट्वावालीशापभयात्ततः ॥ मुक्तोह्यसित्वमित्युक्त्वासनिवृत्तोमहाबलः ॥ २३ ॥ राघ
वोपिसहभ्रात्रासहचैवहनूमता ॥ तदेववनमागच्छत्सुग्रीवोयत्रवानरः ॥ २४ ॥ तंसमीक्ष्यागतंरामंसुग्रीवःसहलक्ष्मणम् ॥ ह्रीमान्दीनमुवा
चेदंवसुधामवलोकयन् ॥ २५ ॥ आह्वयस्वेतिमामुक्त्वादर्शयित्वाचविक्रमम् ॥ वैरिणाघातयित्वाचकिमिदानींत्वयाकृतम् ॥ २६ ॥ तामेववे
लांवक्तव्यंत्वयाराघवतत्त्वतः ॥ वालिनंननिहन्मीतिततोनाहमितोव्रजे ॥ २७ ॥ तस्यचैवंब्रुवाणस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ करुणंदीनयावा
चाराघवःपुनरब्रवीत् ॥ २८ ॥ सुग्रीवश्रूयतांतातक्रोधश्चव्यपनीयताम् ॥ कारणंयेनबाणोऽयंसमयानविसर्जितः ॥ २९ ॥ अलंकारेणवेषे
णप्रमाणेनगतेनच ॥ त्वंचसुग्रीववालीचसदृशौस्थःपरस्परम् ॥ ३० ॥ स्वरेणवर्चसाचैवप्रेक्षितेनचवानर ॥ विक्रमेणचवाक्यैश्चव्यक्तिंवां
नोपलक्षये ॥ ३१ ॥ ततोऽहंरूपसादृश्यान्मोहितोवानरोत्तम ॥ नोत्सृजामिमहावेगंशरंशत्रुनिबर्हणम् ॥ ३२ ॥ जीवितांतकरंघोरंसादृश्यात्तु
विशंकितः ॥ मूलघातोननौस्याद्धिद्वयोरितिकृतोमया ॥ ३३ ॥ त्वयिवीरविपन्नेहिअज्ञानाल्लाघवान्मया ॥ मौढ्यंचममबाल्यंचख्यापितंस्या
त्कपीश्वर ॥ ३४ ॥ दत्ताभयवधोनामपातकंमहदद्भुतम् ॥ अहंचलक्ष्मणश्चैवसीताचवरवर्णिनी ॥ ३५ ॥ त्वदधीनावयंसर्वेवनेऽस्मिन्
शरणंभवान् ॥ तस्माद्युध्यस्वभूयस्त्वंमामाशंकीश्चवानर ॥ ३६ ॥ तोमोहः अमोहेमोहइत्यनृतकथनंच किंचपलायनसमयेऋष्यमूका

भिमुखधावनेनव्यक्तिरस्त्येवेतिचेन्न वालिनआयुर्दायासमाप्त्यातथाकारणेपिसुग्रीवसंतोषायस्वस्मिन्मानुष्यबुध्यनुत्पादायचात्मनिमोहोत्प्रेक्षयासमाधानादक्षतेः मोहितइत्यस्ये
वेतिशेषः ईदृशेविषयेएवंविधानृतवचनंनदोषायेत्यप्यनेनध्वनितम् नोत्सृजामिनोदसृजम् ॥ ३२ ॥ विशंकितःशंकावान् हिनिश्चयेन नौआवयोर्द्वयोरपित्वन्नाशेनमूलघा
तोनस्यात्माभूदितिएतदर्थंमयाकृतःशरानुत्सर्गइतिशेषः ॥ ३३ ॥ मूलघातमेवदर्शयति त्वयीति मयाविपन्नेमद्व्यापारतोनाशिते अज्ञानमनिश्चयप्रवृत्तिः लाघवाच्चापल्यात्
॥ ३४ ॥ बाधकांतरमाह दत्तमभयमस्मैसदत्ताभयस्तस्यवधोमहत्पातकमितिनामप्रसिद्धम् स्वमूलघातमप्याह अहमिति ॥ ३५ ॥ मामाशंकीरित्याबाधायांद्वित्वम् ॥ ३६ ॥

॥ ३७॥३८॥ गजपुष्पीनागपुष्पीलता शुभंसम्यक्लक्षयतीतिशुभलक्षणाताम् ॥ ३९॥ व्यसर्जयन्निसृष्टवान्समर्पितवानित्यर्थः ॥ ४० ॥ लतयाशुक्लपुष्पनागपुष्पीलतया सं
ध्यारागसहिततोयदइवस्वयंबलाकानांमालयेवतयालतयाशुशुभे ॥४१॥ रामवाक्येतत्करणेसमाहितउद्युक्तः ॥४२॥ स्वभमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायण

एतन्मुहूर्तेतुमयापश्यवालिनमाहवे ॥ निरस्तमिषुणैकेनचेष्टमानंमहीतले ॥ ३७ ॥ अभिज्ञानंकुरुष्वत्वमात्मनोवानरेश्वर ॥ येनत्वामभि
जानीयांद्वंद्वयुद्धमुपागतम् ॥ ३८॥ गजपुष्पीमिमांफुल्लामुत्पाट्यशुभलक्षणाम् ॥ कुरुलक्ष्मणकंठेऽस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥३९॥ ततोगि
रितटेजातामुत्पाट्यकुसुमायुताम् ॥ लक्ष्मणोगजपुष्पींतांतस्यकंठेव्यसर्जयत् ॥ ४० ॥ सतयाशुशुभेश्रीमाल्लँतयाकंठसक्तया ॥ मालयेवब
लाकानांससंध्यइवतोयदः ॥४१॥ विभ्राजमानोवपुषारामवाक्यसमाहितः ॥ जगामसहरामेणकिष्किंधांपुनरापसः ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेद्वादशःसर्गः ॥१२॥ ॥ छ ॥ ॥ ऋष्यमूकात्सधर्मात्माकिष्किंधांलक्ष्मणाग्रजः ॥ जगामसहसुग्रीवोवा
लिविक्रमपालिताम् ॥१॥ समुद्यम्यमहच्चापंरामःकांचनभूषितम् ॥ शरांश्चादित्यसंकाशान्गृहीत्वारणसाधकान् ॥ २ ॥ अग्रतस्तुययौत
स्यराघवस्यमहात्मनः ॥ सुग्रीवःसंहतग्रीवोलक्ष्मणस्यमहाबलः ॥३॥ पृष्ठतोहनुमान्वीरोनलोनीलश्चवीर्यवान् ॥ तारश्चैवमहातेजाहरियू
थपयूथपः ॥ ४ ॥ तेवीक्षमाणावृक्षांश्चपुष्पभारावलंबिनः ॥ प्रसन्नांबुवहाश्चैवसरितःसागरंगमाः ॥ ५ ॥ कंदराणिचशैलांश्चनिर्दराणिगु
हास्तथा ॥ शिखराणिचमुख्यानिदरीश्चप्रियदर्शनाः ॥६॥ वैदूर्यविमलैस्तोयैःपद्मैश्चाकोशकुड्मलैः ॥ शोभितान्सजलान्मार्गेतटाकांश्चाव
लोकयन् ॥ ७ ॥ कारंडैःसारसैर्हंसैर्वंजुलैर्जलकुक्कुटैः ॥ चक्रवाकैस्तथाचान्यैःशकुनैःप्रतिनादितान् ॥ ८ ॥ मृदुशष्पांकुराहारान्निर्भया
न्वनचारिणाम् ॥ चरतांसर्वतःपश्यन्स्थलीषुहरिणान्स्थितान् ॥ ९ ॥ तटाकवैरिणश्चापिशुक्लदंतविभूषितान् ॥ घोरानेकचरान्वन्यान्द्विर
दान्कूलघातिनः ॥ १० ॥ मत्तान्गिरितटोद्धुष्टान्पर्वतानिवजंगमान् ॥ वानरान्द्विरदप्रख्यान्महीरेणुसमुक्षितान् ॥ ११ ॥ वनेवनचरांश्चा
न्यान्खेचरांश्चविहंगमान् ॥ पश्यंतस्त्वरिताजग्मुःसुग्रीववशवर्तिनः ॥ १२ ॥ तिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्वादशः

सर्गः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ऋष्यमूकादिति ॥ १ ॥ २ ॥ संहतग्रीवःदृढबंधबद्धग्रीवः हरियूथपानामपियूथंपातितादृशः ॥ ४ ॥ ५ ॥ कंदराणिमंदिराकार
पर्वतविवराणि निर्दराणिशिलाविवराणि गुहाःदेवखातागिरिबिलानि दर्योगह्वराणि ॥ ६ ॥ आकोशमग्रभागपर्यंतंकुड्मलैर्मुकुलरूपैः तेनेषद्विकसितैःपद्मैःशोभितान्अवलो
कयन् ॥ ७ ॥ कारंडैःकारंडवैः ॥ ८ ॥ शष्पंतृणम् ॥ ९ ॥ कूलघातित्वादेवतटाकवैरित्वम् एकचराम्असहायचराम् ॥ १० ॥ द्विरदप्रख्यान्गजतुल्यान् ॥ ११ ॥ १२ ॥

SGDF

द्रुमाणांषंडःसमूहोयस्मिंस्तादृशंवनम् ॥ १३ ॥ वृक्षषंडोवृक्षसमूहः मेघेत्याद्युत्तरान्वयि ॥ १४ ॥ त्वयाकर्त्रा कौतूहलस्यौत्सुक्यस्यापनयनंनिवर्तनंकर्तुंकारयितुमिच्छामि ॥ १५ ॥
॥ १६ ॥ उद्यानैरुपवनैश्चसंपन्नंयुक्तम् ॥ १७ ॥ सप्तजनानामसप्तजनाइतिप्रसिद्धाअधःशीर्षाःभूप्रतिष्ठापितशिरसः ॥ १८ ॥ केवलवायुनैवसप्तरात्रेगतेकृताहाराः सप्तभिर्वर्ष
शतैःसकलेवरादिवंयाताः ॥ १९ ॥ एतदाश्रमम् अर्धर्चादिराश्रमशब्दः ॥ २० ॥ वर्जयंतिनप्रविशंति पुनर्ननिवर्तंति अत्रैवम्रियंतइत्यर्थः ॥ २१ ॥ सकलाक्षराःकलाक्षराभि

तेषांतुगच्छतांतत्रत्वरितंरघुनंदनः ॥ द्रुमषंडवनंदृष्ट्वारामःसुग्रीवमब्रवीत् ॥ १३ ॥ एषमेघइवाकाशेवृक्षषंडःप्रकाशते ॥ मेघसंघातविपुलंपर्यंत
कदलीवृतम् ॥ १४ ॥ किमेतज्ज्ञातुमिच्छामिसखेकौतूहलंमम ॥ कौतूहलापनयनंकर्तुमिच्छाम्यहंत्वया ॥ १५ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराघवस्य
महात्मनः ॥ गच्छन्नेवाचचक्षेथसुग्रीवस्तन्महद्वनम् ॥ १६ ॥ एतद्राघवविस्तीर्णमाश्रमंश्रमनाशनम् ॥ उद्यानवनसंपन्नंस्वादुमूलफलोदक
म् ॥ १७ ॥ अत्रसप्तजनानाममुनयःशंसितव्रताः ॥ सप्तैवासन्नधःशीर्षानियतंजलशायिनः ॥ १८ ॥ सप्तरात्रेकृताहारावायुनाचलवासि
नः ॥ दिवंवर्षशतैर्याताःसप्तभिःसकलेवराः ॥ १९ ॥ तेषामेतत्प्रभावेणद्रुमप्राकारसंवृतम् ॥ आश्रमंसुदुराधर्षमपिसेंद्रैःसुरासुरैः ॥ २० ॥
पक्षिणोवर्जयंत्येतत्तथान्येवनचारिणः ॥ विशंतिमोहाद्येप्यत्रननिवर्तंतितेपुनः ॥ २१ ॥ विभूषणरवाश्चात्रश्रूयंतेसकलाक्षराः ॥ तूर्यगीत
स्वनश्चापिगंधोदिव्यश्चराघव ॥ २२ ॥ त्रेताग्नयोऽपिदीप्यंतेधूमोह्येषप्रदृश्यते ॥ वेष्टयन्निववृक्षाग्रान्कपोतांगारुणोघनः ॥ २३ ॥ एतेवृ
क्षाःप्रकाशंतेधूमसंसक्तमस्तकाः ॥ मेघजालप्रतिच्छन्नावैदूर्यगिरयोयथा ॥ २४ ॥ कुरुप्रणामंधर्मात्मंस्तेषामुद्दिश्यराघव ॥ लक्ष्म
णेनसहभ्रात्राप्रयतःसंहतांजलिः ॥ २५ ॥ प्रणमंतिहियेतेषामृषीणांभावितात्मनाम् ॥ नतेषामशुभंकिंचिच्छरीरेरामविद्यते ॥ २६ ॥
ततोरामःसहभ्रात्रालक्ष्मणेनकृतांजलिः ॥ समुद्दिश्यमहात्मानस्तानृषीनभ्यवादयत् ॥ २७ ॥ अभिवाद्यचधर्मात्मारामोभ्राताचलक्ष्मणः ॥
सुग्रीवोवानराश्चैवजग्मुःसंहृष्टमानसाः ॥ २८ ॥ तेगत्वादूरमध्वानंतस्मात्सप्तजनाश्रमात् ॥ ददृशुस्तांदुराधर्षांकिष्किंधांवालिपालिताम्
॥ २९ ॥ ततस्तुरामानुजरामवानराःप्रगृह्यशस्त्राण्युदितोग्रतेजसः ॥ पुरींसुरेशात्मजवीर्यपालितांवधायशत्रोःपुनरागतास्त्विह ॥ ३० ॥

र्मधुराक्षराभिर्वाग्भिःसहिताभूषणरवाअप्सरसामितिशेषः दिव्योगंधश्चतासामेवानुभूयतइतिशेषः ॥ २२ ॥ नकेवलंभोगभूमिःकर्मभूमिरपीत्याह त्रेतेत्यादि कपोतांगवदरुणो
धूसरोघनइवधूमोवृक्षाग्रान्वेष्टयन्व्याप्नुवन्दृश्यते ॥ २३ ॥ २४ ॥ तेषामुद्दिश्यतानुद्दिश्येतियावत् ॥ २५ ॥ तेषांप्रणमंतितान्प्रणमंति ॥ २६ ॥ महात्मानःमहात्मनस्तानृषीनु
द्दिश्याभ्यवादयतनमस्कृतवान् ॥ २७ ॥ वानराहनुमदादयः एतत्कथाप्रश्नादिकंवाल्यायुःसमाप्तिकाललाभाय ॥ २८ ॥ २९ ॥ शस्त्राणिवानराणां शस्त्रंशिलादि ॥ ३० ॥

SGDF

नगमानः ॥ इतिश्रीरा० वा० आ० किष्किंधाकांडेत्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गहनेनिबिडेदुष्प्रवेशे ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ वायोर्वेगःपुरःसरोयस्यसमहामेघइव बालार्कसदृशोवर्णेनप्र
तापेनच ॥ ४ ॥ हरिरूपवागुरयाव्याप्तांवागुराकारतयास्थितहरिकाम् ॥ ५ ॥ ध्वजैर्यंत्रैःप्राकारयुद्धापेक्षितैराढ्याम् ॥ ६ ॥ यथाआगतःकालोऋतुविशेषरूपःलतांप्राक्सपुष्पांततःसफ
लांकरोतितथास्वकृतप्रतिज्ञांत्वमपिसफलांकुर्वित्यर्थः ॥ ७ ॥ गजसाह्वयागजेनसमानाआह्वानामयस्यास्तया ॥ ८ ॥ ९ ॥ नक्षत्रमालयाआकाशेविपरीतोविशेषेणपरीतोवेष्टितः

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेत्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सर्वेतेत्वरितंगत्वाकिष्किंधांवालिनःपुरी
म् ॥ वृक्षैरात्मानमावृत्यव्यतिष्ठन्गहनेवने ॥ १ ॥ विसार्यसर्वतोदृष्टिंकाननेकाननप्रियः ॥ सुग्रीवोविपुलग्रीवःक्रोधमाहारयद्भृशम् ॥ २ ॥
ततस्तुनिनदंघोरंकृत्वायुद्धायचाह्वयत् ॥ परिवारैःपरिवृतोनादैर्भिंदन्निवांबरम् ॥ ३ ॥ गर्जन्निवमहामेघोवायुवेगपुरःसरः ॥ अथबा
लार्कसदृशोदृप्तसिंहगतिस्ततः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वारामंक्रियादक्षंसुग्रीवोवाक्यमब्रवीत् ॥ हरिवागुरयाव्याप्तांतदाकांचनभूषणाम् ॥ ५ ॥ प्राप्ताः
स्मध्वजयंत्राढ्यांकिष्किंधांवालिनःपुरीम् ॥ प्रतिज्ञायाकृतावीरत्वयावालिवधेपुरा ॥ ६ ॥ सफलांकुरुतांक्षिप्रंलतांकालइवागतः ॥ एवमु
क्तस्तुधर्मात्मासुग्रीवेणसराघवः ॥ ७ ॥ तमेवोवाचवचनंसुग्रीवंशत्रुसूदनः ॥ कृताभिज्ञानचिह्नस्त्वमनयागजसाह्वया ॥ ८ ॥ लक्ष्मणे
नसमुत्पाट्यएषाकंठेकृतातव ॥ शोभसेप्यधिकंवीरलतयाकंठसक्तया ॥ ९ ॥ विपरीतइवाकाशेसूर्योनक्षत्रमालया ॥ अद्यवालिसमुत्थं
तेभयंवैरंचवानर ॥ १० ॥ एकेनाहंप्रमोक्ष्यामिबाणमोक्षेणसंयुगे ॥ ममदर्शयसुग्रीववैरिणंभ्रातृरूपिणम् ॥ ११ ॥ वालीविनिहतोयाव
द्वनेपांसुषुचेष्टते ॥ यदिदृष्टिपथंप्राप्तोजीवन्सविनिवर्तते ॥ १२ ॥ ततोदोषेणमागच्छेत्सद्योगर्हेच्चमांभवान् ॥ प्रत्यक्षंसप्ततेतालामयाबाणेन
दारिताः ॥ १३ ॥ ततोवेत्सिबलेनाद्यवालिनंनिहतंरणे ॥ अनृतंनोक्तपूर्वंमेचिरंकृच्छ्रेपितिष्ठता ॥ १४ ॥ धर्मलोभपरीतेननचवक्ष्येकथंचन
सफलांचकरिष्यामिप्रतिज्ञांजहिसंभ्रमम् ॥ १५ ॥ प्रसूतंकलमक्षेत्रंवर्षेणेवशतक्रतुः ॥ तदाह्वाननिमित्तंचवालिनोहेममालिनः ॥ १६ ॥

सूर्यइव कविविकल्पितोपमालीकोपमा तेनतादृशःसूर्योयदिभवेत्तदातरुणार्कवर्णस्यकंठसक्तशुक्लपुष्पमालस्योपमास्यादित्यतिशयोक्तिरत्रव्यंग्या केचित्तुविपरीतेइतिसप्तम्यंत
म् परीतंतुदिवाप्रोक्तंविपरीतंतुशर्वरी पौर्णमासीगतश्चंद्रःसूर्यइत्यभिधीयतइतिव्याचक्षते ॥ १० ॥ प्रमोक्ष्यामिप्रमोचयिष्यामि ॥ ११ ॥ चेष्टतेलुठिष्यति मद्दर्शनानंतरमेवेति
शेषः ॥ १२ ॥ यदिमद्दृष्टिपथंगतोजीवन्सविनिवर्ततेततस्तदामामांदोषेणोपलक्षितंगच्छेदवगच्छेत् मांगर्हेच्च किंचमद्बलस्यदृष्टत्वाद्वालिनंनिहतमेवावेहीत्याह प्रत्यक्षमिति ॥ १३ ॥
वेत्सिविद्धि कृच्छ्रेपिप्राणसंकटेपि मेमया ॥ १४ ॥ धर्मलोभेनधर्मलिप्सयापरीतेनव्याप्तचित्तेनेतिपूर्वान्वयि ॥ १५ ॥ सफलांकरिष्यामीत्यत्रदृष्टांतः प्रसूतमिति अंकुरित

मित्यर्थः कलमक्षेत्रमिति व्रीहिक्षत्रमित्यर्थः ॥१६॥ जितकाशीजितश्वासोजितभयोवा त्वयाआधर्षितःसन्पुराद्येननिष्पतेत्तंशब्दंकुर्वित्यर्थः ॥१७॥ ननुक्तेपिआव्हानेरुमादिस
क्तोननिष्पतिष्यतितत्राह निपतिष्यतीति असंगेनरुमादिसंगपरित्यागेनेत्यर्थः यतःप्रियसंयुगः नमर्षयंतीत्यस्यशूराइतिशेषः ॥१८॥ विशेषतोनमर्षयंतीत्यनुषंगः ॥१९॥ गावोमहां
तोवृषभाः हतप्रभाः हतशक्तयः ॥२०॥ राजदोषेणप्रजारक्षणाभावरूपेणराजदोषेण परैरन्यैरामृष्टाअतएवाकुलाव्याकुलाःकुलस्त्रियइवगावोयांति ॥ २१ ॥ ग्रहाःदेवाः ॥२२॥

सुग्रीवकुरुतंशब्दंनिष्पतेद्येनवानरः ॥ जितकाशीजयश्लाघीत्वयाचाधर्षितःपुरात् ॥ १७॥ निष्पतिष्यत्यसंगेनवालीसप्रियसंयुगः ॥ रिपू
णांधर्षितंश्रुत्वामर्षयंतिनसंयुगे ॥१८॥जानंतस्तुस्वकंवीर्यंस्त्रीसमक्षंविशेषतः ॥ सतुरामवचःश्रुत्वासुग्रीवोहेमपिंगलः ॥ १९ ॥ ननर्दक्रू
रनादेनविनिर्भिंदन्निवांबरम् ॥ तत्रशब्देनवित्रस्तागावोयांतिहतप्रभाः ॥ २० ॥ राजदोषपरामृष्टाःकुलस्त्रियइवाकुलाः ॥ द्रवंतिचमृ
गाःशीघ्रंभग्नाइवरणेहयाः ॥ २१ ॥ पतंतिचखगाभूमौक्षीणपुण्याइवग्रहाः ॥ २२ ॥ ततःसजीमूतकृतप्रणादोनादंत्व्यमुंचत्त्वरयाप्रतीतः ॥
सूर्यात्मजःशौर्यविवृद्धतेजाःसरित्पतिर्वानिलचंचलोर्मिः ॥ २३ ॥ इत्यार्षेश्री०वा०आदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचतुर्दशःसर्गः ॥
॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथतस्यनिनादंतंसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ शुश्रावांतःपुरगतोवालीभ्रातुरमर्षणः ॥ १ ॥ श्रु
त्वातुतस्यनिनदंसर्वभूतप्रकंपनम् ॥ मदश्चैकपदेनष्टःक्रोधश्चापादितोमहान् ॥ २ ॥ ततोरोषपरीतांगोवालीसकनकप्रभः ॥
उपरक्तइवादित्यःसद्योनिष्प्रभतांगतः ॥ ३ ॥ वालीदंष्ट्राकरालस्तुक्रोधाद्दीप्ताग्निलोचनः ॥ भात्युत्पतितपद्माभःसमृणालइवह्रदः
॥ ४ ॥ शब्दंदुर्मर्षणंश्रुत्वानिष्पपाततोहरिः ॥ वेगेनचपदन्यासैर्दारयन्निवमेदिनीम् ॥ ५ ॥ तंतुतारापरिष्वज्यस्नेहाद्दर्शितसौहृदा ॥
उवाचत्रस्तसंभ्रांताहितोदर्कमिदंवचः ॥६॥ साधुक्रोधमिमंवीरनदीवेगमिवागतम्॥शयनादुत्थितःकाल्यंत्यजभुक्तामिवस्त्रजम् ॥७॥ काल्यमेते
नसंग्रामंकरिष्यसिचवानर॥वीरतेशत्रुबाहुल्यंफल्गुतावानविद्यते॥८॥ जीमूतवत्कृतप्रणादः प्रतीतःरामेइतिशेषः शौर्येपराक्रमकरणेविवृद्धंतेजोयस्य सरित्प
तिर्वासमुद्रइव ॥२३॥गरमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचतुर्दशःसर्गः ॥१४॥ ॥ छ ॥ ॥ अथेति ॥ १ ॥ एक
पदेतत्क्षणे आपादितःसंपादितः॥ २ ॥कनकप्रभस्य क्रोधादतिरक्तत्वेसहजप्रभानाशेनोपरक्तादित्योपमेयता एतदादीनिआसन्नमृत्युलक्षणानि ॥३ ॥ उत्पतितपद्मेत्येकदेशोतंत्रम् उ
त्पातितैरुद्धृतैःपद्मैरुत्पतितानष्टापद्मकृतशोभायस्यताद्दशोमृणालसहितोह्रदइव दंष्ट्रामृणालस्थानीया ॥४॥ दुर्मर्षणंदुःसहम् वेगेनयुक्तैःपदन्यासैः ॥५॥ त्रस्तसंभ्रांता कर्मधारयेपुं
वत्त्वम् त्रस्ताभीता संभ्रांताक्षुभितचित्ता हितोदर्कंहितरूपोत्तरकालफलम् ॥६॥ काल्यंप्रातःकाले शयनादुत्थितःभुक्तांस्त्रजामिवत्यजक्रोधम ॥ ७ ॥ काल्यंप्रातःकालेसंग्राममंकुरु

SSDF

हेवीरयद्यपिसंग्रामेशत्रोर्बाहुल्यंत्वत्तआधिक्यंनविद्यतेनापितवफल्गुतालघुताविद्यतेऽथापिसहसाहठात्तवाद्यनिष्क्रामोनिष्क्रमणंममनरोचते कुतस्तत्राह श्रूयतामिति ॥ ८ ॥
॥९॥ पूर्वंक्रोधादापतितःसुग्रीवोयुद्धायत्वामाह्वयततदातेत्वयानिष्पत्यनिरस्तोहन्यमानश्चदिशोगतः ॥१०॥ तस्यतथानिरस्तस्यपुनरेत्याह्वानंशंकांजनयत्येव ॥११॥कुतस्तत्राह दर्पश्चेति दर्पोगर्वः व्यवसायोयुद्धविषयः यादृशश्चनर्दतोनिनादस्यसंरंभोवृद्धिरेतदेतस्यकारणंनाल्पं अयंदर्पादिःकारणविशेषपूर्वकःकार्यविशेषत्वादित्यनुमितम् ॥ १२॥ कारणविशेषंदर्शयति नेति अवष्टब्धसहायः परिगृहीतसहायः सर्वथासहायसंबंधमूलोयंसंरंभइतिभावः ॥१३॥नन्वितितस्यबुद्धिःकुतस्तत्राह प्रकृत्येति निपुणःउचितकृत्यनिष्पादनेसमर्थः तत्क्षमबुद्धिमांश्च ननुसहायवंतंवधिष्यामीतिचेत्तत्राह अपरीक्षितशत्रुनाशकवीर्येणपुंसासुग्रीवःसख्यंनेष्यति अतस्तत्सहायभूतःशंकनीयएव ॥ १४॥ नकेवलंमदनुमितएवायमर्थः किंतुशब्दप्रमाणादप्यवगतइत्याह पूर्वमेवेति यन्मयापूर्वमंगदस्यकुमारस्यवचःश्रुतंतत्तवहितमद्यत्वांवक्ष्यामि ॥ १५ ॥ तदेवाह अंगदस्त्विति वनांतंवनमध्यंयातस्मैचारैर्निवेदिताप्रवृत्तिरासीत् प्रवृत्तिः सुग्रीववृत्तांतः सातेन ममकथिता ॥ १६ ॥ १७ ॥ तत्रतयोर्मध्येयस्तवभ्रातुःसहायोविख्यातः हियतः सपरबलामर्दीसाधूनांनिवासवृक्षः आश्रयः आपन्नानांशरणागतानां गतिःशरणम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ आर्तानांशत्रुपीडितानां तन्नाशायसंश्रयःसंश्रयार्हः ज्ञानंब्रह्मज्ञानं धर्मविषयंविज्ञानंशिल्पनैपुण्यंवा निदेशेनिरतइत्यनेनस्वराज्यमरक्षितवतःकुतःपररक्षणसामर्थ्यमित्यपास्तम् ॥ २० ॥ तत्तस्मात्तेनोच्यमानगुणकेनरामेणतवविरोधोनक्षमःनयुक्तः ॥ २१ ॥ दुर्जयेनेत्याद्यर्धंपूर्वान्वयि किंचिद्वक्ष्यमाणं त्वयाभ्यसूयितुंनेच्छामि कथमियंमांप्रतिवदतीतिमदसूयानकर्तव्येत्यर्थः आर्षत्वादसमानकर्तृत्वेपितुमुन् ॥ २२ ॥

सहसातवनिष्क्रामोममतावन्नरोचते ॥ श्रूयतामभिधास्यामियन्निमित्तंनिवार्यते ॥ ९ ॥ पूर्वमापतितःक्रोधात्सत्वामाह्वयतेयुधि ॥ निष्पत्यचनिरस्तस्तेहन्यमानोदिशोगतः ॥ १० ॥ त्वयातस्यनिरस्तस्यपीडितस्यविशेषतः ॥ इहैत्यपुनराह्वानंशंकांजनयतीवमे ॥११॥ दर्पश्चव्यवसायश्चयादृशस्तस्यनर्दतः ॥ निनादस्यचसंरंभोनैतदल्पंहिकारणम् ॥१२॥ नासहायमहंमन्येसुग्रीवंतमिहागतम् ॥ अवष्टब्धसहायश्चयमाश्रित्यैषगर्जति ॥ १३ ॥ प्रकृत्यानिपुणश्चैवबुद्धिमांश्चैववानरः ॥ नापरीक्षितवीर्येणसुग्रीवःसख्यमेष्यति ॥ १४ ॥ पूर्वमेवमयावीरश्रुतंकथयतोवचः ॥ अंगदस्यकुमारस्यवक्ष्याम्यद्यहितंवचः ॥१५॥ अंगदस्तुकुमारोऽयंवनांतमुपनिर्गतः ॥ प्रवृत्तिस्तेनकथिताचारैरासीन्निवेदिता ॥ १६ ॥ अयोध्याधिपतेःपुत्रौशूरौसमरदुर्जयौ ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेजातौप्रस्थितौरामलक्ष्मणौ ॥ १७ ॥ सुग्रीवप्रियकामार्थंप्राप्तौतत्रदुरासदौ ॥ सतेभ्रातुर्हिविख्यातःसहायोरणकर्मणि ॥ १८ ॥ रामःपरबलामर्दीयुगांताग्निरिवोत्थितः ॥ निवासवृक्षःसाधूनामापन्नानांपरागतिः ॥ १९ ॥ आर्तानांसंश्रयश्चैवयशसश्चैकभाजनम् ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नोनिदेशेनिरतःपितुः ॥ २० ॥ धातूनामिवशैलेंद्रोगुणानामाकरोमहान् ॥ तत्क्षमोनविरोधस्तेसहतेनमहात्मना ॥ २१ ॥ दुर्जयेनाप्रमेयेणरामेणरणकर्मसु ॥ शूरवक्ष्यामितेकिंचिन्नचेच्छाम्यभ्यसूयितुम् ॥ २२ ॥

SGDF Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ २३ ॥ तेनबलीयसारामेण ॥ २४ ॥ २५ ॥ तत्रतस्मिन्दूरदेशेवा सन्विद्यमानः इहस्थस्त्वत्समीपस्थोवा भुविनपश्यामि तवेतिशेषः ॥२६॥ प्रत्यनंतरंस्वाधीनम्॥२७॥
भ्रातृसौहृदमालंब्यैवतवगतिर्नान्यागतिरस्तीत्यर्थः ॥ २८ ॥ यदिते यदित्वयेत्यर्थः ॥२९॥३०॥ तदाहीत्यादिकविवाक्यम्॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामा

श्रूयतांक्रियतांचैवतववक्ष्यामियद्धितम् ॥ यौवराज्येनसुग्रीवंतूर्णंसाध्वभिषेचय ॥ २३ ॥ विग्रहंमाकृथावीरभ्रात्राराजन्यवीयसा ॥ अ
हंहितेक्षमंमन्येतेनरामेणसौहृदम् ॥ २४ ॥ सुग्रीवेणचसंप्रीतिंवैरमुत्सृज्यदूरतः ॥ लालनीयोहितेभ्रातायवीयानेषवानरः ॥ २५ ॥
तत्रवासन्निहस्थोवासर्वथाबंधुरेवते ॥ नहितेनसमंबंधुंभुविपश्यामिकंचन ॥ २६ ॥ दानमानादिसत्कारैःकुरुष्वप्रत्यनंतरम् ॥ वैरमेतत्स
मुत्सृज्यतवपार्श्वेसतिष्ठतु ॥ २७ ॥ सुग्रीवोविपुलग्रीवोमहाबंधुर्मतस्तव ॥ भ्रातृसौहृदमालंब्यनान्यागतिरिहास्तिते ॥ २८ ॥ यदि
तेमत्प्रियंकार्यंयदिचावैषिमांहिताम् ॥ याच्यमानःप्रियत्वेनसाधुवाक्यंकुरुष्वमे ॥ २९ ॥ प्रसीदपथ्यंशृणुजल्पितंहिमेनरोषमेवानुविधा
तुमर्हसि ॥ क्षमोहितेकोशलराजसूनुनानविग्रहःशक्रसमानतेजसा ॥ ३० ॥ तदाहितारांहितमेववाक्यंतंवालिनंपथ्यमिदंबभाषे ॥ न
रोचतेतद्वचनंहितस्यकालाभिपन्नस्यविनाशकाले ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेपंचदशः
सर्गः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तामेवंब्रुवतींतारांताराधिपनिभाननाम् ॥ वालीनिर्भर्त्सयामासवचनंचेदमब्रवीत् ॥ १ ॥ गर्ज
तोस्यसुसंरब्धंभ्रातुःशत्रोर्विशेषतः ॥ मर्षयिष्यामिकेनापिकारणेनवरानने ॥ २ ॥ अधर्षितानांशूराणांसमरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ धर्षणामर्ष
णंभीरुमरणादतिरिच्यते ॥ ३ ॥ सोढुंनचसमर्थोहंयुद्धकामस्यसंयुगे ॥ सुग्रीवस्यचसंरंभंहीनग्रीवस्यगर्जितम् ॥ ४ ॥ नचकार्योविषाद
स्तेराघवंप्रतिमत्कृते ॥ धर्मज्ञश्चकृतज्ञश्चकथंपापंकरिष्यति ॥ ५ ॥ निवर्तस्वसहस्त्रीभिःकथंभूयोनुगच्छसि ॥ सौहृदंदर्शितंतावन्मयिभ
क्तिस्त्वयाकृता ॥ ६ ॥ प्रतियोत्स्याम्यहंगत्वासुग्रीवंजहिसंभ्रमम् ॥ दर्पंचास्यविनेष्यामिनचप्राणैर्वियोक्ष्यते ॥७॥ अहंह्याजिस्थितस्या
स्यकरिष्यामियदीप्सितम् ॥ वृक्षैर्मुष्टिप्रहारैश्चपीडितःप्रतियास्यति ॥ ८ ॥

यणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेपंचदशः
सर्गः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ तामिति ॥ १ ॥ सुसंरब्धं भावेनिष्ठा सुसंरंभमित्यर्थः केनापि नकेनापित्वदुक्तकारणेनेत्यर्थः ॥ २ ॥ धर्षणामर्षणंसहनम् ॥ ३ ॥ संयुगेसंरंभं संयु
गनिमित्तंसंरंभमित्यर्थः ॥४॥ राघवंप्रतिराघवनिमित्तभयमालक्ष्य मत्कृतेत्वयाविषादोनकार्यः यतोधर्मज्ञत्वादिगुणःसःपापंमद्वधरूपम् ॥ ५ ॥ कथंभूयोनगच्छसि निवर्तस्वेत्युच्य
मानापीतिभावः भक्तिरनुरागः ॥ ६ ॥ दर्पंचदर्पमेव वियोक्ष्यतेवियोजयिष्यते सोदरत्वात् ॥७॥ उक्तमेवविवृणोतिईप्सितंत्वदीप्सितं दर्पमोचनेनेत्यर्थः वृक्षैर्वृक्षप्रहारैः ॥ ८ ॥

SGDF

गर्वितंदर्पं आयस्तंतत्प्रवृत्तंदृढयत्नं भावेनिष्ठा सहायत्वंबुद्धिसाचिव्यम् ॥९॥ जनेनस्वपरिवारजनेन अलंजित्वाजयमात्रंकृत्वा निवर्तिष्ये नतुवधमित्यर्थः अहंजित्वेतिपाठस्त्व सांप्रदायिकः ॥ १० ॥ ११ ॥ मंत्रवित्स्वस्त्ययनमंत्रवेत्त्री देवांशत्वात्तद्वेदनम् ॥१२ ॥१३॥ सर्वतोदृष्टिंचारयन् स्थितइतिशेषः ॥ १४ ॥ सुसंवीतंबद्धकच्छं अवष्टब्धंयुयुत्स

नमेगर्वितमायस्तंसहिष्यतिदुरात्मवान् ॥ कृतंतारेसहायत्वंदर्शितंसौहृदंमयि ॥९॥ शापितासिममप्राणैर्निवर्तस्वजनेनच ॥ अलंजित्वानिवर्तिष्येतमहंभ्रातरंरणे ॥१०॥ तंतुतारापरिष्वज्यवालिनंप्रियवादिनी ॥ चकाररुदतीमंदंदक्षिणासाप्रदक्षिणम् ॥११॥ ततस्वस्त्ययनंकृत्वामंत्रविद्विजयैषिणी ॥ अंतःपुरंसहस्त्रीभिःप्रविष्टाशोकमोहिता ॥१२॥ प्रविष्टायांतुतारायांसहस्त्रीभिःस्वमालयम् ॥ नगर्यानिर्ययौक्रुद्धोमहासर्पइवश्वसन् ॥१३॥ सनिःश्वस्यमहारोषोवालीपरमवेगवान् ॥ सर्वतश्चारयन्दृष्टिंशत्रुदर्शनकांक्षया ॥ १४॥ सददर्शततःश्रीमान्सुग्रीवंहेमपिंगलम् सुसंवीतमवष्टब्धंदीप्यमानमिवानलम् ॥ १५ ॥ तंसदृष्ट्वामहाबाहुःसुग्रीवंपर्यवस्थितम् ॥ गाढंपरिदधेवासोवालीपरमकोपनः ॥ १६ ॥ सवालीगाढसंवीतोमुष्टिमुद्यम्यवीर्यवान् ॥ सुग्रीवमेवाभिमुखोययौयोद्धुंकृतक्षणः ॥ १७ ॥ श्लिष्टंमुष्टिंसमुद्यम्यसंरब्धतरमागतः ॥ सुग्रीवोपिसमुद्दिश्यवालिनंहेममालिनम् ॥ १८ ॥ तंवालीक्रोधताम्राक्षंसुग्रीवंरणकोविदम् ॥ आपतंतंमहावेगमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥ एषमुष्टिर्महान्बद्धोगाढःसुनियतांगुलिः ॥ मयावेगविमुक्तस्तेप्राणानादाययास्यति ॥ २० ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवःक्रुद्धोवालिनमब्रवीत् ॥ तवचैषहरन्प्राणान्मुष्टिःपततुमूर्धनि ॥ २१ ॥ ताडितस्तेनतंक्रुद्धःसमभिक्रम्यवेगतः ॥ अभवच्छोणितोद्गारीसापीडइवपर्वतः ॥ २२ ॥ सुग्रीवेणतुनिःशंकंसालमुत्पाट्यतेजसा ॥ गात्रेष्वभिहतोवालीवज्रेणेवमहागिरिः ॥ २३ ॥ सतुवृक्षेणनिर्भग्नःसालताडनविव्हलः ॥ गुरुभारभराक्रांतानौःससार्थेवसागरे ॥ २४ ॥ तौभीमबलविक्रांतौसुपर्णसमवेगितौ ॥ प्रयुद्धौघोरवपुषौचंद्रसूर्याविवांबरे ॥ २५ ॥ परस्परममित्रघ्नौछिद्रान्वेषणतत्परौ ॥ ततोऽवर्धतवालीतुबलवीर्यसमान्वितः ॥ २६ ॥ सूर्यपुत्रोमहावीर्यःसुग्रीवःपरिहीयत ॥ वालिनाभग्नदर्पस्तुसुग्रीवोमंदविक्रमः ॥ २७ ॥

यादृढंभूमिमाक्रम्यस्थितम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ गाढंसंवीतःदृढंवद्धकच्छः ॥ १७ ॥ सुग्रीवोपिवालिनंसमुद्दिश्यश्लिष्टंदृढबद्धंमुष्टिमुद्यम्य किंचित्संमुखमागतः ॥ १८ ॥ १९ ॥ वेगविमुक्तस्त्वदुपरीतिशेषः ॥ २० ॥ एवमुक्तोवालिना तवप्राणान्हरन्नेषमुष्टिर्मामकस्तवमूर्ध्निपततुइत्यब्रवीत् ॥ २१ ॥ सुग्रीवमभिक्रम्याक्रम्यस्थितेनवालिनावेगतस्ताडितःसुग्रीवःसापीडःसनिर्झरःपर्वतइवाभवत् ॥ २२ ॥ निःशंकंशोणितोद्गारजदुःखसंबंधरहितंयथातथाऽभिहतोवालीसागरेनौरिवविह्वलोऽभवत् ॥ २३ ॥ २४ ॥ सुपर्णेनसमंवेगितंवेगोययोस्तौ प्रकृष्टंयुद्धंययोस्तौ चंद्रसूर्याविवेतियथार्थातिशयोक्तिरेषा ॥ २५ ॥ २६ ॥ परिहीयत अडभावआर्षः ॥ २७ ॥

SGDF

राघवंदर्शयामासस्वहानिमितिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ युध्येतांअयुध्येताम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सरामः शरंवीक्षतेस्म ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ पत्ररथाःपक्षिणः ॥ ३४ ॥ मुक्तोबाणः
पातितइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ आश्वयुक्समयेआश्वयुक्आश्वयुजीपौर्णमासीयत्रमासेतस्मिन्नाश्विनेमासिपौर्णमास्यामिंद्रध्वजोत्सवांतेउद्धूतउत्क्षिप्तइंद्रध्वजोयथाभूमौपपा

वालिनंप्रतिसामर्षोदर्शयामासराघवम् ॥ वृक्षैःसशाखैःशिखरैर्वज्रकोटिनिभैर्नखैः ॥ २८ ॥ मुष्टिभिर्जानुभिःपद्भिर्बाहुभिश्चपुनःपुनः ॥ तयो
र्युद्धमभूद्घोरंवृत्रवासवयोरिव ॥ २९ ॥ तौशोणिताक्तौयुध्येतांवानरौवनचारिणौ ॥ मेघाविवमहाशब्दैस्तर्जमानौपरस्परम् ॥ ३० ॥ हीयमान
मथापश्यत्सुग्रीवंवानरेश्वरम् ॥ प्रेक्षमाणंदिशश्चैवराघवःसमुहुर्मुहुः ॥ ३१ ॥ ततोरामोमहातेजाआर्तंदृष्ट्वाहरीश्वरम् ॥ सशरंवीक्षतेवीरोवा
लिनोवधकांक्षया ॥ ३२ ॥ ततोधनुषिसंधायशरमाशीविषोपमं ॥ पूरयामासतच्चापंकालचक्रमिवांतकः ॥ ३३ ॥ तस्यज्यातलघोषेणत्रस्ताःपत्ररथे
श्वराः ॥ प्रदुद्रुवुर्मृगाश्चैवयुगांतइवमोहिताः ॥ ३४ ॥ मुक्तस्तुवज्रनिर्घोषःप्रदीप्ताशनिसन्निभः ॥ राघवेणमहाबाणोवालिवक्षसिपातितः ॥
॥ ३५ ॥ ततस्तेनमहातेजावीर्ययुक्तःकपीश्वरः ॥ वेगेनाभिहतोवालीनिपपातमहीतले ॥ ३६ ॥ इंद्रध्वजइवोद्धूतःपौर्णमास्यांमहीतले ॥ आश्वयु
क्समयेमासिगतसत्त्वोविचेतनः ॥ ३७ ॥ बाष्पसंरुद्धकंठस्तुवालीचार्तस्वरःशनैः ॥ ३८ ॥ नरोत्तमःकालइवांतकोपमंशरोत्तमंकांचनरूपभा
सितम् ॥ ससर्जदीप्तंतममित्रमर्दनंसधूममग्निंमुखतोयथाहरः ॥ ३९ ॥ अथोक्षितःशोणिततोयविस्रवैःप्रपुष्पिताशोकइवाचलोद्गतः ॥
विचेतनोवासवसूनुराहवेप्रभ्रंशितेंद्रध्वजवत्क्षितिंगतः ॥ ४० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेषोडशः
सर्गः ॥ १६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ततःशरेणाभिहतोरामेणरणकर्कशः ॥ पपातसहसावालीनिकृत्तइवपादपः ॥ १ ॥ सभूमौन्यस्तसर्वांगस्त
प्तकांचनभूषणः ॥ अपतद्देवराजस्यमुक्तरश्मिरिवध्वजः ॥ २ ॥ अस्मिन्निपतितेभूमौहर्यृक्षाणांगणेश्वरे ॥ नष्टचंद्रमिवव्योमनव्यराजतमे
दिनी ॥ ३ ॥ भूमौनिपतितस्यापितस्यदेहंमहात्मनः ॥ नश्रीर्जहातिनप्राणानतेजोनपराक्रमः ॥ ४ ॥ शक्रदत्तावरामालाकांचनीरत्नभू
षिता ॥ दधारहरिमुख्यस्यप्राणांस्तेजःश्रियंचसा ॥ ५ ॥ सतयामालयावीरोहैमयाहरियूथपः ॥ संध्यानुगतपर्यंतःपयोधरइवाभवत् ॥ ६ ॥

ततद्वद्वालीग्रीष्मांतेपतितइत्यर्थः अतएवसुग्रीवाभिषेकसमयेश्रावणोमासोधुनावर्ततइतिवचनेननविरोधः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ उक्तमुपसंहरति नरोत्तमइति मुखतःमुखस्थलला
टनेत्रेणेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ शोणिततोयस्यविस्रवैःस्रुतिभिःप्रभ्रंशितउत्सवांतेपातितः ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा० आ० किष्किंधाकांडेषोडशः
सर्गः ॥ १६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ मुक्तरश्मिःमुक्तरथरज्जुबंधनः ॥ २ ॥ मेदिनीतद्राज्यभूमिः ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्राणाद्यहानेकारणमाह शक्रेति ॥ ५ ॥ हैमयाहैम्या संध्यया

SGDF

संध्यारागेणानुगतःपर्यंतोयस्य पयोधरसाम्यंतुवालिदेहस्य ॥ ६ ॥ त्रिधारचितेवत्रिधाविभक्तेवमालादेहशररूपालक्ष्मीरितियावत् ॥ ७ ॥ स्वर्गमार्गप्रभावनंतत्प्रकाशकंसत्पर
मांगतिंब्रह्मलोकमावहत्प्रापयतिस्म बाणाअस्यंतेऽनेनेतिबाणासनंधनुः ॥ ८ ॥ ९ ॥ महेंद्रंउपेंद्रस्थैववृत्रवधोत्तरमिदंनामेत्येके महेंद्रआजानदेवः उपेंद्रःकर्मदेवइत्यन्ये ॥१०॥
हरिलोचनंपीतनेत्रं हरित्शब्दःपीतपर्यायः हरिद्राभःपालाशोहरितोहरिदितिकोशः आर्षस्तलोपः ॥११॥१२॥बहुमान्यसंमान्य शनैरेवउपयातौसमीपंगतौ ॥१३॥१४॥ अल्पंते

तस्यमालाचदेहश्चमर्मघातीचयःशरः ॥ त्रिधेवरचितालक्ष्मीःपतितस्यापिशोभते ॥ ७ ॥ तदस्त्रंतस्यवीरस्यस्वर्गमार्गप्रभावनम् ॥
रामबाणासनक्षिप्तमावहत्परमांगतिम् ॥ ८ ॥ तंतथापतितंसंख्येगतार्चिषमिवानलम् ॥ ययातिमिवपुण्यांतेदेवलोकादिहच्युतम् ॥
॥ ९ ॥ आदित्यमिवकालेनयुगांतेभुविपातितम् ॥ महेंद्रमिवदुर्धर्षमुपेंद्रमिवदुःसहम् ॥ १० ॥ महेंद्रपुत्रंपतितंवालिनंहेममालि
नम् ॥ व्यूढोरस्कंमहाबाहुंदीप्तास्यंहरिलोचनम् ॥ ११ ॥ लक्ष्मणानुचरोरामोददर्शोपससर्पच ॥ तंतथापतितंवीरंगतार्चिषमिवा
नलम् ॥ १२ ॥ बहुमान्यचतंवीरंवीक्षमाणंशनैरिव ॥ उपयातौमहावीर्यौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ १३ ॥ तंदृष्ट्वाराघवंवालीलक्ष्मणंचमहा
बलम् ॥ अब्रवीत्परुषंवाक्यंप्रश्रितंधर्मसंहितम् ॥ १४ ॥ सभूमावल्पतेजोसुर्निहतोनष्टचेतनः ॥ अर्थसंहितयावाचागर्वितंरणगर्वितम्
॥ १५ ॥ पराङ्मुखवधंकृत्वाकोऽत्रप्राप्तस्त्वयागुणः ॥ यदहंयुद्धसंरब्धस्त्वत्कृतेनिधनंगतः ॥ १६ ॥ कुलीनःसत्त्वसंपन्नस्तेजस्वीचारित
व्रतः ॥ रामःकरुणवेदीचप्रजानांचहितेरतः ॥ १७ ॥ सानुक्रोशोमहोत्साहःसमयज्ञोदृढव्रतः॥ इत्येतत्सर्वभूतानिकथयंतियशोभुवि ॥
॥ १८ ॥ दमःशमःक्षमाधर्मोधृतिःसत्त्वंपराक्रमः ॥ पार्थिवानांगुणाराजन्दंडश्चाप्यपकारिषु ॥ १९ ॥ तान्गुणान्संप्रधार्याहमग्र्यंचाभिज
नंतव ॥ तारयाप्रतिषिद्धःसन्सुग्रीवेणसमागतः ॥ २० ॥ नमामन्येनसंरब्धंप्रमत्तंवेद्धुमर्हसि ॥ इतितेबुद्धिरुत्पन्नाबभूवादर्शनेतव॥ २१ ॥
सत्वांविनिहतात्मानंधर्मध्वजमधार्मिकम् ॥ जानेपापसमाचारंतृणैःकूपमिवावृतम् ॥ २२ ॥ सतांवेषधरंपापंप्रच्छन्नमिवपावकम् ॥
नाहंत्वामभिजानामिधर्मच्छद्माभिसंवृतम् ॥ २३ ॥

जोऽसवश्चयस्यसः नष्टचेतनःनष्टचेष्टः गर्वितंगर्वोपेतंयथाभवतितथारणगर्वितंराममर्थयुक्तयावाचापरुषम
ब्रवीदित्यन्वयः ॥ १५ ॥ पराङ्मुखवधंयुयुत्सयात्वदनभिमुखवधं तदेवाह युद्धसंरब्धःयुद्धार्थमन्यस्मैकृतक्रोधः ॥ १६ ॥ १७ ॥ समयज्ञःउचितानुचितकालज्ञः ॥ १८ ॥
दमशमावंतर्बाह्येंद्रियनिग्रहः क्षमाशक्यप्रतिक्रियाऽपकारसहिष्णुता ॥ १९ ॥ तान्राजयोग्यान् अभिजनंमहाकुलप्रसूतत्वम् ॥ २० ॥ अन्येनसंयुक्तमतएवतेत्वयिप्रमत्तम
सावधानंमांनवेद्धुमर्हसीतिबुद्धिःतवादर्शनेतवदर्शनात्प्रागुत्पन्ना ॥ २१ ॥ विनिहतात्मानंअधर्माचरणान्नष्टात्मानम् ॥ २२ ॥ प्रच्छन्नंभस्मनेतिशेषः छद्मव्याजः ॥ २३ ॥

विषयेदेशे यदायस्मात्पापंनकरोमि नेत्यस्यानुकर्षः त्वांनावजानेतवावज्ञांचनकरोमि ॥२४॥२५॥ लिंगंजटावल्कलधरत्वंअस्ति मदहिंसासाधनमितिशेषः तच्चप्रत्यक्षदृश्यमेवेत्या
ह दृश्यतइति ॥२६॥२७॥ अभव्योऽविनीतः ॥२८॥२९॥ एषावनचरत्वादिरूपाप्रकृतिःस्वभावःपुरुषस्त्वं तेनग्रामवासित्वादन्नाशित्वंव्यंग्यम् ॥३०॥ रूपंरूप्यं कारणानिचेत्या
हुरितिशेषः वनेविद्यमानेषुमदीयेषुमूलेषुफलेषुवाकस्तेलोभःअपेक्षा नकापीत्यर्थः एवंचवनचरत्वपुरचरत्वमृगत्वमनुष्यत्वमूलाशनत्वान्नाशनत्वनरेश्वरत्ववानरेश्वरत्वरूपवैधर्म्या

विषयेवापुरेवातेयदापापंकरोम्यहम् ॥ नचत्वामवजानेऽहंकस्मात्त्वंहंस्यकिल्बिषम् ॥ २४ ॥ फलमूलाशनंनित्यंवानरंवनगोचरम् ॥ मा
मिहाप्रतियुध्यंतमन्येनचसमागतम् ॥ २५ ॥ त्वंनराधिपतेःपुत्रःप्रतीतःप्रियदर्शनः ॥ लिंगमप्यस्तितेराजन्दृश्यतेधर्मसंहितम् ॥
॥ २६ ॥ कःक्षत्रियकुलेजातःश्रुतवान्नष्टसंशयः ॥ धर्मलिंगप्रतिच्छन्नःक्रूरंकर्मसमाचरेत् ॥ २७ ॥ त्वंराघवकुलेजातोधर्मवानितिविश्रु
तः ॥ अभव्योभव्यरूपेणकिमर्थंपरिधावसे ॥ २८ ॥ सामदानंक्षमाधर्मःसत्यंधृतिपराक्रमौ ॥ पार्थिवानांगुणाराजन्दंडश्चाप्यपकारिषु ॥
॥ २९ ॥ वयंवनचरारामम्रृगामूलफलाशिनः ॥ एषाप्रकृतिरस्माकंपुरुषस्त्वंनरेश्वर ॥ ३० ॥ भूमिर्हिरण्यंरूपंचनिग्रहेकारणानिच ॥
तत्रकस्तेवनेलोभोमदीयेषुफलेषुवा ॥ ३१ ॥ नयश्चविनयश्चोभौनिग्रहानुग्रहावपि ॥ राजवृत्तिरसंकीर्णानन्नृपाःकामवृत्तयः ॥ ३२ ॥
त्वंतुकामप्रधानश्चकोपनश्चानवस्थितः ॥ राजवृत्तेषुसंकीर्णःशरासनपरायणः ॥३३ ॥ नतेऽस्त्यपचितिर्धर्मेनार्थेबुद्धिरवस्थिता ॥ इंद्रियैः
कामवृत्तःसन्कृष्यसेमनुजेश्वर ॥ ३४ ॥ हत्वाबाणेनकाकुत्स्थमामिहानपराधिनम् ॥ किंवक्ष्यसिसतांमध्येकर्मकृत्वाजुगुप्सितम् ॥ ३५ ॥
राजहाब्रह्महागोघ्नश्चोरःप्राणिवधेरतः ॥ नास्तिकःपरिवेत्ताचसर्वेनिरयगामिनः ॥३६॥ सूचकश्चकदर्यश्चमित्रघ्नोगुरुतल्पगः ॥ लोकंपापा
त्मनामेतेगच्छंतेनात्रसंशयः ॥ ३७ ॥ अधार्यंचर्ममेसद्भीरोमाण्यस्थिचवर्जितम् ॥ अभक्ष्याणिचमांसानित्वद्विधैर्धर्मचारिभिः ॥ ३८ ॥
पंचपंचनखाभक्ष्याब्रह्मक्षत्रेणराघव ॥ शल्यकःश्वाविधोगोधाशशःकूर्मश्चपंचमः ॥ ३९ ॥

न्नावयोर्विरोधप्रसक्तिरितिभावः ॥ ३१ ॥
नयोनीतिर्विनयःप्रश्रयः असंकीर्णानिग्रहानुग्रहादिविषयेऽविपरीता ॥ ३२ ॥ शरासनपरायणः यत्रक्वापिशराणामासनंत्यागस्तत्परायणः ॥ ३३ ॥ अपचितिःपूजा कामवृ
त्तःसन्निंद्रियैःकृष्यसेइतिसंबंधः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ परिवेत्ताज्येष्ठेऽकृतदारेऽकृताग्निहोत्रेचकृतदारःकृताग्निहोत्रोऽनुजः ॥ ३६ ॥ गच्छंतेगच्छंति तेषुप्रकृतेराजहत्वंदोषोबोध्यः
॥ ३७ ॥ यद्यपिक्षत्रियस्यमृगहननमप्यस्तितथापिमद्विषयमिदमप्रयोजनमित्याह अधार्यमिति वर्जितंअस्पृश्यत्वेनस्मृतिषूक्तमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ अभक्ष्याणीत्यत्रप्र
माणमाह पंचपंचेत्यादि ब्रह्मक्षत्रेणेतिसमाहारद्वंद्वः शल्यकःखड्गी शुक्तिकाकारशल्यावृतसर्वांगोजंतुविशेषइत्यन्ये श्वाविधःकंटकाकारदीर्घरोमभिःशुनांवेधकोजंतुः ॥ ३९ ॥

सोऽहंपंचनखोहतः अभक्ष्यःपंचनखोहतइत्यर्थः ॥४०॥३१॥ त्वंतुनराज्यार्हइत्याह त्वयेति ॥४२॥ शठोगूढविप्रियकृत् निकृतिंपरापकारंचरतीतिनैकृतिकः मिथ्यैवप्रश्रितंमानसंयस्यसः अजितांतःकरणइतियावत् ॥४३॥ छिन्नाचारित्र्यस्यकक्ष्यामर्यादायेनसतथा सतांधर्ममतिक्रांतेन ॥४४॥ वक्ष्यसेकिंवक्ष्यसीत्यर्थः किमित्यध्याहारः ॥ ४५ ॥ अपकारिषुदारापहारिषु ॥४६॥४७॥ अदृश्येनअप्राप्तदर्शनेनत्वयापन्नगवन्निहतः अतस्त्वंपापवशंगतइत्यर्थः ॥ ४८ ॥ एतदर्थंसीतायाआहरणमुद्दिश्यमामेवपूर्वंप्राप्ययद्यचोदयस्तदातवमैथिलीमहमेकाह्नानीतवान्भवेःभवेयमितियावत् ॥ ४९ ॥ अनिहतंअनिहतमेवेत्यर्थः ॥ ५० ॥ सागरतोयेतन्मध्यवर्तिद्वीपे श्वेतामश्वतरीमिवश्वेताश्वतरीरूपिणींश्रुतिं

चर्मचास्थिचमेरामनस्पृशंतिमनीषिणः॥अभक्ष्याणिचमांसानिसोऽहंपंचनखोहतः॥४०॥ तारयावाक्यमुक्तोऽहंसत्यंसर्वज्ञयाहितम्॥ तदतिक्रम्यमोहेनकालस्यवशमागतः॥४१॥ त्वयानाथेनकाकुत्स्थनसनाथावसुंधरा॥ प्रमदाशीलसंपूर्णापत्येवचविधर्मणा॥ ४२ ॥ शठोनैकृतिकःक्षुद्रोमिथ्याप्रश्रितमानसः॥ कथंदशरथेनत्वंजातःपापोमहात्मना॥ ४३ ॥ छिन्नचारित्र्यकक्ष्येणसतांधर्मातिवर्तिना॥ त्यक्तधर्मांकुशेनाहंनिहतोरामहस्तिना ॥४४॥ अशुभंचाप्ययुक्तंचसतांचैवविगर्हितम्॥ वक्ष्यसेचेदृशंकृत्वासद्भिःसहसमागतः॥४५॥ उदासीनेषुयोऽस्मासुविक्रमोऽयंप्रकाशितः॥ अपकारिषुतेरामनैवंपश्यामिविक्रमम्॥४६॥ दृश्यमानस्तुयुध्येथामयायुधिनृपात्मज॥ अद्यवैवस्वतंदेवंपश्येस्त्वंनिहतोमया॥ ४७ ॥ त्वयाऽदृश्येनतुरणेनिहतोऽहंदुरासदः॥ प्रसुप्तःपन्नगेनेवनरःपापवशंगतः॥४८॥ सुग्रीवप्रियकामेनयदहंनिहतस्त्वया॥ मामेवयदिपूर्वंत्वमेतदर्थमचोदयः॥ मैथिलीमहमेकाह्नातवचानीतवान्भवेः॥ ४९ ॥ राक्षसंचदुरात्मानंतवभार्यापहारिणम्॥ कंठेबद्ध्वाप्रदद्यांतेऽनिहतंरावणंरणे॥५०॥ न्यस्तांसागरतोयेवापातालेवापिमैथिलीम्॥ आनयेयंतवादेशाच्छ्वेतामश्वतरीमिव॥५१॥ युक्तंयत्प्राप्नुयाद्राज्यंसुग्रीवःस्वर्गतेमयि॥ अयुक्तंयदधर्मेणत्वयाहंनिहतोरणे॥ ५२ ॥ काममेवंविधोलोकःकालेनविनियुज्यते॥ क्षमंचेद्भवताप्राप्तमुत्तरंसाधुचिंत्यताम्॥५३॥ इत्येवमुक्त्वापरिशुष्कवक्त्रःशराभिघाताद्व्यथितोमहात्मा॥ समीक्ष्यरामंरविसन्निकाशंतूष्णींबभौवानरराजसूनुः॥ ५४॥

मधुकैटभाभ्यांपातालेनिगृहीतांयथाहयग्रीवोभुवमानयतिस्मतद्वत् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ लोकःसर्वोपिकालेनकालधर्मेणमृत्युनाविनियुज्यते एवंविधःस्वभावःकाममस्तुतस्मान्मेमरणकृतोनविषादःअपितुभवताराज्यंप्राप्तंचेत्तदामद्वधकारणस्यत्वद्राज्यस्यलोकैःप्रश्नेक्षमंयुक्तमुत्तरंसाधुसम्यग्विचिंत्यताम् ॥ ५३ ॥ उपसंहरति इत्येवमितिअस्यसर्गस्यतीर्थेनरामस्तुतिपरतयायद्योजनंतन्नकविनिबद्धस्यवक्तुर्वालिनस्तात्पर्यविषयभूतम् यदयुक्तंमयापूर्वंप्रमादाद्वाक्यमप्रियंतत्रापिखलुमेदोषंकर्तुंनार्हसिराघवेत्यग्रेवाल्युक्तेः नापिवाल्मीकेः तस्यदुरुक्त्यनुवादकत्वात् अतात्पर्यविषयमपिबुद्धिवैभवादक्षरार्थत्वेनवर्ण्यतइतिचेत्काव्यांतरमेवभगवतःस्तावकंक्रियतांकिमनेनप्रयासेनेतिदिक् ॥ ५४ ॥

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तदशःसर्गः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ प्रश्रितंप्रश्रयाभासोपेतं एवंधर्मार्थसहितत्वंचाभासरूपमे
व तत्रमामेवयदिपूर्वमित्यादिहिताभासःअर्थाभासश्च धर्माभासोराजहेत्यादि परुषत्वंतुमुख्यमेव निहतेनविरुद्धेन ॥ १ ॥ २ ॥ धर्मार्थगुणसंपन्नमित्यब्रवीदितिक्रियाविशेषणम्
अधिक्षिप्तःपरुषमुक्तः ॥३॥ लौकिकंसमयंलोकाचारम् ॥४॥ अविज्ञानेहेतुमाह अपृष्ट्वेति आचार्यसंमतान्स्वस्वकुलाचारशिक्षकान् वानरत्वादेवैतदभावः वानरत्वप्रयुक्तचाप
ल्यादेवंवादस्तवेत्यर्थः इच्छासिऐषीः ॥५॥ इयंभूमिरिक्ष्वाकूणांमनुनास्मत्कुलकूटस्थेनदत्तेत्यर्थः तथामृगादिपर्यंतंनिग्रहानुग्रहेष्वधिकारोपिदत्तइतिशेषः ॥ ६ ॥ तांपितृपिता

इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०कि०सप्तदशःसर्गः ॥१७॥ ॥छ॥ इत्युक्तःप्रश्रितंवाक्यंधर्मार्थसहितंहितं ॥ परुषंवालिनारामोनिहतेनविचे
तसा ॥ १ ॥ तंनिष्प्रभमिवादित्यंमुक्ततोयमिवांबुदम् ॥ उक्तवाक्यंहरिश्रेष्ठमुपशांतमिवानलम् ॥ २ ॥ धर्मार्थगुणसंपन्नंहरीश्वरमनुत्त
मम् ॥ अधिक्षिप्तस्तदारामःपश्चाद्वालिनमब्रवीत् ॥ ३ ॥ धर्ममर्थंचकामंचसमयंचापिलौकिकम् ॥ अविज्ञायकथंबाल्यान्मामिहाद्यविगर्ह
से ॥ ४ ॥ अपृष्ट्वाबुद्धिसंपन्नान्वृद्धानाचार्यसंमतान् ॥ सौम्यंवानरचापल्यात्त्वंमांवक्तुमिहेच्छसि ॥ ५ ॥ इक्ष्वाकूणामियंभूमिःसशैलव
नकानना ॥ मृगपक्षिमनुष्याणांनिग्रहानुग्रहेष्वपि ॥६॥ तांपालयतिधर्मात्माभरतःसत्यवानृजुः ॥ धर्मकामार्थतत्त्वज्ञोनिग्रहानुग्रहेरतः ॥७॥
नयश्चविनयश्चोभौयस्मिन्सत्यंचसुस्थितम् ॥ विक्रमश्चयथादृष्टःसराजादेशकालवित् ॥ ८ ॥ तस्यधर्मकृतादेशावयमन्येचपार्थिवाः ॥ च
रामोवसुधांकृत्स्नांधर्मसंतानमिच्छवः ॥९॥ यस्मिन्नृपतिशार्दूलेभरतेधर्मवत्सले ॥ पालयत्यखिलांपृथ्वींकश्चरेद्धर्मविप्रियम् ॥१०॥ तेवयं
मार्गविभ्रष्टंस्वधर्मेपरमेस्थिताः ॥ भरताज्ञांपुरस्कृत्यचिंतयामोयथाविधि ॥११॥ त्वंतुसंक्लिष्टधर्मश्चकर्मणाचविगर्हितः ॥ कामतंत्रप्रधानश्च
नस्थितोराजवर्त्मनि ॥१२॥ ज्येष्ठोभ्रातापितावापियश्चविद्यांप्रयच्छति ॥ त्रयस्तेपितरोज्ञेयाधर्मेचपथिवर्तिनः ॥ १३ ॥ यवीयानात्मनःपुत्रः
शिष्यश्चापिगुणोदितः ॥ पुत्रवत्तेत्रयश्चिंत्याधर्मश्चैवात्रकारणम् ॥ १४ ॥

महादिक्रमागतांभुवम् निग्रहानुग्रहेदुष्टशिष्टयोरि
तिशेषः ॥ ७ ॥ यथादृष्टःअपरोक्षानुभवसिद्धः सराजा अस्मिन्काले सर्वभूमेरितिशेषः ॥ ८ ॥ ततःकिंतत्राह तस्येति धर्मायकृतआदेशोनियोगोयेषांते धर्मसंतानंधर्मवृद्धिं
धर्मपदमधर्मनिवृत्तेरप्युपलक्षणम् ॥ ९ ॥ धर्मविप्रियंधर्मनाशंकश्चरेत्आचरितुंशक्नुयात् ॥ १० ॥ तेवयमिदानींतनमूलप्रभुभरताज्ञयामार्गविभ्रष्टंचिंतयामःविचारयामः निगृ
ह्णीमइतिपाठांतरम् ॥ ११ ॥ ततःकिंतत्राह त्वंतुकर्मणाचारित्रेणगर्हितःलोकेनिंदितः अतएवसंक्लिष्टःपीडितोधर्मोयेनतादृशः कामतंत्रंकामरूपःपुरुषार्थःसएवप्रधानोमु
ख्योयस्यसः ॥ १२ ॥ तदुपपादयति ज्येष्ठइति विद्यांत्रय्यादिविद्याम् धर्मेचपथिवर्तिनः धर्ममार्गेवर्तोवर्तनंयस्यतस्य ॥१३॥ अत्रचिंतने तथाधर्मोधर्मज्ञानमेवकारणम्॥१४॥

SGDF

तच्चनसर्वेषांसुलभमित्याह सूक्ष्मइति सतांसूक्ष्मोयोधर्मःसपरासद्गुरूपदेशादिजामाशोभायेषांतैरेवाविज्ञेयोऽन्यैःपरमत्यर्थमविज्ञेयएव किंचेश्वरएवतज्ज्ञइत्याह हृदिस्थइति सर्वभूतानामात्मातत्त्वभूतोव्यापकश्चातएवसर्वप्राणिहृदिस्थःससर्वभूतानांसर्वप्राणिनांशुभाशुभंवेद एवंचांतर्यामित्वात्तवपापमहंजानेइतिव्यंग्यमत्र ॥ १५ ॥ त्वंतुधर्मज्ञानप्रसक्तिहीनएवेत्याह चपलइति जात्यंधोजात्यंधैरिवचपलैरकृतात्मभिराचार्याशिक्षितैर्वानरैःसहमंत्रयन्निश्चिन्वन्किंनुकथंनुप्रेक्षसेज्ञास्यसिधर्ममितिशेषः रक्षसेनुकिमितिपाठेरक्षणीयप्रजाजातंकिंनुरक्षसिनकिमपि अतोधर्मभ्रष्टोराजदंड्यस्त्वमितिभावः ॥ १६ ॥ अथधर्मभ्रष्टत्वंव्यक्तमेववक्तुमाह अहंत्विति अस्यवचनस्यचपलश्चपलैरितिवचनस्यव्यक्ततांव्यक्तोर्थोऽस्येत्यर्शआद्यजंतंव्यक्तपदम् तद्भावोव्यक्ततातदर्थस्तंब्रवीमि ॥ १७ ॥ पश्ययुक्तमयुक्तंवेतिचिंतय वर्तासिवर्तसे ॥ १८ ॥ ननुभ्रातुर्ज्येष्ठस्ययोभार्यांजीवतोमहिषींप्रियाम् धर्मेणमातरंयस्तुस्वीकरोतिजुगुप्सितइतिअग्रेप्रायोपवेशसमयेअंगदोक्तेःसुग्रीवस्यापिज्येष्ठभ्रातुःपितृसमस्यभार्याविमर्शनंतुल्यमित्यतआह अस्यत्वमिति धरमाणस्यप्राणान्धारयतएवजीवतस्त्वयानिश्चीयमानजीवनस्यैवपत्न्यांतवस्नुषाभूतायांरुमायांयतोवर्तसेऽतस्त्वंस्पष्टंपापकर्मकृत् सुग्रीवस्तुतवजीवननिश्चयाभावात्त्वत्पत्न्यांतारायांप्रागवर्तिष्टअतःपरंवर्त्स्यतिच किंचत्रैवर्णिकेष्वपिदेवरस्यमृतभ्रातृस्त्रियामपुत्रायांवृत्तिदर्शनात्तिर्यग्योनिषुतस्यांवृत्तिर्नदोषः तथावृत्तौचमरणज्ञानमेवप्रयोजकंतिर्यक्ष्वितिभगवदाशयः अनेनत्रैवर्णिके

सूक्ष्मःपरमविज्ञेयःसतांधर्मःप्लवंगम ॥ हृदिस्थःसर्वभूतानामात्मावेदशुभाशुभम् ॥१५॥ चपलश्चपलैःसार्धंवानरैरकृतात्मभिः ॥ जात्यंधइवजात्यंधैर्मंत्रयन्प्रेक्षसेनुकिम् ॥ १६ ॥ अहंतुव्यक्ततामस्यवचनस्यब्रवीमिते ॥ नहिमांकेवलंरोषात्त्वंविगर्हितुमर्हसि ॥ १७॥ तदेतत्कारणंपश्ययदर्थंत्वंमयाहतः ॥ भ्रातुर्वर्तसिभार्यायांत्यक्त्वाधर्मंसनातनम् ॥ १८ ॥ अस्यत्वंधरमाणस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ रुमायांवर्तसेकामात्स्नुषायांपापकर्मकृत् ॥ १९ ॥

तरस्त्रीणांमृतभर्तृकाणांतरुणीनांस्वजातीयपुरुषांगीकारोनाधर्मइतिसूचितम् दृश्यतेचतथाव्यवहारः शूद्रादिजातौ नचमनुष्याधिकारस्यनिषेधादिशास्त्रस्यकथंतिर्यक्षुप्रवृत्तिरितिवाच्यम् तिर्यग्योनेरपिमनुष्यवद्राजादिव्यवहारदर्शनेनमनुष्यतुल्यज्ञानवत्त्वादस्त्येवायंदोषइत्याशयात् किंचधर्मेऽनधिकारिणामपींद्रादीनांवृत्रवधादौब्रह्महत्यादिदोषस्मरणेननिषेधेषुतदतिक्रमप्रायश्चित्तादौचदेवानामधिकारवदेषामप्यधिकारेबाधकाभावः किंचदेवादीनांस्वयजनीयेंद्रांतराभावादनधिकारइतिपूर्वमीमांसायांनिर्णीतम् एवंचतदनपेक्षदानादिधर्मेषुब्रह्मविद्यायांचाधिकारोऽस्त्येवेत्युत्तरमीमांसायांस्पष्टम् तद्वदीदृशानांज्ञानवतांतिरश्चामप्यधिकारेबाधकाभावः किंच सर्वदेवतावाचकपदानामंतर्यामीश्वरवाचकत्वेनसर्वत्रदेवानामधिकारोऽस्त्येव नचब्राह्मणत्वाद्यभावात्तेषामनधिकारः तेषामपिक्षत्रियत्वाद्वैवस्वतमन्वादेरिवातएवचंद्रवरुणादीनांयज्ञःस्मर्यतेपुराणेषु तत्रतत्रकर्मण्यर्थवादतःफलकल्पनवत्पुराणस्थार्थवादैस्तदधिकारस्यापिकल्पयितुंयुक्तत्वात् किंच त्रैवर्णिकस्याधिकारइत्यत्रत्रैवर्णिकपदंवेदतदर्थज्ञानवत्परमतोदेवादीनांतदधिकारःसिद्धइतिभगवतोव्यासवाल्मीकिप्रभृतीनांचाशयः जैमिनेस्त्वेतदंशेऽज्ञानमेव अतएवतद्दूरीकरणार्थंमार्कंडेयेनात्मानंप्रतिधर्मान्पृच्छतोजैमिनेर्विंध्यारण्यवासितत्त्वज्ञपक्षिमुखेनधर्मबोधनंकृतम् तेनहिपक्षिणांज्ञानानधिकारइतिस्वोक्तेस्तस्याविश्वासेजातेन्यत्रापिव्यासादिविरुद्धेस्वोक्तेर्थेतस्याप्रामाण्यग्रहोभविष्यतीतितदाशयइत्यन्यत्रविस्तरः अतएवगृध्रराजस्यभगवतादाहादिकृतम् अग्रेचसंपातिनातद्भ्रात्राकरिष्यमाणमुदकदानादिनासंगतमितिदिक् ॥ १९ ॥

उपसंहरति तदिति तस्माद्धर्माद्व्यतीतस्यधर्मभ्रष्टस्य एवंचेदृशेव्यवहारेप्राणांतोदंडइतिसूचितम् ॥ २० ॥ लोकवृत्तात्लोकव्यवहारमर्यादातः अपेयुषोऽपगतवतः दंडादन्य
त्रततोऽन्यमित्यर्थः केचित्तु अनेनतिर्यग्योनिव्यवहारमर्यादाप्येषैवेतिध्वनितम् दृश्यतेचगृहेपाल्यमानेषुपारावतादिषुअन्यंस्वभार्यासहितंदृष्टवत्सुपरस्परंयुद्धंभार्यायाबहुप्रकारताड
नादिदंडइत्याहुः ॥ २१ ॥ क्षत्रियोऽहम् दंडाधिकारीत्यर्थः दंडादन्यत्रनिग्रहंनपश्यामीत्युक्तेर्थेस्मृतिंप्रमाणयति औरसीमिति ॥ २२ ॥ २३ ॥ गुरुर्महान्योधर्मस्तंव्यतिक्रांतंतत्प्र
च्युतम् निघ्नन्नितिशेषः प्राज्ञोविद्वान् धर्मेणपालयन् धर्मयुक्तमितिशेषः ॥ २४ ॥ भरतादेशावधिंकृत्वा भरतादेशंतदाज्ञामवधिंप्रमाणंकृत्वा ननुभरतेनरामंप्रत्याज्ञायाअकृतत्वा
न्मृषोक्तिरेषेतिचेन्न अस्मादेवभगवद्वाक्यात्तथाभरतोक्तेरनुमानेनाक्षतेः यद्वा राज्यमूलप्रभौपर्यवस्थितेसर्वेषांतदीयानांदंड्यदंडनादावनुक्तापितदाज्ञासिद्धैवेतिनदोषःअपिचस्वरा

तद्व्यतीतस्यतेधर्मात्कामवृत्तस्यवानर॥भ्रातृभार्याभिमर्शेऽस्मिन्दंडोऽयंप्रतिपादितः॥२०॥ नहिलोकविरुद्धस्यलोकवृत्तादपेयुषः॥दंडादन्य
त्रपश्यामिनिग्रहंहरियूथप॥ २१ ॥ नचतेमर्षयेपापंक्षत्रियोऽहंकुलोद्गतः॥ औरसींभगिनींवापिभार्यांवाप्यनुजस्ययः॥ २२॥ प्रचरेतनरःका
मात्तस्यदंडोवधःस्मृतः ॥ भरतस्तुमहीपालोवयंत्वादेशवर्तिनः ॥ २३ ॥ त्वंचधर्मादतिक्रांतःकथंशक्यमुपेक्षितुम् ॥ गुरुधर्मव्यतिक्रांतंप्राज्ञो
धर्मेणपालयन् ॥ २४॥ भरतःकामयुक्तानांनिग्रहेपर्यवस्थितः ॥ वयंतुभरतादेशावधिंकृत्वाहरीश्वर ॥ त्वद्विधान्भिन्नमर्यादान्निग्रहीतुंव्यव
स्थिताः ॥ २५ ॥ सुग्रीवेणचमेसख्यंलक्ष्मणेनयथातथा ॥ दारराज्यनिमित्तंचनिःश्रेयसकरःसमे ॥ २६ ॥ प्रतिज्ञाचमयादत्तातदावानर
संनिधौ ॥ प्रतिज्ञाचकथंशक्यामद्विधेनानवेक्षितुम् ॥ २७ ॥ तदेभिःकारणैःसर्वैर्महद्भिर्धर्मसंश्रितैः ॥ शासनंतवयद्युक्तंतद्भवाननुमन्यता
म् ॥ २८ ॥ सर्वथाधर्मइत्येवद्रष्टव्यस्तवनिग्रहः ॥ वयस्यस्योपकर्तव्यंधर्ममेवानुपश्यता ॥२९॥ शक्यंत्वयापितत्कार्यंधर्ममेवानुवर्तता ॥
श्रूयतेमनुनागीतौश्लोकौचारित्रवत्सलौ ॥ गृहीतौधर्मकुशलैस्तथातच्चरितंमया ॥३०॥ ज्येभगवताभरतस्यपालनाज्ञायांदत्तायामर्थात्स्वस्मिन्प्रधा
नराजपुरुषत्वासिद्धौतदाज्ञार्थऽसिद्धैवेतिनदोषः ॥ २५ ॥ अथकारणांतरमपिवालिवधेदर्शयति सुग्रीवेणेति लक्ष्मणेनयथातथासुग्रीवेणापिममसख्यमास्तियस्मात्ततःससुग्रीवः
दारराज्यनिमित्तंस्वदारप्राप्त्यर्थंराज्यप्राप्त्यर्थंच मेमम निःश्रेयसकरःमन्निःश्रेयसविषयेकृतप्रतिज्ञः ॥२६॥ तत्प्रतिज्ञोत्तरंमयापितदभिमतविषयाप्रतिज्ञादत्ताकृताच साप्रतिज्ञाम
द्विधेनकथमनवेक्षितुमसमापयितुंशक्या ॥ २७ ॥ एभिःउक्तैःकारणैः एकैकमेवतववधेपर्याप्तंकिंपुनर्मिलितानि तस्माद्यत्तवमयाशासनमिदंकृतंतद्युक्तंशास्त्रसंमतमितिभवानप्य
नुमन्यतांचिंतयतु तवभ्रातृभार्यापहारकत्वेनदंड्यत्वात्सखिकार्यस्यस्वकार्यत्वात्क्षत्रियस्यप्रतिज्ञाहानौचमहतोऽधर्मस्यश्रवणात्त्वद्वधोमेआवश्यकोधर्मश्चेत्याशयः ॥ २८ ॥
सर्वथामया यः कृतस्तवनिग्रहः सधर्मएवेतित्वयाद्रष्टव्यः दुष्टनिग्रहफलकत्वादवतारग्रहणस्येत्याशयोगूढः किंच धर्ममेवानुपश्यताजानतामित्रस्योपकर्तव्यम् मित्रोपकारकरणम
पिधर्मएवेतिसुग्रीवोपकाररूपत्त्वाद्वधस्यधर्मत्वमितिभावः ॥ २९ ॥ किंचानुतापादिनाधर्ममनुवर्तताएतद्दुष्कर्मप्रायश्चित्तरूपधर्मानुवृत्तिंकुर्वतात्वयापितत्कार्यं मत्कृतनिग्रहरूपं

कार्येशक्यंराजप्रार्थनापूर्वंकारयितुंशक्यम् सत्यनुतापेत्वयाप्रार्थनापूर्वंमयंदंडःस्वस्यकारणीयएवेतित्वत्करणीयस्यैवमयाकृतत्वान्नात्रक्षोभःकार्यइतिभावः पापिनामेवंस्वदंडप्रार्थनास्मृतिसिद्धेत्याह श्रूयतेइति चारित्रवत्सलौचरित्रप्रतिपादनतत्परौधर्मकुशलैर्गृहीतौचभवतस्तत्तदर्थतत्त्वमेवतथाशास्त्रोक्तप्रकारेणैवमयाराचितंकृतम् ॥३०॥ तौश्लोकावाह राजभिरिति अनेनस्वकृतदंडस्यशास्त्रसंमतत्वंदंड्यहितत्वंचोक्तम् ॥३१॥ त्वयापिप्रार्थनापूर्वंमयमर्थःकारणीयःस्यादित्यर्थप्रतिपादकंश्लोकमाह शासनाद्वेति पापोहंमेदंडंकुर्विति प्रार्थनयास्वसमीपमागतस्यपापिनःशासनाद्दंडकरणाद्वामोक्षाद्दययाविसर्जनाद्वा स्तेनइतिपापोपलक्षणम् तत्रद्वितीयःपक्षोराज्ञोदोषायेत्याहराजात्विति राजातुपापस्याशासन्पापनिग्रहमकुर्वन् अनेनत्वद्दंडकरणमस्माद्दशामावश्यकमितिध्वनितम् ॥ ३२ ॥ अथात्रार्थेशिष्टाचारमपिप्रमाणयति आर्येणेति ममकूटस्थेनमांधात्रा त्वयायत्प्रकारंपापंकृतंतत्प्रकारेपापेकेनचिच्छ्रमणेनार्हतेनकृतेसतिकर्तुमीप्सितंघोरंव्यसनंदंडरूपंमांधात्राकृतम् ॥३३॥ अन्यैरपिवसुधाधिपैःप्रमत्तपुरुषैःकृतंपापंप्रतिशुद्धयेदंडनंकृतमित्यध्याहारः नकेवलंरा

राजभिर्धृतदंडाश्चकृत्वापापानिमानवाः ॥ निर्मलाःस्वर्गमायांतिसंतःसुकृतिनोयथा ॥ ३१ ॥ शासनाद्वापिमोक्षाद्वास्तेनःपापात्प्रमुच्यते ॥ राजात्वशासन्पापस्यतदवाप्नोतिकिल्बिषम् ॥३२॥ आर्येणममांधात्राव्यसनंघोरमीप्सितम् ॥ श्रमणेनकृतेपापेयथापापंकृतंत्वया ॥३३॥ अन्यैरपिकृतंपापंप्रमत्तैर्वसुधाधिपैः॥ प्रायश्चित्तंचकुर्वंतितेनतच्छाम्यतेरजः ॥३४॥ तदलंपरितापेनधर्मतःपरिकल्पितः ॥ वधोवानरशार्दूलनवयंस्ववशेस्थिताः ॥३५॥ शृणुचाप्यपरंभूयःकारणंहरिपुंगव ॥ तच्छ्रुत्वाहिमहद्वीरनमन्युंकर्तुमर्हसि ॥ ३६ ॥ नमेतत्रमनस्तापोनमन्युर्हरिपुंगव ॥ वागुराभिश्चपाशैश्चकूटैश्चविविधैर्नराः ॥ ३७ ॥ प्रतिच्छन्नाश्चदृश्याश्चगृह्णंतिसुबहून्मृगान् ॥ प्रधावितान्वावित्रस्तान्विस्रब्धानतिविष्ठितान् ॥ ३८ ॥ प्रमत्तानप्रमत्तान्वानरामांसाशिनोभृशम् ॥ विध्यंतिविमुखांश्चापिनचदोषोऽत्रविद्यते ॥ ३९ ॥ यांतिराजर्षयश्चात्रमृगयांधर्मकोविदाः ॥ तस्मात्त्वंनिहतोयुद्धेमयाबाणेनवानर ॥ ४० ॥ अयुध्यन्प्रतियुध्यन्वायस्माच्छाखामृगोह्यसि ॥ ४१ ॥

जदंडएवपापप्रायश्चित्तमन्यदपिमन्वाद्युक्तमित्याह प्रायश्चित्तंचकुर्वंति कृतपापाइतिशेषः तेनकर्त्रनुष्ठितप्रायश्चित्तेन ॥३४॥ धर्मतःशास्त्रतःनवयंस्ववशेस्थिताःकिंतुशास्त्राधीनाइतिशेषः एतेनादर्शनपूर्वकंवधोऽधर्मइतियदुक्तंतदपिसमाहितम् दंडार्थवधेदर्शनानपेक्षणात् एवंवालिनःसंध्योपासनाद्यनुष्ठानेनशास्त्रज्ञत्वमवलंब्यसमाहितम् ॥३५॥ अथकेवलशाखामृगत्वमवलंब्यापिसमाधत्ते शृणुचापीति छन्नेनानभिमुखस्य निःशंकवधेकारणंशृण्वित्यर्थःतन्महत्कारणंश्रुत्वामन्युंनकर्तुमर्हसि॥३६॥ तत्रप्रच्छन्नवधेमनस्तापःकथमेवंकृतामिति पश्चात्तापोन नापिवधस्यकारणंमन्युर्ममक्रोधः यद्वा मन्युःशोकः मृगाणांतादृशवधस्यराज्ञांस्वभावतयानदोषइत्याह वागुराभिरिति विविधैःकूटैस्तृणच्छन्नश्वभ्रादिसंपादनरूपैः ॥३७॥ पर्णाद्याच्छादितत्वादिरूपैःप्रतिच्छन्नाइत्यन्वयः विस्रब्धान्विश्वस्तान् अतिविष्ठितान्स्वपालितमृगैःविष्ठितान्विरोधेनस्थितान्युध्यमानानितियावत् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नदोषइत्यत्रशिष्टाचारंप्रमाणयति यांतीति मृगयांनानाप्रकारंमृगवधयुक्तांकर्तुंराजर्षयोधर्मकोविदायांति ॥ ४० ॥ प्रतियुध्यन्नन्येनयुद्धंकुर्वन् मांसादिलोभाभावेपिक्षत्रिय

स्वाभाव्यात्तववधोमयाकृतइतरव्याघ्रादितिर्यग्जंतुवत्तत्रमेनकश्चिन्महान्दोषः अल्पस्तुप्राणायाममात्रापनेयइतिभावः ॥ ४१ ॥ शुभस्यैहिकाभ्युदयस्य राजानःक्षत्रियाः॥४२॥
नहिंस्याद्रणव्यतिरेकेणेत्यर्थः आक्रोशोनिंदा आक्षेपोऽवमाननम् अप्रियवादःप्रतिकूलवचनम् त्वंतुनतादृशोराजेतिभावः एतेनराज्ञोवधादौब्रह्मवधादिदोषइतिसूचितम् ॥ ४३ ॥
॥४४॥ प्रव्यथितोभगवतिमिथ्यादोषोक्त्याप्रव्यथितेनदोषंराघवेदध्यौ तथाध्यानस्यापिपापावहत्वादितिभावः यद्वा ध्यानेनापिनाविंदच्छुद्धबुद्धमुक्तस्वभावत्वादितिभावःधर्मेधि
गतानिश्चयःभगवद्वचनादेवधर्मविषयेजातनिश्चयः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ प्रकृष्टेप्रकृष्टज्ञानैश्वर्ये अपकृष्टंमादृशइतिशेषः यत्प्रमादाद्वाक्यमुक्तंतदयुक्तमेव ॥ ४७ ॥ तत्रापिअज्ञान

दुर्लभस्यचधर्मस्यजीवितस्यशुभस्यच॥राजानोवानरश्रेष्ठप्रदातारोनसंशयः ॥४२॥ तान्नहिंस्यान्नचाक्रोशेन्नाक्षिपेन्नाप्रियंवदेत् ॥देवामानुष
रूपेणचरंत्येतेमहीतले ॥४३॥ त्वंतुधर्ममविज्ञायकेवलंरोषमास्थितः ॥ विदूषयसिमांधर्मेपितृपैतामहेस्थितम् ॥ ४४॥ एवमुक्तस्तुरामेणवाली
प्रव्यथितोभृशम् ॥ नदोषंराघवेदध्यौधर्मेऽधिगतनिश्चयः ॥४५॥ प्रत्युवाचततोरामंप्रांजलिर्वानरेश्वरः ॥ यत्त्वमात्थनरश्रेष्ठतत्तथैवनसंशयः
॥४६॥ प्रतिवक्तुंप्रकृष्टेहिनापकृष्टस्तुशक्नुयात् ॥ यदयुक्तंमयापूर्वंप्रमादाद्वाक्यमप्रियम् ॥४७॥ तत्रापिखलुमांदोषंकर्तुंनार्हसिराघव ॥ त्वंहि
दृष्टार्थतत्त्वज्ञःप्रजानांचहितेरतः ॥ ४८ ॥ कार्यकारणसिद्धौचप्रसन्नाबुद्धिरव्यया ॥ ४९ ॥ मामप्यवगतंधर्माद्व्यतिक्रांतपुरस्कृतम् ॥ ध
र्मसंहितयावाचाधर्मज्ञपरिपालय ॥ ५० ॥ बाष्पसंरुद्धकंठस्तुवालीसार्तरवःशनैः ॥ उवाचरामंसंप्रेक्ष्यपंकलग्नइवद्विपः ॥५१॥ नचात्मान
महंशोचेनतारांनापिबांधवान् ॥ यथापुत्रंगुणज्येष्ठमंगदंकनकांगदम् ॥ ५२ ॥ सममादर्शनाद्दीनोबाल्यात्प्रभृतिलालितः ॥ तटाकइवपी
तांबुरुपशोषंगमिष्यति ॥ ५३ ॥ बालश्चाकृतबुद्धिश्चएकपुत्रश्चमेप्रियः ॥ तारेयोरामभवतारक्षणीयोमहाबलः ॥ ५४ ॥ सुग्रीवेचांगदेचै
वविधत्स्वमतिमुत्तमाम् ॥ त्वंहिगोप्ताचशास्ताचकार्याकार्यविधौस्थितः ॥ ५५ ॥ यातेनरपतेवृत्तिर्भरतेलक्ष्मणेचया ॥ सुग्रीवेचांगदेरा
जंस्तांचिंतयितुमर्हसि ॥ ५६ ॥

जाप्रियोक्तावपिदोषंकर्तुंदोषंभावयितुम्तत्रहेतुस्त्वंहीति दृष्टेनापरोक्षानुभवेनार्थतत्त्वस्य
धर्मादितत्त्वस्यज्ञाता ॥ ४८ ॥ कार्यदंडःकारणंतद्धेतुभूतंपापंतयोःसिद्धौनिश्चयेतवबुद्धिरंतःकरणंप्रसन्नानिर्मला वैषम्यरहितेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ धर्मादेवव्यतिक्रां
तानांपुरस्कृतमग्रेसरंअवगतंतदग्रेसरत्वेनप्रसिद्धंमामपिपापिष्ठतरंधर्मसंहितयावाचापरिपालय उत्तमलोकान्प्राप्नुहीतिवाचानुगृहाणेत्यर्थः ॥ ५० ॥ उवाचपुत्रादिमाया
कृष्टःसन्नुवाचेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ नत्वात्मानं भगवतात्वयाहतत्वाद्भुक्तभोगत्वात् नतारां सुग्रीवस्यापितस्यामनुरागात् नबांधवान् सुग्रीवतोपिसेवयाजीवनलाभात् पुत्रं
शोचामिबालत्वात् ॥ ५२ ॥ मयालालितःसममादर्शनाच्छोषंगमिष्यति पीतांबुःसस्याद्युपयोजितांबुः ॥ ५३ ॥ तारेयस्तारापत्यं एकपुत्रत्वेनातिलालितत्वम् ॥ ५४ ॥ म
तिमुत्तमां मरणांतानिवैराणीतिन्यायेनेतिभावःसुग्रीवेच तत्रैवेत्यर्थः भ्रातृस्नेहाद्बोधेनवातत्राप्यनुग्रहप्रार्थनं कार्यविधौगोप्ता अकार्यविधौशास्ता ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

SGDF

मद्दोषकृतदोषांमत्कृतसुग्रीवापकारदोषानुसरणमात्रेणकृतदोषां नतुस्वतःकृततदपकारां तपस्विनींशोच्यां अवस्थातुमवस्थापयितुम् ॥ ५७॥ राज्यंवानरराज्यम् ॥५८॥ शक्यमि
ति स्वाराज्यमपित्वत्प्रसादलभ्यमितिभावः अहंत्वदुपदेशतस्त्वद्दर्शनतश्चेदानींक्षीणपापस्त्वत्तोवधमुत्तमलोकराज्यफलकमाकांक्षन्नपेक्षमाणइदानीमस्मि अतस्तारयावार्यमाणो
पियत्भ्रात्रायुद्धमुपागतःप्राप्तस्तत्पूर्वकृतपुण्यपरिपाकेनेतिशेषः ॥५९॥ ६० ॥ व्यक्तदर्शनंउद्बुद्धबोधम् ॥ ६१॥ नवयंगुप्तवधरूपाकृत्यकारित्वेनचिंत्याः नाप्यात्माभ्रातृभार्यापहर
णरूपाकृत्यकारित्वेन तत्रहेतुर्वयमित्यादि भवद्विशेषेणत्वदपेक्षयाविशेषेणाविशेषज्ञत्वेन धर्मतोधर्मशास्त्रमार्गेण कृतेत्वत्कृतपापेस्वकृतवधद्योतकत्वरूपेव्यापारेचनिश्चयोऽत्रपापे

मद्दोषकृतदोषांतांयथातारांतपस्विनीम् ॥ सुग्रीवोनावमन्येततथावस्थातुमर्हसि ॥ ५७ ॥ त्वयाह्यनुगृहीतेनशक्यंराज्यमुपासितुम् ॥
त्वद्वशेवर्तमानेनतवचित्तानुवर्तिना ॥ ५८ ॥ शक्यंदिवंचार्जयितुंवसुधांचापिशासितुम् ॥ त्वत्तोऽहंवधमाकांक्षन्वार्यमाणोपितारया ॥ ५९ ॥
सुग्रीवेणसहभ्रात्राद्वंद्वयुद्धमुपागतः ॥ इत्युक्त्वावानरोरामंविरराममहरीश्वरः ॥ ६० ॥ सतमाश्वासयद्रामोवालिनंव्यक्तदर्शनम् ॥ सा
धुसंमतया वाचा धर्मतत्त्वार्थयुक्तया ॥ ६१ ॥ नवयं भवता चिंत्या नाप्यात्माहरिसत्तम ॥ वयं भवद्विशेषेण धर्मतः कृतनिश्चयाः ॥ ६२ ॥
दंड्येयःपातयेद्दंडंदंड्योयश्चापिदंड्यते ॥ कार्यकारणसिद्धार्थावुभौतौनावसीदतः ॥ ६३ ॥ तद्भवान्दंडसंयोगादस्माद्विगतकल्मषः ॥ गतः
स्वांप्रकृतिंधर्म्यांदंडदिष्टेनवर्त्मना ॥ ६४ ॥ त्यजशोकंचमोहंचभयंचहृदयेस्थितम् ॥ त्वयाविधानंहर्यग्र्यनशक्यमतिवर्तितुम् ॥६५॥ यथा
त्वय्यंगदोनित्यंवर्ततेवानरेश्वर ॥ तथावर्तेतसुग्रीवेमयिचापिनसंशयः ॥ ६६ ॥ सतस्यवाक्यंमधुरंमहात्मनःसमाहितंधर्मपथानुवर्तितम् ॥
निशम्यरामस्यरणावमर्दिनोवचःसुयुक्तंनिजगादवानरः ॥ ६७ ॥ शराभितप्तेनविचेतसामयाप्रभाषितस्त्वंयदजानताविभो ॥
इदंमहेंद्रोपमभीमविक्रमप्रसादितस्त्वंक्षममेहरीश्वर ॥ ६८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडे
अष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ऽयमेवदंडइतिनिश्चयोयेषांतादृशाः ॥ ६२ ॥ अत्रार्थेस्मृतिमुपन्यस्यति दंड्येयइति
कार्यकारणेतिभावप्रधानोनिर्देशः कार्यत्वंदंड्यत्वंकारणत्वंदंडयितृत्वंताभ्यांसिद्धार्थौनिष्पन्नपरलोकप्रयोजनौ अतएवनावसीदतः एवंन्याय्यदंडकर्तृत्वान्नाहमकृत्यकारी जात
दंडत्वाच्चत्वमपिनतथेतिभावः ॥६३॥ तदेवाह स्वांप्रकृतिंस्वकीयंशुद्धस्वभावत्वं दंडदिष्टेनदंडबोधकशास्त्रोक्तेनमार्गेण ॥६४॥ भयंभ्रातृभार्याहरणकर्मजनितनरकभयं मद्दूषण
निमित्तपरलोकभयंच दंडेनकर्मणोनाशात् मद्दूषणस्यमयाक्षांतत्वाच्च शोकमोहौतारातारेयविषयौ विधानंप्राग्भवीयंकर्म अत्रांतेदंडस्यैवसंहारात्तिरश्चामपिज्ञानवतांशास्त्रार्थेऽधिका
रो दृढःकृतइतिबोध्यम् ॥६५॥ तथावर्तेत पितृवदेवतंपालयिष्यावइतिभावः अस्मत्तस्तथावृत्तिंप्राप्नुयादित्यक्षरार्थः ॥६६॥ तस्यवाक्यंआत्मनःसुगतेःपुत्रपालनस्यचप्रतिपादकम्
॥ ६७ ॥ इदंप्रभाषणम् ॥ ६८ ॥ हृचमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेअष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ७ ॥

SGDF

हेतुमद्वाक्यैर्हेतूपन्यासयुतैर्वाक्यैःप्रत्युक्तउक्तप्रत्युत्तरः ॥ १ ॥ जीवितांतेतत्समये मुमोहविसंज्ञोऽभूत् ॥ २ ॥ ३ ॥ अप्रियमितिच्छेदः सपुत्रा पुत्रोंऽगदः गिरिकंदरांगिरिगह्वरांकिष्किंधाख्यम्
॥ ४ ॥ ५ ॥ सा तारा आपततःपलायमानान् ॥६॥ इषुभिरनुबद्धानिवानुसृतानिव रामवित्रासितान्रामाद्वित्रस्तान् ॥ ७ ॥ वचनमाह वानराइति यस्यवालिनः
दुर्गतावस्त्रादिकमपश्यंतः ॥ ८ ॥ भ्राताप्रयोजककर्ता रामःप्रयोज्यकर्ता बाणाःकरणं दूराद्दूरेस्थित्वातैःसपातितश्चेत्किंयुष्माभिःपलायितमितिशेषः तत्सेवयैवभवज्जीवनसंभवादितिभावः
॥ ९ ॥ प्राप्तकालंकालोचितं अविश्लिष्टंसर्वसंमतिपूर्वमेकरूपं अविक्लिष्टमितिपाठेव्यक्तमित्यर्थः अंगनांवालिनइतिशेषः ॥ १० ॥ पुत्रंरक्षस्वरामादितिशेषः

सवानरमहाराजःशयानःशरपीडितः ॥ प्रत्युक्तोहेतुमद्वाक्यैर्नोत्तरंप्रतिपद्यत ॥ १ ॥ अश्मभिःपरिभिन्नांगःपादपैराहतोभृशम् ॥
रामबाणेनचाक्रांतोजीवितांतेमुमोहसः ॥ २ ॥ तंभार्याबाणमोक्षेणरामदत्तेनसंयुगे ॥ हतंप्लवगशार्दूलंताराशुश्रावबालिनम् ॥ ३ ॥ सा
सपुत्राऽप्रियंश्रुत्वावधंभर्तुःसुदारुणम् ॥ निष्पपातभृशंतस्मादुद्विग्नागिरिकंदरात् ॥ ४ ॥ येत्वंगदपरीवारावानराहिमहाबलाः ॥
तेसकार्मुकमालोक्यरामंत्रस्ताःप्रदुद्रुवुः ॥ ५ ॥ साददर्शततस्त्रस्तान्हरीनापततोद्रुतम् ॥ यूथादिवपरिभ्रष्टान्मृगान्निहतयूथपान् ॥ ६ ॥
तानुवाचसमासाद्यदुःखितान्दुःखितासती ॥ रामवित्रासितान्सर्वाननुबद्धानिवेषुभिः ॥ ७ ॥ वानराराजसिंहस्ययस्ययूयंपुरःसराः ॥
तंविहायसुवित्रस्ताःकस्माद्द्रवतदुर्गताः ॥ ८ ॥ राज्यहेतोःसचेद्भ्राताभ्रात्राक्रूरेणपातितः ॥ रामेणप्रसृतैर्दूरान्मार्गणैर्दूरपातिभिः ॥ ९ ॥
कपिपत्न्यावचःश्रुत्वाकपयःकामरूपिणः ॥ प्राप्तकालमविश्लिष्टमूचुर्वचनमंगनाम् ॥ १० ॥ जीवपुत्रेनिवर्तस्वपुत्रंरक्षस्वचांगदम् ॥
अंतकोरामरूपेणहत्वानयतिवालिनम् ॥ ११ ॥ क्षिप्तान्वृक्षान्समाविध्यविपुलाश्चतथाशिलाः ॥ वालीवज्रसमैर्बाणैर्वज्रेणेवनिपातितः ॥
॥ १२ ॥ अभिभूतमिदंसर्वंविद्रुतंवानरंबलम् ॥ अस्मिन्प्लवगशार्दूलेहतेशक्रसमप्रभे ॥ १३ ॥ रक्ष्यतांनगरीशूरैरंगदश्चाभिषिच्यताम् ॥
पदस्थंवालिनःपुत्रंभजिष्यंतिप्लवंगमाः ॥ १४ ॥ अथवारुचितंस्थानमिहतेरुचिरानने ॥ आविशंतिचदुर्गाणिक्षिप्रमद्यैववानराः ॥ १५ ॥

कुतःपुत्रस्यभयंतत्राह अंतकइत्यादि नयतियमपुरमितिशेषः ॥ ११ ॥ वृक्षान्वालिप्रहितान् अयंसर्वोपिसंभाव्यवादः एवंबहुबाणत्यागवादोपि ॥ १२ ॥ अभिभूतमिव
द्रुतं वानरंवानराणामिदम् ॥ १३ ॥ पदस्थंवानरराज्यपदस्थं पुत्रमंगदंभाजिष्यंति अन्यथाऽराजकेत्रास्माभिरवस्थातुमशक्यमितिभावः ॥ १४ ॥ अथवेति सरामेसुग्रीवेकिष्किंधामागच्छतिअभिषिक्तेनाप्यंगदेनास्मत्पालनमशक्यमेवेतिनेहस्थातुंयोग्यमितिशेषः हेरुचिराननेयद्यपीदंस्थानंतेतुभ्यंरुचितमभीष्टंतथापीहकिष्किंधायांविद्यमानानिदुर्गाणिअद्यैववानराःसुग्रीवहनुमदादयःआविशंति वर्तमानसामीप्येलट् तेषुप्रविष्टेषुयेऽभार्याःसभार्याश्चवानराःसुग्रीवावलंबिनःप्रागस्माभिःकृतवैरास्तेचप्रवेक्ष्यंति ततश्चलुब्धेभ्यो
राज्यादिविषयेविप्रलब्धेभ्यःपूर्वमस्माभिर्वंचितेभ्योऽस्माकंतुमुलंमहद्भयमस्ति यतइतिशेषः केचित्तु इहतेस्थानमस्माकमरुचितं अनभिमतं इतरत्पूर्ववदित्याहुः ॥ १५ ॥

SGDF

॥ १६ ॥ अल्पांतरगतानांनातिदूरवर्तिनां अवांतरगतानामितिपाठेमध्येमार्गमागतानामित्यर्थः तेषांवानराणांवचनंश्रुत्वाआत्मनःप्रतिरूपंकालोचितंबभाषे ॥१७॥१८॥१९॥
॥ २० ॥ २१ ॥ पर्वतेंद्राणांक्षेप्तारंरणेष्वितिशेषः रणभेदमपेक्ष्यवज्राणामितिबहुवचनप्रयोगः महतावातेनसमंतुल्यंआविष्टमावेशोयस्यरणेषुतम् ॥ २२ ॥ शक्रतुल्यंपराक्रांतं
पराक्रमोयस्यतं वृष्ट्वेवजलमुत्सृज्याविरतंनर्दतांमध्येभीमंनर्दतम् ॥ २३ ॥ मृगराजंप्रभूतमांसादिमत्त्वेनमृगश्रेष्ठं शार्दूलोव्याघ्रः ॥ २४ ॥ सर्वलोकस्यसर्वलोकेनार्चितं चैत्यं

अभार्याःसहभार्याश्चसंत्यत्रवनचारिणः ॥ लुब्धेभ्योविप्रलब्धेभ्यस्तेभ्योनःसुमहद्भयम् ॥ १६ ॥ अल्पांतरगतानांतुश्रुत्वावचनमंगना ॥
आत्मनःप्रतिरूपंसाबभाषेचारुहासिनी ॥ १७ ॥ पुत्रेणममकिंकार्यंराज्येनापिकिमात्मना ॥ कपिसिंहेमहाभागेतस्मिन्भर्तरिनश्यति ॥
॥ १८ ॥ पादमूलंगमिष्यामितस्यैवाहंमहात्मनः ॥ योऽसौरामप्रयुक्तेनशरेणविनिपातितः ॥ १९ ॥ एवमुक्त्वाप्रदुद्रावरुदतीशोकमूर्छिता ॥
शिरश्चोरश्चबाहुभ्यांदुःखेनसमभिघ्नती ॥ २० ॥ साव्रजंतीददर्शाथपतिंनिपतितंभुवि ॥ हंतारंवानरेंद्राणांसमरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ २१ ॥
क्षेप्तारंपर्वतेंद्राणांवज्राणामिववासवम् ॥ महावातसमाविष्टंमहामेघौघनिःस्वनम् ॥ २२ ॥ शक्रतुल्यपराक्रांतंवृष्ट्वेवोपरतंघनम् ॥ नर्दं
तंनर्दतांभीमंशूरंशूरेणपातितम् ॥ २३ ॥ शार्दूलेनामिषस्यार्थेमृगराजमिवाहतम् ॥ २४ ॥ अर्चितंसर्वलोकस्यसपताकंसवेदिकम् ॥ ना
गहेतोःसुपर्णेनचैत्यमुन्मथितंयथा ॥ २५ ॥ अवष्टभ्यावतिष्ठंतंददर्शधनुरूर्जितम् ॥ रामंरामानुजंचैवभर्तुश्चैवतथानुजम् ॥ २६ ॥ तान
तीत्यसमासाद्यभर्तारंनिहतंरणे ॥ समीक्ष्यव्यथिताभूमौसंभ्रांतानिपपातह ॥ २७ ॥ सुप्तेवपुनरुत्थायआर्यपुत्रेतिवादिनी ॥ रुरोदसापतिंदृ
ष्ट्वासंवीतंमृत्युदामभिः ॥ २८ ॥ तामवेक्ष्यतुसुग्रीवःक्रोशंतींकुररीमिव ॥ विषादमगमत्कष्टंदृष्ट्वाचांगदमागतम् ॥ २९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०
वा०आ०किष्किंधाकांडेएकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ रामचापविसृष्टेनशरेणांतकरेणतम् ॥ दृष्ट्वाविनिहतंभूमौताराताराधिपानना ॥ १ ॥ सासमासाद्यभर्तारंपर्यष्वजतभामिनी ॥ इषुणाभिहतंदृष्ट्वावालिनंकुंजरोपमम् ॥ २ ॥ वानरंपर्वतेंद्राभंशोकसंतप्तमान
सा ॥ तारातरुमिवोन्मूलंपर्यदेवयतातुरा ॥ ३ ॥ रणेदारुणविक्रांतप्रवीरप्लवतांवर ॥ किमिदानींपुरोभागामद्यत्वंनाभिभाषसे ॥ ४ ॥

चतुष्पथवर्तिवल्मीकं नागहेतोरंतर्विद्यमाननागभक्षणार्थंसुपर्णेनगरुडेनयथोन्मथितंतथासुग्रीवस्यराज्यभोगहेतोरामेणोन्मथितमित्यर्थः ॥२५॥२६॥ ताननतीत्यमार्गस्थान्रामादी
नतीत्य ॥२७॥ संवीतंबद्धम् ॥२८॥२९॥ धरमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा० आ० किष्किंधाकांडेएकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ छ ॥ अंतकरेणमृत्युकारिणा
॥ १ ॥ २ ॥ उन्मूलमुत्पाटितमूलम् पतितमितिशेषः ॥ ३ ॥ प्लवतांवानराणांश्रेष्ठः इदानींपुरोभागांएतस्मिन्कालेकृतापराधांमत्वाऽद्यनाभिभाषसेकिमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

॥५॥६॥ हेवीरधर्मतःसंप्रवर्तताधर्मेणयुद्धमाचरतात्वयाद्यस्वर्गमार्गेस्वर्गसाधनरणभूमौकिष्किंधेवान्यारम्यापुरीनिर्मिता नोचेत्कथंकिष्किंधांविहायात्रशेषेइत्यर्थः कतकस्तु धर्मतः
प्रवर्तितारक्षिताकिष्किंधेवान्यापिस्वर्गमार्गेस्वर्गरूपदेशेनिर्मितेत्यर्थमाह ॥ ७ ॥ यानित्वयासार्धंविहृतानितेषामत्रकालेत्वयोपरमःसमाप्तिःकृता ॥ ८॥९ ॥ मह्यंममहृदयंसुस्थि
तमतिदृढंयत्त्वांपतितंदृष्ट्वानस्फुटेत् ॥१०॥ सविवासितइतियत्तत्प्रसिद्धंकर्मतस्यकर्मणइयंव्युष्टिःपरिपाकःप्राप्तइत्यर्थः ॥११॥ यैषाहंहितंवाक्यमब्रुवंसात्वयामोहाद्विगर्हिताअस्वी

उत्तिष्ठहरिशार्दूलभजस्वशयनोत्तमम् ॥ नैवंविधाःशेरतेहिभूमौनृपतिसत्तमाः ॥५ ॥ अतीवखलुतेकांतावसुधावसुधाधिप ॥ गतासुरपितां
गात्रैर्मांविहायनिषेवसे ॥ ६ ॥ व्यक्तमद्यत्वयावीरधर्मतःसंप्रवर्तता ॥ किष्किंधेवपुरीरम्यास्वर्गमार्गेविनिर्मिता ॥ ७॥ यान्यस्माभिस्त्वया
सार्धंवनेषुमधुगंधिषु ॥ विहृतानित्वयाकालेतेषामुपरमःकृतः ॥८॥ निरानंदानिराशाहंनिमग्नाशोकसागरे ॥ त्वयिपंचत्वमापन्नेमहायूथपयूथ
पे ॥ ९ ॥ हृदयंसुस्थितंमह्यंदृष्ट्वानिपतितंभुवि ॥ यन्नशोकाभिसंतप्तंस्फुटतेद्यसहस्रधा ॥ १० ॥ सुग्रीवस्यत्वयाभार्याहृतासचविवासि
तः ॥ यत्तत्तस्यत्वयाव्युष्टिःप्राप्तेयंप्लवगाधिप ॥ ११ ॥ निःश्रेयसपरामोहात्त्वयाचाहंविगर्हिता ॥ यैषाब्रुवंहितंवाक्यंवानरेंद्रहितैषिणी ॥
॥ १२ ॥ रूपयौवनदृप्तानांदक्षिणानांचमानद ॥ नूनमप्सरसामार्यचित्तानिप्रमथिष्यसि ॥ १३ ॥ कालोनिःसंशयोनूनंजीवितांतकरस्तव
बलाद्येनावपन्नोसिसुग्रीवस्यावशोवशी ॥ १४ ॥ अस्थानेवालिनंहत्वायुध्यमानंपरेणच ॥ नसंतप्यतिकाकुत्स्थःकृत्वाकर्मसुगर्हितम् ॥
॥ १५ ॥ वैधव्यंशोकसंतापंकृपणाकृपणासती ॥ अदुःखोपचितापूर्वंवर्तयिष्याम्यनाथवत् ॥ १६ ॥ लालितश्चांगदोवीरःसुकुमारःसुखो
चितः ॥ वत्स्यतेकामवस्थांमेपितृव्येक्रोधमूर्च्छिते ॥ १७ ॥ कुरुष्वपितरंपुत्रसुदृष्टंधर्मवत्सलम् ॥ दुर्लभंदर्शनंतस्यतववत्सभविष्यति ॥
॥ १८ ॥ समाश्वासयपुत्रंत्वंसंदेशंसंदिशस्वमे ॥ मूर्ध्निचैनंसमाघ्रायप्रवासंप्रस्थितोह्यसि ॥ १९ ॥ रामेणहिमहत्कर्मकृतंत्वामभिनिघ्नता ॥
आनृण्यंतुगतंतस्यसुग्रीवस्यप्रतिश्रवे ॥२०॥ सकामोभवसुग्रीवरुमांत्वंप्रतिपत्स्यसे ॥ भुंक्ष्वराज्यमनुद्विग्नःशस्तोभ्रातारिपुस्तव ॥ २१ ॥

कृतवचनाकृतेतियावत् ॥१२॥ दक्षिणानाविदग्धानांसमर्थानांवाचित्तानिप्रमथिष्यसिप्राप्तदिव्यदेहेनाप्सरसांकाममोहजननेनेतिशेषः ॥ १३ ॥ कालःप्राप्तइतिशेषः अवपन्नःप्रापि
तोसि कालविशेषणं निःसंशयइति तत्तदायुर्विषयसंदेहरहितइत्यर्थः ॥१४॥ नसंतप्यतितदस्थानेऽयुक्तम् ॥१५॥ कृपणाकृपणाअतिशयेनकृपणा आबाधायांवाद्वित्वम् पूर्वमदुःखो
पचिताअदुःखंदुःखरहितंयथाभवतितथोपचितावर्धिता ॥ १६ ॥ मेमयालालितःकामवस्थांप्राप्यवत्स्यतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ पितरंसुदृष्टंकुरुष्व ॥ १८ ॥ मूर्ध्न्येनमुपाघ्रायसं
देशंकर्तव्योपदेशंसंदिशस्वेत्यन्वयः प्रस्थितःप्रस्थातुकामः ॥ १९ ॥ प्रतिश्रवेप्रतिज्ञाविषये अनेनरामस्यवालिवधविषयदोषाभावोध्वनितः ॥ २० ॥ शस्तोहिंसितः ॥ २१ ॥

SGDF

॥ २२ ॥ तस्याविलपितंतारायाविलापम् ॥२३॥ किमंगदंसांगदवीरबाहोसांगदोवीरहंताबाहुर्यस्य तादृशगुणसन्निकृष्टंगुणैस्तवप्रत्यासन्नम् प्रियश्चारुर्वेषोयस्यतंपुत्रंविहायाचि
रंप्रवासंगंतुंनयुक्तमित्यन्वयः ॥२४॥ असंप्रधार्यअविचार्य हरिवंशानांवानरसमूहानांनाथ व्रजामिस्पृशामीत्यर्थः ॥२५॥ यत्रवालीतत्रोपभुवितद्भूसमीपभुविप्रायमुपवेष्टुंप्रायोपवे
शंकर्तुंव्यवस्यतनिश्चितवती ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेविंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ततइति ॥
॥ १ ॥ जंतुःफलहेतुकंस्वर्गनरकादिफलसाधनम् स्वार्थेकः गुणैःशमादिभिः दोषेणरागादिनावाकृतंयत्स्वकर्मास्तितत्तस्यशुभाशुभरूपंफलंप्रेत्याव्यग्रोऽनाकुलोवाप्नोति गुण

**किंमामेवंप्रलपतींप्रियांत्वंनाभिभाषसे ॥ इमाःपश्यवराबह्व्योभार्यास्तेवानरेश्वर ॥ २२ ॥ तस्याविलपितंश्रुत्वावानर्याःसर्वतश्चताः ॥ प
रिगृह्यांगदंदीनादुःखार्ताःप्रतिचुक्रुशुः ॥ २३ ॥ किमंगदंसांगदवीरबाहोविहाययातोसिचिरंप्रवासम् ॥ नयुक्तमेवंगुणसंनिकृष्टंविहाय
पुत्रंप्रियचारुवेषम् ॥ २४ ॥ यद्यप्रियंकिंचिदसंप्रधार्यकृतंमयास्यात्तवदीर्घबाहो ॥ क्षमस्वमेतद्धरिवंशनाथव्रजामिमूर्ध्नातववीरपादौ ॥
॥ २५ ॥ तथातुताराकरुणंरुदंतीभर्तुःसमीपेसहवानरीभिः ॥ व्यवस्यतप्रायमनिंद्यवर्णाउपोपवेष्टुंभुवियत्रवाली ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेविंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततोनिपतितांतारांच्युतांतारामिवांबरा
त् ॥ शनैराश्वासयामासहनूमान्हरियूथपः ॥ १ ॥ गुणदोषकृतंजंतुःस्वकर्मफलहेतुकम् ॥ अव्यग्रस्तदवाप्नोतिसर्वंप्रेत्यशुभाशुभम् ॥
॥ २ ॥ शोच्याशोचसिकंशोच्यंदीनंदीनानुकंपसे ॥ कश्चकस्यानुशोच्योस्तिदेहेस्मिन्बुद्बुदोपमे ॥ ३ ॥ अंगदस्तुकुमारोयंद्रष्टव्योजीवपु
त्रया ॥ आयत्यांचविधेयानिसमर्थान्यस्यचिंतय ॥ ४ ॥ जानास्यनियतामेवंभूतानामागतिंगतिम् ॥ तस्माच्छुभंहिकर्तव्यंपंडितेनेहलौ
किकम् ॥ ५ ॥ यस्मिन्हरिसहस्राणिशतानिनियुतानिच ॥ वर्तयंतिकृताशानिसोयंदिष्टांतमागतः ॥ ६ ॥ यदयंन्यायदृष्टार्थःसामदानक्ष
मापरः ॥ गतोधर्मजितांभूमिंनैनंशोचितुमर्हसि ॥ ७ ॥**

दोषकृतंज्ञानाज्ञानकृतमित्यर्थइतिकश्चित॥२॥शोच्यापापपुण्यकर्मपाशवशगत्वेनशोचनीया त्वं
कमन्यंशोच्यंशोचसि कर्मवशगंभर्त्रादिकम् कर्मफलवशतोदीनात्वंकमन्यंपुत्रादिकमनुकंपसे बुद्बुदोपमेदेहेऽतीतेकःकस्यानुशोच्योस्ति उपलक्षणम् कस्यकोनुशोचकोस्ती
त्यपिबोध्यम् विदुषोनोचितःशोकइतिभावः ॥३॥ द्रष्टव्योवालिशोकनिवृत्त्यर्थमितिशेषः अस्यवालिनोमरिष्यमाणस्यायत्यांमरणोत्तरकालेयानिविधेयानिकार्याणिसमर्थानिश्रेष्ठानि
तानित्वंचिंतयविचारय ॥ ४ ॥ अनियतामव्यवस्थिताम् तस्माच्छुभंपरलोकसुखावहंयत्तत्कर्तव्यम् हेपंडितेइहपतिपित्रादिवियोगकालेनलौकिकंबहुरोदनादिकर्तव्यम् प्रीति
मात्रबोधकतयामृतेष्टासाधनत्वेनचतस्यलौकिकत्वम् ॥ ५॥ यस्मिन्जीवतीतिशेषः कृताशानिकृतभोग्याशानि वर्तयंतिजीवंति दिष्टांतंआयुर्दायरूपकल्पितकालांतरम् ॥ ६ ॥
न्यायेननीतिशास्त्रेणदृष्टोर्थोराजकार्ययेन सामादिपरोवानरेषु धर्मजितांधर्मेणभूमिंजितवतांराज्ञांभूमिंस्थानंगतः गंतेत्यर्थः अतोनैतच्छोकउचितः ॥ ७ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

त्वमपिनशोककरणार्हेत्याह सर्वेचेति त्वत्सनाथंत्वयैवैकयासनाथम् ॥८॥ ताविमौसुग्रीवांगदौशनैःप्रेरयउत्तरकार्यकरणायेतिशेषः ॥९॥ संततिःअंगदःयथादृष्टायत्प्रयोजनकतया
शास्त्रेदृष्टा यच्चराज्ञःसांप्रतंपरलोकहितंकृत्यंतत्क्रियताम् एषकालस्यइदानींतनकालस्योचितोनिश्चयःअनुष्ठाननिश्चयः ॥१०॥ तदेवाह संस्कार्यइति रामबाणस्यामोघत्वान्मरणानि
श्चयेनैवमुक्तिः ॥११॥१२॥ यदुक्तंपुत्रेणसुखिनीभवेतितत्प्रत्याख्यातितारा अंगदेति अंगदतुल्यानांपुत्राणांशतमेकतःसुखसाधनैककोटौहतस्यापिपत्युर्गात्रसंश्लेषोऽपरकोटौ तयो
र्मध्येद्वितीयोवरमतिशायितसुखसाधनंपरलोकेपरमानंदहेतुत्वात् तस्मात्सहगमनंकरिष्यइतिभावः ॥ १३ ॥राज्यंत्वदधीनमितियदुक्तंतन्निराचष्टे नचेति नराज्यस्यप्रभवामिनयोग्या

सर्वेचहरिशार्दूलाःपुत्रश्चायंतवांगदः ॥ हर्यृक्षपतिराज्यंचत्वत्सनाथमनिंदिते ॥ ८ ॥ ताविमौशोकसंतप्तौशनैःप्रेरयभामिनि ॥ त्वयापरिगृही
तोयमंगदःशास्तुमेदिनीम् ॥ ९ ॥ संततिश्चयथादृष्टाकृत्यंयच्चापिसांप्रतम् ॥ राज्ञस्तत्क्रियतांसर्वमेषकालस्यनिश्चयः ॥१०॥ संस्कार्योहरि
राजस्तुअंगदश्चाभिषिच्यताम् ॥ सिंहासनगतंपुत्रंपश्यंतीशांतिमेष्यसि ॥११॥ सातस्यवचनंश्रुत्वाभर्तृव्यसनपीडिता ॥ अब्रवीदुत्तरंताराह
नूमंतमवस्थितम् ॥१२॥ अंगदप्रतिरूपाणांपुत्राणामेकतःशतम् ॥ हतस्याप्यस्यवीरस्यगात्रसंश्लेषणंपरम् ॥ १३ ॥ नचाहंहरिराज्यस्यप्र
भवाम्यंगदस्यवा ॥ पितृव्यस्तस्यसुग्रीवःसर्वकार्येष्वनंतरः ॥१४॥ नह्येषाबुद्धिरास्थेयाहनूमन्नंगदंप्रति ॥ पिताहिबंधुःपुत्रस्यनमाताहरिस
त्तम ॥ १५ ॥ नहिममहरिराजसंश्रयात्क्षमतरमस्तिपरत्रचेहवा ॥ अभिमुखहतवीरसेवितंशयनमिदंममसेवितुंक्षमं ॥ १६ ॥ ॥ इ
त्यार्षे०वा०आ०कि०एकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वीक्ष्यमाणस्तुमंदासुःसर्वतोमंदमुच्छ्वसन् ॥ आदावेवतुसुग्रीवंददर्शा
नुजमग्रतः ॥ १ ॥ तंप्राप्तविजयंवालीसुग्रीवंप्लवगेश्वरं ॥ आभाष्यव्यक्तयावाचासस्नेहमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥ सुग्रीवदोषेणनमांगंतुमर्हसि
किल्बिषात् ॥ कृष्यमाणंभविष्येणबुद्धिमोहेनमांबलात् ॥ ३ ॥ युगपद्विहितंतातनमन्येसुखमावयोः ॥ सौहार्दंभ्रातृयुक्तंहितदिदंजात
मन्यथा ॥४॥ प्रतिपद्यत्वमद्यैवराज्यमेषांवनौकसाम् ॥ मामप्यद्यैवगच्छंतंविद्धिवैवस्वतक्षयम् ॥ ५ ॥

स्त्रीत्वात् अंगदस्यवाराज्यदानेनप्रभवामि अनं
तरःसमर्थःमत्तःप्रत्यासन्नश्च ॥ ॥१४॥ एषाबुद्धिर्मत्कर्तृकाभिषेकबुद्धिः पितातत्तुल्यःसुग्रीवःबंधुःसुखदानाधिकारीनमातेत्यर्थः ॥१५॥१६॥ षकमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामी
येरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सर्वतोवीक्षमाणःसःआत्मजस्याग्रतःस्थितंसुग्रीवमेवादौददर्श ॥ १ ॥ आभा
ष्यसुग्रीवेतिसंबोध्य ॥ २ ॥ हेसुग्रीवमांकिल्बिषात्प्राग्भवीयदुष्कृतवशाद्भविष्येणभविष्यतावश्यंभाविनाबुद्धिमोहेनत्वयिशत्रुबुद्धिरूपेणबलात्कृष्यमाणंमांज्ञात्वात्वंदोषेणस्वापका
रदोषवत्त्वेनमांगंतुमवगंतुंनार्हसि ॥ ३ ॥ कार्यानुमितंकर्मप्राबल्यंदर्शयति युगपदिति भ्रातृयुक्तंभ्रात्रोर्युक्तमुचितंसौहार्दसुखंचराज्यसुखंचावयोःकर्मणायुगपन्नविहितमितिम
न्ये यतस्तदिदमुचितमपिसौहार्दसुखंचान्यथाजातम् विघटितमित्यर्थः ॥४॥ अथरामशरक्षीणपापत्वात्प्राप्तदिव्यप्रकृतिःस्वयमेवसुग्रीवायस्वानंतरंप्राप्तंराज्यंददाति प्रतिपद्येति

SGDF Sri Gangeshwari Digital Foundation

प्रतिपद्यस्वेत्यर्थः वैवस्वतक्षयंयमगृहम् ननुराजनिमृतेतत्पुत्रएवराज्याधिकारीनतुतत्कनीयान्भ्रातेतिचेन्न पुत्रस्यबालत्वेनराज्यरक्षणासामर्थ्यात् बलवदाश्रितत्वाच्चपुत्रनाशोमाभू
दितितथोक्तेः भगवतारामेणापिराज्यरक्षणासामर्थ्येनांगदस्यसुग्रीवोभिषिक्तोराज्ये यौवराज्येचांगदःसुग्रीवानंतरंत्वंगदस्यैवराज्याधिकारोनतुसुग्रीवपुत्राणांज्येष्ठपुत्रत्वादित्याहुः
॥ ५ ॥ अगर्हितंयशःप्रशस्तंयशः वालीकेनाप्यवध्यइत्येवम् तच्चप्रजहामि एकेनैवशरेणरामहतत्वादितिप्राञ्चः अन्येतु चस्त्वर्थे यशइत्युत्तरबोध्यः अगर्हितंयशस्तुप्राप्नोमीति
शेषः वालीभगवतारामेणच्छन्नेनहतइत्येवंरूपंचयशइत्याहुः ॥ ६ ॥ अस्यामवस्थायांचरमदशायांयद्यप्यसुकरम् मयात्यंतमपकृतत्वात् तथापिकर्तुमर्हस्येवेतियोजना सात्वि
कत्वात्सात्विकसमाश्रयणाच्चेत्याशयः स्वयंराज्यस्यदत्तत्वाद्राजन्निितिसंबोधनम् ॥ ७ ॥ तदेवाह सुखार्हमिति अबालिशंसमर्थम् ॥ ८ ॥ प्राणैःप्राणेभ्यः ममपुत्रंस्वमौरसंपुत्र

जीवितंचहिराज्यंचश्रियंचविपुलांतथा ॥ प्रजहाम्येषवैतूर्णमहंचागर्हितंयशः ॥ ६ ॥ अस्यांत्वहमवस्थायांवीरवक्ष्यामियद्वचः ॥ यद्यप्यसु
करंराजन्कर्तुमेवत्वमर्हसि ॥ ७ ॥ सुखार्हंसुखसंवृद्धंबालमेनमबालिशम् ॥ बाष्पपूर्णमुखंपश्यभूमौपतितमंगदम् ॥ ८ ॥ ममप्राणैः
प्रियतरंपुत्रंपुत्रमिवौरसम् ॥ मयाहीनमहीनार्थंसर्वतःपरिपालय ॥ ९ ॥ त्वमप्यस्यपितादातापरित्राताचसर्वशः ॥ भयेष्वभयदश्चैवय
थाहंप्लवगेश्वर ॥ १० ॥ एषतारात्मजःश्रीमांस्त्वयातुल्यपराक्रमः ॥ रक्षसांचवधेतेषामग्रतस्तेभविष्यति ॥ ११ ॥ अनुरूपाणिकर्माणि
विक्रम्यबलवान्रणे ॥ करिष्यत्येषतारेयस्तेजस्वीतरुणोंगदः ॥ १२ ॥ सुषेणदुहिताचेयमर्थसूक्ष्मविनिश्चये ॥ औत्पातिकेचविविधेसर्वतः
परिनिष्ठिता ॥ १३ ॥ यदेषासाध्वितिब्रूयात्कार्यंतन्मुक्तसंशयम् ॥ नहितारामतंकिंचिदन्यथापरिवर्तते ॥ १४ ॥ राघवस्यचतेकार्यंकर्तव्य
मविशंकया ॥ स्यादधर्मोह्यकरणेत्वांचहिंस्यादमानितः ॥ १५ ॥ इमांचमालामाधत्स्वदिव्यांसुग्रीवकांचनीम् ॥ उदाराश्रीःस्थिताह्यस्यां
संप्रजह्यान्मृतेमयि ॥ १६ ॥

मिवाहीनार्थमक्षीणैहिकसकलप्रयोजनंयथातथासर्वतःसर्वत्रदेशेकालेचपालय स्वानंतरमस्यैवराज्यंदेहीतिव्यंग्यम्
॥ ९ ॥ पालनप्रकारमेवदर्शयति त्वमपीति सर्वत्रभवेतिशेषः ॥ १० ॥ उक्तंस्वपुत्रस्याबालिशत्वंदर्शयति एषइति रक्षसांवधेरामप्रत्युपकारप्रसंगप्राप्ते ॥ ११ ॥ अनुरूपा
णिमदनुरूपाणि ॥१२॥ तारारक्षणंततउपकारमादर्श्यसूचयति सुषेणेति तद्दुहितातारा अर्थानांमध्येसूक्ष्मःपरमदुर्ज्ञेयोयोर्थस्तस्यनिश्चये औत्पातिकेविविधेनानाप्रकारोत्पातसू
चितापत्कालिकानुष्ठेयनिश्चयेसर्वतःऐहिकामुष्मिकनिश्चयेचपरिनिष्ठिताऽतिसमर्था ॥१३॥ ततःकिंतत्राह यदिति तत्कार्यंत्यक्तसंशयंकार्यमनुष्ठेयम् तदेवद्रढयति नहीति मद
नुभवसिद्धमेतदितिभावः अनेनत्रैवर्णिकेतरत्वेनतरुणत्वेनावश्यंकर्तव्यपुरुषांतरस्वीकारायास्तारायादेवरत्वात्सुग्रीवस्यस्वीकारोप्यनुमतइतिगम्यते ॥१४॥ अथभ्रात्रेवक्तव्यमुपदे
शमाह राघवस्येति अकरणेऽधर्मःस्यान्मिथ्याप्रतिज्ञत्वापत्तेरितिभावः एवंपारलौकिकमनिष्टंप्रदर्श्यैहिकमपितदाह त्वांचेति मामिवधर्मभ्रष्टत्वादितिभावः ॥१५॥ अथराज्यानुम
तिंक्रिययापिदर्शयति इमांचेति उदाराप्रशस्ताश्रीर्जयलक्ष्मीरस्यांस्थिता महेंद्रानुग्रहात् नियतोमृतेमयिशवस्पर्शात्एनांसाश्रीर्जह्यात्अतइदानीमेवेमांगृहाणेतिभावः ॥ १६ ॥

एवंवालिवचःश्रुत्वापूर्वंवालीदुष्टइतिबुद्ध्यातद्वधेजातंहर्षमिदानीमेवसौमनस्यदर्शनेनत्यक्त्वादीनोविषण्णोभूदित्यर्थःग्रहग्रस्तःराहुग्रस्तः ॥ १७ ॥ तद्वालिवचनात्तादृशवालिवच
नेनशांतःशांतवैरःयुक्तंभ्रातृस्नेहोचितदर्शनादिव्यवहारमतंद्रितःकुर्वन्मालाग्रहणेवालिनाभ्यनुज्ञातोमालांजग्राह ॥१८॥ प्रेत्यभावायसंसिद्धोनिश्चितमरणः ॥१९॥ देशकालौत
त्तत्कर्मोचितौभजस्वजानीहि प्रियाप्रियेइष्टानिष्टयोगजेकालेसेवाकालेसुग्रीववशगस्तत्सेवापरोभव ॥२०॥विपक्षेबाधकमाह यथाहीति बालतयाकेवलंलालितोयथासेवोचित
कालेपिसेवारहितोऽवर्तिष्टतथासेवाराहित्येनवर्तमानंत्वांसुग्रीवोनबहुमन्येतातःसेवांकुर्वित्युपदेशः ॥२१ ॥ किंचास्यसुग्रीवस्यामित्रैरनुपकारकैस्तथाशत्रुभिरपकारकैश्चगतंसंग

इत्येवमुक्तःसुग्रीवोवालिनाभ्रातृसौहृदात् ॥ हर्षंत्यक्त्वापुनर्दीनोग्रहग्रस्तइवोडुराट् ॥ १७ ॥ तद्वालिवचनाच्छांतःकुर्वन्युक्तमतंद्रितः ॥
जग्राहसोभ्यनुज्ञातोमालांतांचैवकांचनीम् ॥ १८ ॥ तांमालांकांचनींदत्वादृष्ट्वाचैवात्मजंस्थितम् ॥ संसिद्धःप्रेत्यभावायस्नेहादंगदमब्रवी
त् ॥ १९ ॥ देशकालौभजस्वाद्यक्षममाणःप्रियाप्रिये ॥ सुखदुःखसहःकालेसुग्रीववशगोभव ॥ २० ॥ यथाहित्वंमहाबाहोलालितःसत
तंमया ॥ नतथावर्तमानंत्वांसुग्रीवोबहुमन्यते ॥ २१ ॥ नास्यामित्रैर्गतंगच्छेर्माशत्रुभिररिंदम ॥ भर्तुरर्थपरोदांतःसुग्रीववशगोभव ॥२२॥
नचातिप्रणयःकार्यःकर्तव्योऽप्रणयश्चते ॥ उभयंहिमहादोषंतस्मादंतरदृग्भव ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वाथविवृत्ताक्षःशरसंपीडितोभृशम् ॥ विवृ
तैर्दशनैर्भीमैर्बभूवोत्क्रांतजीवितः ॥ २४ ॥ ततोविचुक्रुशुस्तत्रवानराहतयूथपाः ॥ परिदेवयमानास्तेसर्वेप्लवगसत्तमाः ॥ २५ ॥ किष्किं
धाह्यद्यशून्याचस्वर्गतेवानरेश्वरे ॥ उद्यानानिचशून्यानिपर्वताःकाननानिच ॥ २६ ॥ हतेप्लवगशार्दूलेनिष्प्रभावानराःकृताः ॥ येनदत्तं
महद्युद्धंगंधर्वस्यमहात्मनः ॥ २७ ॥ गोलभस्यमहाबाहोर्दशवर्षाणिपंचच ॥ नैवरात्रौनदिवसेतद्युद्धमुपशाम्यति ॥ २८ ॥ ततःषोडशमे
वर्षेगोलभोविनिपातितः ॥ तंहत्वादुर्विनीतंतुवालीदंष्ट्राकरालवान् ॥ २९ ॥ सर्वाभयंकरोस्माकंकथमेषनिपातितः ॥ ३० ॥ हतेतुवीरेप्ल
वगाधिपेतदावनेचरास्तत्रनशर्मलेभिरे ॥ वनेचराःसिंहयुतेमहावनेयथाहिगावोनिहतेगवांपतौ ॥ ३१ ॥

तंसख्यंमागच्छेःमागच्छ
भर्तुःसुग्रीवस्यार्थपरःप्रयोजनसाधनपरः ॥ २२ ॥ नातिप्रणयःपुत्रत्वात् अप्रणयश्चनकार्यः अस्मद्वधादिना अंतरदृक् अत्यासत्तिर्विनाशायत्वातिदूरंतुनिष्फलम् सेवामध्यमभा
वेनराजवह्निगुरुस्त्रियामितिन्यायेनमध्यममार्गमवलंबस्वेत्याशयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ हतोयूथपोयेषांतादृशाः परिदेवयमानाविचुक्रुशुरित्यन्वयः ॥ २५॥ अस्यैवप्रपंचःकिष्कि
धेत्यादि ॥ २६ ॥ २७ ॥ गोलभस्यतदाख्यस्य महद्युद्धंपंचदशवर्षावधिअहोरात्रमविश्रमंयुद्धम् तदेवाह नैवेति ॥ २८ ॥ दंष्ट्राकरालवान् आर्षःस्वार्थेमतुप् दंष्ट्राकरालइ
त्यर्थः ॥ २९ ॥ अस्माकंसर्वाभयंकरःसर्वेभ्योऽभयंकरःसएषवीरःकथंनिपातितः ॥३०॥ वनेचराःप्लवंगमानशर्मलेभिरेइत्यन्वयः अपरंवनेचराइतिगवांविशेषणम् ॥ ३१ ॥

SGDF

समीक्ष्येतिपाठः ॥ ३२ ॥ खगमानः ॥ इतिश्रीरामा॰ श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰कि॰द्वाविंशःसर्गः ॥२२॥ अथतारामृतंदृष्ट्वापुनःप्रलपति ततइति लोकश्रुतालोकप्रसिद्धा ॥१॥
उपलैःपाषाणैरुपचितेव्याप्ते सुदुःखेसुतरांदुःखकरे ॥२॥३॥ एषविधिःरामरूपःसुग्रीवस्यवशंप्राप्तोऽधीनोभवति अहोइत्याश्चर्ये नतुत्वद्वशंप्राप्तोयेनाद्यैवभार्ययायोजितःस्यादिति
भावः अतःसुग्रीवएवविक्रांतोत्रराज्येभवितेतिशेषःसाहसिकंसाहसकर्म॥४॥पर्युपासतेपर्युपासंत॥५॥यत्रत्वयानिहतारिपवःशायितास्तदिदंवीरशयनंतत्रत्वमापिशेषे॥६॥ विशुद्धस

ततस्तुताराव्यसनार्णवप्लुतामृतस्यभर्तुर्वदनंसमीक्ष्यसा ॥ जगामभूमिंपरिरभ्यवालिनंमहाद्रुमंछिन्नमिवाश्रितालता ॥३२॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम
वा॰ आ॰ कि॰द्वाविंशःसर्गः ॥२२॥ ॥ छ ॥ ततःसमुपजिघ्रंतीकपिराजस्यतन्मुखम् ॥ पतिंलोकश्रुतातारामृतंवचनमब्रवीत् ॥१॥ शेषे
त्वंविषमेदुःखमकृत्वावचनंमम ॥ उपलोपचितेवीरसुदुःखेवसुधातले ॥ २ ॥ मत्तःप्रियतरानूनंवानरेंद्रमहीतव ॥ शेषेहितांपरिष्वज्यमांचनप्रति
भाषसे ॥३॥ सुग्रीवस्यवशंप्राप्तोविधिरेषभवत्यहो ॥ सुग्रीवएवविक्रांतोवीरसाहसिकप्रिय ॥४॥ ऋक्षवानरमुख्यास्त्वांबलिनंपर्युपासते॥ते
षांविलपितंकृच्छ्रमंगदस्यचशोचतः ॥ ५ ॥ ममचेमागिरःश्रुत्वाकिंत्वंनप्रतिबुध्यसे॥इदंतद्वीरशयनंतत्रशेषेहतोयुधि ॥ ६ ॥ शायितानिहताय
त्रत्वयैवरिपवःपुरा ॥ विशुद्धसत्त्वाभिजनप्रिययुद्धममप्रिय ॥ ७ ॥ मामनाथांविहायैकांगतस्त्वमसिमानद ॥ शूरायनप्रदातव्याकन्याखलु
विपश्चिता ॥ ८ ॥ शूरभार्यांहतांपश्यसद्योमांविधवांकृतां ॥ अवभग्नश्चमेमानोभग्नामेशाश्वतीगतिः ॥ ९ ॥ अगाधेचनिमग्नास्मिविपुले
शोकसागरे ॥ अश्मसारमयंनूनमिदंमेहृदयंदृढम् ॥१०॥ भर्तारंनिहतंदृष्ट्वायन्नाद्यशतधाकृतम् ॥ सुहृच्चैवचभर्ताचप्रकृत्याचममप्रियः ॥
॥ ११ ॥ प्रहारेचपराक्रांतःशूरःपंचत्वमागतः ॥ पतिहीनातुयानारीकामंभवतुपुत्रिणी ॥१२॥ धनधान्यसमृद्धापिविधवेत्युच्यतेबुधैः ॥ स्वगा
त्रप्रभवेवीरशेषेरुधिरमंडले ॥१३॥ कृमिरागपरिस्तोमेस्वकीयेशयनेयथा ॥ रेणुशोणितसंवीतंगात्रंतवसमंततः ॥ १४ ॥ परिरब्धुंनशक्नोमि
भुजाभ्यांप्लवगर्षभ ॥ कृतकृत्योद्यसुग्रीवोवैरेस्मिन्नतिदारुणे ॥ १५ ॥

त्त्वाभिजनविशुद्धसत्त्ववंशभव प्रिययुद्ध प्रिययुत्धत्वाद्युद्धेनैवमरणंजातमितिभावः
॥७॥ ८ ॥ शूरायकन्यायाअदानेहेतुः शूरस्यतवभार्यांमांविधवांकृतांपश्य मानःराजपत्नीत्वाभिमानः शाश्वतीस्थिरागतिःसुखप्राप्तिः ॥ ९ ॥ १० ॥ कृतंशोकेनेतिशेषः प्रकृत्या
ऽनुपाधितः ॥११॥ प्रहारेरणेपराक्रांतःपरेणाक्रांतःअभिभूतःपंचत्वमागतः एतद्दृष्ट्वापियद्धृदयंनभिन्नमतोदृढमितिपूर्वेणान्वयः ननुसपुत्रायाःकस्तेशोकोऽतआह पतिहीनेत्यादि
॥ १२ ॥ १३ ॥ कृमेरिंद्रगोपादेरागइवरागोयस्यतादृशःपरिस्तोमआस्तरणंयस्मिन् कृमिरागोलाक्षारागः कृमिरागंवदंत्यार्यालाक्षिकंप्रियदर्शनमित्युत्पलमालाकोशादित्यन्ये
॥ १४ ॥ परिरब्धुंआलिंगितुंनशक्नोमि रेणुशोणितसंवीतत्वात् शोकेनभुजयोर्बलाभावाच्चगात्रसंलग्नशरत्वाच्च अस्मिन्वैरेवालिविषयेवैरे कृतकृत्यःकृतानुष्ठेयानुष्ठानः ॥१५॥

शरेणतवगात्रसंस्पर्शनेवार्यामिनिवारिताभवामीत्यन्वयः ॥१६॥ एवंतद्वचःश्रुत्वानीलःशरंउद्बबर्हउद्धृतवान् अस्यबाणस्यातितेजस्विशत्रुवधेनतेजःक्षयान्नपुनस्तूणगमनमितिबो
ध्यम् ॥१७॥१८॥ दिनकरादितिपंचमीषष्ठ्यर्थे रुधिररक्तत्वादितिभावः व्रणेभ्यःशरशिलापादपजनितेभ्यः॥ १९ ॥ रणरेणुनावकीर्णंव्याप्तम् ॥२०॥ २१ ॥ पश्चिमावस्थामरणम्
॥२२॥ पापकर्मणाप्राचीनपापवशात्संप्रसक्तस्यप्राप्तस्यवैरस्यांतोवसानंगतःप्राप्तवान् ॥२३॥२४॥ त्वामभिवादयमानम् इदंतारावाक्यम् ॥२५॥ उपासेसमीपेतिष्ठामि ॥२६॥

यस्यरामविमुक्तेनहृतमेकेषुणाभयम् ॥ शरेणहृदिलग्नेनगात्रसंस्पर्शनेतव ॥१६॥ वार्यामित्वांनिरीक्षंतीत्वयिपंचत्वमागते ॥ उद्बबर्हशरंनी
लस्तस्यगात्रगतंतदा ॥ १७ ॥ गिरिगह्वरसंलीनंदीप्तमाशीविषंयथा ॥ तस्यनिष्कृष्यमाणस्यबाणस्यापिबभौद्युतिः ॥ १८ ॥ अस्तम
स्तकसन्नद्धरश्मेर्दिनकरादिव ॥ पेतुःक्षतजधारास्तुव्रणेभ्यस्तस्यसर्वशः ॥ १९ ॥ ताम्रगैरिकसंपृक्ताधाराइवधराधरात् ॥ अवकीर्णंविमा
र्जंतीभर्तारंरणरेणुना॥२०॥अस्रैर्नयनजैःशूरंसिषेचास्त्रसमाहतम्॥रुधिरोक्षितसर्वांगंदृष्ट्वाविनिहतंपतिम् ॥२१॥ उवाचतारापिंगाक्षंपुत्रमंग
दमंगना ॥ अवस्थांपश्चिमांपश्यपितुःपुत्रसुदारुणाम् ॥२२॥ संप्रसक्तस्यवैरस्यगतोंतःपापकर्मणा॥बालसूर्योज्ज्वलतनुंप्रयातंयमसादनम्
॥ २३ ॥ अभिवादयराजानंपितरंपुत्रमानदम् ॥ एवमुक्तःसमुत्थायजग्राहचरणौपितुः ॥ २४ ॥ भुजाभ्यांपीनवृत्ताभ्यामंगदोहमिति
ब्रुवन् ॥ अभिवादयमानंत्वामंगदंत्वंयथापुरा ॥ २५ ॥ दीर्घायुर्भवपुत्रेतिकिमर्थंनाभिभाषसे ॥ अहंपुत्रसहायात्वामुपासेगतचेतनम्
सिंहेनपातितंसद्योगौःसवत्सेवगोवृषम् ॥ २६ ॥ इष्ट्वासंग्राममयज्ञेनरामप्रहरणांभसा॥तस्मिन्नवभृथेस्नातःकथंपत्न्यामयाविना ॥ २७ ॥
यादत्तादेवराजेनतवतुष्टेनसंयुगे ॥ शातकौंभींप्रियांमालांतांतेपश्यामिनेहकिम् ॥ २८ ॥ राज्यश्रीर्नजहातित्वांगतासुमपिमानद ॥
सूर्यस्यावर्तमानस्यशैलराजमिवप्रभा ॥ २९ ॥ नमेवचःपथ्यमिदंत्वयाकृतंनचास्मिशक्ताहिनिवारणेतव ॥ हतासपुत्रास्मिहतेनसं
युगेसहत्वयाश्रीर्विजहातिमामपि ॥ ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेत्रयोविंशःसर्गः ॥
॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तामाशुवेगेनदुरासदेनत्वभिप्लुतांशोकमहार्णवेन ॥ पश्यंस्तदावाल्यनुजस्तरस्वीभ्रातुर्वधेनाप्रतिमेनतेपे ॥ १ ॥

रामस्यप्रहरणंबाणस्तद्रूपेणांभसा मयाविनाकथमवभृथेस्नातः ॥२७॥ मालामिहनपश्यामिकिंनु सुग्रीवायमालादानस्यादर्शनंशोकवशाद्दृष्टस्यापिविस्मरणंचेत्येवमुक्तिः ॥ २८ ॥
आवर्तमानस्यअस्तंगच्छतःशैलराजंतमेवास्ताचलम् ॥२९॥ पथ्यमिदंवचइतिस्मृतिसन्निहितस्यप्रागुपदिष्टस्यपरामर्शः ॥ ३० ॥नगमानः ॥इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रामा॰वा॰
आदिकाव्येकिष्किंधाकांडेत्रयोविंशःसर्गः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तांताराम् आशुवेगेनशोकमहार्णवेनाभिप्लुतांखिन्नाम् अप्रतिमेनअसदृशेन आत्मनइतिशेषः ॥ १ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

बाष्पपूर्णेनमुखेनोपलक्षितांतारांपश्यन्निर्विण्णमनाःखिन्नःसंपरिदूयमानःसम्यगनुतप्यमानः ॥२॥ उदात्तधीरोदात्तस्वभावम् लक्षणैःसामुद्रिकशास्त्रोक्तराजलक्षणैर्लक्षितमंगंयस्य
तम् ॥३॥ दृष्टफलंराज्यभोगफलंकर्मवालिवधरूपम् हतजीवितेनकुत्सितजीवितेन साध्येषुभोगेष्वित्यन्वयः ॥४॥ अस्यांतारायाम् पुरेतत्स्थेजने अतिविक्रोशातिअत्यंतंरुदति अंग
देसंशयितेपितृवियोगात्संशयितजीविते ॥५॥ अतिविप्रधर्षाद्भ्रातृकृताधिकपराभवाद्धेतोर्ममोत्पन्नात्क्रोधादमर्षादसहिष्णुतयाचसुतीक्ष्णमतिशयेनप्रतप्स्येतपामि ॥ ६ ॥ यथातथाये
नकेनापिप्रकारेण स्ववृत्त्यास्वजात्युचितवृत्त्यावर्तयतःजीवतःऋष्यमूकवासएवश्रेयोमन्येनतुत्रिदिवस्यलाभइत्यन्वयः ॥ ७ ॥ तद्वचस्तस्यैवानुरूपम् ईषत्करघातेपिमयितदकृत्वा

सबाष्पपूर्णेनमुखेनपश्यन्क्षणेननिर्विण्णमनामनस्वी॥ जगामरामस्यशनैःसमीपंभृत्यैर्वृतःसंपरिदूयमानः ॥ २॥ सतंसमासाद्यगृहीतचाप
मुदात्तमाशीविषतुल्यबाणम् ॥ यशस्विनंलक्षणलक्षितांगमवस्थितंराघवमित्युवाच ॥३॥ यथाप्रतिज्ञातमिदंनरेंद्रकृतंत्वयादृष्टफलंचकर्म ॥ म
माद्यभोगेषुनरेंद्रसूनोमनोनिवृत्तंहतजीवितेन ॥४॥ अस्यांमहिष्यांतुभृशंरुदत्यांपुरेऽतिविक्रोशतिदुःखतप्ते ॥ हतेनृपेसंशयितेंगदेचनरामरा
ज्येरमतेमनोमे ॥५॥ क्रोधादमर्षादतिविप्रधर्षाद्भ्रातुर्वधोमेनुमतःपुरस्तात् ॥ हतेत्विदानींहरियुथपेस्मिन्सुतीक्ष्णमिक्ष्वाकुवरप्रतप्स्ये ॥६॥ श्रे
योद्यमन्येममशैलमुख्येतस्मिन्हिवासश्चिरमृष्यमूके ॥ यथातथावर्तयतःस्ववृत्त्यानेमंनिहत्यत्रिदिवस्यलाभः ॥७॥ नत्वाजिघांसामिचरेतिय
न्मामयंमहात्मामतिमानुवाच ॥ तस्यैवतद्रामवचोनुरूपमिदंवचःकर्मचमेनुरूपम् ॥ ८ ॥ भ्राताकथंनाममयागुणस्यभ्रातुर्वधंरामविरो
चयेत ॥ राज्यस्यदुःखस्यचवीरसारंविचिंतयन्कामपुरस्कृतोपि ॥ ९ ॥ वधोहिमेमतोनासीत्स्वमाहात्म्यव्यतिक्रमात् ॥ ममा
सीद्बुद्धिदौरात्म्यात्प्राणहारीव्यतिक्रमः ॥१०॥ द्रुमशाखावभग्नोहंमुहूर्तंपरिनिष्टनन् ॥ सांत्वयित्वात्वनेनोक्तोनपुनःकर्तुमर्हसि ॥११॥ भ्रातृ
त्वमार्यभावश्चधर्मश्चानेनरक्षितः ॥ मयाक्रोधश्चकामश्चकपित्वंचप्रदर्शितम् ॥ १२॥ अचिंतनीयंपरिवर्जनीयमनीप्सनीयंस्वनवेक्षणीयम् ॥
प्राप्तोस्मिपाप्मानमिदंवयस्यभ्रातुर्वधात्त्वाष्ट्रवधादिवेंद्रः ॥१३॥ तरभ्रातृस्नेहबद्धतयात्वांनजिघांसामिकदापि चरगच्छेतियत्तद्वचइत्यर्थः इदंकर्मभ्रातृवधरू
पम् वचस्तदर्थमाकारणरूपम् ॥८॥ कामःपुरस्कृतोयेनतादृशोपिभ्राताराज्यस्यतत्सुखस्यदुःखस्यभ्रातृवधेभाविदुःखस्यसारंतारतम्यंविचिंतयन्विचारयन्कथंभ्रातुर्वधंरोचयेत एवं
चाहंतत्तारतम्यानभिज्ञइतिभावः॥ ९ ॥ उक्तमेवविवृणोति वधोहीति मांहंतुंतस्यमतिर्नासीदित्यर्थः तत्रहेतुः स्वमाहात्म्यव्यतिक्रमात् अनुचितकर्मकारीवालीत्ययशःप्रसंगभयात्
प्राणहारीभ्रातुरितिशेषः व्यतिक्रमोऽन्यायः ॥१०॥ द्रुमशाखयावभग्नःपलायितः अतएवमुहूर्तंपरिनिष्टनन्त्वामाक्रोशन्यदाऽभवंतदातेनभ्रात्रासांत्वयित्वापुनरेवंदुश्चेष्टांकर्तुंनार्हसि
इत्युक्तः नपुनर्मांहतवानित्यर्थः ॥ ११ ॥ अतएव भ्रातृत्वमित्यादि ॥ १२ ॥ अचिंतनीयंचिंतयितुमप्ययोग्यम् अतएवार्यैर्नित्यंपरिहरणीयंयत्किंचिदुपाधिनाप्यनीप्सनीयम्
आत्मकर्तृकमपिसर्वथाऽनवेक्षणीयंदर्शनानर्हम् इदंप्राप्तोस्मि इदंपदार्थमाह पाप्मानमिति हेवयस्यभ्रातुर्ज्येष्ठस्यभ्रातुर्वधात्पाप्मानंतद्रूपंवास्त्वित्यर्थः त्वाष्ट्रोविश्वरूपः ॥ १३ ॥

SCDF Foundation

प्रतिपत्तुंप्राप्तुंकइच्छेत्कोवासहेत ग्रहीतुंशक्नुयादित्यर्थः ॥१४॥ प्रजानांसंमानंताभिः क्रियमाणंस्वसंमाननमपिनार्हामि पापग्रस्तत्वात् नयौवराज्यम् ज्येष्ठस्यपुत्रमंगदंराज्यकृत्वायथाप्राप्तंयौवराज्यमित्यर्थः एवंविधंकर्मकृत्वाराज्यंसर्वथानार्हामीत्यन्वयः ॥ १५ ॥ क्षुद्रस्यक्षुद्रयोग्यस्य लोकेइहलोके विगर्हितस्यनिंदितस्य लोकापकृतस्यपरलोकेऽपरमार्थसाधनस्यपापस्यकर्तास्मि अतोमहान्शोकोमां इवतथाभिवर्तते यथावृष्टेरंबुवेगोनिम्नम् इवशब्दस्तथाशब्दार्थे ॥ १६ ॥ सोदर्यघातएवापरगात्रभागोवालश्चयस्य तज्जसंतापएवहस्ताक्षिशिरोविषाणंयस्यसः दृप्तोमत्तः प्रवृद्धोमहान् ॥ १७ ॥ हेनृवरइदमंहःपापम् बतखेदे अविषह्यंसोढुमशक्यंप्राप्यमेहृदिस्थितंसाधुवृत्तंजन्मांतरार्जितपुण्यं

पाप्मानमिंद्रस्यमहीजलंचवृक्षाश्चकामंजगृहुःस्त्रियश्च ॥ कोनामपाप्मानमिमंसहेतशाखामृगस्यप्रतिपत्तुमिच्छेत् ॥ १४ ॥ नार्हामिसंमानमिमंप्रजानानयौवराज्यंकुतएवराज्यम् ॥ अधर्मयुक्तंकुलनाशयुक्तमेवंविधंराघवकर्मकृत्वा ॥ १५ ॥ पापस्यकर्तास्मिविगर्हितस्यक्षुद्रस्यलोकापकृतस्यलोके ॥ शोकोमहान्मामभिवर्ततेऽयंवृष्टेर्यथानिम्नमिवांबुवेगः ॥ १६ ॥ सोदर्यघातापरगात्रवालःसंतापहस्ताक्षिशिरोविषाणः ॥ एनोमयोमामभिहंतिहस्तीदृप्तोनदीकूलमिवप्रवृद्धः ॥ १७ ॥ अंहोबतेदंनृवराविषह्यंनिवर्ततेमेहृदिसाधुवृत्तम् ॥ अग्नौविवर्णंपरितप्यमानंकिट्टंयथाराघवजातरूपम् ॥ १८ ॥ महाबलानांहरियूथपानामिदंकुलंराघवमन्निमित्तम् ॥ अस्यांगदस्यापिचशोकतापादर्धस्थितप्राणमितीवमन्ये ॥ १९ ॥ सुतःसुलभ्यःसुजनःसुवश्यःकुतस्तुपुत्रःसदृशोंगदेन ॥ नचापिविद्येतसवीरदेशोयस्मिन्भवेत्सोदरसंनिकर्षः ॥ ॥ २० ॥ अद्यांगदोवीरवरोनजीवेज्जीवेतमातापरिपालनार्थम् ॥ विनातुपुत्रंपरितापदीनासानैवजीवेदितिनिश्चितंमे ॥२१॥ सोहंप्रवेक्ष्याम्यतिदीप्तमग्निंभ्रात्राचपुत्रेणचसख्यमिच्छन् ॥ इमेविचेष्यंतिहरिप्रवीराःसीतांनिदेशेपरिवर्तमानाः ॥२२॥ कृत्स्नंतुतेसेत्स्यतिकार्यमेतन्मय्यप्यतीतेमनुजेंद्रपुत्र ॥ कुलस्यहंतारमजीवनार्हंरामानुजानीहिकृतागसंमाम् ॥ २३ ॥ इत्येवमार्तस्यरघुप्रवीरःश्रुत्वावचोवालिजघन्यजस्य ॥ संजातबाष्पःपरवीरहंतारामोमूहूर्तंविमनाबभूव ॥२४॥

निवर्तते विवर्णमतएवाग्नौपरितप्यमानंजातरूपंअविषह्यमशक्यसहावस्थानंप्राप्याकिट्टंमलंयथानिवर्ततेतथेत्यर्थः यथाबलवतोत्तमेनाधमःस्थातुंनशक्नोतितथाबलवताधमेनसहोत्तमोपीत्याशयः एवंचानेनपापेनसर्वपुण्यक्षयोजातइतितात्पर्यं केचित्तुअग्नौपरितप्यमानंजातरूपंस्वर्णंयथाविवर्णंविवर्णताकारकंकिट्टंदाहकक्षारद्रव्यंप्राप्यानिवर्ततेभस्मभवतितथेत्यर्थइत्याहुः ॥ १८ ॥ मन्निमित्तम् मयैतत्स्वामिवधादितिभावः अपिचास्यांगदस्यशोकतापाच्च इतीवमन्यइत्युत्प्रेक्षाबोधकम् ॥ १९ ॥ सुलभ्यःसुलभइत्यर्थः ॥२०॥ अंगदोनजीवेत् यदिजीवेत्तदा मातातारा पुत्रपालनायजीवेत् तदभावेतुसासर्वथानजीवेदित्यर्थः ॥२१॥ सख्यंसमानत्वम् निदेशेत्वदाज्ञायाम् ॥२२॥ अनुजानीहि अग्निप्रवेशायेतिशेषः ॥ २३॥ संजातबाष्पःदुःखिप्राणिदर्शनेन महतामयंस्वभावः ॥ २४ ॥

SGDF

तस्मिन्क्षणेतस्मिन्नवसरे तारांरुदंतीमभीक्ष्णंवारवारमवेक्षमाणःजीवंतीमिच्छन् क्षितिरिवक्षमावान् समुत्सुकःशोकापनयनायेतिशेषः ॥ २५ ॥ कपिसिंहनाथांकपिसिंहानां स्वामिनीम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ पुरुषप्रधानंपुरुषश्रेष्ठम् सःअंगदोक्तःकाकुत्स्थोयमितिप्रजज्ञेइमितिसंबंधः ॥ २८ ॥ परिविह्वलंतीकष्टेनस्खलनपूर्वंगच्छंती ॥ २९ ॥ संभ्रांतो विस्मृतःशरीरभावोराजस्त्रीत्वादिर्ययासा रणेषुयुद्धेषूत्कर्षणेधिकोत्कर्षेणलक्ष्यंयेन सर्वतोधिकवेध्यवेधकइत्यर्थः ॥ ३० ॥ अप्रमेयःदेशतःकालतश्चापरिच्छेद्यःगुणेयत्तयादुर्ज्ञेयश्च दुरासदःयोगिभिरपिप्राप्तुमशक्यः उत्तमधर्मकःपुरुषोत्तमधर्मा अक्षीणकीर्तिःपापवधाभासमानेनापिकर्मणेतिशेषः अतएवपुरुषोत्तमधर्मा क्षतजोपमाक्षःरक्ताक्षः ॥३१ ॥

तस्मिन्क्षणेऽभीक्ष्णमवेक्षमाणःक्षितिक्षमावान्भुवनस्यगोप्ता ॥ रामोरुदंतींव्यसनेनिमग्नांसमुत्सुकःसोथददर्शताराम् ॥ २५ ॥ तांचारुनेत्रांकपिसिंहनाथांपतिंसमाश्लिष्यतदाशयानाम् ॥ उत्थापयामासुरदीनसत्त्वांमंत्रिप्रधानाःकपिराजपत्नीम् ॥ २६ ॥ साविस्फुरंतीपरिरभ्यमाणाभर्तुःसमीपादपनीयमाना॥ददर्शरामंशरचापपाणिंस्वतेजसासूर्यमिवज्वलंतम् ॥२७॥ सुसंवृतंपार्थिवलक्षणैश्चतंचारुनेत्रंमृगशावनेत्रा ॥ अदृष्टपूर्वंपुरुषप्रधानमयंसकाकुत्स्थइतिप्रजज्ञे ॥ २८ ॥ तस्येंद्रकल्पस्यदुरासदस्यमहानुभावस्यसमीपमार्या ॥ आर्तातितूर्णंव्यसनंप्रपन्नाजगामतारापरिविह्वलंती ॥ २९ ॥ तंसासमासाद्यविशुद्धसत्त्वंशोकेनसंभ्रांतशरीरभावा ॥ मनस्विनीवाक्यमुवाचतारारामंरणोत्कर्षणलब्धलक्ष्यम् ॥ ३० ॥ त्वमप्रमेयश्चदुरासदश्चजितेंद्रियश्चोत्तमधर्मकश्च ॥ अक्षीणकीर्तिश्चविचक्षणश्चक्षितिक्षमावान्क्षतजोपमाक्षः ॥ ३१ ॥ त्वमात्तबाणासनबाणपाणिर्महाबलःसंहननोपपन्नः ॥ मनुष्यदेहाभ्युदयंविहायदिव्येनदेहाभ्युदयेनयुक्तः ॥ ३२ ॥ येनैवबाणेनहतःप्रियोमेतेनैवबाणेनहिमांजहीहि ॥ हतागमिष्यामिसमीपमस्यनमांविनावीररमेतवाली ॥३३॥ स्वर्गेपिपद्मामलपत्रनेत्रसमेत्यसंप्रेक्ष्यचमामपश्यन् ॥ नह्येषउच्चावचताम्रचूडाविचित्रवेषाप्सरसोभजिष्यत् ॥ ३४ ॥ स्वर्गेपिशोकंचविवर्णतांचमयाविनाप्राप्स्यतिवीरवाली ॥ रम्येनगेंद्रस्यतटावकाशेविदेहकन्यारहितोयथात्वम् ॥ ३५ ॥ त्वंवेत्थतावद्वनिताविहीनःप्राप्नोतिदुःखंपुरुषःकुमारः ॥ तत्त्वंप्रजानन्जहिमांनवालीदुःखंममादर्शनजंभजेत ॥ ३६ ॥

आत्तबाणासनश्चासौबाणपाणिश्चेतिकर्मधारयः संहननंदृढगात्रता तादृशेनत्वयाहतोवाली मनुष्यदेहाभ्युदयंमनुष्यलोकवर्तिदेहप्राप्यमभ्युदयसुखंविहायदिव्यदेहेनप्राप्योयोभ्युदयस्तेनयुक्तः समासआर्षः ॥ ३२ ॥ अतःयेनैवेति रमेतरंस्यते ॥ ३३ ॥ पद्मस्यामलंयत्पत्रंतद्वन्नेत्र समेत्याप्सरोभिस्ताःसंप्रेक्ष्यचमामपश्यन्नरमेतेत्यन्वयः उच्चावचैर्नानाप्रकारैस्ताम्रैरक्तपुष्पैःकृतःशेखरोयाभिस्ताअप्सरसोनाभजिष्यन्नभजिष्यति रक्तपुष्पधारणंवालिवशीकरणाय ॥ ३४ ॥ तटावकाशेतटदेशे ॥ ३५ ॥ यद्वनिताहीनोदुःखंप्राप्नोतितत्त्वंवेत्थ अतस्तज्जानंस्त्वंमांजहि कुमारःसुंदरःपुरुषः यद्वा

SGDF

दुःखहेतुमाह कुमारइति कुत्सितोमारोयस्य मारकत्वेनमदनस्यप्रसिद्धेः अथवाकुत्सितोमारोमरणंयस्य मरणादपिदुःखजनकत्वादेवमुक्तिः भावेघञ् ॥ ३६ ॥ मह्यंस्त्रीघातदोषोभवेदितिभवान्महात्मामन्येततदपिन इयंताराऽस्यवालिनआत्मेतिज्ञात्वाजहि एवंचतदभिन्नत्वान्ममनतेस्त्रीवधदोषइतिभावः महात्मेत्यनेनताटकावधादिकृतवतःस्त्रीवधोऽकिंचित्करइत्यपिसूचितम् ॥३७॥ स्त्रीणांपुरुषात्मत्वमेवसाधयति शास्त्रेति शास्त्रेशास्त्रीययागाद्यनुष्ठानेप्रकर्षेणसहैवयोगात्अधिकारात् विविधाच्चवेदात्अर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेः अनन्यरूपाःअभिन्नरूपाः नकेवलंदोषाभावमात्रमपितुस्त्रीदानफलमपीत्याह दारेतिअन्यदधिकंदानंनेतिभावः ॥ ३८॥ त्वंचापीति एवंचधर्मेणपापमपनुदतीतिन्यायेनापिहेवीरतेनमद्वधदोषइतिभावःयद्वाममवीरस्यपत्युश्छलेनघातात्प्राप्तमधर्मसंबंधंनलप्स्यसे किंच ततएवमच्छापतःप्राप्तमधर्मयोगमधर्मफलयोगंस्त्रीवियोगरूपंनलप्स्यसेममावधेतुलप्स्यसे

यच्चापिमन्येतभवान्महात्मास्त्रीघातदोषस्तुभवेन्नमह्यम् ॥ आत्मेयमस्येतिहिमांजहित्वंनस्त्रीवधःस्यान्मनुजेंद्रपुत्र ॥ ३७ ॥ शास्त्रप्रयोगाद्विविधाच्चवेदादनन्यरूपाःपुरुषस्यदाराः ॥ दारप्रदानाद्धिनदानमन्यत्प्रदृश्यतेज्ञानवतांहिलोके ॥ ३८ ॥ त्वंचापिमांतस्यममप्रियस्यप्रदास्यसेधर्ममवेक्ष्यवीर ॥ अनेनदानेननलप्स्यसेत्वमधर्मयोगंममवीरघातात् ॥ ३९ ॥ आर्तामनाथामपनीयमानामेवंगतांनार्हसिमामहंतुम् ॥ अहंहिमातंगविलासगामिनाप्लवंगमानामृषभेणधीमता ॥ ४० ॥ विनावरार्होत्तमहेममालिनाचिरंनशक्ष्यामिनरेंद्रजीवितुम् ॥ इत्येवमुक्तस्तुविभुर्महात्मातारांसमाश्वास्यहितंबभाषे ॥ ४१ ॥ मावीरभार्येविमतिंकुरुष्वलोकोहिसर्वोविहितोविधात्रा ॥ तंचैवसर्वंसुखदुःखयोगंलोकोब्रवीत्तेनकृतंविधात्रा ॥ ४२ ॥ त्रयोपिलोकाविहितंविधानंनातिक्रमंतेवशगाहितस्य ॥ प्रीतिंपरांप्राप्स्यसितांतथैवपुत्रश्चतेप्राप्स्यतियौवराज्यम् ॥ ४३ ॥ धात्राविधानंविहितंतथैवनशूरपत्न्यःपरिदेवयंति ॥ आश्वासितातेनमहात्मनातुप्रभावयुक्तेनपरंतपेन ॥ सावीरपत्नीध्वनतामुखेनसुवेषरूपाविररामतारा ॥ ४४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा० आ० किष्किंधाकांडेचतुर्विंशःसर्गः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥

एवातएवक्वचित्पठ्यते अचिरेणैवकालेनत्वयावीर्यबलाद्धृता सासीताममशापेननचिरात्त्वयिवत्स्यतीति ॥३९॥ अपनीयमानांप्रियसकाशादन्यतइतिशेषः अहंतुंनार्हसि अपितुहंतुमेवेत्यर्थः तत्रहेतुरहंहीति ॥४०॥ वरार्होत्तमहेममालिनाश्रेष्ठयोग्योत्तमस्वर्णमालावता ॥४१॥ विमतिंमरणविषयांविरुद्धमतिं सर्वोलोकोविधात्राविहितःअहरादौसृष्टस्तंलोकंसुखदुःखाभ्यामवर्ज्याभ्यांयोगोऽस्यतंतेनैवविधात्राकृतंलोक्यतेऽनेनेतिलोकोवेदोब्रवीत् नहवैसशरीरस्यसतःप्रियाप्रिययोरपहतिरस्तीतिश्रुतेः ॥४२॥ त्रयोपिलोकालोकत्रयवासिनोपिजनाविधातृविहितंविधानंनातिक्रमंतेहियतस्तस्यवशगाःब्रह्मादिस्थावरांताः वालीपरांप्रीतिंत्वत्संबंधजांप्राप्स्यातिमत्संकल्पात् किंच भवत्यपिवालिसंबंधजांप्रीतिंसुग्रीवसंबंधात्प्राप्स्यासि तेपुत्रोयौवराज्यंप्राप्स्यतिच चेनाहमपिशापंप्राप्स्याम्येवेति ॥४३॥ धात्रेदंविधानंतथैवविहितम् यथामयोक्तंकृतंच अनेनसर्वज्ञत्वशक्तिराविष्कृता एवमीश्वरकृतंसर्वज्ञात्वाशूरपत्न्योनशोचंति ध्वनतामुखेनोपलक्षिताविररामत्यक्तपरिदेवनाभूत् ॥ ४४ ॥ ढघमानः ॥इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० किष्किंधाकांडेचतुर्विंशःसर्गः ॥ २४ ॥छ॥

SGDF

समानशोकः सुग्रीवादिभिरितिशेषः ॥१॥ शोकयुक्तःपरितापस्तेन शोकश्चित्तधर्मः तावन्मात्रेणैवनमृतस्यश्रेयः समाधातुमनुष्ठातुम् ॥२॥ लोकवृत्तंलोकाचारोप्यनुष्ठेयएव तच्चबाष्पमोक्षणरूपंकृतम् युष्माभिरितिशेषः यद्वा कृतंपर्याप्तं बाष्पमोक्षणमितिद्वितीयातृतीयार्थे यतःकालात्तत्तत्कर्मणिविहितात्कालादुत्तरंपरंतास्मिन्नातिक्रांतइतियावत् किंचिदपिपरंकर्मविहितंकर्मउपासितुंकर्तुमशक्यंकालस्योपादेयकारणत्वात् अकालेकृतस्याकृतप्रायत्वादितिभावः ॥ ३ ॥ कालस्यमुख्यत्वंदर्शयति नियतिरिति नियतिः नियम्यतेऽनयेतिनियतिःकालःकालकृताव्यवस्थानिमेषादिपरार्धांता कालस्त्वीश्वरएव लोकेलोकसृष्ट्यादिव्यवहारे कर्मणोलौकिकालौकिककर्मप्रवृत्तेर्दिनादिरूपेणकारणंकालएव सर्वभूतानांनियोगाधिकृतप्राणिमात्रस्यनियोगेषुज्योतिष्टोमादिषुनियतिर्वसंतादिःकारणम् ॥४॥ कालातिरिक्तंनसाक्षात्प्रवर्तकमित्याह नकर्तेत्यादि कस्यचित्कृष्यादेःकश्चित्कर्तानानियतिनिरपेक्षःकर्तानतथानियोगेनियोगानुष्ठानेपिनियतिनिरपेक्षःकश्चिदीश्वरोननियतिनैरपेक्ष्येणसमर्थोनयतोलोकोलोकव्यवहारः स्वभावेईश्वरसहितेप्राक्कृतस्वकर्मणिवर्ततेतदधीनोवर्ततेतस्यचस्वभावस्यकालःपरायणम् सहकारीत्यर्थः तदुक्तंसूतसंहितायांशिववाक्येन स्वभावादेवसंभूतंसमस्तमितिकेचन तन्नसिध्यतिविप्रेंद्रादेशकालाद्यपेक्षणात् मत्तःकर्मानुरूपेण

ससुग्रीवंचतारांचसांगदांसहलक्ष्मणः ॥ समानशोकःकाकुत्स्थःसांत्वयन्निदमब्रवीत् ॥ १ ॥ नशोकपरितापेनश्रेयसायुज्यतेमृतः ॥ यद
त्रानंतरंकार्यंतत्समाधातुमर्हथ ॥ २ ॥ लोकवृत्तमनुष्ठेयंकृतंवोबाष्पमोक्षणम् ॥ नकालादुत्तरंकिंचित्परंकर्मउपासितुम् ॥ ३ ॥ नियतिः
कारणंलोकेनियतिःकर्मसाधनम् ॥ नियतिःसर्वभूतानांनियोगेष्विहकारणम् ॥ ४ ॥ नकर्ताकस्यचित्कश्चिन्नियोगेनापिचेश्वरः ॥ स्वभावेव
र्ततेलोकस्तस्यकालःपरायणम् ॥ ५ ॥ नकालःकालमत्येतिनकालःपरिहीयते ॥ स्वभावंचसमासाद्यनकिंचिदतिवर्तते ॥ ६ ॥ नकाल
स्यास्तिबंधुत्वंनहेतुर्नपराक्रमः ॥ नमित्रज्ञातिसंबंधःकारणंनात्मनोवशः ॥ ७॥

जगज्जन्मादिजायते एषस्वभावोविप्रेंद्राइतिवेदार्थनिर्णयः नमयाकेवलेनापिनचकेवलकर्मणा प्राणिनांकर्मपाकेनमयाचमुनिसत्तमाः जगतःसंभवोनाशःस्थितिश्चभवतिद्विजाइति ॥५॥ कालात्माभगवानेवसर्वकर्मप्रवर्तकइत्याह नकालइति कालोभगवानीश्वरःकालंस्वकृतांकालव्यवस्थांजन्ममरणादिरूपांनात्येतिनातिक्रामति सभगवान्कालोनपरिहीयते अनुक्षणंजगद्धानिकरस्यहानिकारणाभावात् स्वभावमुक्तलक्षणंसमासाद्यकिंचिदत्युत्कृष्टमपिजीवजातंनातिवर्तते उत्पत्तियोग्यमुत्पद्यतेनश्वरंनश्यत्येवेत्यर्थः ॥६॥ सचभगवान्नपक्षपातस्वभावइत्याह नकालस्येति नकालस्यबंधुत्वमस्तिप्राप्तकालंवस्तुसर्वथासंहरत्येव नतुपक्षपातेनकिमपित्यजतीत्यर्थः नहेतुःस्वसृज्येस्वनाश्येवास्वकृतव्यवस्थातिरिक्तकारणानिरपेक्षइत्यर्थः यद्वा प्राप्तकालसंहारनिवर्तनेनकश्चिदपिहेतुर्मंत्रतंत्रौषधादिःप्रभवतीत्यर्थः तस्यैवप्रपंचः नपराक्रमः महापराक्रमवतामपिकालेप्राप्तेसंहारोभवत्येव नमित्रज्ञातिसंबंधोनबहुमित्रतानबहुज्ञातिताप्राप्तकालसंहारनिवर्तनेहेतुः सोपिभगवानात्मनःप्रत्यग्वर्गस्यजीवजातस्यनवशस्तदिच्छाधीनोनकिंतुपरमस्वतंत्रएव तेनचभगवताकालेनक्रियमाणोनियत्यधीनःस्वस्वकर्मपरिणामएवसर्वसुखदुःखादिलाभइत्येवसाधु

SGDF

पश्यतासुमतिनाविवेकवताद्रष्टव्योज्ञातव्यःनतुविषादहर्षौकर्तव्यौनापिस्वसामर्थ्यनिंदेतिभावः एवंधर्मादयोपिचादधर्मादयोपिकालक्रमेणैवसमाहिताःसंपादिताभवंति ॥ ७॥ ८ ॥ प्रकृतमाह इतइति सामदानाभ्यामर्जितैरर्थसंयोगैरैश्वर्यैःपवित्रंशुभंक्रियाफलंभोगमिहलोकेप्राप्तवान्वालीइतोलोकाद्देहाच्चगतोऽपगतःस्वांप्रकृतिंगतःप्राप्तःकार्याणांकारणेलयात् एवंचेंद्रलोकंगतोवालीतिसूचितम् ॥९॥स्वधर्मस्यसंयोगात्तेनमहात्मनावालिनापूर्वंस्वर्गोजितोऽर्जितः युद्धेप्राणानपरिरक्षतेदानींपरिगृहीतश्चप्राप्तश्च ॥१०॥एषानियतिःकालकृतव्यवस्थाप्राप्तिः प्राप्तकालंकर्मेतिशेषः ॥ ११ ॥ १२॥ अस्यप्रेतकार्यंकुर्वित्यन्वयःदहनंप्रतिदहननिमित्तम् यतस्वेतिशेषः ॥१३॥वालिसंस्कारनिमित्तंकाष्ठान्यानेतुंसमाज्ञापयेतिसंबंधः

किंतुकालपरिणामोद्रष्टव्यःसाधुपश्यता ॥ धर्मश्चार्थश्चकामश्चकालक्रमसमाहिताः ॥ ८॥ इतःस्वांप्रकृतिंवालीगतःप्राप्तःक्रियाफलम् ॥ सामदानार्थसंयोगैःपवित्रंप्लवगेश्वरः ॥९॥ स्वधर्मस्यचसंयोगाज्जितस्तेनमहात्मना ॥ स्वर्गःपरिगृहीतश्चप्राणानपरिरक्षता ॥१०॥ एषावैनियतिःश्रेष्ठायांगतोहरियूथपः ॥ तदलंपरितापेनप्राप्तकालमुपास्यताम् ॥११॥ वचनांतेतुरामस्यलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ अवदत्प्रश्रितंवाक्यंसुग्रीवंगतचेतसम् ॥१२॥ कुरुत्वमस्यसुग्रीवप्रेतकार्यमनंतरम् ॥ तारांगदाभ्यांसहितोवालिनोदहनंप्रति ॥ १३ ॥ समाज्ञापयकाष्ठानिशुष्काणिचबहूनिच ॥ चंदनानिचदिव्यानिवालिसंस्कारकारणात् ॥ १४॥ समाश्वासयदीनंत्वमंगदंदीनचेतसम् ॥ माभूर्बालिशबुद्धिस्त्वंत्वदधीनमिदंपुरम् ॥ ॥१५॥ अंगदस्त्वानयेन्माल्यंवस्त्राणिविविधानिच ॥ घृतंतैलमथोगंधान्यच्चात्रसमनंतरम् ॥१६॥ त्वंतारशिबिकांशीघ्रमादायागच्छसंभ्रमात् ॥ त्वरागुणवतीयुक्ताह्यस्मिन्कालेविशेषतः ॥१७॥ सज्जीभवंतुप्लवगाःशिबिकावाहनोचिताः ॥ समर्थाबलिनश्चैवनिर्हरिष्यंतिवालिनम् ॥१८॥ एवमुक्त्वातुसुग्रीवंसुमित्रानंदवर्धनः ॥ तस्थौभ्रातृसमीपस्थोलक्ष्मणःपरवीरहा ॥१९॥ लक्ष्मणस्यवचःश्रुत्वातारःसंभ्रांतमानसः ॥ प्रविवेशगुहांशीघ्रंशिबिकासक्तमानसः ॥२०॥ आदायशिबिकांतारःसतुपर्यापतत्पुनः ॥ वानरैरुह्यमानांतांशूरैरुद्वहनोचितैः ॥२१॥ दिव्यांभद्रासनयुतांशिबिकांस्यंदनोपमाम् ॥ पक्षिकर्मभिराचित्रांद्रुमकर्मविभूषिताम् ॥ २२ ॥ आचितांचित्रपत्तीभिःसुनिविष्टांसमंततः ॥ विमानमिवसिद्धानांजालवातायनायुताम् ॥२३॥

॥ १४ ॥ त्वंसुग्रीवअंगदंसमाश्वासय ॥१५॥ कःकुत्राज्ञापनीयस्तत्राह अंगदस्त्विति समनंतरमपेक्षितत् ॥ १६ ॥ तारःसचिवःसंभ्रमाद्वेगात् हियतोस्मिन्कालेविशेषतस्त्वरायुक्तासैवचेदृशेऽवसरेगुणवतीतिसंबंधः ॥ १७ ॥ समर्थाबलिनःशिबिकावाहनोचितायेनिर्हरिष्यंतितेसज्जीभवंत्वित्यन्वयः निर्हारोदहनदेशनयनम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ भद्रासनयुतांमध्येराजोचितमहार्हासनवतीम् पक्षिकर्मभिः पक्षिप्रतिकृतिभिःआसमंताच्चित्रांचित्रवतीम् द्रुमकर्मभिर्द्रुमप्रतिकृतिभिर्भूषिताम् ॥ २२ ॥ चित्रपत्तीभिश्चित्रपदातिभिः दीर्घआर्षः सुनिविष्टांसुसन्निवेशाम् जालवातायनयुतांजालवन्निर्मितवातमार्गयुताम् ॥ २३ ॥

SGDF

सुनियुक्तांसुश्लिष्टाम् शिल्पिभिर्विशालांकृताम् एवमुक्तरीत्यासुकृताम् दारुनिर्मितक्रीडापर्वतयुक्ताम् चारुकर्मभिःपरिष्क्रियाकर्मभिःपरिष्कृताम् ॥२४॥तदेवाह वराभरणहारै
रिति युक्तामितिशेषः गुहागहनशब्देनशिबिकोपरिप्रसार्यमाणंपंजरमुच्यते ॥ २५ ॥ २६ ॥ विनीयताम् दहनदेशमितिशेषः ॥२७॥ उद्यम्यहस्ताभ्यांभूमेरूर्ध्वंकृत्वा ॥२८॥

सुनियुक्तांविशालांचसुकृतांशिल्पिभिःकृताम् ॥ दारुपर्वतकोपेतांचारुकर्मपरिष्कृताम् ॥ २४ ॥ वराभरणहारैश्चचित्रमाल्योपशोभिताम् ॥
गुहागहनसंछन्नांरक्तचंदनभूषिताम् ॥२५॥ पुष्पाढ्यैःसमभिच्छन्नांपद्ममालाभिरेवच ॥ तरुणादित्यवर्णाभिर्भ्राजमानाभिरावृताम् ॥ २६॥ ई
दृशींशिबिकांदृष्ट्वारामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ क्षिप्रंविनीयतांवालीप्रेतकार्यंविधीयताम् ॥२७॥ ततोवालिनमुद्यम्यसुग्रीवःशिबिकांतदा ॥ आरो
पयतविक्रोशन्नंगदेनसहैवतु ॥२८॥ आरोप्यशिबिकांचैववालिनंगतजीवितम् ॥ अलंकारैश्चविविधैर्माल्यैर्वस्त्रैश्चभूषितम् ॥२९॥ आज्ञापय
त्तदाराजासुग्रीवःप्लवगेश्वरः ॥ और्ध्वदेहिकमार्यस्यक्रियतामनुकूलतः ॥ ३० ॥ विश्राणयंतोरत्नानिविविधानिबहूनिच ॥ अग्रतःप्लवगायांतु
शिबिकातदनंतरम् ॥३१॥ राज्ञामृद्धिविशेषाहिदृश्यंतेभुवियादृशाः ॥ तादृशैरिहकुर्वंतुवानराभर्तृसत्क्रियाम् ॥३२॥ तादृशंवालिनःक्षिप्रंप्राकु
र्वन्नौर्ध्वदेहिकम् ॥ अंगदंपरिरभ्याशुतारप्रभृतयस्तथा ॥३३॥ क्रोशंतःप्रययुःसर्वेवानराहतबांधवाः ॥ ततःप्रणिहिताःसर्वावानर्योऽस्यवशा
नुगाः ॥३४॥ चुक्रुशुर्वीरवीरेतिभूयःक्रोशंतिताःप्रियम् ॥ ताराप्रभृतयःसर्वावानर्योहतबांधवाः ॥३५॥ अनुजग्मुश्चभर्तारंक्रोशंत्यःकरुणस्व
नाः ॥ तासांरुदितशब्देनवानरीणांवनांतरे ॥३६॥ वनानिगिरयश्चैवविक्रोशंतीवसर्वतः ॥ पुलिनेगिरिनद्यास्तुविविक्तेजलसंवृते ॥३७॥ चि
तांचक्रुःसुबहवोवानरावनचारिणः ॥ अवरोप्यततःस्कंधाच्छिबिकांवानरोत्तमाः ॥ ३८ ॥ तस्थुरेकांतमाश्रित्यसर्वेशोकपरायणाः ॥ ततस्ता
रापतिंदृष्ट्वाशिबिकातलशायिनम् ॥ ३९ ॥ आरोप्यांकेशिरस्तस्यविललापसुदुःखिता ॥ हावानरमहाराजहानाथममवत्सल ॥ ४० ॥
हामहार्हमहाबाहोहाममप्रियपश्यमाम् ॥ जनंनपश्यसीमंत्वंकस्माच्छोकाभिपीडितम् ॥ ४१ ॥ प्रहृष्टमिहतेवक्त्रंगतासोरपिमानद ॥ अ
स्तार्कसमवर्णंचदृश्यतेजीवतोयथा ॥ ४२ ॥ एषत्वांराममरूपेणकालःकर्षतिवानर ॥ येनस्मविधवाःसर्वाःकृताएकेषुणारणे ॥ ४३ ॥

शिबिकामारोप्यशिबिकायांस्थापयित्वा ॥ २९ ॥ आज्ञापनप्रकारऔर्ध्वदेहिकमित्यादि और्ध्वदेहिकंतत्क्रियायोग्यंस्थानम् अनुकूलतःनदीतीरसमीपतःक्रियतामित्युत्तरमितिद्र
ष्टव्यम् ॥ ३० ॥ विश्राणयंतःक्षिपंतःइत्याज्ञापयदित्यन्वयः ॥३१॥ तादृशैःऋद्धिविशेषैःसत्क्रियांकुर्वंतु ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ प्रणिहिताःसमेताः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥३६॥ विक्रो
शंतीवप्रतिध्वनितेतिशेषः जलसंवृतेसमंताज्जलावृतभूदेशे ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ महार्हउत्तमभोगार्ह ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ रणेसुग्रीवेणसहयुद्धे ॥ ४३ ॥

SGDF Sri Gargeshwari Digital Foundation

अप्लवगाःप्लुतगतिमजानंत्यः विकृष्टंदूरम् ॥ ४४ ॥ ४५॥ ४६ ॥ यथापुरंयथापूर्वंक्रीडामहे त्वयासहेतिविललापेतिशेषः॥ ४७॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अपसव्यंअपसव्यप्रदक्षिणम्
॥५०॥ विधिवद्देवांशत्वेनस्वयंज्ञातवेदत्वाज्ज्ञानवत्तिर्यग्देहोचितविधिवदित्यर्थः विधिवदग्निहोत्रविधिनेत्यर्थइत्यन्ये ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ प्रेतकार्याणिजलदानादिरूपाणिअकारयत्

इमास्तास्तवराजेंद्रवानर्योऽप्लवगास्तव ॥ पादैर्विकृष्टमध्वानमागताःकिंनबुध्यसे ॥ ४४ ॥ तवेष्टाननुचैवेमाभार्याश्चंद्रनिभाननाः ॥ इदा
नींनेक्षसेकस्मात्सुग्रीवंप्लवगेश्वर ॥ ४५ ॥ एतेहिसचिवाराजंस्तारप्रभृतयस्तव ॥ पुरवासिजनश्चायंपरिवार्यविषीदति ॥ ४६ ॥ वि
सर्जयैनान्सचिवान्यथापुरमरिंदम ॥ ततःक्रीडामहेसर्वावनेषुमदनोत्कटाः ॥ ४७ ॥ एवंविलपतींतारांपतिशोकपरीवृताम् ॥ उत्थाप
यंतिस्मतदावानर्यःशोककर्शिताः ॥ ४८ ॥ सुग्रीवेणततःसार्धंसोंगदःपितरंरुदन् ॥ चितामारोपयामासशोकेनाभिप्लुतेंद्रियः ॥ ४९ ॥
ततोऽग्निंविधिवद्दत्त्वासोपसव्यंचकारह ॥ पितरंदीर्घमध्वानंप्रस्थितंव्याकुलेंद्रियः ॥ ५० ॥ संस्कृत्यवालिनंतंतुविधिवत्प्लवगर्षभाः ॥ आ
जग्मुरुदकंकर्तुंनदींशुभजलांशिवाम् ॥ ५१ ॥ ततस्तेसहितास्तत्रअंगदंस्थाप्यचाग्रतः ॥ सुग्रीवतारासहिताःसिषिचुर्वानराजलम् ॥
॥ ५२ ॥ सुग्रीवेणेवदीनेनदीनोभूत्वामहाबलः ॥ समानशोकःकाकुत्स्थःप्रेतकार्याण्यकारयत् ॥ ५३ ॥ ततोथतंवालिनमग्र्यपौरुषंप्र
काशमिक्ष्वाकुवरेषुणाहतम् ॥ प्रदीप्यदीप्ताग्निसमौजसंतदासलक्ष्मणंराममुपेयिवान्हरिः ॥ ५४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मी
कीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेपंचविंशःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःशोकाभिसंतप्तंसुग्रीवंक्लिन्नवाससम् ॥ शाखामृगमहामात्राःप
रिवार्योपतस्थिरे ॥ १ ॥ अभिगम्यमहाबाहुंराममक्लिष्टकारिणम् ॥ स्थिताःप्रांजलयःसर्वेपितामहमिवर्षयः ॥२॥ ततःकांचनशैलाभस्तरु
णार्कनिभाननः ॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यंहनूमान्मारुतात्मजः ॥ ३ ॥ भवत्प्रसादात्काकुत्स्थपितृपैतामहंमहत् ॥ वानराणांसुदंष्ट्राणांसंपन्नब
लशालिनाम् ॥४॥ महात्मनांसुदुष्प्रापंप्राप्तंराज्यमिदंप्रभो ॥ भवतासमनुज्ञातःप्रविश्यनगरंशुभम् ॥ ५ ॥ संविधास्यतिकार्याणिसर्वा
णिससुहृद्गणः ॥ स्नातोयंविविधैर्गंधैरौषधैश्चयथाविधि ॥ ६ ॥अर्चयिष्यतिमाल्यैश्चरत्नैश्चत्वांविशेषतः ॥इमांगिरिगुहांरम्यामभिगंतुंत्वमर्ह
सि ॥७॥कुरुष्वस्वामिसंबंधंवानरान्संप्रहर्षय ॥ एवमुक्तोहनुमताराघवःपरवीरहा ॥८॥

तदितिकर्तव्यतामुपदिष्टवानित्यर्थः ॥५३॥५४ ॥ ॥ इतिश्रीरा
माभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेपंचविंशःसर्गः ॥२५॥ ॥७॥ ॥क्लिन्नवाससमार्द्रवाससम् शाखामृगमहामात्राःवानरबलप्रधानाः
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ कार्याणिराजकार्याणिं यथाविधिस्नातःराज्याभिषेकाभिषिक्तः ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्वामिसंबंधंवानरस्वामित्वसंबंधं सुग्रीवस्यराज्याभिषेकेणेतिशेषः ॥ ८ ॥

SGDF

॥ ९ ॥ १० ॥ अभिषिच्यतांमदाज्ञयात्वयेतिशेषः ॥ ११ ॥ १२ ॥ यतोज्येष्ठस्यज्येष्ठःसुतोविक्रमेणज्येष्ठस्यसदृशश्चतस्माद्यौवराज्येयोग्यः ॥ १३ ॥ सीतान्वेषणोद्योगंसुग्रीवस्यालक्ष्याह पूर्वोयमिति येचत्वारोवार्षिकसंज्ञकाःप्रवृत्तास्तेषामयंपूर्वइतियोजना ॥ १४॥ १५ ॥ युक्तमारुतामारुतेनयुक्तेत्यर्थः अस्यांस्थास्यामीतिशेषः ॥ १६ ॥ यतयतस्व एषनः

प्रत्युवाचहनूमंतंबुद्धिमान्वाक्यकोविदः ॥ चतुर्दशसमाःसौम्यग्रामंवायदिवापुरम् ॥९॥ नप्रवेक्ष्यामिहनुमन्पितुर्निर्देशपारगः ॥ सुसमृद्धांगुहांदिव्यांसुग्रीवोवानरर्षभः ॥१०॥ प्रविष्टोविधिवद्वीरःक्षिप्रंराज्येभिषिच्यताम्॥एवमुक्त्वाहनूमंतंरामःसुग्रीवमब्रवीत् ॥११॥ वृत्तज्ञोवृत्तसंपन्नमुदारबलविक्रमम् ॥ इममप्यंगदंवीरंयौवराज्येभिषेचय ॥ १२ ॥ ज्येष्ठस्यहिसुतोज्येष्ठःसदृशोविक्रमेणच ॥ अंगदोयमदीनात्मायौवराज्यस्यभाजनम् ॥ १३ ॥ पूर्वोयंवार्षिकोमासःश्रावणःसलिलागमः ॥ प्रवृत्ताःसौम्यचत्वारोमासावार्षिकसंज्ञिताः ॥ १४ ॥ नायमुद्योगसमयःप्रविशत्वंपुरींशुभाम् ॥ अस्मिन्वत्स्याम्यहंसौम्यपर्वतेसहलक्ष्मणः ॥ १५ ॥ इयंगिरिगुहारम्याविशालायुक्तमारुता ॥ प्रभूतसलिलासौम्यप्रभूतकमलोत्पला ॥ १६ ॥ कार्तिकेसमनुप्राप्तेत्वंरावणवधेयत ॥ एषनःसमयःसौम्यप्रविशत्वंस्वमालयम् ॥ १७ ॥ अभिषिंचस्वराज्येचसुहृदःसंप्रहर्षय ॥ इतिरामाभ्यनुज्ञातःसुग्रीवोवानरर्षभः ॥ १८ ॥ प्रविवेशपुरींरम्यांकिष्किंधांवालिपालिताम् ॥ तंवानरसहस्राणिप्रविष्टंवानरेश्वरम् ॥ १९ ॥ अभिवार्यप्रविष्टानिसर्वतःप्लवगेश्वरम् ॥ ततःप्रकृतयःसर्वादृष्ट्वाहारिगणेश्वरम् ॥ २० ॥ प्रणम्यमूर्ध्नापतितावसुधायांसमाहिताः ॥ सुग्रीवःप्रकृतीःसर्वाःसंभाष्योत्थाप्यवीर्यवान् ॥ २१ ॥ भ्रातुरंतःपुरंसौम्यंप्रविवेशमहाबलः ॥ प्रविष्टंभीमविक्रांतंसुग्रीवंवानरर्षभम् ॥ २२ ॥ अभ्यषिंचंतसुहृदःसहस्राक्षमिवामराः ॥ तस्यपांडुरमाजह्रुश्छत्रंहेमपरिष्कृतम् ॥ २३ ॥ शुक्लेचवालव्यजनेहेमदंडेयशस्करे ॥ तथारत्नानिसर्वाणिसर्वबीजौषधानिच ॥ २४ ॥ सक्षीराणांचवृक्षाणांप्ररोहान्कुसुमानिच ॥ शुक्लानिचैववस्त्राणिश्वेतंचैवानुलेपनम् ॥ २५ ॥ सुगंधीनिचमाल्यानिस्थलजान्यंबुजानिच ॥ चंदनानिचदिव्यानिगंधांश्चविविधान्बहून् ॥२६॥ अक्षतंजातरूपंचप्रियंगुमधुसर्पिषी ॥ दधिचर्मचवैयाघ्रंपराध्यौचाप्युपानहौ ॥ २७ ॥ समालंभनमादायगोरोचनंमनःशिलाम् ॥ आजग्मुस्तत्रमुदितावराःकन्याश्चषोडश ॥ २८ ॥

समयइति आश्विनेऽतीतयत्नारंभरूपःसंकेतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ मूर्ध्नाप्रणम्यनम्रीभूयवसुधायांदंडवत्पतिताःउत्थाप्यवसुधायांपतिताइतिशेषः ॥ २१ ॥ प्रविष्टंभीमविक्रांतमिति प्रविश्यत्वभिनिष्क्रांतमितिपाठेप्रविश्यांतःपुरगतशोकादिकंदृष्ट्वाऽभिषेकायतुपुनःनिष्क्रांतंप्रतिनिवृत्तम् सभामागतमित्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ क्षीरवृक्षप्ररोहाअधोजटाः ॥ २५ ॥ गंधान्गंधद्रव्याणि ॥ २६ ॥ २७ ॥ समालंभनंअनुलेपनद्रव्यम् तदेवाह गोरोचनमित्यादि ॥ २८ ॥

॥२९॥ ततःकुशेति अनेनाग्निसाध्यकर्माधिकारंतेषांदर्शयति मनुष्यसदृशसर्वव्यवहाराद्वेदज्ञत्वाच्च ॥३०॥३१॥ मंत्रैःस्थापयित्वा वसवस्त्वागायत्रेणच्छंदसेत्यादिमंत्रैरासनेस्था
पयित्वेत्यर्थः ॥ ३२ ॥ अपआहृत्यमिलिताःकृत्वाविमलंकुंभेषुनिधायेतिसंबंधः ॥ ३३ ॥ महर्षिविहितेनबौधायनादिविहितेन ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६ ॥ हृष्टाःप्रचुक्रुशुःकिल

ततस्तेवानरश्रेष्ठमभिषेक्तुंयथाविधि ॥ रत्नैर्वस्त्रैश्चभक्ष्यैश्चतोषयित्वाद्विजर्षभान् ॥२९॥ ततःकुशपरिस्तीर्णंसमिद्धंजातवेदसम् ॥ मंत्रपूतेनह
विषाहुत्वामंत्रविदोजनाः ॥३०॥ ततोहेमप्रतिष्ठानेवरास्तरणसंवृते ॥ प्रासादशिखरेरम्येचित्रमाल्योपशोभिते ॥३१॥ प्राङ्मुखंविधिवन्मंत्रैः
स्थापयित्वावरासने ॥ नदीनदेभ्यःसंहृत्यतीर्थेभ्यश्चसमंततः ॥३२॥ आहृत्यचसमुद्रेभ्यःसर्वेभ्योवानरर्षभाः ॥ अपःकनककुंभेषुनिधाय
विमलंजलम् ॥३३ ॥ शुभैर्ऋषभशृंगैश्चकलशैश्चैवकांचनैः ॥ शास्त्रदृष्टेनविधिनामहर्षिविहितेनच ॥३४॥ गजोगवाक्षोगवयःशरभोगंधमा
दनः ॥ मैंदश्चद्विविदश्चैवहनूमान्जांबवांस्तथा ॥३५॥ अभ्यषिंचंतसुग्रीवंप्रसन्नेनसुगंधिना ॥ सलिलेनसहस्राक्षंवसवोवासवंयथा ॥३६॥
अभिषिक्तेतुसुग्रीवेसर्वेवानरपुंगवाः ॥ प्रचुक्रुशुर्महात्मानोहृष्टाःशतसहस्रशः ॥३७॥ रामस्यतुवचःकुर्वन्सुग्रीवोवानरेश्वरः ॥ अंगदंसंपरि
ष्वज्ययौवराज्येभ्यषेचयत् ॥ ३८ ॥ अंगदेचाभिषिक्तेतुसानुक्रोशाःप्लवंगमाः ॥ साधुसाध्वितिसुग्रीवंमहात्मानोह्यपूजयन् ॥३९ ॥ रामंचैवम
हात्मानंलक्ष्मणंचपुनःपुनः ॥ प्रीताश्चतुष्टुवुःसर्वेतादृशेतत्रवर्तिनि ॥४०॥ हृष्टपुष्टजनाकीर्णापताकाध्वजशोभिता ॥ बभूवनगरीरम्याकि
ष्किंधागिरिगह्वरे ॥ ४१ ॥ निवेद्यरामायतदामहात्मनेमहाभिषेकंकपिवाहिनीपतिः ॥ रुमांचभार्यामुपलभ्यवीर्यवानवापराज्यंत्रिदशाधि
पोयथा ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेषड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अभिषिक्तेतुसुग्रीवेप्र
विष्टेवानरेगुहाम् ॥ आजगामसहभ्रात्रारामःप्रस्रवणंगिरिम् ॥ १ ॥ शार्दूलमृगसंघुष्टंसिंहैर्भीमरवैर्वृतम् ॥ नानागुल्मलतागूढंबहुपादप
संकुलम् ॥ २ ॥ ऋक्षवानरगोपुच्छैर्मार्जारैश्चनिषेवितम् ॥ मेघराशिनिभंशैलंनित्यंशुचिकरंशिवम् ॥३॥ तस्यशैलस्यशिखरेमहतीमाय
तांगुहाम् ॥ प्रत्यगृह्णतवासार्थंरामःसौमित्रिणासह ॥४॥ कृत्वाचसमयंरामःसुग्रीवेणसहानघः ॥ कालयुक्तंमहद्वाक्यमुवाचरघुनंदनः ॥ ५ ॥

किलाशब्दंकृतवंतः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ तादृशेतत्रवर्तिनि अभिषिक्तेसुग्रीवेंगदेचतत्रकिष्किंधायांवर्तिनिवर्तमानेसतीत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ रवमानः ॥ ॥
इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेषड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गुहांकिष्किंधाख्याम् प्रस्रवणंतदाख्यम् ॥
॥ १ ॥ गिरिवर्णनंशार्दूलेति ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रत्यगृह्णतप्रत्यग्रहीत् ॥ ४ ॥ समयंपूर्वोक्तम् कालयुक्तंतत्कालोचितम् ॥ ५ ॥

SGDF

युक्तमारुताउचितवाता ॥ ६ ॥ वर्षरात्रम् जातावेकवचनम् वार्षिकामासाइत्यर्थः ॥७॥ नदीसंबंधिदर्दुरैःसंयुतम् ॥८॥ वृक्षषंडैश्चारुसुंदरम् ॥ ९ ॥ १० ॥ गुहायानातिदूरे भविष्यति भाविवारिपूरवृद्ध्यागुहासमीपवर्तिनीभविष्यतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ प्रागुदक्प्रवणेईशानदिङ्नम्रवतिदेशेवर्तमानागुहासाधुसम्यग्भविष्यति सुखसाधनमितिशेषः पौरस्त्यवर्षवातप्रवेशाभावाच्चसाधुत्वंबोध्यम् तेननिर्ऋतिद्वारत्वंसूचितम् पश्चाद्भागेचैषोन्नता अतएवपुरोवातनिरोधकत्वान्निवाताच ॥ १२ ॥ गुहाद्वारेइति तेनबहिरुपवेशनसौकर्यम् ॥१३॥

विनीतंभ्रातरंभ्रातालक्ष्मणंलक्ष्मिवर्धनम् ॥ इयंगिरिगुहारम्याविशालायुक्तमारुता ॥६॥अस्यांवत्स्यामसौमित्रेवर्षरात्रमरिंदम ॥ गिरिशृंगमिदंरम्यमुत्तमंपार्थिवात्मज ॥७॥ श्वेताभिःकृष्णताम्राभिःशिलाभिरुपशोभितम् ॥ नानाधातुसमाकीर्णंनदीदर्दुरसंयुतम् ॥८॥ विविधैर्वृक्षषंडैश्चचारुचित्रलतायुतम् ॥ नानाविहगसंघुष्टंमयूरवरनादितम् ॥९॥ मालतीकुंदगुल्मैश्चसिंदुवारैःशिरीषकैः ॥ कदंबार्जुनसर्जैश्चपुष्पितैरुपशोभितम्॥१०॥इयंचनलिनीरम्याफुल्लपंकजमंडिता॥नातिदूरेगुहायानौभविष्यतिनृपात्मज ॥११॥प्रागुदक्प्रवणेदेशेगुहासाधुभविष्यति॥पश्चाच्चैवोन्नतासौम्यनिवातेयंभविष्यति॥१२॥गुहाद्वारेचसौमित्रेशिलासमतलाशिवा॥कृष्णाचैवायताचैवभिन्नांजनचयोपमा॥१३॥ गिरिशृंगमिदंतातपश्यचोत्तरतःशुभम् ॥ भिन्नांजनचयाकारमंभोधरमिवोदितम् ॥१४॥ दक्षिणस्यामपिदिशिस्थितंश्वेतमिवांबरम् ॥कैलासशिखरप्रख्यंनानाधातुविराजितम् ॥१५॥ प्राचीनवाहिनींचैवनदींभृशमकर्दमाम् ॥ गुहायाःपरतःपश्यत्रिकूटेजाह्नवीमिव ॥ १६ ॥ चंदनैस्तिलकैःसालैस्तमालैरतिमुक्तकैः ॥ पद्मकैःसरलैश्चैवअशोकैश्चैवशोभिताम् ॥१७॥ वानीरैस्तिमिदैश्चैवबकुलैःकेतकैरपि ॥ हिंतालैस्तिनिशैर्नीपैर्वेतसैःकृतमालकैः ॥१८॥ तीरजैःशोभिताभातिनानारूपैस्ततस्ततः ॥ वसनाभरणोपेताप्रमदेवाभ्यलंकृता ॥ १९ ॥ शतशःपक्षिसंघैश्चनानानादविनादिता ॥ एकैकमनुरक्तैश्चचक्रवाकैरलंकृता ॥ २० ॥ पुलिनैरतिरम्यैश्चहंससारससेविता ॥ प्रहसंत्येवभात्येषानानारत्नसमन्विता ॥२१॥ क्वचिन्नीलोत्पलैश्छन्नाभातिरक्तोत्पलैःक्वचित् ॥ क्वचिदाभातिशुक्लैश्चदिव्यैःकुमुदकुड्मलैः ॥२२॥ पारिप्लवशतैर्जुष्टाबर्हिक्रौंचविनादिता ॥ रमणीयानदीसौम्यमुनिसंघनिषेविता ॥२३॥ पश्यचंदनवृक्षाणांपंक्तीःसुरुचिराइव ॥ ककुभानांचदृश्यंतेमनसैवोदिताःसमम् ॥२४॥

उत्तरतःउत्तरभागे ॥ १४ ॥ श्वेतमिवांबरंश्वेतवस्त्रमिवस्थितम् श्वेतमिवापरमितिपाठेऽपरंशृंगंश्वेतमिवरूप्यमिवस्थितमित्यर्थः ॥ १५ ॥ त्रिकूटेपूर्वोषितत्रिकूटाचले जाह्नवीपदेनतत्रत्याजाह्नवीसदृशीमंदाकिन्याख्यानदी ॥ १६ ॥ अतिमुक्तःपुंड्रकःपद्मकश्चंदनभेदःसरलःपीतद्रुमः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ एकैकमनुरक्तैःपरस्परानुरागयुक्तैः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ पारिप्लवाःजलपक्षिणः ॥ २३ ॥ सुरुचिराइव इवोप्यर्थे शोभमानाश्चंदनवृक्ष

SGDF

पंक्तीरपिपश्य मनसासंकल्पेनसममेवोदिताः ककुभानांवृक्षविशेषाणांपंक्तयइतिशेषः ॥२४॥ २५॥ २६॥ नातिदूरत्वगमकंगतित्यादि मृदंगाडंबरैःमृदंगशब्दैः ॥२७॥ २८॥बहू
निदृश्यानिउत्तमवस्तूनियत्रतादर्यःकुंजाश्चयस्मिन्नितिगिरिविशेषणम् ॥२९॥बहुद्रव्येसुखसाधनबहुद्रव्यवति रतिःसुखम्॥३०॥उदयेउदयपर्वतेअभ्युदितंउदयंप्राप्तम्॥३१॥३२॥
अनुनयंअनुनयवत्॥३३॥ व्यांथगत्वाअलम् व्यथामास्वित्यर्थः॥३४॥क्रियापरोनित्यकर्मानुष्ठाता देबपरायणोदेवपूजकःव्यवसायीउद्यमी ॥३५॥ अव्यवासितःशोकेनोद्यमहीनस्त्वं

अहोसुरमणीयोयंदेशःशत्रुनिषूदन ॥ दृढंरंस्यावसौमित्रेसाध्वत्रनिवसावहे ॥ २५ ॥ इतश्चनातिदूरेसाकिष्किंधाचित्रकानना ॥ सुग्री
वस्यपुरीरम्याभविष्यतिनृपात्मज ॥ २६ ॥ गीतवादित्रनिर्घोषःश्रूयतेजयतांवर ॥ नदतांवानराणांचमृदंगाडंबरैःसह ॥ २७ ॥
लब्ध्वाभार्यांकपिवरःप्राप्यराज्यंसुहृद्वृतः ॥ ध्रुवंनंदतिसुग्रीवःसंप्राप्यमहतींश्रियम् ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वान्यवसत्तत्रराघवःसहलक्ष्मणः ॥
बहुदृश्यदरीकुंजेतास्मिन्प्रस्रवणेगिरौ ॥ २९ ॥ सुसुखेहिबहुद्रव्येतस्मिन्हिधरणीधरे ॥ वसतस्तस्यरामस्यरतिरल्पापिनाभवत् ॥
॥ ३० ॥ हृतांहिभार्यांस्मरतःप्राणेभ्योपिगरीयसीम् ॥ उदयाभ्युदितंदृष्ट्वाशशांकंसविशेषतः ॥ ३१ ॥ आविवेशनतंनिद्रानिशासुश
यनंगतम् ॥ तत्समुत्थेनशोकेनबाष्पोपहतचेतनम् ॥ ३२ ॥ तंशोचमानंकाकुत्स्थंनित्यंशोकपरायणम् ॥ तुल्यदुःखोब्रवीद्भ्रातालक्ष्मणो
नुनयंवचः ॥ ३३ ॥ अलंवीरव्यथांगत्वानत्वंशोचितुमर्हसि ॥ शोचतोह्यवसीदंतिसर्वार्थाविदितंहिते ॥ ३४ ॥ भवान्क्रियापरोलोके
भवान्देवपरायणः ॥ आस्तिकोधर्मशीलश्चव्यवसायीचराघव ॥ ३५ ॥ नह्यव्यवसितःशत्रुंराक्षसंतंविशेषतः ॥ समर्थस्त्वंरणेहंतुंविक्र
मेजिह्मकारिणम् ॥ ३६ ॥ समुन्मूलयशोकंत्वंव्यवसायंस्थिरीकुरु ॥ ततःसपरिवारंतंराक्षसंहंतुमर्हसि ॥ ३७ ॥ पृथिवीमपिकाकुत्स्थ
ससागरवनाचलाम् ॥ परिवर्तयितुंशक्तःकिंपुनस्तंहिरावणम् ॥ ३८ ॥ शरत्कालंप्रतीक्षस्वप्रावृट्कालोयमागतः ॥ ततःसराष्ट्रंसगणंरा
वणंतंवधिष्यासि ॥ ३९ ॥ अहंतुखलुतेवीर्यंप्रसुप्तंप्रतिबोधये ॥ दीप्तैराहुतिभिःकालेभस्मच्छन्नमिवानलम् ॥ ४० ॥ लक्ष्मणस्यहित
द्वाक्यंप्रतिपूज्यहितंशुभम् ॥ राघवःसुहृदंस्निग्धमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ वाच्यंयदनुरक्तेनस्निग्धेनचहितेनच ॥ सत्यविक्रमयुक्तेन
तदुक्तंलक्ष्मणत्वया ॥४२॥ एषशोकःपरित्यक्तःसर्वकार्यावसादकः ॥ विक्रमेष्वप्रतिहतंतेजःप्रोत्साहयाम्यहम् ॥४३॥ हंतुंनसमर्थःविक्रमेविक्रमस्था
नेरणे जिह्मकारिणंकुटिलम्॥ ३६ ॥अतःशोकंसमुन्मूलय व्यवसायमुद्योगम्॥ ३७॥परिवर्तनमधरोत्तरीकरणम् ॥३८॥३९॥ दीप्तैर्दीपकैर्वाक्यैरितिशेषः कालेहोमकाले ॥४०॥
॥ ४१ ॥ अनुरक्तेनानुरागयुतेन स्निग्धेनतत्कालोचितप्रियपरेण हितेनोदर्कहितैषिणा सत्यविक्रमयुक्तेनअमोघविक्रमयुक्तेन ॥ ४२ ॥ विक्रमकालेषुतेजः सहजमितिशेषः

SGDF

प्रोत्साहयामिवर्धयामि अधुनात्वाच्छन्नामिवतदितिभाव: ॥ ४३ ॥ शरत्कालंतत्प्रांतम् सुग्रीवस्यप्रसादंचित्तसौमनस्यम् नदीनांचामलोदकत्वरूपम् ॥ ४४ ॥ उपकारेणयुक्तोवी
रोऽवश्यंप्रतिकारेणप्रत्युपकारेणयुज्यते केनचित्कृतोपकारोवीरपुरुषोऽवश्यंप्रत्युपकरोत्येवेतिभाव: कुतएवंनिश्चयस्तत्राह अकृतज्ञोभूत्वायद्यप्रतिकृतोऽकृतप्रत्युपक्रियोभवतित
दासत्त्ववतामस्मादृशांमनोहंतिमैत्रींनाशयत्येवातोमित्रत्वादवश्यंसप्रत्युपकर्तेतिभाव: ॥ ४५ ॥ तदेवरामवाक्यमेवयुक्तंप्रणिधायनिश्चित्यआत्मन:शुभंदर्शनंशुभांबुद्धिंप्रदर्शयन्नु
वाच ॥ ४६ ॥ जलप्रपातंवर्षाकालम् धृत:स्थिरनिश्चय: ॥ ४७ ॥ किंतुसुग्रीवेणाद्यैवरावणंहनिष्यामीत्युक्त्वाकुतोविलंब्यतइत्येवंक्रुद्धंराममालक्ष्याह नियम्येति
शरत्तदंत: संवर्तयन्नुक्तकालंक्षपयन् ॥४८॥ हृद्यमान: ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रामा०वाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तविंश:सर्ग: ॥२७॥ ॥छ॥ ॥सतदेति ॥ १ ॥

शरत्कालंप्रतीक्षिष्येस्थितोस्मिवचनेतव ॥ सुग्रीवस्यनदीनांचप्रसादमनुपालयन् ॥ ४४ ॥ उपकारेणवीरस्तुप्रतिकारेणयुज्यते ॥ अकृ
तज्ञोप्रतिकृतोहंतिसत्त्ववतांमन: ॥ ४५ ॥ तदेवयुक्तंप्रणिधायलक्ष्मण:कृतांजलिस्तत्प्रतिपूज्यभाषितम् ॥ उवाचरामंस्वभिरामदर्शनंप्रद
र्शयन्दर्शनमात्मन:शुभम् ॥ ४६ ॥ यथोक्तमेतत्तवसर्वमीप्सितंनरेंद्रकर्तानचिरात्तुवानर: ॥ शरत्प्रतीक्ष:क्षमतामिमंभवान्जलप्रपातंरिपु
निग्रहेधृत: ॥४७॥ नियम्यकोपंपरिपाल्यतांशरत्क्षमस्वमासांश्चतुरोमयासह ॥ वसाचलेस्मिन्मृगराजसेवितेसंवर्तयन्शत्रुवधेसमर्थ: ॥
॥४८॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेसप्तविंश:सर्ग: ॥२७॥ ॥छ॥ सतदावालिनंहत्वासुग्रीवमभिषिच्यच ॥ वसन्माल्यवत:
पृष्ठेरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥१॥ अयंसकाल:संप्राप्त:समयोऽद्यजलागम: ॥ संपश्यत्वंनभोमेघै:संवृतंगिरिसंनिभै: ॥ २ ॥ नवमासधृतंगर्भंभा
स्करस्यगभस्तिभि: ॥ पीत्वारसंसमुद्राणांद्यौ:प्रसूतेरसायनम् ॥ ३ ॥ शक्यमंबरमारुह्यमेघसोपानपंक्तिभि: ॥ कुटजार्जुनमालाभिरलंकर्तुंदि
वाकर: ॥४॥ संध्यारागोत्थितैस्ताम्रैरंतेष्वपिचपांडुभि: ॥ स्निग्धैरभ्रपटच्छेदैर्बद्धव्रणमिवांबरम् ॥५॥ मंदमारुतनि:श्वासंसंध्याचंदनरंजितम्
आपांडुजलदंभातिकामातुरमिवांबरम् ॥६॥ एषाघर्मपरिक्लिष्टानववारिपरिप्लुता ॥ सीतेवशोकसंतप्तामहीबाष्पंविमुंचति ॥७॥ मेघोदरविनिर्मु
क्ता:कर्पूरदलशीतला: ॥ शक्यमंजलिभि:पातुंवाता:केतकगंधिन: ॥८॥ सविरहिप्रमाथक:सकस्तत्राह अद्यजलागम:समय:संप्रवृत्तस्तंसंपश्य नभआकाशम्
॥ २ ॥ समुद्राणांरसंजलंभास्करस्यगभस्तिभिर्द्यौ:पीत्वाकार्तिकादिनवमासधृतंगर्भंजलरूपंरसायनंलोकजीवातुभूतंप्रसूतेत्यजतिगर्भमाहात्म्यात्सामुद्रस्यक्षारस्यापिस्वादुता ॥
॥३॥ दिवाकरोऽलंकर्तुंशक्यंसुकरइत्यर्थ: ॥४॥ संध्यारागोत्थितै:उद्भिन्नसंध्यारागैरतएवताम्रैरंतेषुपर्यंतभागेषुश्वेतै:स्निग्धै:किंचिज्जलसंबंधात् अभ्रपटच्छेदैरभ्ररूपै:छिन्नपटै:ब
द्धव्रणमिवेत्युत्प्रेक्षा ॥५॥ मंदमारुतएवनि:श्वासोयस्यतम् संध्यारूपेणचंदनेनहरिचंदनेनरंजितम् आपांडुजलदम् प्रांतपांडुजलदंजलदस्थानेकामातुरस्यकपोलादि ॥ ६ ॥ घ
र्मेणरवितेजसापरिक्लिष्टासंतप्ता बाष्पमूष्माणंबाष्पंनेत्रजलंच ॥ ७ ॥ मेघै:स्वोदराद्विनिर्मुक्ताइतिमंदता कर्पूरलिप्तदलवच्छीतला: केतकगंधिनोवाता अंजलिभि:पातुमित्याद

रातिशयादुक्तिःजलवच्छ्रांतिहरत्वाच्च ॥८॥ फुल्लाःपुष्पिताअर्जुनायस्मिन् ॥ धाराःजलधाराः अत्रशैलस्यारिर्वनदाहकत्वाद्दावाग्निः ॥९ ॥ धाराःवर्षधारास्तद्रूपयज्ञोपवीतधराः मारु
तापूरितत्वेनशब्दवत्ता प्राधीताःउपक्रांताध्ययना बटवइवेत्यर्थः॥१०॥ अंतर्गतस्तनितरूपोनिर्घोषःकशाप्रहारेक्रियमाणःशब्दोयस्यतत् सवेदनमित्यस्योत्तमाश्वमितिशेषः॥११॥
॥ १२ ॥ घनैरनुलिप्ताइवातएवनष्टाअदृश्याग्रहादयोयासुताः प्रतिहताःप्रतिहतप्राचीत्वादिज्ञानाः इमादिशोमन्मथवतांमन्मथोत्सवसावधानप्रियासाहितानांहिताःसुखजनिकाः
॥१३॥ बाष्पाभिसंरुद्धान्नववारिसेकजमहीसमुद्गतोष्मणावृतान्वर्षायाआगमेनसमुत्सुकान्सहर्षान्सानुषुस्थितानित्यन्वयः॥१४॥ सहिमःसशीतःनिदाघस्यग्रीष्मस्यदोषप्रसरास्ता

एषफुल्लार्जुनःशैलःकेतकैरभिवासितः ॥ सुग्रीवइवशांतारिर्धाराभिरभिषिच्यते ॥ ९ ॥ मेघकृष्णाजिनधराधारायज्ञोपवीतिनः॥मारुतापूरि
तगुहाःप्राधीताइवपर्वताः ॥ १० ॥ कशाभिरिवहैमीभिर्विद्युद्भिरभिताडितम् ॥ अंतस्तनितनिर्घोषंसवेदनमिवांबरम् ॥११॥ नीलमेघाश्रि
ताविद्युत्स्फुरंतीप्रतिभातिमे॥स्फुरंतीरावणस्यांकेवैदेहीवतपस्विनी ॥१२॥इमास्तामन्मथवतांहिताःप्रतिहतादिशः ॥ अनुलिप्ताइवघनैर्नष्टग्र
हनिशाकराः ॥१३॥ क्वचिद्बाष्पाभिसंरुद्धान्वर्षागमसमुत्सुकान् ॥ कुटजान्पश्यसौमित्रेपुष्पितान्गिरिसानुषु ॥ ममशोकाभिभूतस्यकामसं
दीपनान्स्थितान् ॥१४॥ रजःप्रशांतंसहिमोद्यवायुर्निदाघदोषप्रसराःप्रशांताः ॥ स्थिताहियात्रावसुधाधिपानांप्रवासिनोयांतिनराःस्वदेशा
न् ॥१५॥ संप्रस्थितामानसवासलुब्धाःप्रियान्विताःसंप्रतिचक्रवाकाः ॥ अभीक्ष्णवर्षोदकविक्षतेषुयानानिमार्गेषुनसंपतंति ॥ १६ ॥ क्व
चित्प्रकाशंक्वचिदप्रकाशंनभःप्रकीर्णांबुधरंविभाति ॥ क्वचित्क्वचित्पर्वतसंनिरुद्धंरूपंयथाशांतमहार्णवस्य ॥ १७ ॥ व्यामिश्रितंसर्जकदंबपु
ष्पैर्नवंजलंपर्वतधातुताम्रम् ॥ मयूरकेकाभिरनुप्रयातंशैलापगाःशीघ्रतरंवहंति ॥ १८ ॥ रसाकुलंषट्पदसंनिकाशंप्रभुज्यतेजंबुफलंप्रकाम
म् ॥ अनेकवर्णंपवनावधूतंभूमौपतत्याम्रफलंविपक्वम् ॥ १९ ॥ विद्युत्पताकाःसबलाकमालाःशैलेंद्रकूटाकृतिसंनिकाशाः ॥ गर्जंतिमेघाः
समुदीर्णनादामत्तागजेंद्राइवसंयुगस्थाः ॥ २० ॥ वर्षोदकाप्यायितशाद्वलानिप्रवृत्तनृत्तोत्सवबर्हिणानि ॥ वनानिनिर्वृष्टबलाहकानि
पश्यापराह्णेष्वधिकंविभांति ॥ २१ ॥

पादयःस्थितास्तब्धा निवृत्तेतियावत् स्वदेशान्यांति प्रियावियुक्तैःस्थातुमशक्यत्वात् ॥१५॥ मानसंसरः अभीक्ष्णमति
शयितंयद्वर्षोदकंतेनाविक्षतेषुक्लिष्टगमनेषुमार्गेष्वितिशेषः यानानिरथादीनिनसंपतंतिनगच्छंति ॥ १६ ॥ शांतमहार्णवस्यनिस्तरंगसमुद्रस्य ॥ १७ ॥ सर्जादिपुष्पैर्मिश्रंपर्वतसंबं
धिधातुभिस्ताम्रंताम्रवर्णंमयूरशब्दैरनुप्रयातमनुसृतंजलंनद्यःशीघ्रंवहंतिसमुद्वहंते ॥ १८ ॥ रसाकुलंरसवत् षट्पदसन्निकाशंभ्रमरसदृशवर्णं प्रकामंयथेच्छंयथाभवतितथाप्र
भुज्यते जनैरितिशेषःआम्रफलस्यातिपक्वत्वात्स्वतएवभूमौपातः ॥ १९ ॥ बलाकमालयातत्पंक्त्यासहिताःकूटःशिखरंतदाकारसदृशाकाराः ॥ २० ॥ प्रवृत्तेत्यादि नृत्तोत्सव

SSDF

प्रवृत्तमयूराणि नितरांदृष्टबलाहकायेषुतानि ॥ २१ ॥ सलिलातिभारंसलिलरूपभारं भारवत्त्वाच्चविश्रम्यविश्रम्यगमनम् ॥ २२ ॥ गर्भार्थंमेघेष्वभिकामोयस्याःसा परिसंपतंतीनभसिगच्छंती अतएवसंमोदिताहर्षवती बलाकपंक्तिरित्यार्षोह्रस्वः तदुत्प्रेक्षावातेत्यादि वराश्रेष्ठापौंडरीकीश्वेतपद्मसंबंधिनीलंबारुचिरांबरस्यमालेव ॥ २३ ॥ बालैरिंद्रगोपैरंतरेमध्येमध्येचित्रितेनशाद्वलेनयुताभूमिः स्वतःशुकवर्णेनमध्येमध्येलाक्षाबिंदुयुतेनकंबलेनगात्रानुपृक्तेनगात्रसंपृक्तेनवृतानारीव॥२४॥ निद्रेति आषाढ्यांस्वापोत्सवाद्धृ

समुद्वहंतःसलिलातिभारंबलाकिनोवारिधरानदंतः ॥महत्सुशृंगेषुमहीधराणांविश्रम्यविश्रम्यपुनःप्रयांति ॥२२॥ मेघाभिकामापरिसंपतंती संमोदिताभातिबलाकपंक्तिः ॥ वातावधूतावरपौंडरीकीलंबेवमालारुचिरांबरस्य ॥२३॥ बालेंद्रगोपांतरचित्रितेनविभातिभूमिर्नवशाद्वलेन ॥ गात्रानुपृक्तेनशुकप्रभेणनारीवलाक्षोक्षितकंबलेन ॥ २४ ॥ निद्राशनैःकेशवमभ्युपैतिद्रुतंनदीसागरमभ्युपैति ॥ हृष्टाबलाकाघनमभ्युपैतिकांतासकामाप्रियमभ्युपैति ॥२५॥ जातावनांताःशिखिसुप्रनृत्ताजाताःकदंबाःसकदंबशाखाः ॥ जातावृषागोषुसमानकामाजातामहीसस्यवनाभिरामा ॥२६॥ वहंतिवर्षंतिनदंतिभांतिध्यायंतिनृत्यंतिसमाश्वसंति ॥ नद्योघनामत्तगजावनांताःप्रियाविहीनाःशिखिनःप्लवंगमाः ॥२७॥ प्रहर्षिताःकेतकिपुष्पगंधमाघ्रायमत्तावननिर्झरेषु ॥ प्रपातशब्दाकुलितागजेंद्राःसार्धंमयूरैःसमदानदंति ॥२८॥ धारानिपातैरभिहन्यमानाःकदंबशाखासुविलंबमानाः ॥ क्षणार्जितंपुष्परसावगाढंशनैर्मदंषट्चरणास्त्यजंति ॥ २९ ॥ अंगारचूर्णोत्करसंनिकाशैःफलैःसुपर्याप्तरसैःसमृद्धैः ॥ जंबूद्रुमाणांप्रविभांतिशाखानिपीयमानाइवषट्पदौघैः ॥ ३० ॥ तडित्पताकाभिरलंकृतानामुदीर्णगंभीरमहारवाणाम् ॥ विभांतिरूपाणिबलाहकानांरणोत्सुकानामिववानराणाम् ॥ ३१ ॥ मार्गानुगःशैलवनानुसारीसंप्रस्थितोमेघरवंनिशम्य ॥ युद्धाभिकामःप्रतिनादशंकीमत्तोगजेंद्रःप्रतिसंनिवृत्तः ॥ ३२ ॥ क्वचित्प्रगीताइवषट्पदौघैःक्वचित्प्रनृत्ताइवनीलकंठैः ॥ क्वचित्प्रमत्ताइववारणेंद्रैर्विभांत्यनेकाश्रयिणोवनांताः ॥ ३३ ॥ कदंबसर्जार्जुनकंदलाढ्यावनांतभूमिर्मधुवारिपूर्णा ॥ मयूरमत्ताभिरुतप्रनृत्तैरापानभूमिप्रतिमाविभाति ॥ ३४ ॥

ष्टागर्भधारणार्थम् ॥ २५ ॥ शिखिनांसुष्ठुप्रनृत्तंयेषुते सकदंबाःसकदंबपुष्पाःशाखायेषां समानकामाउभयेपिकामवंतइत्यर्थः सस्यैर्वनैश्चाभिरामा ॥ २६ ॥ वहनादिक्रियाणांनद्यादीनांचक्रमेणान्वयाद्यथासंख्यमत्रालंकारः प्लवंगमाःसमाश्वसंति सुग्रीवराज्यलाभात् ॥ २७ ॥ वननिर्झरेक्रीडयाकेतकगंधमाघ्रायप्रहर्षिताः प्रपातशब्दःप्रपतन्निर्झरशब्दः ॥२८॥ पुष्परसैस्तदास्वादैरवगाढंवृद्धंमदं क्षणेनोत्सवेनार्जितम् ॥ २९ ॥ अंगारःशांताग्निस्तच्चूर्णस्ययउत्करस्तत्समैः अनेनफलानामतिमहत्त्वंसूचितम् अत्युक्तिरत्रालंकारः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पृष्ठतोमेघरवंनिशम्यश्रुत्वाप्रतिनादशंकीशत्रुभूतगजांतरनादशंकीप्रतिनिवृत्तः ॥ ३२ ॥ अनेकाश्रयिणःअनेकभावाश्रयिणः ॥ ३३ ॥ कंदलंस्थलोत्पलं

मधुवारिमधुसदृशवारि आपानभूमिर्मद्यपानभूमिस्तस्यामपिकदंबादिपुष्पाणिमद्यपूर्णतामत्तजनशब्दस्तन्नृत्यंच ॥ ३४ ॥ विवर्णच्छदनाःजलसेकतोविवर्णपक्षाः ॥ ३५॥ षट्पदोभ्रमरस्तद्ध्वनिरूपंतंत्रीणांमधुरमभिधानंगीतंयस्मिन् प्लवंगमानांभेकानामुदीरितमेवकंठतालंसूत्रधारमुखशब्दतालोयस्मिन् मेघशब्दाएवमृदंगनादास्तैराविष्कृतंप्रकटितंसंगीतं वनेषुप्रवृत्तमिव ॥३६॥ प्रनृत्तैरारब्धनृत्तैः उन्नदंतोगायकास्तैःवृक्षाग्रनिषण्णकायास्तेसंगीतोपलक्षितनृत्यद्रष्टारः ॥ ३७॥ चिरसन्निरुद्धांचिरसंपादितां शुष्कमृत्तिकास्वितिशेषः प्लवगाभेकाः अनेकरूपाआकृतिःसंस्थानंवर्णोनीलपीतादिर्नादश्चयेषाम् ॥३८॥ कामातुरयुवतिवृत्तांतंनदीष्वारोपयति नद्यइति वारिपूरेणसमुद्वाहिताउन्नामिताश्चक्रवाकरूपस्त

मुक्तासमाभंसलिलंपतद्वैसुनिर्मलंपत्रपुटेषुलग्नम्॥ हृष्टाविवर्णच्छदनाविहंगाःसुरेंद्रदत्तंतृषिताःपिबंति ॥३५॥ षट्पादतंत्रीमधुराभिधानंप्लवंगमोदीरितकंठतालम् ॥ आविष्कृतंमेघमृदंगनादैर्वनेषुसंगीतमिवप्रवृत्तम् ॥३६॥ क्वचित्प्रनृत्तैःक्वचिदुन्नदद्भिःक्वचिच्चवृक्षाग्रनिषण्णकायैः ॥ व्यालंबबर्हाभरणैर्मयूरैर्वनेषुसंगीतमिवप्रवृत्तम् ॥३७॥ स्वनैर्घनानांप्लवगाःप्रबुद्धाविहायनिद्रांचिरसंनिरुद्धाम् ॥ अनेकरूपाकृतिवर्णनादानवांबुधाराभिहतानदंति ॥३८॥ नद्यःसमुद्वाहितचक्रवाकास्तटानिशीर्णान्यपवाहयित्वा ॥ दृप्तानवप्रावृतपूर्णभोगादृतंस्वभर्तारमुपोपयंति ॥ ३९ ॥ नीलेषुनीलानववारिपूर्णामेघेषुमेघाःप्रतिभांतिसक्ताः ॥ दवाग्निदग्धेषुदवाग्निदग्धाःशैलेषुशैलाइवबद्धमूलाः ॥ ४० ॥ प्रमत्तसन्नादितबर्हिणानिसशक्रगोपाकुलशाद्वलानि ॥ चरंतिनीपार्जुनवासितानिगजाःसुरम्याणिवनांतराणि ॥ ४१ ॥ नवांबुधाराहतकेसराणिध्रुवंपरिष्वज्यसरोरुहाणि ॥ कदंबपुष्पाणिसकेसराणिनवानिहृष्टाभ्रमराःपिबंति ॥ ४२ ॥ मत्तागजेंद्रामुदितागवेंद्रावनेषुविक्रांततरामृगेंद्राः ॥ रम्यानरेंद्रानिभृतानरेंद्राःप्रक्रीडितोवारिधरैःसुरेंद्रः ॥ ४३ ॥ मेघाःसमुद्भूतसमुद्रनादामहाजलौघैर्गगनावलंबाः ॥ नदीस्तटाकानिसरांसिवापीर्महींचकृत्स्नामपवाहयंति ॥ ४४ ॥ वर्षप्रवेगाविपुलाःपतंतिप्रवांतिवाताःसमुदीर्णवेगाः ॥ प्रनष्टकूलाःप्रवहंतिशीघ्रंनद्योजलंविप्रतिपन्नमार्गाः ॥ ४५ ॥ नरैर्नरेंद्राइवपर्वतेंद्राःसुरेंद्रनीतैःपवनोपनीतैः ॥ घनांबुकुंभैरभिषिच्यमानारूपंश्रियंस्वामिवदर्शयंति॥४६॥

नद्याभिः शीर्णानितटानिरोधकजरतीस्थानीयान्यपवाहयित्वानिरस्य नवप्रावृतपूर्णभोगादृतंनवंप्रावृतंपुष्पाद्युपहारात्पूर्णभोगायादृतंस्वीकृतं उपोपयंति प्रसमुपोदः पादपूरणेइतिद्वित्वम् ॥३९॥ नीलेषुमेघेषुसक्तानीलमेघाःप्रतिभांति दवाग्निदग्धेषुशैलेषुतादृशाःशैलायदिसक्ताभवंतितदातेइव बद्धमूलाइत्युभयान्वयि ॥४०॥प्रमत्तशब्दवन्मयूरवंति शक्रगोपइंद्रगोपः ॥४१॥४२॥ गवेंद्रावृषभाः निभृतास्त्यक्तोद्योगाः सर्वत्रजाताइतिशेषः सुरेंद्रोदेवेंद्रःप्रक्रीडितः कर्तरिनिष्ठा ॥४३॥ समुद्भूतस्तिरस्कृतःसमुद्रनादोयैः अपवाहयंतिप्रवहज्जलानिकुर्वंति ॥४४॥ वर्षप्रवेगावृष्टयः विप्रतिपन्नःप्रतिबद्धोमार्गोनृणांयाभिस्ताः ॥ ४५ ॥ रूपंनिर्मलमाकारं श्रियंविविधधातुयुक्तत्वरूपांदर्शयंतीव ॥ ४६ ॥

SSDF

घनोपगूढत्वाद्गगनस्यतारारविदर्शनाभावः वितृप्ताजामितांप्राप्ता ॥४७॥ प्रपातैर्निर्झरैः ॥ ४८ ॥ प्रपतंतीतिप्रपातानिर्झराः विकीर्यंतस्त्रुट्यंतः ॥ ४९ ॥ निर्धौतंक्षालितंशृंगाणा
मुपतलंयैस्ते ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ज्ञायतेऽनुमीयते अनुमानालंकारः ॥ ५२ ॥ वृत्तानिवृत्ता पृक्तेतिपाठेप्ययमेवार्थः प्रस्थितापिसेनापथ्येवववर्तते समीकृताः निरुद्धत्वंसाधारणधर्मः
॥ ५३ ॥ प्रौष्ठपदोभाद्रपदः ब्रह्मवेदंविवक्षतामध्येतुमिच्छतां अध्यायसमयउपाकरणकालः ॥ ५४ ॥ निवृत्तंकर्मच्छादनादिकर्मयस्यतादृशमायतनंयस्य संचिताःसंचयाः

घनोपगूढंगगनंनतारानभास्करोदर्शनमभ्युपैति ॥ नवैर्जलौघैर्धरणीवितृप्तातमोविलिप्तानदिशःप्रकाशाः ॥ ४७ ॥ महांतिकूटानिमही
धराणांधाराविधौतान्यधिकंविभांति ॥ महाप्रमाणैर्विपुलैःप्रपातैर्मुक्ताकलापैरिवलंबमानैः ॥ ४८ ॥ शैलोपलप्रस्खलमानवेगाःशैलोत्त
मानांविपुलाःप्रपाताः ॥ गुहासुसन्नादितबर्हिणासुहाराविकीर्यंतइवावभांति ॥ ४९ ॥ शीघ्रंप्रवेगाविपुलाःप्रपातानिर्धौतशृंगोपतलागि
रीणाम् ॥ मुक्ताकलापप्रतिमापतंतोमहागुहोत्संगतलैर्ध्रियंते ॥ ५० ॥ सुरतामर्दविच्छिन्नाःस्वर्गस्त्रीहारमौक्तिकाः ॥ पतंतिचातुलादिक्षु
तोयधाराःसमंततः ॥५१॥ विलीयमानैर्विहगैर्निमीलद्भिश्चपंकजैः ॥ विकसंत्याचमालत्यागतोऽस्तंज्ञायतेरविः ॥५२ ॥ वृत्तायात्रानरें
द्राणांसेनापथ्येववर्तते ॥ वैराणिचैवमार्गाश्चसलिलेनसमीकृताः ॥ ५३ ॥ मासिप्रौष्ठपदेब्रह्मब्राह्मणानांविवक्षताम् ॥ अयमध्यायसमयः
सामगानामुपस्थितः ॥ ५४ ॥ निवृत्तकर्मायतनोनूनंसंचितसंचयः ॥ आषाढीमभ्युपगतोभरतःकोशलाधिपः ॥५५॥ नूनमापूर्यमाणायाः
सरय्वावर्धतेरयः ॥ मांसमीक्ष्यसमायांतमयोध्यायाइवस्वनः ॥ ५६ ॥ इमाःस्फीतगुणावर्षाःसुग्रीवःसुखमश्नुते ॥ विजितारिःसदारश्च
राज्येमहतिचस्थितः ॥ ५७ ॥ अहंतुहृतदारश्चराज्याच्चमहतश्च्युतः ॥ नदीकूलमिवक्लिन्नमवसीदामिलक्ष्मण ॥ ५८ ॥ शोणश्चममवि
स्तीर्णोवर्षाश्चभृशदुर्गमाः ॥ रावणश्चमहाञ्छत्रुरपारःप्रतिभातिमे ॥ ५९ ॥ अयात्रांचैवदृष्ट्वेमांमार्गांश्चभृशदुर्गमान् ॥ प्रणतेचैवसुग्री
वेनमयाकिंचिदीरितम् ॥ ६० ॥ अपिचापिपरिक्लिष्टंचिराद्दारैःसमागतम् ॥ आत्मकार्यगरीयस्त्वाद्वक्तुंनेच्छामिवानरम् ॥ ६१ ॥ स्वयमे
वहिविश्रम्यज्ञात्वाकालमुपागतम् ॥ उपकारंचसुग्रीवोवेत्स्यतेनात्रसंशयः ॥ ६२ ॥

जीवनसाधनानियेनसभरतआषाढींप्राप्या
भ्युपगतःकृतयत्किंचिद्व्रतसंकल्पः ॥ ५५ ॥ मामायांतंसमीक्ष्यवनतःप्रतिनिवृत्तमितिशेषः ॥ ५६ ॥ वर्षाःप्राप्येतिशेषः ॥५७॥ नदीकूलंकर्तृ ॥५८॥ वर्षाश्चविस्तीर्णाइत्यनु
कर्षः अपारःदुष्प्रापवैरनिर्यातनपारः ॥ ५९ ॥ अयात्रांवर्षवशाद्यात्राभावं कार्योन्मुखतयासुग्रीवेप्रणतेपिमयासीतान्वेषणाद्युद्दिश्यकिंचिदपिनोक्तम् ॥ ६० ॥ अपिचतदानीं
गरीयसेआत्मकार्यायवक्तुमनुचितमित्याह अपिचेति अपिपरिक्लिष्टंअतिपरिक्लिष्टं गरीयस्त्वादल्पकालाल्पयत्नासाध्यत्वात् नेच्छामिनैषिषम् ॥६१॥ शेषंव्याख्यातम् ॥ ६२ ॥

SGDF

॥६३॥६४॥६५॥६६॥चषमानः ॥ इतिश्रीरामाभि॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰कि॰अष्टाविंशःसर्गः ॥२८॥ ॥ छ ॥ ॥ ईदृशंव्योमसमीक्ष्यहरीश्वरमुपागम्यहनूमानब्रवीदित्युत्तरे
णनवमश्लोकस्थेनान्वयः ॥ १ ॥ मंदोधर्मार्थयोःसंग्रहोयस्यतं असतांमार्गंकामप्रवृत्तिलक्षणमत्यर्थमाश्रयंतमितिशेषः एकांतगतमानसंकामभोगार्हैकांतदेशगतचित्तम् ॥२॥
निवृत्तकार्यंनिष्पन्नवालिवधरूपस्वकार्यं सिद्धार्थंप्राप्तराज्यं अभिप्रेतानीप्सितानर्थान्प्राप्तवंतम् ॥ ३ ॥ स्वांपत्नींरुमाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ उच्छिन्नराज्यसंदेहंमंत्रिसौष्ठवेननष्टरा

तस्मात्कालप्रतीक्षोऽहंस्थितोस्मिशुभलक्षण ॥ सुग्रीवस्यनदीनांचप्रसादमभिकांक्षयन् ॥६३॥ उपकारेणवीरोहिप्रतीकारेणयुज्यते ॥ अकृत
ज्ञोप्रतिकृतोहंतिसत्त्ववतांमनः ॥६४॥ अथैवमुक्तःप्रणिधायलक्ष्मणःकृताञ्जलिस्तत्प्रतिपूज्यभाषितम् ॥ उवाचरामंस्वभिरामदर्शनंप्रदर्शय
न्दर्शनमात्मनःशुभम् ॥ ६५ ॥ यदुक्तमेतत्तवसर्वमीप्सितंनरेंद्रकर्तानचिराद्धरीश्वरः ॥ शरत्प्रतीक्षःक्षमतामिदंभवान्जलप्रपातंरिपुनिग्रहेधृ
तः ॥६६॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰किष्किंधाकांडेअष्टाविंशःसर्गः ॥२८॥ ॥ छ ॥ ॥ समीक्ष्यविमलंव्योमगतविद्युद्बलाहकम् ॥ सारसा
कुलसंघुष्टंरम्यज्योत्स्नानुलेपनम् ॥१॥ समृद्धार्थंचसुग्रीवंमंदधर्मार्थसंग्रहम् ॥ अत्यर्थंचासतांमार्गमेकांतगतमानसम् ॥२॥ निवृत्तकार्यंसिद्धा
र्थंप्रमदाभिरतंसदा ॥ प्राप्तवंतमभिप्रेतान्सर्वानेवमनोरथान् ॥३॥ स्वांचपत्नीमभिप्रेतांतारांचापिसमीप्सिताम् ॥ विहरंतमहोरात्रंकृतार्थंविग
तज्वरम् ॥ ४ ॥ क्रीडंतमिवदेवेशंगंधर्वाप्सरसांगणैः ॥ मंत्रिषुन्यस्तकार्यंचमंत्रिणामनवेक्षकम् ॥ ५ ॥ उच्छिन्नराज्यसंदेहंकामवृत्तमिव
स्थितम् ॥ निश्चितार्थोऽर्थतत्त्वज्ञःकालधर्मविशेषवित् ॥६॥ प्रसाद्यवाक्यैर्विविधैर्हेतुमद्भिर्मनोरमैः ॥ वाक्यविद्वाक्यतत्त्वज्ञंहरीशंमारुतात्म
जः ॥ ७ ॥ हितंतथ्यंचपथ्यंचसामधर्मार्थनीतिमत् ॥ प्रणयप्रीतिसंयुक्तंविश्वासकृतनिश्चयम् ॥ ८ ॥ हरीश्वरमुपागम्यहनूमान्वाक्यमब्रवी
त् ॥ राज्यंप्राप्तंयशश्चैवकौलीश्रीरभिवर्धिता ॥९॥ मित्राणांसंग्रहःशेषस्तद्भवान्कर्तुमर्हति ॥ योहिमित्रेषुकालज्ञःसततंसाधुवर्तते ॥ १० ॥
तस्यराज्यंचकीर्तिश्चप्रतापश्चापिवर्धते ॥ यस्यकोशश्चदंडश्चमित्राण्यात्माचभूमिप ॥ समान्येतानिसर्वाणिसराज्यंमहदश्नुते ॥ ११ ॥

ज्यपालनसंदेहं निश्चितार्थः निश्चितसर्वशास्त्रार्थः अतएवार्थतत्त्वज्ञःकर्तव्याकर्तव्यसकलार्थतत्त्वज्ञः कालेति कालोचितंधर्मविशेषमनुष्ठेयंवेत्तितादृशः ॥६॥ वाक्यैःप्रसादप्रयोज
नैः ॥ ७ ॥ हितंतत्कालहितं पथ्यंकालांतरहितं तथ्यंसत्यं सामादिचतुष्कवदेतच्चतुष्टयंवाक्यविशेषणं प्रणयलंप्राप्तयाप्रीत्यासंयुक्तं विश्वासेस्ववचनप्रामाण्येकृतनिश्चयमी
दृशंहरीश्वरमित्यन्वयः ॥ ८ ॥ तत्रप्रसादप्रयोजनवाक्यान्याह राज्यंप्राप्तमित्यादि कौलीकुलक्रमागता ॥ ९ ॥ शेषःकर्तव्यशेषः कालज्ञःप्रत्युपकारकालज्ञः साधुवर्ततेसा
ध्वनुष्ठानवान्वर्तते ॥ १० ॥ दंड्यतेऽनेनदंडःसैन्यं आत्मासकरणग्रामः समानिस्ववशत्वेनसमत्वं समवेतानीतिपाठेमिलितानीत्यर्थः नत्वेकमपिपृथग्भूतमितिभावः ॥ ११ ॥

SGDF

निरत्ययेनिरपाये अभिनीतार्थंप्रतिज्ञातार्थं ॥१२॥ संभ्रमात्त्वरया विशेषेणकृतोत्साहोऽन्यत्रकर्मणीतिशेषः ॥ १३ ॥ कालव्यतीतेषुकरणोचितकालमतिक्रांतेषुपश्चात्तेषुवर्ततेत
त्सिद्ध्यर्थंयततेसमित्रस्यमहतोर्थान्कृत्वापिमित्रार्थेनमित्रत्वप्रयोजनकार्थेननयुज्यते उचितकालेऽकृतंकृतमप्यकृतप्रायमितिभावः ॥ १४ ॥ तत्कालातीतंभविष्यतीतिशेषः तस्मा
त्क्रियतामित्यादि ॥ १५ ॥ ननुतत्कार्यकालात्ययश्चेत्सतंज्ञापयिष्यत्येवेत्याह नचेति कालवित्कालज्ञोपिसप्राज्ञत्वात्त्वदभिप्रायमेवकेवलमनुगच्छेत्तूष्णींतिष्ठतीतिभावः
॥ १६ ॥ त्वदीयस्यस्फीतस्यमहतःकुलस्यहेतुर्वृद्धिहेतुः दीर्घबंधुःइदानींकालांतरेचबंधुः स्वयंचचाल्लक्ष्मणः ॥ १७ ॥ कृतंतवकार्यमितिशेषः आज्ञापयितुमर्हसि रामनियो
गात्पूर्वमितिशेषः॥ १८ ॥ नन्वेवमपिकालव्यतिक्रमस्तुल्योऽतआह नहीति चोदनादृतेरामप्रेरणांविनाजातोपिकालातिक्रमोनदोषायेतिभावः तत्प्रेरणयायदिकार्यकरणंतदाका

तद्भवान्वृत्तसंपन्नःस्थितःपथिनिरत्यये ॥ मित्रार्थमभिनीतार्थंयथावत्कर्तुमर्हति ॥ १२ ॥ संत्यज्यसर्वकर्माणिमित्रार्थेयोनवर्तते ॥ संभ्रमा
द्विकृतोत्साहःसोऽनर्थेनावरुध्यते ॥ १३ ॥ योहिकालव्यतीतेषुमित्रकार्येषुवर्तते ॥ सकृत्वामहतोप्यर्थान्नमित्रार्थेनयुज्यते ॥ १४ ॥ तदिदं
मित्रकार्यंनःकालातीतमरिंदम ॥ क्रियतांराघवस्यैतद्वैदेह्याःपरिमार्गणम् ॥ १५ ॥ नचकालमतीतंतेनिवेदयतिकालवित् ॥ त्वरमाणोपि
सप्राज्ञस्तवराजन्वशानुगः ॥ १६ ॥ कुलस्यहेतुःस्फीतस्यदीर्घबंधुश्चराघवः ॥ अप्रमेयप्रभावश्चस्वयंचाप्रतिमोगुणैः ॥ १७ ॥ तस्यत्वं
कुरुवैकार्यंपूर्वंतेनकृतंतव ॥ हरीश्वरकपिश्रेष्ठनाज्ञापयितुमर्हसि ॥ १८ ॥ नहितावद्भवेत्कालोव्यतीतश्चोदनादृते ॥ चोदितस्यहिकार्यस्य
भवेत्कालव्यतिक्रमः ॥१९॥ अकर्तुरपिकार्यस्यभवान्कर्ताहरीश्वर ॥ किंपुनःप्रतिकर्तुस्तेराज्येनचवधेनच ॥२०॥ शक्तिमानतिविक्रांतोवा
नरर्क्षगणेश्वर ॥ कर्तुंदाशरथेःप्रीतिमाज्ञायांकिंनुसज्जसे ॥२१॥ कामंखलुशरैःशक्तःसुरासुरमहोरगान् ॥ वशेदाशरथिःकर्तुंत्वत्प्रतिज्ञामवे
क्षते ॥२२॥ प्राणत्यागाविशंकेनकृतंतेनमहत्प्रियम् ॥ तस्यमार्गामवैदेहींपृथिव्यामपिचांबरे ॥२३॥ देवदानवगंधर्वाअसुराःसमरुद्गणाः ॥
नचयक्षाभयंतस्यकुर्युःकिमिवराक्षसाः ॥२४॥ तदेवंशक्तियुक्तस्यपूर्वंप्रतिकृतस्तथा ॥ रामस्यार्हसिपिंगेशकर्तुंसर्वात्मनाप्रियम् ॥ २५ ॥
नाधस्तादवनौनाप्सुगतिर्नोपरिचांबरे ॥ कस्यचित्सज्जतेऽस्माकंकपीश्वरतवाज्ञया ॥ २६ ॥ लव्यतिक्रमोभवेदेवेत्यर्थः ॥ १९ ॥ अकर्तुरपिअनु
पकर्तुरपिकार्यस्यकर्ता अर्हेतृच् प्रतिकर्तुरुपकर्तुः ॥ २० ॥ आज्ञायांकिंनुसज्जसेकिमर्थंतदाज्ञाप्रतीक्षयाविलंबसे ॥ २१ ॥ यद्यपिरामस्यनसहायापेक्षा तथापिसपरिवारोऽहं
सीतामन्वेषयिष्यामीतित्वत्प्रतिज्ञामवेक्षते सत्याऽसत्यावेतिपरीक्षतइत्यर्थः ॥ २२ ॥ प्राणत्यागाविशंकेनअनपकारिवालिप्राणत्याजनेतदनौचित्यशंकारहितेनमित्रकृत्यंस्वकृ
त्यमेवेतिबुद्ध्यातवप्रियंकृतं मार्गामअन्वेषयाम ॥ २३ ॥ भयमिति रणेइतिशेषः ॥२४॥ प्रतिकृतःकृतोपकारस्य पिंगेशकपिराज ॥२५॥ इदानींसुग्रीवस्याज्ञावैभवंदर्शयति
नाधस्तादिति तवाज्ञयाहृानेसति अस्माकंहरीणांमध्येयःकश्चिदपिसज्जतेविलंबतेतस्यकस्यचित्कस्यापिबलिनोदुर्बलस्यवाऽधस्तात्पातालेऽन्यत्रवागतिर्जीवनंनास्ति ॥ २६ ॥

SGDF

यदेवंतदाज्ञापय आज्ञाप्रकारंपृच्छति कःकपिःतेकिंकंनियोगंकुतोवापि सार्वविभक्तिकस्तसिः कुत्रापिस्थितोव्यवस्यतुअनुतिष्ठतु आज्ञापनीयासेनाकियत्यस्तितत्राह हरयइति
कोट्यग्रतःकोटिघटितसंख्यायान्यर्बुदस्याग्रेउपरियासंख्यासमुद्राख्यातयासंख्ययाइत्यर्थः ॥ २७ ॥ मतिंतदनुष्ठानविषयाम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ असंगेनअविलंबेन सेनाग्र्येणसे
नानाथेनसहेतिशेषः ॥३०॥ अंतपालादिगंतवर्तिसेनापतयः समानयंतुसमागच्छंतु ॥३१॥ अनंतरंआनयनानंतरंकार्यंसेनादर्शनगणनादि अनुपश्यतुसंपादयत्वितियावत्॥३२॥
त्रिपंचरात्रात्पंचदशादिनादूर्ध्वंयआगच्छेत्तस्यदंडः तेनपक्षमध्येसर्वैरागंतव्यमितिभावः कार्तिकशुक्लदावियमाज्ञेतिबोध्यम् ॥ ३३ ॥ वृद्धान्हरीन्सांगदोभवानुपयातु संमान

तदाज्ञापयकःकिंतेकुतोवापिव्यवस्यतु ॥ हरयोह्यप्रधृष्यास्तेसंतिकोटय्यग्रतोनघ ॥२७॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकालेसाधुनिरूपितम् ॥ सुग्रीवः
सत्त्वसंपन्नश्चकारमतिमुत्तमाम् ॥ २८ ॥ संदिदेशातिमतिमान्नीलंनित्यकृतोद्यमम् ॥ दिक्षुसर्वासुसर्वेषांसैन्यानामुपसंग्रहे ॥ २९ ॥ य
थासेनासमग्रामेयूथपालाश्चसर्वशः ॥ समागच्छंत्यसंगेनसेनाग्र्येणतथाकुरु ॥ ३० ॥ येत्वंतपालाःप्लवगाःशीघ्रगाव्यवसायिनः ॥ समान
यंतुतेशीघ्रंत्वरिताःशासनान्मम ॥ ३१ ॥ स्वयंचानंतरंकार्यंभवानेवानुपश्यतु ॥३२॥ त्रिपंचरात्रादूर्ध्वंयःप्राप्नुयादिहवानरः ॥ तस्यप्राणां
तिकोदंडोनात्रकार्याविचारणा ॥ ३३ ॥ हरींश्चवृद्धानुपयातुसांगदोभवान्ममाज्ञामधिकृत्यनिश्चितम् ॥ इतिव्यवस्थांहरिपुंगवेश्वरोविधाय
वेश्मप्रविवेशवीर्यवान् ॥ ३४ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेएकोनत्रिंशःसर्गः ॥२९॥ ॥ ६ ॥ ॥ गृहंप्रविष्टेसुग्रीवेविमुक्तेगगनेघ
नैः ॥ वर्षरात्रेस्थितोरामःकामशोकाभिपीडितः ॥ १ ॥ पांडुरंगगनंदृष्ट्वाविमलंचंद्रमंडलम् ॥ शारदींरजनींचैवदृष्ट्वाज्योत्स्नानुलेपनाम्
॥ २ ॥ कामवृत्तंचसुग्रीवंनष्टांचजनकात्मजाम् ॥ दृष्ट्वाकालमतीतंचमुमोहपरमातुरः ॥ ३ ॥ सतुसंज्ञामुपागम्यमुहूर्तान्मतिमान्नृपः ॥ म
नस्थामपिवैदेहींचिंतयामासराघवः ॥४॥ दृष्ट्वाचविमलंव्योमगतविद्युद्बलाहकम् ॥ सारसारवसंघुष्टंविललापार्तयागिरा ॥ ५ ॥ आसीनः
पर्वतस्याग्रेहेमधातुविभूषिते ॥ शारदंगगनंदृष्ट्वाजगाममनसाप्रियाम् ॥ ६ ॥ सारसारावसंनादैःसारसारावनादिनी ॥ याश्रमेरमतेबाला
साद्यमेरमतेकथम् ॥७॥ पुष्पितांश्चासनान्दृष्ट्वाकांचनानिवनिर्मलान् ॥ कथंसारमतेबालापश्यंतीमामपश्यती ॥८॥

नार्थमितिशेषः ॥३४॥ ढगमानः
इतिश्रीरामाभि० श्रीरामीयेरा०वा०आ०कि०एकोनत्रिंशःसर्गः ॥ २९ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ कालंसेनेयोगकालम् मुमोहव्याकुलचित्तोबभूव ॥ ३ ॥ सं
ज्ञांचित्तस्वास्थ्यम् मनस्थांमनःसन्निहितामपिचिंतयामास जीवतिनवाकथमेनांप्रत्यानेष्यामीतिचिंता ॥ ४ ॥ सारसशब्दैःसंघुष्टंशब्दवद्व्योमदृष्ट्वेतिसंबंधः ॥ ५ ॥ हेमवर्णाधा
तवोहेमधातवः ॥ ६ ॥ सारसनादसदृशनादवतीया सारसानामारावायपरस्परसमाह्वानायकृतैर्नादैर्यारमतेआश्रमे ॥७॥ कांचनानिवकांचनपुष्पानिवनिर्मलानासनवृक्षान्दृष्ट्वा

SGDF

सौंदर्यातिशयात्पुनःपुनस्तान्पश्यंतीतदाचमामपश्यंतीकथंवर्तते ॥ ८ ॥ कलेनशब्देनबुध्यतेइत्यन्वयः कलभाषिणीकोमलशब्दवती ॥ ९ ॥ निशम्यश्रुत्वा ॥ १० ॥ कानननवनयोःकांतारोपवनात्मनाभेदः ॥११॥ अपितामित्यादि शरद्गुणनिरंतरःशरद्गुणैर्निरंतरप्रवृत्तःकामःमद्वियोगसौकुमार्यातिशयाभ्यांहेतुभ्यांसुदूरंअतिशयेनपीडयेदेव ॥१२ ॥ सारंगाख्यचातकविहंगस्तृषितोयथात्रिदशेश्वराज्जलंकांक्षमाणोविलपतिस्मएवंसीताप्राप्तिंकांक्षमाणोविललाप ॥१३॥ ततस्तत्रकालेरम्येषुगिरिसानुषु चंचूर्यभ्रातृदुःखेनगर्हितंचरित्वा यङ्लुगंतादार्षोऽसमासेल्यप् पर्युपावृत्तोलक्ष्मणोऽग्रजंरामंददर्श ॥१४॥ निषादाद्विषाददर्शनात् ॥ १५ ॥ अथलक्ष्मणःकर्मयोगज्ञानयोगावेवपौरुषवृद्ध्येदुःखशांतयेचानुतिष्ठेतिस्मारयति किमार्येत्यादि हेआर्य कामस्यवशंगतेनत्वयाकिंकर्मकृतंस्यात् अपिचैवंकामवशत्वेनात्मपौरुषस्यस्वपौरुषस्याभिभवेनकिंप्रयोजनंसाधितंस्यात्तस्मात्कामवशत्वं

यापुराकलहंसानांकलेनकलभाषिणी ॥ बुध्यतेचारुसर्वांगीसाद्यमेरमतेकथम् ॥ ९ ॥ निःस्वनंचक्रवाकानांनिशम्यसहचारिणाम् ॥ पुंडरीकविशालाक्षीकथमेषाभविष्यति ॥ १० ॥ सरांसिसरितोवापीःकाननानिवनानिच ॥ तांविनामृगशावाक्षींचरन्नाद्यसुखंलभे ॥ ११ ॥ अपितांमद्वियोगाच्चसौकुमार्याच्चभामिनीम् ॥ सुदूरंपीडयेत्कामःशरद्गुणनिरंतरः ॥१२॥ एवमादिनरश्रेष्ठोविललापनृपात्मजः ॥ विहंगइवसारंगःसलिलंत्रिदशेश्वरात् ॥ १३ ॥ ततश्चंचूर्यरम्येषुफलार्थीगिरिसानुषु ॥ ददर्शपर्युपावृत्तोलक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणोऽग्रजम् ॥ १४ ॥ सचिंतयादुःसहयापरीतंविसंज्ञमेकंविजनेमनस्वी ॥ भ्रातुर्विषादात्त्वरितोतिदीनःसमीक्ष्यसौमित्रिरुवाचदीनम् ॥ १५ ॥ किमार्यकामस्यवशंगतेनकिमात्मपौरुष्यपराभवेन ॥ अयंह्रियासंह्रियतेसमाधिःकिमत्रयोगेनविवर्ततेन ॥१६॥ क्रियाभियोगंमनसःप्रसादंसमाधियोगानुगतंचकालम् ॥ सहायसामर्थ्यमदीनसत्त्वःस्वकर्महेतुंचकुरुष्वतात ॥ १७ ॥ नजानकीमानववंशनाथत्वयासनाथासुलभापरेण ॥ नचाग्निचूडांज्वलितामुपेत्यनदह्यतेवीरवरार्हकश्चित् ॥ १८ ॥ सलक्षणंलक्ष्मणमप्रधृष्यंस्वभावजंवाक्यमुवाचरामः ॥ हितंचपथ्यंचनयप्रसक्तंससामधर्मार्थसमाहितंच ॥ १९ ॥

त्यक्त्वाकर्मयोगंकुरु किंच स्नानादिकर्मयोगोत्तरकालमवसरप्राप्तोऽयंसमाधिर्ब्रह्मानुसंधानम् ह्रियाहरतीतिह्रीःशोकस्तेनकिमर्थंसंह्रियते अत्रास्यामवस्थायांयोगेनसमाधिनासर्वंदुःखमितिशेषः किंननिवर्ततेअपितुनिवर्ततएवेत्यर्थः एवमेवपांक्तःपाठइतिकतककृत् पाठांतरंत्वस्ययोजनाशक्त्याकल्पितमितिचसः ॥१६॥ उक्तमेवाविवृणोति क्रियाभियोगमिति क्रियाणांशौचस्नानादीनामभितःकार्त्स्न्येनयोगमनुष्ठानंमनसःप्रसादंचास्थाय कालंसर्वकालंसमाधियोगानुगतंतेनसंबद्धमेवकुरुष्व तथाऽदीनसत्वःअक्षीणसत्वःसन्स्वकर्महेतुंपौरुषवृद्धेःकारणंसहायसामर्थ्यंतद्घटनरूपंस्वकर्मदेवार्चनादिरूपकर्मयोगंचकुरुष्व अनेनयावत्फलंनिदिध्य.सनजातकर्मसमुच्चयउक्तः॥१७॥ त्वयासनाथानाथवतीजानकीपरेणनसुलभानसुग्रहा ज्वलितामग्निचूडामग्निशिखामुपेत्यस्पृष्ट्वाकश्चिदपिनदह्यतेइतिनापितुवह्निव्यतिरिक्तःसर्वोपिदह्यतएव अतोयानीतासातत्प्रतिकृतिरेवसातुत्वदुपासिताग्नावितिध्येयम्॥१८॥रामःअप्रधृष्यंन्यायोपेतत्वादविचाल्यंस्वभावजंतत्त्वार्थकंवाक्यमुक्तवंतंलक्षणसहितंलक्ष्मणमुवाच किमुवाच यत्त्वयाप्रत्युक्तंवाक्यंतद्धितंतत्कालसुखम् पथ्यंकालांतर

SGDF

पिसुखम् नयप्रसक्तंराजनीत्युपेतम् सामसहितधर्मार्थाभ्यांसमाहितंसंगतम् ॥१९॥तस्मात्त्वदुक्तंनिःसंशयंकार्यंत्वद्वाक्यार्थोऽनुष्ठेयएव अनुष्ठेयमाह अवेक्षितव्यंसमाधियोगेनभगवत्तत्त्वंद्रष्टव्यम् क्रियाविशेषःकर्मयोगःसोपिअनुवर्तितव्योनुष्ठेयः हेकुमार नतुकर्मज्ञानयोगौहित्वा प्रकर्षेणवृद्धिंप्राप्तस्यातएवदुरासदस्यवीर्यस्यवीर्यवतःकर्मणःफलंचफलमेवचिंत्यमपेक्षणीयम्अनेनयावत्फलंनिदिध्यासनकर्मसमुच्चयउक्तः॥२०॥ लक्ष्मणवचसातत्कालंस्वस्थस्यापिपुनर्मैथिलींस्मृत्वाखिद्यमानस्यशरदनुभववर्णनं अथेत्यादि ॥२१॥ निर्वर्तयित्वासंपाद्य अहंत्वकृतकर्मेतिव्यंग्यम्॥२२॥गच्छंतीतिगमाःपचाद्यच् शैलद्रुमपुरइतिद्वितीयाबहुवचनांतं तान्गच्छंतितथाभूत्वासलिलंविसृज्यपरिशांताः ॥२३॥ नीलोत्पलदल

निःसंशयंकार्यमवेक्षितव्यंक्रियाविशेषोप्यनुवर्तितव्यः ॥ नतुप्रवृद्धस्यदुरासदस्यकुमारवीर्यस्यफलंचचिंत्यम् ॥२०॥ अथपद्मपलाशाक्षींमैथिलीमनुचिंतयन् ॥ उवाचलक्ष्मणंरामोमुखेनपरिशुष्यता ॥ २१ ॥ तर्पयित्वासहस्राक्षःसलिलेनवसुंधराम् ॥ निर्वर्तयित्वासस्यानिकृतकर्माव्यवस्थितः ॥ २२ ॥ दीर्घगंभीरनिर्घोषाःशैलद्रुमपुरोगमाः ॥ विसृज्यसलिलंमेघाःपरिशांतानृपात्मज ॥ २३ ॥ नीलोत्पलदलश्यामाःश्यामीकृत्वादिशोदश ॥विमदाइवमातंगाःशांतवेगाःपयोधराः॥२४॥ जलगर्भामहामेघाःकुटजार्जुनगंधिनः ॥चरित्वाविरताःसौम्यवृष्टिवाताःसमुद्यताः॥२५॥घनानांवारणानांचमयूराणांचलक्ष्मण॥नादःप्रस्रवणानांचप्रशांतःसहसानघ ॥२६॥अभिवृष्टामहामेघैर्निर्मलाश्चित्रसानवः अनुलिप्ताइवाभांतिगिरयश्चंद्ररश्मिभिः ॥२७॥शाखासुसप्तच्छदपादपानांप्रभासुतारार्कनिशाकराणाम् ॥ लीलासुचैवोत्तमवारणानांश्रियंविभज्याद्यशरत्प्रवृत्ता ॥ २८ ॥ संप्रत्यनेकाश्रयचित्रशोभालक्ष्मीशरत्कालगुणोपपन्ना ॥ सूर्याग्रहस्तप्रतिबोधितेषुपद्माकरेष्वभ्यधिकंविभाति ॥ २९ ॥ सप्तच्छदानांकुसुमोपगंधीषट्पादवृंदैरनुगीयमानः ॥ मत्तद्विपानांपवनानुसारीदर्पंविनेष्यन्नधिकंविभाति ॥ ३० ॥ अभ्यागतैश्चारुविशालपक्षैःस्मरप्रियैःपद्मरजोवकीर्णैः ॥ महानदीनांपुलिनोपयातैःक्रीडंतिहंसाःसहचक्रवाकैः ॥ ३१ ॥ मदप्रगल्भेषुचवारणेषुगवांसमूहेषुचदर्पितेषु ॥ प्रसन्नतोयासुचनिम्नगासुविभातिलक्ष्मीर्बहुधाविभक्ता ॥ ३२ ॥ नभःसमीक्ष्यांबुधरैर्विमुक्तंविमुक्तबर्हाभरणावनेषु ॥ प्रियास्वरक्ताविनिवृत्तशोभागतोत्सवाध्यानपरामयूराः ॥३३॥

श्यामाइतिपयोधरविशेषणं अहंत्वशांतकामवेगइतिव्यंग्यं एवमग्रेप्यूह्यम् ॥२४॥ वृष्टिसहितवाताःसमुद्यताअपिविरताः ॥२५॥२६॥ महामेघैरभिवृष्टाअतएवनिर्मलाः ॥२७॥ श्रियंविभज्येति शाखाप्रभालीलासुत्रिधाविभागंकृत्वेत्यर्थः ॥ २८ ॥ अनेकपदार्थाश्रयाश्चित्राःशोभायस्याःसा अग्रहस्ताःप्रथमविसृतकिरणाः ॥२९॥ पवनमनुसरतितच्छीलः विनेष्यन्जलंशोषयन् शरत्कालइतिशेषः मत्तद्विपानांदर्पमधिकंकुर्वन्विभाति ॥३०॥मानससरस्तःस्वेनसहाभ्यागतैश्चक्रवाकैःसहक्रीडंति ॥३१॥ ३२ ॥ विमुक्तंत्यक्तंबर्हरूपमाभरणंयैःअरक्ताःरागरहिताः ॥ ३३ ॥

SGDF

प्रियकैरसनवृक्षैः ॥ ३४ ॥ कुसुमोद्गतानांसप्तच्छदकुसुमाघ्राणप्रवृत्तानां उद्गतानामित्येवपांक्तःपाठः उद्धतानामितिकाल्पितइतिकतककृतः मदोत्कटाअधिकमदाअतएव मदलालसाःमदशब्देनतज्जन्यःकामभोगस्तत्रेच्छावंतः॥३ ५॥शस्त्रवदुत्तेजितासिवद्विधौतोविमलोवर्णोनैल्यंयस्यतत् कल्हारशीताःकल्हाराश्चशीताश्चेत्यर्थः॥३ ६॥सूर्यातपस्यक्रामणंसंबंधः चिरेणोद्घाटितःप्रकाशितःसांद्रोरेणुर्यया अनेनशरदुत्तरार्धकालोयमितिज्ञायते ॥३ ७॥ आप्यायितेवर्धितेरूपशोभेयेषाम् पांसुसमुत्थितांगाःपांसुयुक्तांगाः ॥३ ८॥ समन्मथत्वादिविशेषणचतुष्टयंकरेण्वाःकरेणूरितिदीर्घत्वमार्षम् ॥३ ९॥ विभूषितंविभूषणम् विमनाःमयूराः मनःपर्यायोमनशब्दःअकारांतोपिद्विरूपकोशात् ॥ ४० ॥ बुद्धांबुजानिविकसित

मनोज्ञगंधैःप्रियकैरनल्पैःपुष्पाग्रभारावनताग्रशाखैः ॥ सुवर्णगौरैर्नयनाभिरामैरुद्योतितानीववनांतराणि ॥ ३४ ॥ प्रियान्वितानांनलिनीप्रियाणांवनप्रियाणांकुसुमोद्गतानाम् ॥ मदोत्कटानांमदलालसानांगजोत्तमानांगतयोऽद्यमंदाः ॥ ३५ ॥ व्यक्तंनभःशस्त्रविधौतवर्णंकृशप्रवाहानिनदीजलानि ॥ कल्हारशीताःपवनाःप्रवांतितमोविमुक्ताश्चदिशःप्रकाशाः ॥ ३६ ॥ सूर्यातपक्रामणनष्टपंकाभूमिश्चिरोद्घाटितसांद्ररेणुः ॥ अन्योन्यवैरेणसमायुतानामुद्योगकालोऽद्यनराधिपानाम् ॥ ३७ ॥ शरद्गुणाप्यायितरूपशोभाःप्रहर्षिताःपांसुसमुत्थितांगाः ॥ मदोत्कटाःसंप्रतियुद्धलुब्धावृषागवांमध्यगतानदंति ॥ ३८ ॥ समन्मथातीव्रतरानुरागाकुलान्वितामंदगतिःकरेणूः ॥ मदान्वितंसंपरिवार्ययांतंवनेषुभर्तारमनुप्रयाति ॥३९ ॥ त्यक्त्वावराण्यात्मविभूषितानिबर्हाणितीरोपगतानदीनाम् ॥ निर्भर्त्स्यमानाइवसारसौघैःप्रयांतिदीनाविमनामयूराः ॥ ४० ॥ वित्रास्यकारंडवचक्रवाकान्महारवैर्भिन्नकटागजेंद्राः ॥ सरस्सुबुद्धांबुजभूषणेषुविक्षोभ्यविक्षोभ्यजलंपिबंति ॥ ॥ ४१ ॥ व्यपेतपंकासुसवालुकासुप्रसन्नतोयासुसगोकुलासु ॥ ससारसारावविनादितासुनदीषुहंसानिपतंतिहृष्टाः ॥ ४२ ॥ नदीघनप्रस्रवणोदकानामतिप्रवृद्धानिलबर्हिणानाम् ॥ प्लवंगमानांचगतोत्सवानांध्रुवंरवाःसंप्रतिसंप्रनष्टाः ॥ ४३ ॥ अनेकवर्णाःसुविनष्टकायानवोदितेष्वंबुधरेषुनष्टाः ॥ क्षुधार्दिताघोरविषाबिलेभ्यश्चिरोषिताविप्रसरंतिसर्पाः ॥ ४४ ॥ चंचच्चंद्रकरस्पर्शहर्षोन्मीलिततारका ॥ अहोरागवतीसंध्याजहातुस्वयमंबरम् ॥ ४५ ॥

कमलानि ॥ ४१ ॥ ससारसाश्चतास्तदारावविनादिताश्चतासु ॥ ४२ ॥ अतिप्रवृद्धानिलोमहावायुः बर्हिणामयूराःप्लवंगमाभेकाः ॥ ४३ । अनेकेवर्णायेषांते नवोदितेष्वंबुधरेषुसुविनष्टकायाःसुतरांनष्टदेहयात्राः अतएवनष्टामृतप्रायाः ॥ ४४ ॥ चंचतांशोभमानानांचंद्रकिरणानांस्पर्शेनयोहर्षस्तेनोन्मीलिताईषत्प्रकाशितास्तारकानक्षत्राणिनेत्रकनीनिकाचययासा रागवतीरक्तवर्णाअनुरक्ताच अंबरमाकाशंवस्त्रंच समासोक्तिरलंकारः ॥ कांतकरस्पर्शसुखादर्धोन्मीलितनयनायास्तदनुरागवशात्स्वतोविगलितवसनायाःकामुक्यावृत्तांतस्यसंध्यायामारोपादितिबोध्यम् ॥ ४५ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

शशांकोदितेति उदितशशांकेत्यर्थः तारागणाएवोन्मीलितानिचारूणिनेत्राणियस्याःसा ॥ ४६ ॥ शालिप्रसवाव्रीहयः मालेवनभःसमाक्रामति ॥ ४७॥ सुप्तैकहंसमितिचंद्रप्र
तिबिंबवत् ॥ ४८ ॥ प्रकीर्णाहंसाएवाकुलामेखलायासाम् वाप्युत्तमानांउत्तमवापीनाम् ॥ ४९ ॥ वेणुस्वररूपेणव्यंजितेनव्यक्तेनतूर्येणवाद्यघोषेणमिश्रःप्रत्यूषकालेप्रातःकाले
अनिलेनसंप्रवृत्तस्तत्संबंधेनजातःसंमूर्च्छितोव्याप्तोगह्वराणांगिरिगह्वराणांगोवृषाणांचवनवर्तिनांशब्दोन्योन्यमापूरयतीववर्धयतीव गह्वरगोवृषशब्दाःसाजात्यात्परस्परवर्धकाइ

रात्रिःशशांकोदितसौम्यवक्त्रातारागणोन्मीलितचारुनेत्रा ॥ ज्योत्स्नांशुकप्रावरणाविभातिनारीवशुक्लांशुकसंवृतांगी ॥४६ ॥ विपक्वशालिप्रस
वानिभुक्ताप्रहर्षितासारसचारुपंक्तिः ॥ नभःसमाक्रामतिशीघ्रवेगावातावधूताग्रथितेवमाला ॥ ४७ ॥ सुप्तैकहंसंकुमुदैरुपेतंमहाह्रदस्थं
सलिलंविभाति ॥ घनैर्विमुक्तंनिशिपूर्णचंद्रंतारागणाकीर्णमिवांतरिक्षम् ॥ ४८ ॥ प्रकीर्णहंसाकुलमेखलानांप्रबुद्धपद्मोत्पलमालिनीनाम् ॥
वाप्युत्तमानामधिकाद्यलक्ष्मीर्वरांगनानामिवभूषितानाम् ॥ ४९ ॥ वेणुस्वरव्यंजिततूर्यमिश्रःप्रत्यूषकालेनिलसंप्रवृत्तः ॥ संमूर्च्छितोग
ह्वरगोवृषाणामन्योन्यमापूरयतीवशब्दः ॥ ५० ॥ नवैर्नदीनांकुसुमप्रहासैर्व्याधूयमानैर्मृदुमारुतेन ॥ धौतामलक्षौमपटप्रकाशैःकूलानिका
शैरुपशोभितानि ॥ ५१ ॥ वनप्रचंडामधुपानशौंडाःप्रियान्विताःषट्चरणाःप्रहृष्टाः ॥ वनेषुमत्ताःपवनानुयात्रांकुर्वंतिपद्मासनरेणुगौराः ॥
॥ ५२ ॥ जलंप्रसन्नंकुसुमप्रहासंक्रौंचस्वनंशालिवनंविपक्वम् ॥ मृदुश्चवायुर्विमलश्चचंद्रःशंसंतिवर्षव्यपनीतकालम् ॥ ५३ ॥ मीनोपसं
दर्शितमेखलानांनदीवधूनांगतयोद्यमंदाः ॥ कांतोपभुक्तालसगामिनीनांप्रभातकालेष्विवकामिनीनाम् ॥ ५४ ॥ सचक्रवाकानिसशैवलानि
काशैर्दुकूलैरिवसंवृतानि ॥ सपत्ररेखाणिसरोचनानिवधूमुखानीवनदीमुखानि ॥ ५५ ॥ प्रफुल्लबाणासनचित्रितेषुप्रहृष्टषट्पादनिकूजिते
षु ॥ गृहीतचापोद्यतदंडचंडःप्रचंडचापोऽद्यवनेषुकामः ॥ ५६ ॥ लोकंसुवृष्ट्यापरितोषयित्वानदीस्तटाकानिचपूरयित्वा ॥ निष्पन्नसस्यांव
सुधांचकृत्वात्यक्त्वानभस्तोयधराःप्रनष्टाः ॥ ५७ ॥ दर्शयंतिशरन्नद्यःपुलिनानिशनैःशनैः ॥ नवसंगमसव्रीडाजघनानीवयोषितः ॥ ५८ ॥

त्यर्थः गह्वरगोवृषाणामितिपाठः ॥ ५० ॥ नदीनांकूलानिमृदुमारुतेनव्याधूयमानैःकंपितैःकुसुमप्रहासैःकुसुमविकासैर्युतैःकाशैरुपशोभितानि ॥ ५१ ॥ प्रचंडाःप्रगल्भाः
शौंडामत्ताः पद्मानामसनपुष्पाणांचरेणुभिर्गौराःपीताः पवनानुयात्रांकुर्वंति गंधलोभादितिभावः ॥ ५२ ॥ कुसुमरूपःप्रहासोयस्यतम् शालिवनंशालिसमूहः वर्षस्यव्यपनीतं
व्यपनयोयस्मिंस्तंकालम् ॥ ५३ ॥ मीनाएवोपसंदर्शितामेखलायासाम् ॥ ५४ ॥ चक्रवाकशैवलकाशाःरोचनापत्ररेखादुकूलस्थानीयाः ॥ ५५ ॥ सप्तम्यंतेवनविशेषणे वने
ष्वितिशेषः गृहीतेनचापेनोद्यतेआरब्धेविरहिविषयकेदंडेचंडःप्रचंडः प्रचंडश्चापोयस्यसः इदंहेतुगर्भम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ दर्शयंतीतिपद्येसमासोक्तिःस्पष्टैवव्यंग्या ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥ ६० ॥ यात्रायात्राकालइत्यर्थः तथाविधंयात्रोपयोगिनमुद्योगंचतस्यनपश्यामीत्यनुकर्षः ॥ ६१ ॥ श्यामास्तमालाः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ चत्वारइति यद्यपिचतुर्थोमासोविद्यतएवतथापितत्रोद्योगाभावेनतस्यापिगतप्रायत्वाद्गताइत्युक्तिः ॥ ६४ ॥ कासासीतातत्राह चक्रेति याविषमंदंडकारण्याख्यंवनमुद्यानमिवज्ञात्वाचक्रवाकीभर्तारमिवमांपृष्ठतोनुगता ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ कृपायाअकरणेहेतुमुन्नयति अनाथइति दूरग्रहइतिपाठेदूरवर्तिस्त्रीविषयोग्रहोरावणोभिनिवेशोवायस्येत्यर्थः ॥ ६७ ॥

प्रसन्नसलिलाःसौम्यकुरराभिविनादिताः ॥ चक्रवाकगणाकीर्णाविभांतिसलिलाशयाः ॥ ५९ ॥ अन्योन्यबद्धवैराणांजिगीषूणांनृपात्मज ॥
उद्योगसमयःसौम्यपार्थिवानामुपस्थितः ॥ ६० ॥ इयंसाप्रथमायात्रापार्थिवानांनृपात्मज ॥ नचपश्यामिसुग्रीवमुद्योगंचतथाविधम् ॥
॥ ६१ ॥ असनाःसप्तपर्णाश्चकोविदाराश्चपुष्पिताः ॥ दृश्यंतेबंधुजीवाश्चश्यामाश्चगिरिसानुषु ॥ ६२ ॥ हंससारसचक्राह्वैःकुररैश्चसमं
ततः ॥ पुलिनान्यवकीर्णानिनदीनांपश्यलक्ष्मण ॥ ६३ ॥ चत्वारोवार्षिकामासागतावर्षशतोपमाः ॥ ममशोकाभितप्तस्यतथासीतामपश्य
तः ॥ ६४ ॥ चक्रवाकीवभर्तारंपृष्ठतोऽनुगतावनम् ॥ विषमंदंडकारण्यमुद्यानमिवचांगना ॥ ६५ ॥ प्रियाविहीनेदुःखार्तेहृतराज्येविवासि
ते ॥ कृपांनकुरुतेराजासुग्रीवोमयिलक्ष्मण ॥ ६६ ॥ अनाथोहृतराज्योऽयंरावणेनचधर्षितः ॥ दीनोदूरगृहःकामीमांचैवशरणंगतः ॥६७॥
इत्येतैःकारणैःसौम्यसुग्रीवस्यदुरात्मनः ॥ अहंवानरराजस्यपरिभूतःपरंतपः ॥ ६८ ॥ सकालंपरिसंख्यायसीतायाःपरिमार्गणे ॥ कृता
र्थःसमयंकृत्वादुर्मतिर्नावबुध्यते ॥ ६९ ॥ सकिष्किंधांप्रविश्यत्वंब्रूहिवानरपुंगवम् ॥ मूर्खंग्राम्यसुखेसक्तंसुग्रीवंवचनान्मम ॥ ७० ॥ अर्थि
नामुपपन्नानांपूर्वंचाप्युपकारिणाम् ॥ आशांसंश्रुत्ययोहंतिसलोकेपुरुषाधमः ॥ ७१ ॥ शुभंवायदिवापापंयोहिवाक्यमुदीरितम् ॥ सत्ये
नपरिगृह्णातिसवीरःपुरुषोत्तमः ॥ ७२ ॥ कृतार्थाह्यकृतार्थानांमित्राणांनभवंतिये ॥ तान्मृतानपिक्रव्यादाःकृतघ्नान्नोपभुंजते ॥ ७३ ॥ नू
नंकांचनपृष्ठस्यविकृष्टस्यमयारणे ॥ द्रष्टुमिच्छसिचापस्यरूपंविद्युद्गणोपमम् ॥ ७४ ॥ घोरंज्यातलनिर्घोषंक्रुद्धस्यममसंयुगे ॥ निर्घोष
मिववज्रस्यपुनःसंश्रोतुमिच्छसि ॥ ७५ ॥ काममेवंगतेप्यस्यपरिज्ञातपराक्रमे ॥ त्वत्सहायस्यमेवीरनचिंतास्यान्नृपात्मज ॥ ७६ ॥

वानरराजस्यवानरराजेन शेषेषष्ठी ॥ ६८ ॥ परिसंख्यायगणयित्वानबुध्यतेसमयमितिशेषः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ उपपन्नानांबलवीर्यादियुक्तानाम् आशामभिमतार्थविषयाम् संश्रुत्यप्रतिज्ञाय ॥ ७१ ॥ सत्येनामोघतया ॥ ७२ ॥ नभवंतिकार्यायेतिशेषः क्रव्यादाःश्वादयः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ संश्रोतुमिच्छसीत्युत्तरमितिसुग्रीवंब्रूहीतिसंबंधः ॥ ७५ ॥ एवंगतेइत्यस्यविवरणंपराक्रमेपरिज्ञातेइति त्वत्सहायस्यमेपराक्रमेज्ञातेप्यस्यसुग्रीवस्यचिंतावालिवन्मामपिमारयिष्यतीतिचिंताकामंनस्यादित्याश्चर्यमितिभावः ॥ ७६ ॥

SCDF

यदर्थंसीतान्वेषणार्थमयमारंभःएतत्सख्यरूपःकृतस्तद्विषयंसमयंकृतार्थोनिष्पन्नस्वप्रयोजनोनाभिजानातिनस्मरति ॥ ७७ ॥ वर्षाःवर्षोत्तरकालंसमयकालंसंकेतविषयंकालंप्र
तिज्ञाय व्यतीतान्व्यतीतप्रायान् ॥ ७८ ॥ पानंमद्यपानम् ॥ ७९ ॥ उच्यतामित्युक्तंकिंवक्तव्यमित्यतआह यद्रूपमिति ममरोषस्ययद्रूपमुचितमितिशेषः तद्ब्रूयाइदंवचश्चब्रूयाः
॥ ८० ॥ तद्वचआह नेति समयेतिष्ठसमयंमाहासीरित्यर्थः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ एवंतेनविहितेकार्येयद्यद्धितमस्माकंतस्यचतत्तद्ब्रूहि त्वराहेतुः कालव्यतिक्रमःजायतेइतिशेषः
॥ ८३ ॥ उपदेशसंक्षेपःकुरुष्वेति प्रेतगतःप्रेतत्वंप्राप्तः यमक्षयेयमगृहे मावालिनंपश्येः ममशरैश्चोदितःप्रेरितः प्रेतत्वायेतिशेषः इतिब्रूहीत्यन्वयः ॥ ८४ ॥ मानववंशवर्धनो

यदर्थमयमारंभःकृतःपरपुरंजय ॥ समयंनाभिजानातिकृतार्थःप्लवगेश्वरः ॥७७॥ वर्षाःसमयकालंतुप्रतिज्ञायहरीश्वरः ॥ व्यतीतांश्चतुरोमा
सान्विहरन्नावबुध्यते ॥७८॥ सामात्यपरिषत्क्रीडन्पानमेवोपसेवते ॥ शोकदीनेषुनास्मासुसुग्रीवःकुरुतेदयाम् ॥ ७९ ॥ उच्यतांगच्छसुग्री
वस्त्वयावीरमहाबल ॥ ममरोषस्ययद्रूपंब्रूयाश्चैनमिदंवचः ॥८०॥ नससंकुचितःपंथायेनवालीहतोगतः ॥ समयेतिष्ठसुग्रीवमावालिपथमन्व
गाः ॥८१॥ एकएवरणेवालीशरेणनिहतोमया ॥ त्वांतुसत्यादतिक्रांतंहनिष्यामिसबांधवम् ॥८२॥ यदेवंविहितेकार्येयद्धितंपुरुषर्षभ ॥ तत्त
द्ब्रूहिनरश्रेष्ठत्वराकालव्यतिक्रमः ॥८३॥ कुरुष्वसत्यंममवानरेश्वरप्रतिश्रुतंधर्ममवेक्ष्यशाश्वतम् ॥ मावालिनंप्रेतगतोयमक्षयेत्वमद्यपश्येर्मम
चोदितःशरैः ॥८४॥ सपूर्वजंतीव्रविवृद्धकोपंलालप्यमानंप्रसमीक्ष्यदीनम् ॥ चकारतीव्रांमतिमुग्रतेजाहरीश्वरेमानववंशवर्धनः ॥ ८५ ॥
इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०किष्किंधाकांडेत्रिंशःसर्गः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ सकामिनंदीनमदीनसत्त्वंशोकाभिपन्नंसमु
दीर्णकामम् ॥ नरेंद्रसूनुर्नरदेवपुत्रंरामानुजःपूर्वजमित्युवाच ॥१॥ नवानरःस्थास्यतिसाधुवृत्तेनमन्यतेकर्मफलानुषंगान् ॥ नभोक्ष्यतेवानर
राज्यलक्ष्मींतथाहिनातिक्रमतेऽस्यबुद्धिः ॥ २ ॥ मतिक्षयाद्ग्राम्यसुखेषुसक्तस्तवप्रसादात्प्रतिकारबुद्धिः ॥ हतोऽग्रजंपश्यतुवीरवालिनंनराज्य
मेवंविगुणस्यदेयम् ॥ ३ ॥ नधारयेकोपमुदीर्णवेगंनिहन्मिसुग्रीवमसत्यमद्य ॥ हरिप्रवीरैःसहवालिपुत्रोनरेंद्रपुत्र्याविचयंकरोतु ॥ ४ ॥

लक्ष्मणः ॥८५॥ मजमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा०आ०किष्किंधाकांडेत्रिंशःसर्गः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ सलक्ष्मणः ॥ १ ॥ साधुवृत्तेसाधू
नांवृत्तेस्थिरस्नेहतालक्षणे कर्मणाजनितान्फलानुषंगान्कंटकराज्यभोगसंबंधान्नमन्यते सख्यमूलानितिशेषः अतएववानरराज्यलक्ष्मींनभोक्ष्यते हियस्मात्तथातत्प्रकाराऽस्य
बुद्धिःप्रेमपरिपालनेअतिअत्यंतंनक्रमते तथाहिनातिक्रमतइतिपाठःपांक्तः ॥ २ ॥ तत्रहेतुमाह मतिक्षयादिति मतिक्षयेहेतुस्तवप्रसादाः अतस्तस्यप्रतिकारबुद्धिःप्रत्युप
कारबुद्धिर्नवर्ततइतिशेषः नदेयंदत्तंनानुपालनीयमित्यर्थः ॥ ३ ॥ नधारयेधारयितुंनशक्नोमि वालिपुत्रोंगदःविचयमन्वेषणम् सुग्रीवंहत्वातस्मैराज्यसमर्पणादितिभावः ॥ ४ ॥

SCDF

निवेदितार्थविज्ञापितसुग्रीववधप्रवृत्तिम् स्ववीक्षितंसुष्ठुअवीक्षितंसमयोचितम् ॥५॥ त्वद्विधःधर्मज्ञः पापंमित्रवधाध्यवसायरूपम् आर्येणसम्यग्विवेकेन ॥ ६ ॥ इदंमित्रघातरूपंवस्तु नग्राह्यंनानिश्चेयम् साधुवृत्तंसाधुत्वंतेनतांपूर्वकृतांप्रीतिंअनुवर्तस्व सुग्रीवेइतिशेषः पूर्ववृत्तंसंगतंचसख्यंचस्मरेतिशेषः ॥७॥ कालपर्ययेकालातिक्रमेव्यतीतंआतिक्रममेव कालोतिक्रां तइत्येववक्तुमर्हसिनापरंकिंचिदित्यर्थः ॥ ८ ॥ अग्रजेनरामेण ॥ ९ ॥ भवनंप्रतिजगाम संरब्धःनाटितकालातिक्रमजकोपः ॥ १० ॥ कालांतकोपमंकालादिवद्भयंकरम् सानु

तमात्तबाणासनमुत्पतंतंनिवेदितार्थंरणचंडकोपम् ॥ उवाचरामःपरवीरहंतास्ववीक्षितंसानुनयंचवाक्यम् ॥ ५ ॥ नहिवैत्वद्विधोलोकेपाप
मेवंसमाचरेत् ॥ कोपमार्येणयोहंतिसवीरःपुरुषोत्तमः ॥ ६ ॥ नेदमत्रत्वयाग्राह्यंसाधुवृत्तेनलक्ष्मण ॥ तांप्रीतिमनुवर्तस्वपूर्ववृत्तंचसंगत
म् ॥ ७ ॥ सामोपहितयावाचारूक्षाणिपरिवर्जयन् ॥ वक्तुमर्हसिसुग्रीवंव्यतीतंकालपर्यये ॥८ ॥ सोऽग्रजेनानुशिष्टार्थोयथावत्पुरुषर्षभः॥
प्रविवेशपुरींवीरोलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ ९ ॥ ततःशुभमतिःप्राज्ञोभ्रातुःप्रियहितेरतः ॥ लक्ष्मणःप्रतिसंरब्धोजगामभवनंकपेः ॥१०॥ शक्र
बाणासनप्रख्यंधनुःकालांतकोपमम् ॥ प्रगृह्यगिरिशृंगाभंमंदरःसानुमानिव ॥११॥ यथोक्तकारीवचनमुत्तरंचैवसोत्तरम्॥ बृहस्पतिसमो
बुद्ध्यामत्वारामानुजस्तदा ॥ १२ ॥ कामक्रोधसमुत्थेनभ्रातुःक्रोधाग्निनावृतः ॥ प्रभंजनइवाप्रीतःप्रययौलक्ष्मणस्ततः ॥ १३॥ सालताला
श्वकर्णांश्चतरसापातयन्बलात् ॥ पर्यस्यन्गिरिकूटानिद्रुमानन्यांश्चवेगितः ॥१४॥ शिलाश्चशकलीकुर्वन्पद्भ्यांगजइवाशुगः ॥ दूरमेकपदंत्य
क्त्वाययौकार्यवशाद्द्रुतम् ॥ १५ ॥ तामपश्यद्बलाकीर्णांहरिराजमहापुरीम् ॥ दुर्गामिक्ष्वाकुशार्दूलःकिष्किंधांगिरिसंकटे ॥ १६ ॥ रोषात्प्र
स्फुरमाणोष्ठःसुग्रीवंप्रतिलक्ष्मणः ॥ ददर्शवानरान्भीमान्किष्किंधायांबहिश्चरान् ॥१७॥ तंदृष्ट्वावानराःसर्वेलक्ष्मणंपुरुषर्षभम् ॥ शैलशृं
गाणिशतशःप्रवृद्धांश्चमहीरुहान् ॥ जगृहुःकुंजरप्रख्यावानराःपर्वतांतरे ॥ १८ ॥ तान्गृहीतप्रहरणान्सर्वान्दृष्ट्वातुलक्ष्मणः॥ बभूवद्विगुणं
क्रुद्धोबह्विंधनइवानलः ॥ १९ ॥ तंतेभयपरीतांगाःक्षुब्धंदृष्ट्वाप्लवंगमाः ॥ कालमृत्युयुगांताभंशतशोविद्रुतादिशः ॥ २० ॥

मान्मंदरइवजगामेत्यन्वयः ॥ ११ ॥ यथोक्तकारी रामस्येतिशेषः वचनंसुग्रीवंप्रतिस्वेनवक्तव्यम् उत्तरंतदुपरिसुग्रीवेणवक्तव्यम् सोत्तरंतदुपरिस्ववक्तव्योत्तरसहितम् मत्वाआलोच्य ॥ १२ ॥ भ्रातूरामस्ययःकामोमनोरथस्तज्जन्योयःक्रोधस्तद्विघातजन्यःक्रोधस्तत्समुत्थेनतज्जन्येनक्रोधाग्निनावृतः अतएवाप्रीतःप्रभंजनोवायुरिववेगेनप्रययौ ॥ १३ ॥ तरसा उरुवेगेन पर्यस्यन्क्षिपन् वेगितःसंजातवेगः ॥१४॥ एकपदंएकैकपदम् दूरंयथाभवतितथात्यक्त्वाकार्यवशात्द्रुतंययौ ॥१५॥ बलाकीर्णांवानरसेनाव्याप्ताम् गिरिसंकटेभूधरमध्ये वर्तमानाम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ क्रुद्धलक्ष्मणदर्शनेनभीत्याशैलशृंगादिग्रहोवानराणाम् ॥ १८ ॥ द्विगुणंक्रुद्धःमांदृष्ट्वेमेप्रणामंत्यक्त्वाप्रहरणंगृह्णंतीतिकोपद्वैगुण्यम् ॥ १९ ॥ २० ॥

SGDF

॥२१॥२२॥ ततःसचिवसंदिष्टाःसुग्रीवंबोधयित्वातदनुमत्यालक्ष्मणोऽस्माभिर्यावत्प्रवेश्यतेतावद्द्वटाल्लक्ष्मणप्रवेशंनिरुंधानास्तिष्ठतइत्येवंसचिवैर्हनूमदादिभिःसंदिष्टाहरयोनगरा
न्निर्ययुः ॥२३॥ विकृतदर्शनाभीमदर्शनाः विवृतदर्शनाःप्रकटदर्शनाः ॥२४॥ दशगुणोत्तराःशतनागबलाइत्यर्थः नागसहस्रस्यतुल्यवर्चसःनागसहस्रतेजस्तुल्यतेजसः॥२५॥दुरा
सदामपश्यदित्यन्वयः ॥२६॥ प्राकाराद्बहिर्वर्तिनीपरिखातदंतरात्तदवधेरपिबहिर्निष्क्रम्यआविष्कृतंप्रकाटितंयथातथातस्थुः ॥ २७ ॥ प्रमादंचचाद्वानरप्रतिरोधंच पूर्वजस्यरामस्या
र्थंचदृष्ट्वाविचार्य ॥ २८ ॥ दीर्घउष्णोमहानुच्छ्वासोयस्य ॥ २९ ॥ बाणस्यशल्यमेवस्फुरंतीजिह्वायस्यसः सायकासनंधनुरेवभोगोयस्य स्वतेजोरूपविषेणसंभूतोव्याप्तः ॥ ३० ॥

ततःसुग्रीवभवनंप्रविश्यहरिपुंगवाः ॥ क्रोधमागमनंचैवलक्ष्मणश्चन्यवेदयन् ॥२१॥ तारयासहितःकामीसक्तःकपिवृषस्तदा॥ नतेषांकपि
सिंहानांशुश्रावववचनंतदा ॥२२॥ ततःसचिवसंदिष्टाहरयोरोमहर्षणाः ॥ गिरिकुंजरमेघाभानगरान्निर्ययुस्तदा ॥ २३ ॥ नखदंष्ट्रायुधाः
सर्वेवीराविकृतदर्शनाः ॥ सर्वेशार्दूलदंष्ट्राश्चसर्वेविवृतदर्शनाः ॥ २४ ॥ दशनागबलाःकेचित्केचिद्दशगुणोत्तराः ॥ केचिन्नागसहस्रस्यबभू
वुस्तुल्यवर्चसः ॥२५॥ ततःस्तैःकपिभिर्व्याप्तांद्रुमहस्तैर्महाबलैः॥ अपश्यल्लक्ष्मणःक्रुद्धःकिष्किंधांतांदुरासदां ॥ २६॥ ततस्तेहरयःसर्वे
प्राकारपारिखांतरात् ॥ निष्क्रम्योदग्रसत्त्वास्तुतस्थुराविष्कृतंतदा ॥२७॥ सुग्रीवस्यप्रमादंचपूर्वजस्यार्थमात्मवान् ॥ दृष्ट्वाक्रोधवशंवीरःपु
नरेवजगामसः ॥२८॥ सदीर्घोष्णमहोच्छ्वासःकोपसंरक्तलोचनः ॥ बभूवनरशार्दूलःसधूमइवपावकः ॥२९॥ बाणशल्यस्फुरज्जिव्हःसा
यकासनभोगवान्॥ स्वतेजोविषसंभूतःपंचास्यइवपन्नगः ॥३०॥ तंदीप्तमिवकालाग्निंनागेंद्रमिवकोपितं ॥समासाद्यांगदस्त्रासाद्विषादमगम
त्परं ॥ ३१ ॥ सोंगदंरोषताम्राक्षःसंदिदेशमहायशाः ॥ सुग्रीवःकथ्यतांवत्समागमनमित्युत ॥ ३२ ॥ एषरामानुजःप्राप्तस्त्वत्सकाशम
रिंदम ॥ भ्रातुर्व्यसनसंतप्तोद्वारितिष्ठतिलक्ष्मणः ॥ ३३ ॥ तस्यवाक्यंयदिरुचिःक्रियतांसाधुवानरः ॥ इत्युक्त्वाशीघ्रमागच्छवत्सवाक्य
मरिंदम ॥ ३४ ॥ लक्ष्मणस्यवचःश्रुत्वाशोकाविष्टोंगदोब्रवीत् ॥ पितुःसमीपमागम्यसौमित्रिरयमागतः ॥ ३५ ॥ अथांगदस्तस्यसुती
व्रवाचासम्भ्रांतभावःपरदीनवक्त्रः॥ निर्गत्यपूर्वंनृपतेस्तरस्वीततोरुमायाश्चरणौववंदे ॥३६॥

विषादमगमत् एतावत्पर्यंतंरामकार्यंनचिंतितमितिविषा
दः ॥३१॥ इत्युतएवंप्रकारेणेत्यर्थः ॥३२॥ तंप्रकारंदर्शयति एषइति ॥३३॥इदमुक्तंममवाक्यंतस्मैइतिउक्तप्रकारेणउक्त्वासवानरःसुग्रीवःसाधुसाधुकारीयथाभवतितथाक्रियतां अ
नंतरंतस्यास्मासुयदिरुचिर्भवतितदातस्यवाक्यंश्रुत्वाशीघ्रमागच्छ ॥३४॥३५॥लक्ष्मणस्येतिश्लोकेनसंक्षिप्योक्तस्यार्थस्यविस्तरोऽथेति संभ्रांतभावःसंभ्रांतचित्तः परदीनवक्त्रःपरम
तिशयेनदीनंवक्त्रंयस्यसः परिदीनेतिपाठांतरं निर्गत्यलक्ष्मणसन्निहितदेशात्परावृत्येत्यर्थः पूर्वंनृपतेस्ततोरुमायाः इदमुपलक्षणंतारायाश्चरणावित्यन्वयः ॥ ३६ ॥

SGDF

तदेवविस्तारयति संगृह्येति मातुस्तारायाः ॥३७॥निद्रयाक्रांतःसंवीतोव्याप्तश्चेत्यर्थः नविबुद्धवान् तन्नतिंतद्वचनंचेत्यर्थः यतोमदनेनमोहितोमदमत्तश्चबभूवासीत्॥३८॥ततःअंगदस्यसुग्रीवसमीपगमनानंतरं वानराणांभयक्रोधादिजःशब्दसमूहःकिलकिला तंलक्ष्मणम् ॥ ३९॥ तेलक्ष्मणंदृष्ट्वामहौघनिभंतच्छब्दसदृशशब्दंवज्रादिसदृशशब्दंचसमंसहसिंहनादंचक्रुः सुग्रीवोद्बोधनायेतिशेषः ॥४०॥४१॥अथेति वानरशब्देनप्रबुद्धस्यवानरेंद्रस्यसुग्रीवस्यसमीपमंगदवचःश्रुत्वातेनांगदेनैवसहमंत्रिणौवानरेंद्रस्यसमीपमागतौ संमतौचता

संगृह्यपादौपितुरुग्रतेजाजग्राहमातुःपुनरेवपादौ ॥ पादौरुमायाश्चनिपीडयित्वानिवेदयामासततस्तदर्थम् ॥३७॥ सनिद्राक्रांतसंवीतोवानरोनविबुद्धवान् ॥ बभूवमदमत्तश्चमदनेनचमोहितः ॥ ३८ ॥ ततःकिलकिलांचक्रुर्लक्ष्मणंप्रेक्ष्यवानराः ॥ प्रसादयंतस्तंक्रुद्धंभयमोहितचेतसः ॥३९॥ तेमहौघनिभंदृष्ट्वावज्राशनिसमस्वनम् ॥ सिंहनादंसमंचक्रुर्लक्ष्मणस्यसमीपतः॥४०॥तेनशब्देनमहताप्रत्यबुध्यतवानरः॥ मदविह्वलताम्राक्षोव्याकुलःस्रग्विभूषणः ॥४१॥ अथांगदवचःश्रुत्वातेनैवचसमागतौ ॥ मंत्रिणौवानरेंद्रस्यसंमतोदारदर्शनौ ॥४२॥ यक्षश्चैवप्रभावश्चमंत्रिणावर्थधर्मयोः ॥ वक्तुमुच्चावचंप्राप्तंलक्ष्मणंतौशशंसतुः ॥ ४३ ॥ प्रसादयित्वासुग्रीवंवचनैःसार्थनिश्चितैः ॥ आसीनंपर्युपासीनौयथाशक्रंमरुत्पतिम् ॥ ४४ ॥ सत्यसंधौममहाभागौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ मनुष्यभावंसंप्राप्तौराज्यार्हौराज्यदायिनौ॥४५॥तयोरेकोधनुष्पाणिर्द्वारितिष्ठतिलक्ष्मणः॥ यस्यभीताःप्रवेपंतोनादान्मुंचंतिवानराः ॥४६॥ सएषराघवभ्रातालक्ष्मणोवाक्यसारथिः ॥व्यवसायरथःप्राप्तस्तस्यरामस्यशासनात्॥ ४७ ॥ अयंचतनयोराजंस्तारायादयितोंगदः ॥ लक्ष्मणेनसकाशंतेप्रेषितस्त्वरयानघ ॥४८॥ सोयंरोषपरीताक्षोद्वारितिष्ठतिवीर्यवान् ॥ वानरान्वानरपतेचक्षुषानिर्दहन्निव ॥४९॥ तस्यमूर्ध्नाप्रणामंत्वंसपुत्रःसहबांधवः ॥ गच्छशीघ्रंमहाराजरोषोह्यद्योपशाम्यताम् ॥५०॥ यथाहिरामोधर्मात्मातत्कुरुष्वसमाहितः ॥ राजंस्तिष्ठस्वसमयेभवसत्यप्रतिश्रवः ॥५१॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणे वा॰आ॰किष्किंधाकांडेएकत्रिंशःसर्गः ॥३१॥ ॥ छ ॥ ॥ अंगदस्यवचःश्रुत्वासुग्रीवःसचिवैःसह ॥ लक्ष्मणंकुपितंश्रुत्वामुमोचासनमात्मवान् ॥१॥

वुदारदर्शनौचसंमतोदारदर्शनौ ॥४२॥ कौतौतत्राह यक्षइत्यादि अर्थधर्मयोर्विषयेउच्चावचंस्वराज्ञेवक्तुंप्राप्तंलक्ष्मणंशशंसतुः॥४३॥ सार्थनिष्ठितैःअर्थनिश्चयसहितैर्वचनैःप्रसादयित्वाशशंसतुरित्यन्वयः ॥ ४४ ॥ राज्यार्हौत्रिलोकीराज्यार्हौ राज्यदायिनौ तवेतिशेषः मनुष्यभावंप्राप्तावित्यनेनवस्तुतोनमनुष्याविति सूचितं ॥ ४५ ॥ यस्यभीताःयस्माद्भीताः ॥ ४६ ॥ वाक्यंरामवाक्यंसारथिर्यस्य व्यवसायःकर्तव्यार्थनिश्चयःसरथोयस्य ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ धर्मात्मावदतीतिशेषः सत्यप्रतिश्रवः सत्यप्रतिज्ञः ॥५१॥ कणमानः ॥ ॥इतिश्रीरा॰श्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकत्रिंशःसर्गः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अंगदस्येति॥१॥

SGDF

गुरुलाघवंगुरुत्वलघुत्वेइत्यर्थः ॥२॥ दुर्व्याहृतंअनुचितवचनमुक्तं दुरनुष्ठितंअनुचितंकृत्यं कृतमितिशेषः ॥ ३॥ कोपकारणमुन्नयति असुहृद्भिरिति असुहृदःशत्रवः अमित्राः
अपकारिणः अंतरंछिद्रं असंभूतान्अनुत्पन्नान् श्रावितोनूनमितिशेषः ॥ ४ ॥ अत्रलक्ष्मणकोपविषये तावत्प्रथमतः यथातत्त्वात्मिकाबुद्धिर्ज्ञानंयस्मिन्निश्चयेसभावस्यकोपस्य
निश्चयस्तात्त्विककोपनिमित्तस्यनिश्चयोविज्ञेयःकर्त्तव्यः ॥ ५ ॥ त्रासोमदपराधमूलइतिशेषः कुतस्तर्हित्रासोऽतआह मित्रमिति अस्थानेऽकांडेवास्तवापराधाभावेपिरिपुकृतामि
थ्योपजापेनकुपितंसंजातकोपंमित्रंसंभ्रमंभयंजनयत्येव ॥ ६ ॥ रिपुजोपजापपरिहारेणसख्यपालनंदुष्करमित्याह सर्वथेति अल्पेपिउपजापेइतिशेषः ॥ ७ ॥ अतोनिमित्तं

सचतानब्रवीद्वाक्यंनिश्चित्यगुरुलाघवम् ॥ मंत्रज्ञान्मंत्रकुशलोमंत्रेषुपरिनिष्ठितः ॥ २ ॥ नमेदुर्व्याहृतंकिंचिन्नापिमेदुरनुष्ठितम् ॥ लक्ष्मणो
राघवभ्राताक्रुद्धःकिमितिचिंतये ॥ ३ ॥ असुहृद्भिर्ममामित्रैर्नित्यमंतरदर्शिभिः ॥ ममदोषानसंभूतान्श्रावितोराघवानुजः ॥ ४ ॥ अत्रताव
द्यथाबुद्धिःसर्वैरेवयथाविधि ॥ भावस्यनिश्चयस्तावद्विज्ञेयोनिपुणंशनैः ॥ ५ ॥ नखल्वस्तिममत्रासोलक्ष्मणान्नापिराघवात् ॥ मित्रंत्वस्था
नकुपितंजनयत्येवसंभ्रमम् ॥ ६ ॥ सर्वथासुकरंमित्रंदुष्करंप्रतिपालनम् ॥ अनित्यत्वात्तुचित्तानांप्रीतिरल्पेपिभिद्यते ॥७॥ अतोनिमित्तंत्र
स्तोहंरामेणतुमहात्मना ॥ यन्ममोपकृतंशक्यंप्रतिकर्तुंनतन्मया ॥८॥ सुग्रीवेणैवमुक्तेतुहनूमान्हरिपुंगवः ॥ उवाचस्वेनतर्केणमध्येवानरमं
त्रिणाम् ॥९॥ सर्वथानैतदाश्चर्यंयत्त्वंहरिगणेश्वर ॥ नविस्मरस्यविस्रब्धमुपकारंकृतंशुभम् ॥१०॥ राघवेणतुवीरेणभयमुत्सृज्यदूरतः ॥
त्वत्प्रियार्थंहतोवालीशक्रतुल्यपराक्रमः ॥ ११ ॥ सर्वथाप्रणयात्क्रुद्धोराघवोनात्रसंशयः ॥ भ्रातरंसंप्रहितवाँल्लक्ष्मणंलक्ष्मिवर्धनम् ॥ १२ ॥
त्वंप्रमत्तोनजानीषेकालंकालविदांवर ॥ फुल्लसप्तच्छदश्यामाप्रवृत्तातुशरच्छुभा ॥१३॥ निर्मलग्रहनक्षत्राद्यौःप्रनष्टबलाहका ॥ प्रसन्नाश्चदि
शःसर्वाःसरितश्चसरांसिच ॥१४॥ प्राप्तमुद्योगकालंतुनावैषिहरिपुंगव ॥ त्वंप्रमत्तइतिव्यक्तंलक्ष्मणोऽयमिहागतः ॥१५ ॥ आर्तस्यहृतदा
रस्यपरुषंपुरुषांतरात् ॥ वचनंमर्षणीयंतेराघवस्यमहात्मनः ॥१६॥ कृतापराधस्यहितेनान्यत्पश्याम्यहंक्षमम् ॥ अंतरेणांजलिंबद्धालक्ष्म
णस्यप्रसादनात् ॥ १७ ॥

अस्मान्निमित्तात् अथस्वदोषशंकानिवृत्तयेकृतज्ञतांमंत्रिभ्योदर्शयति रामेणत्विति ॥ ८ ॥ अथमुख्यमंत्रीहनूमान्कोपनिमित्तंनिश्चित्याह
सुग्रीवेणेति तर्कोयुक्तिः ॥ ९ ॥ अथनिश्चयंविवक्षुःस्वस्यगुणग्राहित्वरूपंमंत्रिलक्षणंप्रकटयति सर्वथेति ॥ १० ॥ उपकारमेवाह राघवेणेति भयंवालिपराक्रमजंवालिनश्छ
लेनवधकृतंलोकापवादजंवा ॥११॥ प्रणयात्क्रुद्धःनतुत्वद्रिपूपजापतइत्यर्थः ॥१२॥ प्रणयकोपस्यापिनिमित्ताभासंदर्शयति त्वमिति कालंप्रतिज्ञातंसीतान्वेषणकालं प्रवृत्ताप्र
कर्षेणवृत्तागतप्रायेतियावत् ॥१३॥१४॥ व्यक्तंज्ञात्वेतिशेषः ॥ १५ ॥ पुरुषांतरात्लक्ष्मणात्श्रुतंपरुषंवचनंतेत्वयामर्षणीयं तत्संभावनमालक्ष्यायमुपदेशः ॥ १६ ॥ १७ ॥

SGDF

नियुक्तैर्हितोपदेशोइतिशेषः भयंत्यक्त्वाब्रवीमिराजानमपि कार्यवशात्परस्मैअंजलिंकुर्वितिवचोऽवधृतंनिश्चितंवदामि ॥ १८ ॥ १९ ॥ यःपुनःप्रसाद्योभवेत्सकोपयितुंनक्षमो
नयुक्तः ॥ २० ॥ २१ ॥ अपोहितुंउपेक्षितुम् सराघवस्यसलक्ष्मणस्यास्यरामस्यमानुषंमनुष्यमतिक्रांतंबलंतेमनोज्ञास्यतिजानात्येव वालिवधादिनेतिभावः ॥ २२ ॥ स्वरमानः
इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मिकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्वात्रिंशःसर्गः ॥ ३२ ॥ ॥छ॥ ॥अथएवंहनुमद्वचनानंतरं प्रतिसमादिष्टःअंगदात्प्रति

नियुक्तैर्मंत्रिभिर्वाच्योह्यवश्यंपार्थिवोहितम् ॥ इतएवभयंत्यक्त्वाब्रवीम्यवधृतंवचः ॥ १८ ॥ अभिक्रुद्धःसमर्थोहिचापमुद्यम्यराघवः ॥ स
देवासुरगंधर्वंवशेस्थापयितुंजगत् ॥ १९ ॥ नसक्षमःकोपयितुंयःप्रसाद्यःपुनर्भवेत् ॥ पूर्वोपकारंस्मरताकृतज्ञेनविशेषतः ॥ २० ॥ तस्य
मूर्ध्नाप्रणम्यत्वंसपुत्रःससुहृज्जनः ॥ राजंस्तिष्ठस्वसमयेभर्तुर्भार्येवतद्वशे ॥२१॥ नरामरामानुजशासनंत्वयाकपींद्रयुक्तंमनसाप्यपोहितुम् ॥
मनोहितेज्ञास्यतिमानुषंबलंसराघवस्यास्यसुरेंद्रवर्चसः ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेद्वात्रिंशःसर्गः ॥ ३२ ॥छ॥
अथप्रतिसमादिष्टोलक्ष्मणःपरवीरहा ॥ प्रविवेशगुहांरम्यांकिष्किंधांरामशासनात् ॥ १ ॥ द्वारस्थाहरयस्तत्रमहाकायामहाबलाः ॥ ब
भूवुर्लक्ष्मणंदृष्ट्वासर्वेप्रांजलयःस्थिताः ॥ २ ॥ निःश्वसंतंतुतंदृष्ट्वाक्रुद्धंदशरथात्मजम् ॥ बभूवुर्हरयस्त्रस्तानचैनंपर्यवारयन् ॥ ३ ॥ स
तांरत्नमयींदिव्यांश्रीमान्पुष्पितकाननाम् ॥ रम्यांरत्नसमाकीर्णांददर्शमहतींगुहाम् ॥ ४ ॥ हर्म्यप्रासादसंबाधांनानारत्नोपशोभिताम् ॥
सर्वकामफलैर्वृक्षैःपुष्पितैरुपशोभिताम् ॥ ५ ॥ देवगंधर्वपुत्रैश्चवानरैःकामरूपिभिः ॥ दिव्यमाल्यांबरधरैःशोभितांप्रियदर्शनैः ॥ ६ ॥
चंदनागुरुपद्मानांगंधैःसुरभिगंधिताम् ॥ मैरेयाणांमधूनांचसंमोदितमहापथाम् ॥ ७ ॥ विंध्यमेरुगिरिप्रख्यैःप्रासादैर्नैकभूमिभिः ॥ दद
र्शगिरिनद्यश्चविमलास्तत्रराघवः ॥ ८ ॥ अंगदस्यगृहंरम्यंमैंदस्यद्विविदस्यच ॥ गवयस्यगवाक्षस्यगजस्यशरभस्यच ॥९॥ विद्युन्माले
श्चसंपातेःसूर्याक्षस्यहनूमतः ॥ वीरबाहोःसुबाहोश्चनलस्यचमहात्मनः ॥ १० ॥ कुमुदस्यसुषेणस्यतारजांबवतोस्तथा ॥ दधिवक्रस्यनी
लस्यसुपाटलसुनेत्रयोः ॥११॥ एतेषांकपिमुख्यानांराजमार्गेमहात्मनाम् ॥ ददर्शगृहमुख्यानिमहासाराणिलक्ष्मणः ॥ १२ ॥ पांडुराभ्र
प्रकाशानिगंधमाल्ययुतानिच ॥ प्रभूतधनधान्यानिस्त्रीरत्नैःशोभितानिच ॥ १३ ॥ संदेशंप्राप्तः ॥ १ ॥ स्थिताहरयःप्रांजलयोबभूवुरित्यन्वयः

॥ २ ॥ पर्यवारयन् भयेनलक्ष्मणंपरिवार्यगंतुंनाशक्नुवन्नित्यर्थः ॥ ३ ॥ पुष्पितानिकाननानियस्यांसातां रत्नसमाकीर्णांअनेकोत्तमवस्त्वाक्रांतां ॥ ४ ॥ तस्यैवप्रपंचः हर्म्येति
सर्वकामफलैःसर्वदापेक्षितफलयुक्तैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ पद्मंपद्मकाख्यंगंधद्रव्यं सुरभिगंधितांसुगंधितां मधूनांचसंघैरितिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

SGDF

पांडुरेणशैलेनपरिक्षिप्तंस्फटिकाशिलामयवप्रेणवेष्टितम् ॥१४॥१५॥ महेंद्रदत्तैर्वृक्षैःकल्पवृक्षैः ॥१६॥१७॥१८॥ सप्तकक्ष्याइत्यस्यातिक्रम्येतिशेषः ॥१९॥२०॥ तंत्रीगीतेनवी
णावाद्यघोषेणसहितंमधुरस्वनंमुरजादेःशुश्राव ॥ २१॥२२॥ अभिजनसंपन्नाआभिजात्ययुक्ताः वरमाल्यकृतव्यग्राःवरमाल्यानामुत्तमस्रजांकृतंकरणंतत्रव्यग्राः ॥२३॥ अव्यग्रा
न्परिचर्यात्वरारहितान् अनुदात्तपरिच्छदान्प्रशस्तालंकाररहितान् ॥२४॥लज्जितोऽभवत् अयोध्यातोप्यधिकसौभाग्यदर्शनाल्लज्जा परस्त्रीदर्शनकृतालज्जेत्यन्ये॥२५॥रोषवेगेनप्र

पांडुरेणतुशैलेनपरिक्षिप्तंदुरासदम् ॥ वानरेंद्रगृहंरम्यंमहेंद्रसदनोपमम् ॥ १४ ॥ शुक्लैःप्रासादशिखरैःकैलासशिखरोपमैः ॥ सर्वकाम
फलैर्वृक्षैःपुष्पितैरुपशोभितम् ॥ १५ ॥ महेंद्रदत्तैःश्रीमद्भिर्नीलजीमूतसन्निभैः ॥ दिव्यपुष्पफलैर्वृक्षैःशीतच्छायैर्मनोरमैः ॥ १६ ॥ हरि
भिःसंवृतद्वारंबलिभिःशस्त्रपाणिभिः ॥ दिव्यमाल्यावृतंशुभ्रंतप्तकांचनतोरणम् ॥ १७ ॥ सुग्रीवस्यगृहंरम्यंप्रविवेशमहाबलः ॥ अवार्य
माणःसौमित्रिर्महाभ्रमिवभास्करः ॥ १८ ॥ ससप्तकक्ष्याधर्मात्मायानासनसमावृताः ॥ ददर्शसुमहद्गुप्तंददर्शांतःपुरंमहत् ॥ १९ ॥ है
मराजतपर्यंकैर्बहुभिश्चवरासनैः ॥ महार्हास्तरणोपेतैस्तत्रतत्रसमावृतम् ॥ २० ॥ प्रविशन्नेवसततंशुश्रावमधुरस्वनम् ॥ तंत्रीगीतसमा
कीर्णंसमतालपदाक्षरम् ॥२१॥ बह्वीश्चविविधाकारारूपयौवनगर्विताः॥ स्त्रियःसुग्रीवभवनेददर्शसमहाबलः ॥२२॥ दृष्ट्वाभिजनसंपन्नास्तत्र
माल्यकृतस्रजः ॥ वरमाल्यकृतव्यग्राभूषणोत्तमभूषिताः ॥२३॥ नातृप्तान्नातिचव्यग्रान्नानुदात्तपरिच्छदान् ॥ सुग्रीवानुचरांश्चापिलक्षयामास
लक्ष्मणः ॥२४॥ कूजितंनूपुराणांचकांचीनांनिःस्वनंतथा ॥ सनिशम्यततःश्रीमान्सौमित्रिर्लज्जितोऽभवत्॥२५॥रोषवेगप्रकुपितःश्रुत्वाचाभर
णस्वनम् ॥ चकारज्यास्वनंवीरोदिशःशब्देनपूरयन् ॥२६॥ चारित्रेणमहाबाहुरपकृष्टःसलक्ष्मणः ॥ तस्थावेकांतमाश्रित्यरामकोपसमन्वितः
॥२७॥ तेनचापस्वनेनाथसुग्रीवःप्लवगाधिपः ॥ विज्ञायागमनंत्रस्तःसचचालवरासनात्॥२८॥ अंगदेनयथामह्यंपुरस्तात्प्रतिवेदितम् ॥ सुव्य
क्तमेषसंप्राप्तःसौमित्रिर्भ्रातृवत्सलः ॥२९॥ अंगदेनसमाख्यातोज्यास्वनेनचवानरः ॥ बुबुधेलक्ष्मणंप्राप्तंमुखंचास्योपशुष्यत ॥ ३० ॥ ततस्ता
रांहरिश्रेष्ठःसुग्रीवःप्रियदर्शनाम् ॥ उवाचहितमव्यग्रस्त्रासससंभ्रांतमानसः ॥३१॥ किंनुरुट्कारणंसुभ्रुप्रकृत्यामृदुमानसः॥सरोषइवसंप्राप्तोये
नायंराघवानुजः ॥३२॥

कुपितः इदानीमपिकामभोगंत्यजतीतिकोपवृद्धिः रोषवेगप्रचलितइतिपाठांतरम् अर्थस्तुल्यः आभरणस्वनंश्रुत्वास्त्रीणांततोनिवृत्तयेज्यास्वनं
चकार ॥ २६ ॥ तदेवाह चारित्रेणेति चारित्रेणस्त्रीगोष्ठ्यांप्रवेष्टुंनोचितमित्याचारपर्यालोचनयाअपकृष्टोनिवर्तितांतःपुरप्रवेशःसन्नेकांतमाश्रित्यरामकोपसमन्वितःरामकार्या
प्रवृत्तिदर्शनजकोपेनसमन्वितस्तस्थौ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ समाख्यातःबोधितलक्ष्मणागमनः उपशुष्यतउपाशुष्यत ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सरोषइवसरोषएव ॥ ३२ ॥

रोषस्थानंरोषकारणम् ममापराधमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ अस्माभिःकृतंयत्किंचिदित्यन्वयः ॥ ३४ ॥ निर्निमित्तकोपासंभवान्निमित्तंचानिर्णीयस्वस्यसमीपगमनमनुचितमितिपक्षां
तरंगृह्णाति अथवेति स्वयमेवमांविहायेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ विशुद्धात्मागतक्रोधचित्तः ॥ ३६ ॥ उपक्रांतंउपक्रांतक्षमापनम् ॥३७॥ प्रस्खलंतीमदालसतयापदेपदेस्खलंती म
दविह्वलाक्षीभोगार्थंकृतमधुपानमदेनालसचकितनेत्रा प्रलंबेकांचीगुणहेमसूत्रेयस्याः कांचीगुणोरशना नमितांगयष्टिः स्तनभारेणेतिशेषः ॥३८॥ हरीशपत्नींसुग्रीवपत्नींताराम्

किंपश्यसिकुमारस्यरोषस्थानमनिंदिते ॥ नखल्वकारणेकोपमाहरेन्नरपुंगवः ॥३३॥ यद्यस्यकृतमस्माभिर्बुध्यसेकिंचिदप्रियम् ॥ तद्बुद्ध्यासं
प्रधार्याशुक्षिप्रमेवाभिधीयताम् ॥३४॥ अथवास्वयमेवैनंद्रष्टुमर्हसिभामिनि ॥ वचनैःसांत्वयुक्तैश्चप्रसादयितुमर्हसि ॥ ३५ ॥ त्वद्दर्शनेविशुद्धा
त्मानस्मकोपंकरिष्यति ॥ नहिस्त्रीषुमहात्मानःक्वचित्कुर्वंतिदारुणम् ॥३६॥ त्वयासांत्वैरुपक्रांतंप्रसन्नेंद्रियमानसम् ॥ ततःकमलपत्राक्षंद्रक्ष्या
म्यहमरिंदमम् ॥३७॥ साप्रस्खलंतीमदविह्वलाक्षीप्रलंबकांचीगुणहेमसूत्रा ॥ सलक्षणालक्ष्मणसन्निधानंजगामतारानमितांगयष्टिः ॥३८॥
सतांसमीक्ष्यैवहरीशपत्नीतस्थावुदासीनतयामहात्मा ॥ अवाङ्मुखोभून्मनुजेंद्रपुत्रःस्त्रीसन्निकर्षाद्विनिवृत्तकोपः ॥ ३९ ॥ सापानयोगाच्चनि
वृत्तलज्जादृष्टिप्रसादाच्चनरेंद्रसूनोः ॥ उवाचताराप्रणयप्रगल्भंवाक्यंमहार्थंपरिसांत्वरूपम् ॥४०॥ किंकोपमूलंमनुजेंद्रपुत्रकस्तेनसंतिष्ठतिवा
ङ्निदेशे ॥ कःशुष्कवृक्षंवनमापतंतंदवाग्निमासीदतिनिर्विशंकः ॥ ४१ ॥ सतस्यावचनंश्रुत्वासांत्वपूर्वमशंकितः ॥ भूयःप्रणयदृष्टार्थंलक्ष्मणोवा
क्यमब्रवीत् ॥४२॥ किमयंकामवृत्तस्तेलुप्तधर्मार्थसंग्रहः ॥ भर्ताभर्तृहितेयुक्तेनचैवमवबुध्यसे ॥४३॥ नचिंतयतिराज्यार्थंसोऽस्मान्शोकपरा
यणान् ॥ सामान्यपरिषत्तारेकाममेवोपसेवते ॥ ४४ ॥ समासांश्चतुरःकृत्वाप्रमाणंप्लवगेश्वरः ॥ व्यतीतांस्तान्मदोदग्रोविहरन्नावबुध्यते
॥ ४५ ॥ नहिधर्मार्थसिद्ध्यर्थंपानमेवप्रशस्यते ॥ पानादर्थश्चकामश्चधर्मश्चपरिहीयते ॥ ४६ ॥ धर्मलोपोमहांस्तावत्कृतेह्यप्रतिकुर्वतः ॥ अर्थ
लोपश्चमित्रस्यनाशेगुणवतोमहान् ॥ ४७ ॥ मित्रंह्यर्थगुणश्रेष्ठंसत्यधर्मपरायणम् ॥ तद्द्वयंतुपरित्यक्तंनतुधर्मेव्यवस्थितम् ॥ ४८ ॥

॥ ३९॥ प्रणयप्रगल्भंमैत्रीसमर्थनसमर्थम् परिसांत्वरूपंपारितःसांत्वरूपम् पतिसांत्वेतिपाठःसुगमः ॥४०॥ वाङ्निदेशेअनुशिष्टकार्यानुष्ठाने आपतंतंदग्ध्वातिष्ठंतम् ॥ ४१ ॥
भूयोऽधिकंप्रणयप्रकाशपूर्वंदृष्टोऽर्थोयस्मिंस्तत् ॥४२॥ अयंतेभर्तालुप्तधर्मार्थसंग्रहोवर्तते अर्थोत्रमित्ररूपः एनांकिंनबुध्यसे ॥ ४३ ॥ लुप्तधर्मादित्वमेवाह नेति राज्यार्थराज्यस्थै
यार्थंसामान्यापरिषद्यस्यतादृशोभूत्वेतिशेषः ॥४४॥ विहरंस्त्वयाक्रीडन् ॥४५॥ ४६ ॥ पानादर्थादिनाशमुपपादयति धर्मेति महान्धर्मलोपःप्रतिज्ञाहानिरूपः कृतेउपकारेऽ
प्रतिकुर्वतःप्रत्युपकारमकुर्वतः तावत्प्रथमम् ततोगुणवतोमित्रस्यमैत्रीनाशेमहानर्थलोपोभवति ॥ ४७ ॥ अर्थगुणश्रेष्ठंमित्रार्थसाधनलक्षणश्रेष्ठगुणवत्सत्यधर्मपरायणं

SGDF

एतद्गुणद्वयवन्मित्रंहिप्रसिद्धंतद्द्वयंगुणद्वयमपितवभर्त्रापरित्यक्तंनतुधर्मेमैत्रीपालनरूपेधर्मेव्यवस्थितम् ॥ ४८ ॥ तत्तस्मादेवंसतिप्रस्तुतेकार्येप्रस्तुतकार्यसिद्धिनिमित्तंइतउत्तरंयद
स्माभिःकार्यंतत्कार्यंउदाहर्तुमर्हसि ॥४९॥ धर्मार्थसमाधियुक्तंतत्संबंधयुक्तंअगतार्थेभ्रष्टप्रयोजनेमनुजेंद्रकार्येतद्विषयेविश्वासयुक्तंयथातथाभूयःपुनरुवाच ॥ ५० ॥ नकोपकालः
अर्थस्यानीतत्वादितिभावः प्रमादंअज्ञातभूतमपराधम् ॥५१॥ तस्यसोढव्यतांसमर्थयति कोपंकथंनामेति अपकृष्टसत्वेहीनेसत्वावरुद्धःसहजसत्वगुणावरुद्धाविपरीतव्यापारः सत्वा
विरुद्धइतिपाठेसहजगुणाविरुद्धव्यापारः अतएवतपसःप्रसूतिः ॥५२ ॥जानामिकोपमिति हरिवीरबंधोरामस्यकोपंकोपनिमित्तंकार्यस्यकालसंगंविलंबंचजानामि त्वयियदायत्तं
नःकार्यंराज्यदानलक्षणंत्वयाकृतंतदपिजानामि यदत्रविषयेकार्यंप्रतिकर्तव्यरूपंतदपिजानामि ॥५३॥ तवकोपस्यायुक्तत्वेहेतुमपिजानामीत्याह तच्चापीति शरीरजस्यकामस्यतथा

तदेवंप्रस्तुतेकार्येकार्यमस्माभिरुत्तरम् ॥ तत्कार्यंकार्यतत्त्वज्ञत्वमुदाहर्तुमर्हसि ॥४९॥ सातस्यधर्मार्थसमाधियुक्तंनिशम्यवाक्यंमधुरस्वभा
वम् ॥ तारागतार्थेमनुजेंद्रकार्येविश्वासयुक्तंतमुवाचभूयः ॥५०॥ नकोपकालःक्षितिपालपुत्रनचापिकोपःस्वजनेविधेयः ॥ त्वदर्थकामस्यज
नस्यतस्यप्रमादमप्यर्हसिवीरसोढुम् ॥५१॥ कोपंकथंनामगुणप्रकृष्टःकुमारकुर्यादपकृष्टसत्वे ॥ कस्त्वद्विधःकोपवशंहिगच्छेत्सत्वावरुद्धस्तप
सःप्रसूतिः ॥ ५२ ॥ जानामिकोपंहरिवीरबंधोर्जानामिकार्यस्यचकालसंगम् ॥ जानामिकार्यंत्वयियत्कृतंनस्तच्चापिजानामियदत्रकार्यम् ॥
॥५३॥तच्चापिजानामितथाविषह्यंबलंनरश्रेष्ठशरीरजस्य ॥ जानामियस्मिंश्चजनेऽवबद्धंकामेनसुग्रीवमसक्तमद्य ॥५४॥ नकामतंत्रेतवबुद्धि
रस्तित्वंवैयथामन्युवशंप्रपन्नः ॥ नदेशकालौहियथार्थधर्माववेक्षतेकामरतिर्मनुष्यः ॥ ५५ ॥ तंकामवृत्तंममसन्निकृष्टंकामाभियोगाच्चविमु
क्तलज्जम् ॥ क्षमस्वतावत्परवीरहंतस्त्वद्भ्रातरंवानरवंशनाथम् ॥ ५६ ॥ महर्षयोधर्मतपोभिरामाःकामानुकामाःप्रतिबद्धमोहाः ॥ अयंप्रकृ
त्याचपलःकपिस्तुकथंनसज्जेतसुखेषुराजा ॥ ५७ ॥ इत्येवमुक्त्वावचनंमहार्थंसावानरीलक्ष्मणमप्रमेयम् ॥ पुनःसखेदंमदविह्वलाक्षीभर्तु
र्हितंवाक्यमिदंबभाषे ॥ ५८ ॥ उद्योगस्तुचिराज्ञप्तःसुग्रीवेणनरोत्तम ॥ कामस्यापिविधेयेनतवार्थप्रतिसाधने ॥ ५९ ॥

ऽविषह्यंबलंतच्चापिजानामि एवंसुग्रीवंयस्मिन्जनेस्त्रीजनेकामेनावबद्धंसंभावयसितंचजानामि तथाद्यान्यत्रकृत्येऽसक्तंअव्यापारंचजानामि॥५४॥नन्वेवंसतिममकोपस्यायुक्तता
कथमतआह नेति यथात्वंवैनिश्चयेनमन्युवशंप्रपन्नोदृश्यसेतथाजानामि कामतंत्रेकामस्वभावपरिज्ञानेतवबुद्धिर्नास्ति चिरकालंस्त्रीसंगाभावादितिभावः तमेवकामस्वभावमाह
नेति हिप्रसिद्धं यथादेशकालौभोगायोग्यौनजानातितथार्थधर्मावपिनावेक्षते मनुष्यइति मनुष्योपिनजानातिकिमुततिर्यग्जंतुरितिभावः ॥५५॥ ममसन्निकृष्टंस्वभार्यायाममस
मीपेकामवशाद्वर्तमानम् कामाभियोगःकामावेशः क्षमस्वेति परवशप्रवृत्तापराधत्वात्स्वभ्रातृत्वाच्चक्षमैवात्रयोग्यानतुकोपइत्याशयः ॥ ५६ ॥ कामवशत्वंनास्यैवेत्याह मह
र्षयइति कामेकामभोगेअनुकामोभिलाषोयेषांते अतएवस्त्रीषुप्रतिबद्धमोहाः कपिस्तत्रापिराजा॥५७॥भर्तुर्हितमुद्दिश्येतिशेषः॥५८॥चिराज्ञप्तस्त्वदागमनात्पूर्वमेवेतिशेषः॥५९॥

SGDF
Foundation

कामविधेयस्योद्योगाज्ञापिनविश्वसनीयेत्यतआह आगताइति कोटीःशतेत्यस्यबहुत्वेतात्पर्यम् ॥ ६० ॥ चारित्रंरक्षितंझाटित्यंतःपुरागमनेन अच्छलंछलमधर्मःसनेत्यर्थःमित्र
भावेननतुविकारेण ॥ ६१ ॥त्वरयारामाज्ञाकरणत्वरया ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ प्रमदाभिःसमंददर्शेत्यन्वयःततः संरब्धतररक्ताक्षोबभूवेत्यन्वयः॥ ६५ ॥परिरभ्यावस्थितएवसन्ददर्शेत्यन्व
यः ॥ ६६ ॥ चषमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेत्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ तमिति अप्रतिहतं केना

आगताहिमहावीर्याहरयःकामरूपिणः ॥ कोटीशतसहस्राणिनानानगनिवासिनः ॥ ६० ॥ तदागच्छमहाबाहोचारित्रंरक्षितंत्वया ॥ अ
च्छलंमित्रभावेनसतांदारावलोकनम् ॥ ६१ ॥ तारयाचाप्यनुज्ञातस्त्वरयावापिचोदितः ॥ प्रविवेशमहाबाहुरभ्यंतरमरिंदमः ॥ ६२ ॥
ततःसुग्रीवमासीनंकांचनेपरमासने ॥ महार्हास्तरणोपेतेददर्शादित्यसन्निभम् ॥ ६३ ॥ दिव्याभरणचित्रांगंदिव्यरूपंयशस्विनम् ॥ दि
व्यमाल्यांबरधरंमहेंद्रमिवदुर्जयम् ॥ ६४ ॥ दिव्याभरणमालाभिःप्रमदाभिःसमंततः ॥ संरब्धतररक्ताक्षोबभूवांतकसन्निभः ॥ ६५ ॥
रुमांतुवीरःपरिरभ्यगाढंवरासनस्थोवरहेमवर्णः॥ददर्शसौमित्रिमदीनसत्त्वंविशालनेत्रःसविशालनेत्रम् ॥ ६६ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०
कि०कां०त्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ तमप्रतिहतंक्रुद्धंप्रविष्टंपुरुषर्षभम् ॥ सुग्रीवोलक्ष्मणंदृष्ट्वाबभूवव्यथितेंद्रियः ॥१॥ क्रु
द्धंनिःश्वसमानंतंप्रदीप्तमिवतेजसा ॥ भ्रातुर्व्यसनसंतप्तंदृष्ट्वादशरथात्मजम् ॥ २ ॥ उत्पपातहरिश्रेष्ठोहित्वासौवर्णमासनम् ॥ महान्महें
द्रस्ययथास्वलंकृतइवध्वजः ॥३॥ उत्पतंतमनूत्पेतूरुमाप्रभृतयःस्त्रियः ॥ सुग्रीवंगगनेपूर्णंचंद्रंतारागणाइव ॥ ४ ॥ संरक्तनयनःश्रीमान्संच
चारकृतांजलिः ॥ बभूवावस्थितस्तत्रकल्पवृक्षोमहानिव॥५॥ रुमाद्वितीयंसुग्रीवंनारीमध्यगतंस्थितं ॥ अब्रवील्लक्ष्मणःक्रुद्धःसतारंशशिनंयथा
॥ ६ ॥ सत्वाभिजनसंपन्नःसानुक्रोशोजितेंद्रियः ॥ कृतज्ञःसत्यवादीचराजालोकेमहीयते ॥ ७ ॥ यस्तुराजास्थितोऽधर्मेमित्राणामुपकारिणां ॥
मिथ्याप्रतिज्ञांकुरुतेकोनृशंसतरस्ततः ॥ ८ ॥ शतमश्वानृतेहंतिसहस्रंतुगवानृते ॥ आत्मानंस्वजनंहंतिपुरुषःपुरुषानृते ॥ ९ ॥

प्यप्रतिबद्धम् ॥१॥२॥ महान्महेंद्रध्वजोयथालंकृतः ॥३॥ अनूत्पेतुःपश्चादुत्थितवत्यः ॥४॥ संचचारसंमुखमाजगाम अवस्थितोबभूवेत्यस्यलक्ष्मणइतिशेषः कल्पवृक्षोपमया
सर्वहितत्वंव्यंग्यम् ॥ ५ ॥ सतारंशशिनमिवस्थितम् ॥ ६ ॥ सत्वाभिजनाभ्यांसंपन्नःतल्लक्षणानिसानुक्रोशत्वादीनि ॥ ७ ॥ अधर्मेस्थितइत्यन्वयःअधर्ममार्गस्थः नृशंस
तरःक्रूरतरः ॥८॥ प्रकृतोपयुक्तमसत्यदोषमाह शतमिति एकाश्वनिमित्तकेऽनृतेदानादिप्रतिज्ञाविघातेसतिसोऽनृतवाक्शतंहंतिशताश्वहननदोषभाक् गोविषयानृतेगोसहस्रहनन
भाक् एवंपुरुषानृतेपुरुषविषयकिंचित्प्रतिज्ञाहानौसपुरुषःप्रथममात्मानंहंति आत्मघातदोषभाक् निजंपुण्यलोकंनाशयतिवा तथास्वजनस्यपित्रादेःपुण्यलोकंचनाशयति ॥ ९ ॥

SGDF

अथकृतघ्नदोषमाह पूर्वमिति कृतार्थोमित्रैरितिशेषः सर्वभूतानांसर्वलोकानांवध्यः सर्वलोकबहिष्कार्यइत्यर्थः ॥ १० ॥ नायमर्थःस्वकल्पनामात्रकल्पितइत्याह गीतइति ब्र
ह्मणाहिरण्यगर्भेण अयंश्लोकःपूर्वोक्तः सर्वलोकनमस्कृतःब्रह्मवदेवसर्वस्मर्तृसंमतइत्यर्थः अथरामवचनमाह त्वांकृतघ्नंदृष्ट्वाक्रुद्धेनरामेणयदुक्तंतच्छृणु ॥ ११ किंतत्तत्राह गो
घ्नेइति ॥ १२ ॥ कुतोहंकृतघ्नस्तत्राह पूर्वमिति ॥ १३ ॥ मिथ्यावादित्वंदर्शयति नन्विति यत्नःप्राक्प्रतिज्ञातः कृतमिच्छताकृतस्यप्रतिकृतंकर्तुमिच्छता ॥ १४ ॥ मंडूक

पूर्वंकृतार्थोमित्राणांनतत्प्रतिकरोतियः ॥ कृतघ्नःसर्वभूतानांसवध्यःप्लवगेश्वर ॥१०॥ गीतोऽयंब्रह्मणाश्लोकःसर्वलोकनमस्कृतः ॥ दृष्ट्वा
कृतघ्नंक्रुद्धेनतन्निबोधप्लवंगम ॥ ११ ॥ गोघ्नेचैवसुरापेचचौरेभग्नव्रतेतथा ॥ निष्कृतिर्विहितासद्भिःकृतघ्नेनास्तिनिष्कृतिः ॥ १२ ॥ अना
र्यस्त्वंकृतघ्नश्चमिथ्यावादीचवानर ॥ पूर्वंकृतार्थोरामस्यनतत्प्रतिकरोषियत् ॥ १३ ॥ ननुनामकृतार्थेनत्वयारामस्यवानर ॥ सीतायामार्ग
णेयत्नःकर्तव्यःकृतमिच्छता ॥ १४ ॥ सत्वंग्राम्येषुभोगेषुसक्तोमिथ्याप्रतिश्रवः ॥ नत्वांरामोविजानीतेसर्पंमंडूकराविणम् ॥ १५ ॥ महा
भागेनरामेणपापःकरुणवेदिना ॥ हरीणांप्रापितोराज्यंत्वंदुरात्मामहात्मना ॥ १६ ॥ कृतंचेन्नातिजानीषेराघवस्यमहात्मनः ॥ सद्यस्त्वंनि
शितैर्बाणैर्हतोद्रक्ष्यसिवालिनम् ॥ १७ ॥ नससंकुचितःपंथायेनवालीहतोगतः ॥ समयेतिष्ठसुग्रीवमावालिपथमन्वगाः ॥ १८ ॥ ननून
मिक्ष्वाकुवरस्यकार्मुकाच्छरांश्चतान्पश्यसिवज्रसन्निभान् ॥ ततःसुखंनामनिषेवसेसुखीनरामकार्यंमनसाप्यवेक्षसे ॥ १९ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचतुस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तथाब्रुवाणंसौमित्रिंप्रदीप्तमिवतेज
सा ॥ अब्रवील्लक्ष्मणंताराताराधिपनिभानना ॥ १ ॥ नैवंलक्ष्मणवक्तव्योनायंपरुषमर्हति ॥ हरीणामीश्वरःश्रोतुंतववक्त्राद्विशेषतः ॥
॥ २ ॥ नैवाकृतज्ञःसुग्रीवोनशठोनापिदारुणः ॥ नैवानृतकथोवीरनजिह्मश्चकपीश्वरः ॥ ३ ॥ उपकारंकृतंवीरोनाप्ययंविस्मृतःक
पिः ॥ रामेणवीरसुग्रीवोयदन्यैर्दुष्करंरणे ॥ ४ ॥ रामप्रसादात्कीर्तिचकपिराज्यंचशाश्वतम् ॥ प्राप्तवानिहसुग्रीवोरुमांमांचपरंतप ॥ ५ ॥

राविणंस्वगृहीतमुखस्थमंडूकशब्देनशब्दवंतंसर्पंयथाजनोऽनवलोकनान्मंडूकमेवजानीतेनतुसर्पंतथातवस्वरूपंरामोनाज्ञासीदितिभावः कश्चित्तुमंडूकग्रहणार्थंसर्पोमंडूकवद्रौ
तितेनस्वरेणस्वगणइतिविस्रब्धःस्वसमीपमागतोमंडूकस्तेनगृह्यते एवंवंचकंत्वांनाज्ञासीदित्यर्थइत्याह तत्तुतथालोकाप्रसिद्ध्योपेक्ष्यम् ॥ १५ ॥ पापस्त्वमित्यन्वयः ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ शरान्नूनंनपश्यसि यतोग्राम्यसुखंनिषेवसेतेनचसुखीसन्रामकार्यंमनसापिनावेक्षसे ॥ १९ ॥ धकमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामा० वा० आ०
किष्किंधाकांडेचतुस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ १ ॥ तवेति तवसुहृदोवक्त्रान्मुखादित्यर्थः ॥२॥ नार्हतीत्यत्रहेतुर्नैवेत्यादि अनृतकथोऽनृतवाक् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

SGDF

यदिनकृतघ्नःकथंतर्हिकालात्ययानभिज्ञस्तत्राह सुदुःखेति सुतरामनुभूतदुःखः प्राप्तकालंअवश्यंकर्तव्यम् ॥ ६ ॥ घृताच्यामिति अहःदिनं यद्यपिपूर्वंबालकांडेमेनकासंबं
धउक्तस्तथाप्येतद्वचनाद्घृताचीसंबंधोपितस्यज्ञेयइत्याहुः ॥ ७ ॥ ८ ॥ देहधर्माःआहारनिद्रामैथुनानि पशुधर्मेतिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ ९ ॥ निश्चयार्थंकर्तव्यार्थनिश्चयं
॥ १० ॥ ११ ॥ रोषेणसमुत्पन्नःसंरंभःक्षोभः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ कथमयंरावणंहनिष्यतीत्यत्रतत्साहायकसाध्यत्वात्तद्वधस्येत्याह शतेति एषासंख्याविवक्षि
तैव दशकोटिःसमुद्रःशतकोटिर्मध्यंमध्यानांसहस्रंतथाषष्टिसहस्राधिकत्रिलक्षाणितदुपरिषट्त्रिंशत्सहस्राणितदुपरितावंतिशतानीत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ तावतांवधेपर

सुदुःखशयितःपूर्वंप्राप्येदंसुखमुत्तमम् ॥ प्राप्तकालंनजानीतेविश्वामित्रोयथामुनिः ॥ ६ ॥ घृताच्यांकिलसंसक्तोदशवर्षाणिलक्ष्मण ॥ अ
होमन्यतधर्मात्माविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ ७ ॥ सहिप्राप्तंनजानीतेकालंकालविदांवरः ॥ विश्वामित्रोमहातेजाःकिंपुनर्यःपृथग्जनः ॥ ८ ॥
देहधर्मंगतस्यास्यपरिश्रांतस्यलक्ष्मण ॥ अवितृप्तस्यकामेषुरामःक्षंतुमिहार्हति ॥ ९ ॥ नचरोषवशंतातगंतुमर्हसिलक्ष्मण ॥ निश्चयार्थम
विज्ञायसहसाप्राकृतोयथा ॥ १० ॥ सत्त्वयुक्ताहिपुरुषास्त्वद्विधाःपुरुषर्षभ ॥ अविमृश्यनरोषस्यसहसायांतिवश्यताम् ॥ ११ ॥ प्रसादये
त्वांधर्मज्ञसुग्रीवार्थंसमाहिता ॥ महान्रोषसमुत्पन्नःसंरंभस्त्यज्यतामयम् ॥ १२ ॥ रुमांमांचांगदंराज्यंधनधान्यपशूनिच ॥ रामप्रियार्थंसु
ग्रीवस्त्यजेदितिमतिर्मम ॥ १३ ॥ समानेष्यतिसुग्रीवःसीतयासहराघवम् ॥ शशांकमिवरोहिण्याहत्वातंराक्षसाधमम् ॥ १४ ॥ शतको
टिसहस्राणिलंकायांकिलरक्षसाम् ॥ अयुतानिचषट्त्रिंशत्सहस्राणिशतानिच ॥ १५ ॥ अहत्वातांश्चदुर्धर्षान्राक्षसान्कामरूपिणः ॥ अ
शक्यंरावणंहंतुंयेनसामैथिलीहृता ॥ १६ ॥ तेनशक्यारणेहंतुमसहायेनलक्ष्मण ॥ रावणःक्रूरकर्माचसुग्रीवेणविशेषतः ॥ १७ ॥ एवमा
ख्यातवान्वालीसह्यभिज्ञोहरीश्वरः ॥ आगमस्तुनमेव्यक्तःश्रवात्तस्यब्रवीम्यहम् ॥ १८ ॥ त्वत्सहायनिमित्तंहिप्रेषिताहरिपुंगवाः ॥ आने
तुंवानरान्युद्धेसुबहून्हरिपुंगवान् ॥ १९ ॥ तांश्चप्रतीक्षमाणोयंविक्रांतान्सुमहाबलान् ॥ राघवस्यार्थसिद्ध्यर्थंननिर्यातिहरीश्वरः ॥ २० ॥

मशूरस्यापिसहायापेक्षास्तीत्याह तेइति यस्मात्असहायेनरामेणतेहंतुमशक्यायस्माद्रावणश्चक्रूरकर्माक्रूरपराक्रमस्तस्माद्विशेषतःसुग्रीवेणसहायेनप्रयोजनमस्ति तत्समप्रति
सेनाघटनस्यसुग्रीवाधीनत्वात्सर्वेषांमनुष्यावध्यत्वाच्चेतिभावः यत्तुतीर्थः सुग्रीवेणसहायेनतेराक्षसाहंतुमशक्यारावणश्चहंतुमशक्यइत्यन्वयंकृत्वावालीकिलोक्तवान्रावणवधा
यसुग्रीवंत्वथाप्रार्थयतेरामस्तस्यासावशक्यइतिकथांचकल्पयति तदपार्थकं रामस्यसहायापेक्षासमर्थनस्यैवप्रस्तुतत्वात् ॥ १७ ॥ नन्वेषारक्षःसंख्यात्वयाकथंज्ञातातत्राह
एवमिति आगमस्तुनमेव्यक्तःरावणस्यैवंबलप्राप्तिप्रकारस्तुनमयाज्ञातःसंख्यामात्रंप्रसंगात्पूर्वंश्रुतं तस्यश्रवात्तन्मुखतोवाक्यश्रवणात् ॥ १८ ॥ ननुसहायसंपत्तिप्रवृत्तेर
स्मिन्नदर्शनात्कोपोनस्तत्राह त्वदिति ॥ १९ ॥ राघवार्थंतान्प्रतीक्षमाणस्तिष्ठतिअतएवेदानींनानिर्याति ॥ २० ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

तेतर्हिकदाआगमिष्यंतितत्राह कृतेति सुसंस्थाशोभनाआगमनकालमर्यादा पुरापूर्वंदूतप्रेषणसमयेयथाकृतातथातैःसर्वैरद्यागंतव्यम् ॥ २१ ॥ रक्षःसेनापेक्षयास्वसेनाधिक्यमा
ह ऋक्षेति शतकोटिर्मध्यंतद्दशगुणात्मिकासहस्रकोटिस्तत्संख्याऋक्षाःगोलांगूलानांशतानिचशतकोटिः अन्येकपयोऽनेकाःकोट्यः असंख्याइत्यर्थः ॥ २२ ॥ प्रथमभयस्यत
त्सदृशभयस्यवालिवधवत्सुग्रीववधभयस्य षष्ठ्यार्षी ॥२३॥ गरमानः ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रामा० वा० आ० किष्किं० पंचत्रिंशःसर्गः ॥३५॥ ॥ ७ ॥ ॥इतीति॥१॥ तस्मिं

कृतासुसंस्थासौमित्रेसुग्रीवेणपुरायथा ॥ अद्यतैर्वानरैःसर्वैरागंतव्यंमहाबलैः ॥ २१ ॥ ऋक्षकोटिसहस्राणिगोलांगूलशतानिच ॥ अद्यत्वा
मुपयास्यंतिजहिकोपमरिंदम॥ कोट्योनेकास्तुकाकुत्स्थकपीनांदीप्ततेजसाम् ॥२२॥तवहिमुखमिदंनिरीक्ष्यकोपात्क्षतजसमेनयनेनिरीक्षमा
णाः ॥ हरिवरवनितानयांतिशांतिंप्रथमभयस्यहिशंकिताःस्मसर्वाः ॥ २३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणे०वा०आ०किष्किंधाकांडेपंचत्रिं
शःसर्गः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इत्युक्तस्तारयावाक्यंप्रश्रितंधर्मसंहितम् ॥ मृदुस्वभावःसौमित्रिःप्रतिजग्राहतद्वचः ॥ १ ॥ तस्मिन्प्र
तिगृहीतेतुवाक्येहरिगणेश्वरः ॥ लक्ष्मणात्सुमहत्त्रासंवस्त्रंछिन्नमिवात्यजत् ॥ २ ॥ ततःकंठगतंमाल्यंचित्रंबहुगुणंमहत् ॥ चिच्छेदविमद
श्चासीत्सुग्रीवोवानरेश्वरः ॥ ३ ॥ सलक्ष्मणंभीमबलंसर्ववानरसत्तमः ॥ अब्रवीत्प्रश्रितंवाक्यंसुग्रीवःसंप्रहर्षयन् ॥४॥ प्रनष्टाश्रीश्चकीर्ति
श्चकपिराज्यंचशाश्वतम् ॥ रामप्रसादात्सौमित्रेपुनश्चाप्तमिदंमया ॥५॥ कःशक्तस्तस्यदेवस्यख्यातस्यस्वेनकर्मणा ॥ तादृशंप्रतिकुर्वीतअं
शेनापिनृपात्मज ॥६॥ सीतांप्राप्स्यतिधर्मात्मावधिष्यतिचरावणम्॥ सहायमात्रेणमयाराघवःस्वेनतेजसा ॥७॥ सहायकृत्यंकिंतस्ययेनस
प्तमहाद्रुमाः ॥ गिरिश्चवसुधाचैवबाणेनैकेनदारिताः ॥ ८ ॥ धनुर्विस्फारयाणस्ययस्यशब्देनलक्ष्मण ॥ सशैलाकंपिताभूमिःसहायैःकिंनु
तस्यवै ॥९॥ अनुयात्रांनरेंद्रस्यकरिष्येऽहंनरर्षभ ॥ गच्छतोरावणंहंतुंवैरिणंसपुरःसरम् ॥१०॥ यदिकिंचिदतिक्रांतंविश्वासात्प्रणयेनवा॥
प्रेष्यस्यक्षमितव्यंमेनकश्चिन्नापराध्यति ॥११॥ इतितस्यब्रुवाणस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः ॥ अभवल्लक्ष्मणःप्रीतःप्रेम्णाचेदमुवाचह ॥१२॥

स्तारानुनयवाक्ये ॥२॥ माल्यंमालां बहुगुणंबहुविधकाममदकरं अतएवतच्छेदफलंविमदश्चासीदिति ॥३॥ लक्ष्मणंसंप्रहर्षयन्नित्यन्वयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ शक्तःसमर्थः तस्यदेवावतारस्य
स्वेनकर्मणाधनुर्भंगवालिवधादिनाख्यातस्य तादृशंतज्जनितोपकारसदृशम् ॥६॥ सहायमात्रेणउपलक्षितं स्वयमेवार्थनिर्वाहकोहंतुपरिकरमात्रमित्यर्थः ॥७॥ सहायकृत्यंसहायसा
ध्यंकृत्यं चेनपातालानितत्स्थदैत्याश्च ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनुयात्रांपश्चाद्गमनंसपुरःसरंयुद्धाग्रेपुरःसरैःसहितंरावणम् ॥ १० ॥ विश्वासादयंनक्रूरोऽमित्रइतिविश्वासात्प्रणयेनवा
यदिकिंचिदतिक्रांतंअपराद्धंतदुक्तहेतुभ्यांप्रेष्यस्यदासस्यक्षमितव्यंक्षंतव्यं यस्माद्योदासोनापराध्यतितादृशदाससंभवः स्वामिचित्तानुवर्तनस्यसर्वथासंभवात् ॥ ११ ॥ १२ ॥

SGDF

॥१३॥ शौचमिंद्रियनिग्रहः ॥ १४॥१५ ॥ उपपन्नंयोग्यं युक्तंयुक्तियुक्तं ॥१६॥ दोषज्ञोविद्वान्कोरामसुग्रीवाभ्यामन्योभवद्वाक्यसदृशंवाक्यंवक्तुमर्हति ॥१७॥१८ ॥ वयस्यंरामम् ॥१९॥ स्वोक्तवाक्यानांरामोक्तत्वशंकाव्यावृत्तयेस्वोक्तित्वमेवबोधयन्स्वापराधंक्षमापयति यच्चेति रामभाषितंसीतावियोगजविलापरूपम् ॥२०॥ नरमानः ॥ इतिश्रीरा० श्री० रामा० वा० आ० कि० षट्त्रिंशःसर्गः ॥३६॥ ॥छ॥ ॥ अथसुग्रीवेणापरिमितदूतप्रेषणमनेककोटिनिजसेनासंमेलनं एवमिति॥१॥२॥ पर्वतेषुउक्तातिरिक्तेषु तथापश्चिमस्यांतुयेदिशि

सर्वथाहिममभ्रातासनाथोवानरेश्वर ॥ त्वयानाथेनसुग्रीवप्रश्रितेनविशेषतः ॥ १३ ॥ यस्तेप्रभावःसुग्रीवयच्चतेशौचमीदृशम् ॥ अर्हस्त्वंकपिराज्यस्यश्रियंभोक्तुमनुत्तमाम् ॥ १४ ॥ सहायेनतुसुग्रीवत्वयारामःप्रतापवान् ॥ वधिष्यतिरणेशत्रूनचिरान्नात्रसंशयः ॥ १५ ॥ धर्मज्ञस्यकृतज्ञस्यसंग्रामेष्वनिवर्तिनः ॥ उपपन्नंचयुक्तंचसुग्रीवतवभाषितम् ॥ १६ ॥ दोषज्ञःप्रतिसामर्थ्येकोन्योभाषितुमर्हति ॥ वर्जयित्वा ममज्येष्ठंत्वांचवानरसत्तम ॥ १७ ॥ सदृशश्चासिरामेणविक्रमेणबलेनच ॥ सहायोदैवतैर्दत्तश्चिरायहरिपुंगव ॥ १८ ॥ किंतुशीघ्रमितोवीरनिष्क्रमत्वंमयासह ॥ सांत्वयस्ववयस्यंचभार्याहरणदुःखितम् ॥ १९ ॥ यच्चशोकाभिभूतस्यदृष्ट्वारामस्यभाषितम् ॥ मयात्वंपरुषाण्युक्तस्तत्क्षमस्वसखेमम ॥ २० ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०कि०कां०षट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवोलक्ष्मणेनमहात्मना ॥ हनूमंतंस्थितंपार्श्वेवचनंचेदमब्रवीत् ॥ १ ॥ महेंद्रहिमवद्विंध्यकैलासशिखरेषुच ॥ मंदरेपांडुशिखरेपंचशैलेषुयेस्थिताः ॥ ॥२॥ तरुणादित्यवर्णेषुभ्राजमानेषुनित्यशः ॥ पर्वतेषुसमुद्रांतेपश्चिमस्यांतुयेदिशि ॥ ३ ॥ आदित्यभवनेचैवगिरौसंध्याभ्रसन्निभे ॥ पद्माचलवनंभीमाःसंश्रिताहरिपुंगवाः ॥ ४ ॥ अंजनांबुदसंकाशाःकुंजरेंद्रमहौजसः ॥ अंजनेपर्वतेचैवयेवसंतिप्लवंगमाः ॥ ५ ॥ महाशैलगुहावासावानराःकनकप्रभाः ॥ मेरुपार्श्वगताश्चैवयेचधूम्रगिरिंश्रिताः ॥ ६ ॥ तरुणादित्यवर्णाश्चपर्वतेयेमहारुणे ॥ पिबंतोमधुमैरेयंभीमवेगाःप्लवंगमाः ॥ ७ ॥ वनेषुचसुरम्येषुसुगंधिषुमहत्सुच ॥ तापसाश्रमरम्येषुवनांतेषुसमंततः ॥८॥ तांस्तांस्त्वमानयक्षिप्रंपृथिव्यांसर्ववानरान् ॥ सामदानादिभिःकल्यैर्वानरैर्वेगवत्तरैः ॥ ९ ॥ प्रेषिताःप्रथमंयेचमयाज्ञातामहाजवाः ॥ त्वरणार्थंतुभूयस्त्वंसंप्रेषयहरीश्वरान् ॥१०॥

पश्चिमस्यामित्यार्षम् ॥ ३ ॥ आदित्यभवनेगिरौयेस्थिताः उदयाचलास्ताचलयोरित्यर्थः पद्माचलोगिरिविशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ महाशैलस्तदाख्यपर्वतः ॥६॥७॥ तापसाश्रमरम्येषुरम्यतापसाश्रमेषु यद्वा तैरम्येष्वितिवनविशेषणम् ॥ ८ ॥ क्षिप्रमानयेत्युक्तेमयैवगंतव्यमित्याशंक्याह सामदानादिभिःकल्यैर्वानरैर्वेगवत्तरैरित्यादिनादुष्टेदंडः कल्यैरुपायैःआनयेत्यस्यचानाययेत्यर्थइतिकतकः॥९॥ननुप्रेषिताएवपूर्वंदूताइत्यत्राह प्रेषिताइति प्रथमंपूर्वंयेमहाजवादूताःप्रेषितास्तेमयाज्ञाताएवतथापितेषांत्वरणार्थमपरान्हरीश्वरान्प्रेषय ॥१०॥

कामेषुतद्भोगेषुप्रसक्तायेचदीर्घसूत्राविलंबितव्यापाराः आनयस्वआनायय ॥ ११ ॥ येदूताः ॥ १२ ॥ प्रेषणीयदूतसंख्यामाह शतानीति एतेनदूतानंत्यमुक्तम् ॥ १३ ॥ तदेवस्पष्टयति
छादयंतइवांबरमिति ॥ १४ ॥ गतिंगत्वावेगवत्तरांगतिंगत्वा ॥ १५ ॥ १६ ॥ विष्णुविक्रांतंपदमाकाशम् पतत्त्रिज्योतिरध्वगाःपक्षिणांनक्षत्राणांचमार्गगाः ॥ १७ ॥ १८ ॥ मृत्युकालोपम

येप्रसक्ताश्चकामेषुदीर्घसूत्राश्चवानराः ॥ इहानयस्वतान्शीघ्रंसर्वानेवकपीश्वरान् ॥ ११ ॥ अहोभिर्दशभिर्येचनागच्छंतिममाज्ञया ॥ हंत
व्यास्तेदुरात्मानोराजशासनदूषकाः ॥१२॥ शतान्यथसहस्राणिकोटयश्चममशासनात् ॥ प्रयांतुकपिसिंहानांनिदेशेममयेस्थिताः ॥१३॥
मेघपर्वतसंकाशाश्छादयंतइवांबरम् ॥ घोररूपाःकपिश्रेष्ठायांतुमच्छासनादितः ॥ १४ ॥ तेगतिज्ञागतिंगत्वापृथिव्यांसर्ववानराः ॥ आन
यंतुहरीन्सर्वांस्त्वरिताःशासनान्मम ॥ १५ ॥ तस्यवानरराजस्यश्रुत्वावायुसुतोवचः ॥ दिक्षुसर्वासुविक्रांतान्प्रेषयामासवानरान् ॥ १६ ॥
तेपदंविष्णुविक्रांतंपतत्रिज्योतिरध्वगाः ॥ प्रयाताःप्रहिताराज्ञाहरयस्तुक्षणेनवै ॥१७॥ तेसमुद्रेषुगिरिषुवनेषुचसरस्सुच ॥ वानरावानरा
न्सर्वान्रामहेतोरचोदयन् ॥ १८ ॥ मृत्युकालोपमस्याज्ञांराजराजस्यवानराः ॥ सुग्रीवस्याययुःश्रुत्वासुग्रीवभयशंकिताः ॥१९॥ ततस्तेंज
नसंकाशागिरेस्तस्मान्महाबलाः ॥ तिस्रःकोट्यःप्लवंगानांनिर्ययुर्यत्रराघवः ॥२०॥ अस्तंगच्छतियत्रार्कस्तस्मिन्गिरिवरेरताः ॥ संतप्तहेम
वर्णाभास्तस्मात्कोट्योदशच्युताः ॥ २१ ॥ कैलासशिखरेभ्यश्चसिंहकेसरवर्चसाम् ॥ ततःकोटिसहस्राणिवानराणांसमागमन् ॥ २२ ॥ फ
लमूलेनजीवंतोहिमवंतमुपाश्रिताः ॥ तेषांकोटिसहस्राणांसहस्रंसमवर्तत ॥ २३ ॥ अंगारकसमानानांभीमानांभीमकर्मणाम् ॥ विंध्याद्वा
नरकोटीनांसहस्राण्यपतन्द्रुतम् ॥ २४ ॥ क्षीरोदवेलानिलयास्तमालवनवासिनः ॥ नारिकेलासनाश्चैवतेषांसंख्यानविद्यते ॥ २५ ॥ वने
भ्योगह्वरेभ्यश्चसरिद्भ्यश्चमहाबलाः ॥ आगच्छद्वानरीसेनापिबंतीवदिवाकरम् ॥२६॥ येतुत्वरयितुंयातावानराःसर्ववानरान् ॥ तेवीराहिम
वच्छैलेददृशुस्तंमहाद्रुमम् ॥ २७ ॥ तस्मिन्गिरिवरेपुण्येयज्ञोमाहेश्वरःपुरा ॥ सर्वदेवमनस्तोषोबभूवसुमनोरमः ॥ २८ ॥ अन्ननिस्यं
दजातानिमूलानिचफलानिच ॥ अमृतस्वादुकल्पानिददृशुस्तत्रवानराः ॥ २९ ॥ तदन्नसंभवंदिव्यंफलमूलंमनोहरम् ॥ यःकश्चित्सकृद
श्नातिमासंभवतितर्पितः ॥३०॥ स्यनिग्रहविषयेइतिशेषः ॥ १९ ॥ तस्माद्गिरेरंजनगिरेः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ असंख्यंबलमित्याह तेषांसंख्यानविद्यतइति
॥ २५ ॥ २६ ॥ येचत्वरयितुंयाताःहनुमत्प्रेषिताःमहाद्रुमंअतिप्रसिद्धभगवद्धामभूतंमाहेश्वरयज्ञवाटस्थंददृशुः पूर्वंनीलप्रेषितान्दूतांश्चददृशुरितिशेषः अतस्तेषांततएवपरावृत्तिः
॥ २७ ॥ माहेश्वरोयज्ञःमहेश्वरदेवत्योदिव्योऽश्वमेधइतिकतकः सर्वदेवानांमनस्तोषोयत्रसः ॥ २८ ॥ अन्ननिस्यंदाद्धोमद्रव्याज्यादिस्रवणाज्जातानि ॥ २९ ॥ ३० ॥

SCDF

औषधानिसंजीवन्यादीनि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तेतुसर्वेंदूतरूपाःयूथानामग्रतःस्वप्रेरितबलानामागमनात्पूर्वमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ तेहनुमत्प्रेष्यसहितानीलप्रेषितादूताः
॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ थलमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

तानिमूलानिदिव्यानिफलानिचफलाशनाः ॥ औषधानिचदिव्यानिजगृहुर्हरिपुंगवाः ॥ ३१ ॥ तस्माच्चयज्ञायतनात्पुष्पाणिसुरभीणि
च ॥ आनिन्युर्वानरागत्वासुग्रीवप्रियकारणात् ॥ ३२ ॥ तेतुसर्वेहरिवराःपृथिव्यांसर्ववानरान् ॥ संचोदयित्वात्वरितंयूथानांजग्मुरग्रतः
॥ ३३ ॥ तेतुतेनमुहूर्तेनकपयःशीघ्रचारिणः ॥ किष्किंधांत्वरयाप्राप्ताःसुग्रीवोयत्रवानरः ॥ ३४ ॥ तेगृहीत्वौषधीःसर्वाःफलमूलंचवा
नराः ॥ तंप्रतिग्राहयामासुर्वचनंचेदमब्रुवन् ॥ ३५ ॥ सर्वेपरिसृताःशैलाःसरितश्चवनानिच ॥ पृथिव्यांवानराःसर्वेशासनादुपयांतिते
॥ ३६ ॥ एवंश्रुत्वाततोहृष्टःसुग्रीवःप्लवगाधिपः ॥ प्रतिजग्राहचप्रीतस्तेषांसर्वमुपायनम् ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰कि॰
कां॰सप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ प्रतिगृह्यचतत्सर्वमुपायनमुपाहृतम् ॥ वानरान्सांत्वयित्वाचसर्वानेवव्यसर्जयत् ॥ १ ॥
विसर्जयित्वासहरीन्सहस्रान्कृतकर्मणः ॥ मेनेकृतार्थमात्मानंराघवंचमहाबलम् ॥ २ ॥ सलक्ष्मणोभीमबलंसर्ववानरसत्तमम् ॥ अब्रवीत्प्र
श्रितंवाक्यंसुग्रीवंसंप्रहर्षयन् ॥ ३ ॥ किष्किंधायाविनिष्क्रामयदितेसौम्यरोचते ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वालक्ष्मणस्यसुभाषितम् ॥ ४ ॥ सु
ग्रीवःपरमप्रीतोवाक्यमेतदुवाचह ॥ एवंभवतुगच्छामस्थेयंत्वच्छासनेमया ॥ ५ ॥ तमेवमुक्त्वासुग्रीवोलक्ष्मणंशुभलक्षणम् ॥ विसर्जया
मासतदाताराद्याश्चैवयोषितः ॥ ६ ॥ एहीत्युच्चैर्हरिवरान्सुग्रीवःसमुदाहरत् ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाहरयःशीघ्रमाययुः ॥ ७ ॥ बद्धांजलिपु
टाःसर्वेयेस्युःस्त्रीदर्शनक्षमाः ॥ तानुवाचततःप्राप्तान्राजार्कसदृशप्रभः ॥ ८ ॥ उपस्थापयतक्षिप्रंशिबिकांममवानराः ॥ श्रुत्वातुवचनंत
स्यहरयःशीघ्रविक्रमाः ॥ ९ ॥ समुपस्थापयामासुःशिबिकांप्रियदर्शनाम् ॥ तामुपस्थापितांदृष्ट्वाशिबिकांवानराधिपः ॥ १० ॥ ल
क्ष्मणारुह्यतांशीघ्रमितिसौमित्रिमब्रवीत् ॥ इत्युक्त्वाकांचनंयानंसुग्रीवःसूर्यसन्निभम् ॥ ११ ॥ बहुभिर्हरिभिर्युक्तमारुरोहसलक्ष्मणः ॥
पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्धनि ॥ १२ ॥ शुक्लैश्चवालव्यजनैर्धूयमानैःसमंततः ॥ शंखभेरीनिनादैश्चबंदिभिश्चाभिनंदितः ॥ १३ ॥

प्रतिगृह्येति ॥ १ ॥ राघवंचकृतार्थमित्यनुषंगः ॥ २ ॥ ३ ॥ विनिष्क्रामइतिप्रार्थनेलोट् ॥ ४ ॥ स्थेयं तन्नहातव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ एहिएतेत्यर्थः ॥ ७ ॥ स्त्रीदर्श
नक्षमाःस्त्रीसमूहेपिराजदर्शनक्षमाअत्याप्ताइतियावत् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ हरिभिर्वाहकैः सलक्ष्मणइत्यनेनैकवाहनारोहणात्सख्यातिशयःसूचितः ॥ १२ ॥ १३ ॥

SGDF
Sri Gangadhar Dixit Foundation

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ वानराश्वतथाअभवन्कृतांजलिपुटाअभवन्नित्यर्थः आल्हादकत्वात्तटाकोपमा तदुपमेयंवानराणांमहत्सैन्यम् ॥१७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥
वृक्षाग्रेसुप्तःपतितःसन्यथाप्रतिबुध्यतेतथाकामपरोराज्यभ्रष्टःसन्प्रतिबुध्यतइत्यर्थः ॥२२॥ त्रिवर्गोधर्मार्थकामलक्षणस्तस्यतत्फलस्यचयथाकालंभोक्ता ॥२३॥ संचिंत्यतांसीता

निर्ययौप्राप्यसुग्रीवोराज्यश्रियमनुत्तमाम् ॥ सवानरशतैस्तीक्ष्णैर्बहुभिःशस्त्रपाणिभिः ॥ १४ ॥ परिकीर्णोययौतत्रयत्ररामोव्यवस्थितः ॥
सतंदेशमनुप्राप्यश्रेष्ठंरामानिषेवितम् ॥ १५ ॥ अवातरन्महातेजाःशिबिकायाःसलक्ष्मणः ॥ आसाद्यचततोरामंकृतांजलिपुटोऽभवत्
॥ १६ ॥ कृतांजलौस्थितेतस्मिन्वानराश्चाभवंस्तथा ॥ तटाकमिवतंदृष्ट्वारामःकुड्मलपंकजम् ॥१७॥ वानराणांमहत्सैन्यंसुग्रीवेप्रीतिमा
नभूत् ॥ पादयोःपतितंमूर्ध्नातमुत्थाप्यहरीश्वरम् ॥ १८॥ प्रेम्णाचबहुमानाच्चराघवःपरिषस्वजे ॥ परिष्वज्यचधर्मात्मानिषीदेतिततोऽब्रवीत्
॥१९॥ निषण्णंतंततोदृष्ट्वाक्षितौरामोऽब्रवीत्ततः ॥ धर्ममर्थंचकामंचकालेयस्तुनिषेवते ॥२० ॥ विभज्यसततंवीरसराजाहरिसत्तम ॥ हि
त्वाधर्मंतथार्थंचकामंयस्तुनिषेवते ॥ २१ ॥ सवृक्षाग्रेयथासुप्तःपतितःप्रतिबुध्यते ॥ अमित्राणांवधेयुक्तोमित्राणांसंग्रहेरतः ॥ २२ ॥ त्रिवर्ग
फलभोक्ताचराजाधर्मेणयुज्यते ॥ उद्योगसमयस्त्वेषप्राप्तःशत्रुनिषूदन ॥२३॥ संचिंत्यतांहिपिंगेशहरिभिःसहमंत्रिभिः ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवो
रामंवचनमब्रवीत् ॥ २४ ॥ प्रनष्टाश्रीश्चकीर्तिश्चकपिराज्यंचशाश्वतम् ॥ त्वत्प्रसादान्महाबाहोपुनःप्राप्तमिदंमया ॥ २५ ॥ तवदेवप्रसा
दाच्चभ्रातुश्चजयतांवर ॥ कृतंनप्रतिकुर्याद्यःपुरुषाणांहिदूषकः ॥ २६ ॥ एतेवानरमुख्याश्चशतशःशत्रुसूदन ॥ प्राप्ताश्चादायबलिनःपृथि
व्यांसर्ववानरान् ॥ २७ ॥ ऋक्षाश्चवानराःशूरागोलांगूलाश्चराघव ॥ कांतारवनदुर्गाणामभिज्ञाघोरदर्शनाः ॥ २८ ॥ देवगंधर्वपुत्राश्चवानराःका
मरूपिणः ॥ स्वैःस्वैःपरिवृताःसैन्यैर्वर्ततेपथिराघव ॥ २९ ॥ शतैःशतसहस्रैश्चवर्ततेकोटिभिस्तथा ॥ अयुतैश्चावृतावीरशंकुभिश्चपरंतप ॥ ३० ॥
अर्बुदैरर्बुदशतैर्मध्यैश्चांत्यैश्चवानराः ॥ समुद्राश्चपरार्धाश्चहरयोहरियूथपाः ॥ ३१ ॥ आगमिष्यंतितेराजन्महेंद्रसमविक्रमाः ॥ मेघपर्वतसं
काशामेरुविंध्यकृतालयाः ॥ ३२ ॥ तेत्वामभिगमिष्यंतिराक्षसंयोद्धुमाहवे ॥ निहत्यरावणंयुद्धेह्यानयिष्यंतिमैथिलीम् ॥ ३३ ॥

न्वेषणादिप्रतिज्ञापरिपूर्त्युपायश्चिंत्यतामित्यर्थः ॥२४॥२५॥ हेदेवतवप्रसादात्तवभ्रातुःप्रसादाच्चेत्यर्थः पुरुषाणांमध्येसएवदूषकोधर्मनाशकइत्यर्थः ॥२६॥ आदायआहूय ॥२७॥
॥२८॥२९॥ शतैरित्यादौकेचिदित्यध्याहारः परिवृताइत्यर्थकमावृताइतिचसर्वत्रयोज्यं शतसहस्रंलक्षं लक्षशतंकोटिः दशसहस्रमयुतं कोटिलक्षंशंकुः ॥३०॥ शंकुसहस्रमर्बुदं
अर्बुदाद्दशगुणंमध्यं तस्माद्दशगुणोंत्यः नतोविंशतिगुणःसमुद्रः ततस्त्रिंशद्गुणःपरार्धस्तेनासंख्यत्वमुक्तम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ येआनयिष्यंतितेत्वामभिगमिष्यंतीत्यन्वयः ॥ ३३ ॥

SCDF

प्रबुद्धनीलोत्पलतुल्यदर्शनः विकसितनीलोत्पलसदृशनेत्रः ॥ ३४ ॥ भगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेअष्ट
त्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इतीति ॥ १ ॥ उपकर्तृत्वंतवसहजधर्मएवेतिभगवान्सुग्रीवंस्तौति यदिति वर्षतइतियत्तन्नचित्रं स्वाभाविकत्वादितिशेषः ॥ २ ॥
निर्मलांरविकिरणजतापरहितां त्वद्विधःसात्विकोमित्राणांप्रत्युपकारेणप्रीतिंकुर्यादितियत्तदपिनचित्रम् ॥ ३ ॥ एवंत्वयिमित्रप्रत्युपकारार्थंसेनामेलनंयत्तन्नचित्रं हेसौम्यशोभनंभ

ततःसमुद्योगमवेक्ष्यवीर्यवान्हरिप्रवीरस्यनिदेशवर्तिनः ॥ बभूवहर्षाद्वसुधाधिपात्मजःप्रबुद्धनीलोत्पलतुल्यदर्शनः ॥३४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰
वा॰आ॰किष्किंधाकांडेअष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इतिब्रुवाणंसुग्रीवंरामोधर्मभृतांवरः ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यप्रत्युवाच
कृतांजलिम् ॥१॥ यदिंद्रोवर्षतेवर्षंनतच्चित्रंभविष्यति ॥ आदित्योसौसहस्रांशुःकुर्याद्वितिमिरंनभः ॥ २॥ चंद्रमारजनींकुर्यात्प्रभयासौम्य
निर्मलाम् ॥ त्वद्विधोवापिमित्राणांप्रीतिंकुर्यात्परंतप ॥ ३ ॥ एवंत्वयिनतच्चित्रंभवेद्यत्सौम्यशोभनम् ॥ जानाम्यहंत्वांसुग्रीवसततंप्रियवा
दिनम् ॥ ४ ॥ त्वत्सनाथःसखेसंख्येजेतास्मिसकलानरीन् ॥ त्वमेवमेसुहृन्मित्रंसाहाय्यंकर्तुमर्हसि ॥५॥ जहारात्मविनाशायमैथिलींरा
क्षसाधमः ॥ वंचयित्वातुपौलोमीमनुह्लादोयथाशचीम् ॥ ६ ॥ नचिरात्तंवधिष्यामिरावणंनिशितैःशरैः ॥ पौलोम्याःपितरंदृप्तंशतक्रतुरिवा
रिहा ॥७॥ एतस्मिन्नंतरेचैवरजःसमभिवर्तत ॥ उष्णतीव्रांसहस्रांशोश्छादयद्गगनेप्रभाम् ॥८॥ दिशःपर्याकुलाश्चासंस्तमसातेनदूषिताः
चचालचमहीसर्वासशैलवनकानना ॥९॥ ततोनरेंद्रसंकाशैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाबलैः ॥ कृत्स्नासंछादिताभूमिरसंख्येयैःप्लवंगमैः॥१०॥ निमेषां
तरमात्रेणततस्तैर्हरियूथपैः ॥ कोटीशतपरीवारैर्वानरैर्हरियूथपैः ॥११॥ नादेयैःपार्वतेयैश्चसामुद्रैश्चमहाबलैः ॥ हरिभिर्मेघनिर्ह्रादैरन्यैश्च
वनवासिभिः ॥१२॥ तरुणादित्यवर्णैश्चशशिगौरैश्चवानरैः ॥ पद्मकेसरवर्णैश्चश्वेतैर्हेमकृतालयैः ॥१३॥ कोटीसहस्रैर्दशभिःश्रीमान्परिवृत
स्तदा ॥ वीरःशतबलिर्नामवानरःप्रत्यदृश्यत ॥ १४॥ ततःकांचनशैलाभस्तारायावीर्यवान्पिता ॥ अनेकैर्बहुसाहस्रैःकोटिभिःप्रत्यदृश्यत
॥१५॥ तथापरेणकोटीनांसहस्रेणसमन्वितः ॥ पितारुमायाःसंप्राप्तःसुग्रीवश्वशुरोविभुः॥१६॥ द्रंजातम् ॥४ ॥ संख्येयुद्धे ॥५॥ यथापौलोमीपितरंवं

चयित्वाकृतानुमतिकंकृत्वाशचींयोनुल्हादोजहारात्मविनाशाय इंद्रस्तत्पितरमनुमंतारंहर्तारंचानुल्हादंहत्वाशचींप्रत्यानीतवानितिपुराणगाथा एवंयआत्माविनाशायमैथिलींजहार
मारीचेनमांवंचयित्वातंनचिराच्छीघ्रमरिहाइंद्रइववधिष्यामि पौलोम्याःपितरमिवेत्यनेनरावणकृतोजानक्यतिक्रमाभावःसूचितः ॥६॥७॥ अभिवर्ततअभ्यवर्तत ॥८॥९॥१०॥
उक्तमेवप्रपंचयति निमेषेति ॥ ११ ॥ वनवासिभिःउक्ततालादिवनवासिभिः ॥१२ ॥ हेमाहेमाचलः ॥ १३ ॥ १४ ॥ तारापितासुषेणः ॥ १५ ॥ रुमापितातारः॥१६॥

SGDF

॥ १७ ॥ १८ ॥ गोलांगूलोवानरावांतरजातिः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ताराद्युतिर्नक्षत्रप्रभः अयंरुमा

पद्मकेसरसंकाशस्तरुणार्कनिभाननः ॥ बुद्धिमान्वानरश्रेष्ठःसर्ववानरसत्तमः ॥ १७॥ अनेकैर्बहुसाहस्रैर्वानराणांसमन्वितः ॥ पिताहनुम
तःश्रीमान्केसरीप्रत्यदृश्यत ॥१८॥ गोलांगूलमहाराजोगवाक्षोभीमविक्रमः ॥ वृतःकोटिसहस्रेणवानराणामदृश्यत ॥ १९॥ ऋक्षाणांभीम
वेगानांधूम्रःशत्रुनिबर्हणः॥ वृतःकोटिसहस्राभ्यांद्वाभ्यांसमभिवर्तत॥ २० ॥ महाबलनिभैर्घोरैःपनसोनामयूथपः ॥ आजगाममहावीर्यस्ति
सृभिःकोटिभिर्वृतः ॥२१॥ नीलांजनचयाकारोनीलोनामैषयूथपः ॥ अदृश्यतमहाकायःकोटिभिर्दशभिर्वृतः ॥२२॥ ततःकांचनशैलाभोगवयो
नामयूथपः ॥ आजगाममहावीर्यःकोटिभिःपंचभिर्वृतः ॥२३॥ दरीमुखश्चबलवान्यूथपोभ्याययौतदा ॥ वृतःकोटिसहस्रेणसुग्रीवंसमवस्थि
तः ॥२४॥ मैंदश्चद्विविदश्चोभावश्विपुत्रौमहाबलौ ॥ कोटिकोटिसहस्रेणवानराणामदृश्यताम् ॥२५॥ गजश्चबलवान्वीरस्तिसृभिःकोटिभिर्वृ
तः ॥ ऋक्षराजोमहातेजाजांबवान्नामनामतः ॥ २६ ॥ कोटिभिर्दशभिर्व्याप्तःसुग्रीवस्यवशेस्थितः ॥ रुमणो नामतेजस्वीविक्रांतैर्वानरैर्वृतः
॥ २७ ॥ आगतोबलवांस्तूर्णंकोटीशतसमावृतः ॥ ततःकोटिसहस्राणांसहस्रेणशतेनच ॥२८॥ पृष्ठतोऽनुगतःप्राप्तोहरिभिर्गंधमादनः ॥
ततःपद्मसहस्रेणवृतःशंखशतेनच ॥२९॥ युवराजोंगदःप्राप्तःपितुस्तुल्यपराक्रमः ॥ ततस्ताराद्युतिस्तारोहरिभिर्भीमविक्रमैः ॥ ३० ॥ पंच
भिर्हरिकोटीभिर्दूरतःपर्यदृश्यत ॥ इंद्रजानुःकविर्वीरोयूथपःप्रत्यदृश्यत ॥ ३१॥ एकादशानांकोटीनामीश्वरस्तैश्चसंवृतः ॥ ततोरंभस्त्वनुप्रा
प्तस्तरुणादित्यसन्निभः ॥३२॥ अयुतेनवृतश्चैवसहस्रेणशतेनच ॥ ततोयूथपतिर्वीरोदुर्मुखोनामवानरः ॥३३॥ प्रत्यदृश्यतकोटीभ्यांद्वाभ्यां
परिवृतोबली ॥ कैलासशिखराकारैर्वानरैर्भीमविक्रमैः ॥ ३४॥ वृतःकोटिसहस्रेणहनुमान्प्रत्यदृश्यत ॥ नलश्चापिमहावीर्यःसंवृतोद्रुमवासि
भिः ॥३५॥ कोटीशतेनसंप्राप्तःसहस्रेणशतेनच ॥ ततोदरीमुखःश्रीमान्कोटिभिर्दशभिर्वृतः ॥३६॥ संप्राप्तोभिनदंस्तस्यसुग्रीवस्यमहात्म
नः ॥ शरभःकुमुदोवह्निर्वानरोरंभएवच ॥ ३७ ॥ एतेचान्येचबहवोवानराःकामरूपिणः ॥ आवृत्यपृथिवींसर्वांपर्वतांश्चवनानिच ॥ ३८॥
यूथपाःसमनुप्राप्तायेषांसंख्यानविद्यते ॥ आगताश्चनिविष्टाश्चपृथिव्यांसर्ववानराः ॥ ३९ ॥ आप्लवंतःप्लवंतश्चगर्जंतश्चप्लवंगमाः ॥
अभ्यवर्ततसुग्रीवंसूर्यमभ्रगणाइव ॥ ४० ॥ कुर्वाणाबहुशब्दांश्चप्रकृष्टाबाहुशालिनः ॥ शिरोभिर्वानरेंद्रायसुग्रीवायन्यवेदयन् ॥ ४१ ॥

पितुरन्यस्तारः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ शिरोभिर्न्यवेदयन्बहुसंमर्दात्दूरेस्थित्वानमस्कारेणैवात्मानंन्यवेदयन्नित्यर्थः ॥ ४१ ॥

SGDF

अपरेसंगम्यसमीपदेशंप्राप्ययथोचितंनिवेद्यजग्मुः अपरेहनूमदंगदादयःसमागम्यनिकटमागत्यस्थिताः ॥४२ ॥ धर्मज्ञोराजधर्मज्ञः रामाभिमुखंप्रांजलिःस्थितोभूत्वासर्वान्यूथप
तीन्निवेदयित्वायूथपानब्रवीत् ॥४३॥ भोवानरेंद्राःपर्वतादिषुयथासुखंस्वानिबलानिनिवेशयित्वातेषुयोबलज्ञःबलतत्त्वज्ञःप्रतिपत्तुंकआगतःकोनागतइतिज्ञातुमीष्टेईशोभवेत् लि
ङर्थेलट् ॥ ४४ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा॰आ॰किष्किंधाकांडेएकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथेति ॥ १ ॥ विनिविष्टाश्चेतिस्व

अपरेवानरश्रेष्ठाःसंगम्यचयथोचितम् ॥ सुग्रीवेणसमागम्यास्थिताःप्रांजलयस्तदा ॥४२॥ सुग्रीवस्त्वरितोरामेसर्वांस्तांस्त्वरितांस्तदा ॥ निवे
दयित्वाधर्मज्ञःस्थितःप्रांजलिरब्रवीत् ॥४३॥ यथासुखंपर्वतनिर्झरेषुवनेषुसर्वेषुचवानरेंद्राः ॥ निवेशयित्वाविधिवद्बलानिबलंबलज्ञःप्रतिपत्तुमी
ष्टे ॥ ४४ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰किष्किंधाकांडेएकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथराजासमृद्धार्थःसुग्रीवःप्लवगेश्वरः ॥
उवाचनरशार्दूलंरामंपरबलार्दनम् ॥ १ ॥ आगताविनिविष्टाश्चबलिनःकामचारिणः ॥ वानरेंद्रामहेंद्राभायेमद्विषयवासिनः ॥ २ ॥ तइमे
बहुविक्रांतैर्बलिभिर्भीमविक्रमैः ॥ आगतावानराघोरादैत्यदानवसन्निभाः ॥ ३ ॥ ख्यातकर्मापदानाश्चबलवंतोजितक्लमाः ॥ पराक्रमेषुवि
ख्याताव्यवसायेषुचोत्तमाः ॥ ४ ॥ पृथिव्यंबुचरारामनानानगनिवासिनः ॥ कोटचोघाश्चइमेप्राप्तावानरास्तवकिंकराः ॥ ५॥ निदेशवर्ति
नःसर्वेसर्वेगुरुहितेस्थिताः ॥ अभिप्रेतमनुष्ठातुंतवशक्ष्यंत्यरिंदम ॥ ६ ॥ तइमेबहुसाहस्रैरनेकैर्बहुविक्रमैः ॥ आगतावानराघोरादैत्यदान
वसन्निभाः ॥७॥ यन्मन्यसेनरव्याघ्रप्राप्तकालंतदुच्यताम् ॥ त्वत्सैन्यंत्वद्वशेयुक्तमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ८ ॥ काममेवमिदंकार्यंविदितंममत
स्वतः ॥ तथापितुयथायुक्तमाज्ञापयितुमर्हसि ॥९ ॥ तथाब्रुवाणंसुग्रीवंरामोदशरथात्मजः ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यइदंवचनमब्रवीत् ॥१०॥
ज्ञायतांसौम्यवैदेहीयदिजीवतिवानवा ॥ सचदेशोमहाप्राज्ञयस्मिन्वसतिरावणः ॥ ११ ॥ अभिगम्यतुवैदेहींनिलयंरावणस्यच ॥ प्राप्त
कालंविधास्यामितस्मिन्कालेसहत्वया ॥ १२ ॥ नाहमस्मिन्प्रभुःकार्येवानरेंद्रनलक्ष्मणः ॥ त्वमस्यहेतुःकार्यस्यप्रभुश्चप्लवगेश्वर ॥ १३ ॥

स्वसेनानिवेशाइतिशेषः निवेशिताइत्यर्थः मद्विषयवासिनःममविषयेवानरराज्येवासिनः ॥ २ ॥ बहुविक्रांतैर्बहुषुस्थलेषुकृतपराक्रमैः अतएवभीमविक्रमैःस्वयूथैःसहेतिशेषः
॥ ३ ॥ ख्यातंकर्मणियुद्धेअपदानंशौर्यंयेषाम् ॥ ४ ॥ अंबुचराःसमुद्रमध्यद्वीपचराः कोट्योघाइत्यसंख्यत्वोपलक्षणम् ॥ ५ ॥ गुरुहितेस्वामिहिते तवाभिप्रेतमनुष्ठातुंशक्ष्यंति
समर्थाइत्यर्थः ॥ ६ ॥ अनेकैःसहेतिशेषः ॥ ७ ॥ प्राप्तकालंकालोचितंतदुच्यतांमन्नियोगःकार्यइत्यर्थः नन्विदंत्वत्सैन्यंनमन्नियोज्यतामर्हतीतितत्राह त्वत्सैन्यमिति ॥ ८ ॥
इदंकार्यंसीतान्वेषणरूपम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्मिन्कालेवृत्तांतावगत्यनंतरकाळे ॥ १२ ॥ अस्मिन्कार्येवानरप्रेषणरूपे अस्यकार्यस्येति सिद्धेरितिशेषः ॥ १३ ॥

SGDF

ममकार्यविनिश्चयंज्ञात्वेतिशेषः हेवीरत्वंममसुहृदित्यन्वयः ॥१४॥ द्वितीयःसुहृल्लक्ष्मणापेक्षया ॥१५॥१६॥ सोमसूर्यनिभैस्तत्सदृशकांतिभिः ॥१७॥ नयोनीतिः विज्ञःतज्ज्ञस्त्वामि
तिशेषः ॥१८॥ निलयंरावणस्यनिलयस्थानं यद्वा चतुर्दिक्षुरावणवासस्थानमनेनसूचितम् ॥१९॥ मार्गध्वमितिसामान्यतोनियोगः विशेषेणाह नदीमित्यादि द्वितीयांतानांप्राप्येतिशे
षः ॥२०॥ कालिंदींयमुनां यामुनोगिरिर्यमुनोत्पत्तिस्थानभूतःकलिंदगिरिः ॥ २१ ॥ महीकालमह्यौनद्यौ अथप्राच्यदेशानाह ब्रह्ममालानिति हिमवद्विंध्यमध्यवर्त्यार्यावर्तापेक्षयाप्रा
च्यादिविभागोऽत्रविवक्षितइत्याहुः ॥ २२ ॥ कोशकाराणांभूमिंकौशेयकतंतूत्पादकजंतूत्पत्तिस्थानभूतांभूमिं रजताकरांरजतखनिम् ॥२३॥एतानिप्राप्यएतत्पूर्वोक्तंसर्वंसर्वावयवंवि

त्वमेवाज्ञापयविभोममकार्यविनिश्चयम् ॥ त्वंहिजानासिमेकार्यंममवीरनसंशयः ॥ १४ ॥ सुहृद्द्वितीयोविक्रांतःप्राज्ञःकालविशेषवित् ॥ भवान
स्मद्धितेयुक्तःसुहृदाप्तोर्थवित्तमः ॥१५॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवोविनतंनामयूथपम् ॥ अब्रवीद्रामसान्निध्येलक्ष्मणस्यचधीमतः ॥१६॥ शैलाभंमेघ
निर्घोषमूर्जितंप्लवगेश्वरम् ॥ सोमसूर्यनिभैःसार्धंवानरैर्वानरोत्तम ॥१७॥ देशकालनयैर्युक्तोविज्ञःकार्यविनिश्चये ॥ वृतःशतसहस्रेणवानराणां
तरस्विनाम् ॥१८॥ अधिगच्छदिशंपूर्वांसशैलवनकाननाम् ॥ तत्रसीतांचवैदेहींनिलयंरावणस्यच ॥ १९ ॥ मार्गध्वंगिरिदुर्गेषुवनेषुचनदी
षुच ॥ नदींभागीरथींरम्यांसरयूंकौशिकींतथा ॥ २० ॥ कालिंदींयमुनांरम्यांयामुनंचमहागिरिम् ॥ सरस्वतींचसिंधुंचशोणंमणिनिभोदक
म् ॥ २१ ॥ महींकालमहींचापिशैलकाननशोभिताम् ॥ ब्रह्ममालान्विदेहांश्चमालवान्काशिकोसलान् ॥ २२ ॥ मागधांश्चमहाग्रामान्पुंड्रां
स्त्वंगांस्तथैवच ॥ भूमिंचकोशकाराणांभूमिंचरजताकराम् ॥२३॥ सर्वंचतद्विचेतव्यंमृगयद्भिस्ततस्ततः ॥ रामस्यदयितांभार्यांसीतांदशर
थस्नुषाम् ॥ २४ ॥ समुद्रमवगाढांश्चपर्वतान्पत्तनानिच ॥ मंदरस्यचयेकोटिंसंश्रिताःकेचिदालयाः ॥ २५ ॥ कर्णप्रावरणाश्चैवतथाचाप्योष्ठ
कर्णकाः ॥ घोरलोहमुखाश्चैवजवनाश्चैकपादकाः ॥ २६ ॥ अक्षयाबलवंतश्चतथैवपुरुषादकाः ॥ किरातास्तीक्ष्णचूडाश्चहेमाभाःप्रियदर्श
नाः ॥ २७ ॥ आममीनाशनाश्चापिकिरातद्वीपवासिनः ॥ अंतर्जलचराघोरानरव्याघ्राइतिस्मृताः ॥ २८ ॥ एतेषामाश्रयाःसर्वेविचेयाः
काननौकसः ॥ गिरिभिर्येचगम्यंतेप्लवनेनप्लवेनच ॥ २९ ॥

चेतव्यं तत्रकिंविचेतव्यंतत्राह रामस्यदयितामिति ॥ २४ ॥ समुद्रमवगाढान्समुद्रांतर्गतान्
पत्तनानिसमुद्रद्वीपवर्तीनि आलयाग्रामाः ॥२५॥ कर्णप्रावरणाःप्रावरणंवस्त्रंतद्वद्विशालश्रवणपुटाः ओष्ठकर्णकाःओष्ठपर्यंतकर्णाः लोहमुखाःलोहवत्कठिनकृष्णमुखाः एकपा
दकाःएकपादकाःसंतोजवनावेगगतयः ॥ २६ ॥ अक्षयाःअक्षयसंतानाः एतेउक्ताःपुरुषाः तथैवपुरुषादकारक्षोभेदाः तीक्ष्णसूच्यग्रसदृशतैक्ष्ण्यवतीचूडाकेशपाशोयेषाम्
॥ २७ ॥ आममीनाशनाःअपक्वमत्स्यभुजः नरव्याघ्राःअधःप्रदेशेनराकाराएवसंतउपरिभागेव्याघ्राकाराअतएवघोराः ॥ २८ ॥ काननौकसइतिसंबोधनं गिरिभिर्येच

SGDF

गम्यंतेगिरीनाक्रम्ययेदेशाद्वीपाश्चगम्यंते येचप्लवनेनकूर्दनेनगम्यंतेयेचप्लवेनोडुपेनगम्यंतेतेचविचेयाइत्यन्वयः ॥ २९ ॥ ततःपरंयत्नवंतोभूत्वासप्तराज्योपशोभितंयवद्वीपं तथासुवर्णद्वीपंरूप्यकद्वीपंनिचेतव्यमितिशेषः सुवर्णकरमंडितमिति सुवर्णंकुर्वंतियेतैःशोभितम् ॥३०॥ ततःपरंयवाख्यद्वीपमतिक्रम्यशिशिरनामापर्वतोऽस्ति ॥३१॥ एतेषामुक्तद्वीपानाम् ॥३२॥ ततःसमुद्रस्यपारंगत्वारक्तवर्णजलंअतएवशोणाख्यंनदंप्राप्य ॥३३॥ तस्यतीर्थेष्ववतारभेदेषु ॥३४॥ बहुनिष्कुटाःबहूपवनप्रदेशाः दरीमंतोदरीयुक्ताः ॥३५॥ समुद्रद्वीपान् उक्तदेशात्परिवर्तीक्षुसमुद्रद्वीपान् ऊर्मिमंतमतएवक्रोशंतंमहाघोषम् ॥३६॥तत्रइक्षुसमुद्रे समनुज्ञाताःसमनुज्ञातच्छायाद्वारकग्रहणसामर्थ्यादिमंतःछायागृहीतप्राणिभक्षणानुमतिकाश्च ॥३७॥ इक्षुरसस्यापिश्यामत्वात्तदुदधेःकालमेघप्रतिमत्वं तीर्थेनउपायेनाभिगम्यप्राप्य ॥३८॥ ततइक्षुसागरात्परतः रक्तजलंरक्तवर्णजलं अतएवलोहिताख्यंकूटशाल्म

यत्नवंतोयवद्वीपंसप्तराज्योपशोभितम् ॥ सुवर्णरूप्यकद्वीपंसुवर्णकरमंडितम् ॥ ३० ॥ यवद्वीपमतिक्रम्यशिशिरोनामपर्वतः ॥ दिवंस्पृश
तिशृंगेणदेवदानवसेवितः ॥३१॥ एतेषांगिरिदुर्गेषुप्रपातेषुवनेषुच ॥ मार्गध्वंसहिताःसर्वेरामपत्नींयशस्विनीम् ॥३१॥ ततोरक्तजलंप्राप्य
शोणाख्यंशीघ्रवाहिनम् ॥ गत्वापारंसमुद्रस्यसिद्धचारणसेवितम् ॥३३॥ तस्यतीर्थेषुरम्येषुविचित्रेषुवनेषुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्त
तस्ततः ॥३४॥ पर्वतप्रभवानद्यःसुभीमबहुनिष्कुटाः ॥ मार्गितव्यादरीमंतःपर्वताश्चवनानिच ॥३५॥ ततःसमुद्रद्वीपांश्चसुभीमान्द्रष्टुमर्हथ ॥
ऊर्मिमंतंमहारौद्रंक्रोशंतमनिलोद्धतम् ॥ ३६ ॥ तत्रासुरामहाकायाश्छायांगृह्णंतिनित्यशः ॥ ब्रह्मणासमनुज्ञातादीर्घकालंबुभुक्षिताः ॥३७ ॥
तंकालमेघप्रतिमंमहोरगनिषेवितम् ॥ अभिगम्यमहानादंतीर्थेनैवमहोदधिम् ॥ ३८ ॥ ततोरक्तजलंभीमंलोहितंनामसागरम् ॥ गत्वाप्रे
क्ष्यथतांचैवबृहतींकूटशाल्मलीम् ॥ ३९ ॥ गृहंचवैनतेयस्यनानारत्नविभूषितम् ॥ तत्रकैलाससंकाशंविहितंविश्वकर्मणा ॥ ४० ॥ तत्रशै
लनिभाभीमामंदेहानामराक्षसाः ॥ शैलशृंगेषुलंबंतेनानारूपाभयावहाः ॥४१॥ तेपतंतिजलेनित्यंसूर्यस्योदयनंप्रति ॥ अभितप्ताःस्मसूर्येण
लंबंतेस्मपुनःपुनः ॥४२॥ निहताब्रह्मतेजोभिरहन्यहनिराक्षसाः ॥ ततःपांडुरमेघाभंक्षीरोदंनामसागरम् ॥४३॥ गत्वाद्रक्ष्यथदुर्धर्षामुक्ता
हारमिवोर्मिभिः ॥ तस्यमध्येमहाञ्छ्वेतोऋषभोनामपर्वतः ॥ ४४ ॥

लींशाल्मलीद्वीपत्वप्रयोजकंवृक्षं जंबूद्वीपेजंबुवत् ॥३९॥ तत्रकूटशाल्मलीसमीपे ॥४०॥ शैलशृंगेषुसुरासमुद्रांतर्वर्तिशैलशृंगेषु लंबंतेअधोमुखाइतिशेषः॥४१॥सूर्यस्योदयनंप्रतिसूर्योदयंप्राप्योर्ध्वमुखाःसूर्येणयुध्यमानाःसूर्येणाभितप्तास्तन्मंडलब्रह्मतेजोभितप्ताःब्रह्मतेजोभिरहन्यहनित्रैवर्णिकप्रवर्तितैर्ब्रह्मविद्यातेजोभिर्निहताःसंतःसुरोदजलेपतंति ततःपुनरुज्जीवितालंबंतेस्म शैलशृंगेष्वितिशेषः अत्रकतककृतः शैलशृंगेषुलंबंतइत्यादिश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तम् तानिरक्षांऽसिमंदेहारुणेद्वीपेप्रक्षिपंतीतिश्रुतौअरुणद्वीपेतत्प्रक्षेपोक्तेरत्रारुणद्वीपप्रसंगाभावात्प्राचीनपुस्तकेष्वदर्शनाच्चेत्याहुः ततःपांडुरेति अत्रसुराक्षीरोदयोर्मध्येसर्पिर्दधिसमुद्रयोर्विवेचनानुक्तिस्तत्रविचेतव्यदुर्गस्थलाभावादितिकतकः अनुक्तमपितदुभयविवेचनमर्थतोवगंतव्यमितितीर्थः ॥४२॥४३॥ मुक्ताहारामिवऊर्मिभिस्तद्वंतामिवेत्यर्थः ॥४४॥

सरश्चनाम्नासुदर्शनमित्यन्वयः ॥ ४५ ॥ नामशब्दःप्रसिद्धार्थः ॥ ४६ ॥ नलिनीमुक्तंसुदर्शनंसरइत्यर्थः ॥ ४७ ॥ जलादंशुद्धजलरूपोदकम् तत्रजलसमुद्रेतत्कोपजंऔ
र्वब्रह्मर्षिकोपजंहयमुखंवडवामुखंतेजोब्रह्मणाकृतमस्ति ॥ ४८ ॥ अस्याद्भुतंमहावेगंसचराचरंसर्वंजगद्युगांतेओदनंवदंति अनेनतस्यब्रह्मरूपतासूचिता तद्वडवामुखंदृष्ट्वातत्र
पतनभीत्याविक्रोशतामसमर्थानांचात्समर्थानामपिसागरौकसांभूतानांयोनादोऽभूत्सश्रूयते ॥ ४९ ॥ स्वादूदस्यशुद्धोदकस्यसमुद्रस्य उत्तरेतीरेइतिपांक्तःपाठः ॥ ५० ॥ चंद्र
प्रतीकाशंश्वेतवर्णम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ त्रिशिराःशिरःप्रदेशवर्तित्रिस्कंधवान् सवेदिकःआधारवेदिबंधसहितः ॥ ५३ ॥ अयमेवतालःपूर्वस्यांदिशिपूर्वदिग्व्यवस्थायानिर्माणं

दिव्यगंधैःकुसुमितैराचितैश्चनगैर्वृतः ॥ ॥सरश्चराजतैःपद्मैर्ज्वलितैर्हैमकेसरैः ॥४५॥ नाम्नासुदर्शनंनामराजहंसैःसमाकुलम् ॥ विबुधाश्चा
रणायक्षाःकिन्नराश्चाप्सरोगणाः ॥४६॥ हृष्टाःसमधिगच्छंतिनलिनींतांरिरंसवः ॥ क्षीरोदंसमतिक्रम्यतदाद्रक्ष्यथवानराः ॥४७॥ जलोदंसा
गरंशीघ्रंसर्वभूतभयापहम् ॥ तत्रतत्कोपजंतेजःकृतंहयमुखंमहत् ॥४८॥ अस्याद्भुतंमहावेगमोदनंसचराचरम् ॥ तत्रविक्रोशतांनादोभूतानां
सागरौकसाम् ॥ श्रूयतेचासमर्थानांदृष्ट्वाभूद्वडवामुखम् ॥४९॥ स्वादूदस्योत्तरेतीरेयोजनानित्रयोदश ॥ जातरूपशिलोनामसुमहान्कनकप्र
भः ॥५०॥ तत्रचंद्रप्रतीकाशंपन्नगंधरणिधरम् ॥ पद्मपत्रविशालाक्षंततोद्रक्ष्यथवानराः ॥५१॥ आसीनंपर्वतस्याग्रेसर्वदेवनमस्कृतम् ॥ सह
स्रशिरसंदेवमनंतंनीलवाससम् ॥५२॥ त्रिशिराःकांचनःकेतुस्तालस्तस्यमहात्मनः ॥ स्थापितःपर्वतस्याग्रेविराजतिसवेदिकः ॥५३॥ पूर्व
स्यांदिशिनिर्माणंकृतंतत्रिदशेश्वरैः ॥ ततःपरंहेममयःश्रीमानुदयपर्वतः ॥ ५४ ॥ तस्यकोटिर्दिवंस्पृष्ट्वाशतयोजनमायता ॥ जातरूपमयी
दिव्याविराजतिसवेदिका ॥५५॥ सालैस्तालैस्तमालैश्चकर्णिकारैश्चपुष्पितैः ॥ जातरूपमयैर्दिव्यैःशोभतेसूर्यसन्निभैः ॥५६॥ तत्रयोजनवि
स्तारमुच्छ्रितंदशयोजनम् ॥ शृंगंसौमनसंनामजातरूपमयंध्रुवम् ॥ ५७ ॥ तत्रपूर्वंपदंकृत्वापुराविष्णुस्त्रिविक्रमे ॥ द्वितीयंशिखरेमेरोश्चकार
पुरुषोत्तमः ॥ ५८ ॥ उत्तरेणपरिक्रम्यजंबूद्वीपंदिवाकरः ॥ दृश्योभवतिभूयिष्ठंशिखरंतन्महोच्छ्रयम् ॥ ५९ ॥ तत्रवैखानसानामवालखिल्या
महर्षयः ॥ प्रकाशमानादृश्यंतेसूर्यवर्णास्तपस्विनः ॥ ६० ॥

कृतम् अभिज्ञाशंकुवत्प्रमाणनिर्माणंकृतमित्यर्थः ॥५४ ॥
कोटिःशिखरम् सवेदिकासाधारपर्वता ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ तत्रशतयोजनदीर्घेउदयगिरिशिखरे ॥ ५७ ॥ तत्रसौमनसेशृंगे त्रिविक्रमेत्रिभिःपदैस्त्रिलोक्याआक्रमणप्रस्तावेप्रथमं
पदंतत्रकृत्वाद्वितीयंपदंमेरोःशिखरेचकार ॥ ५८ ॥ अस्तानंतरमुत्तरेणजंबूद्वीपंपरिक्रम्यतन्महोच्छ्रयंशिखरंसौमनसाख्यंप्राप्यास्थितोदिवाकरोजंबूद्वीपवर्तिनांभूयिष्ठंदृश्योभवति
सौमनसेशिखरेइत्यर्थःइदंसत्ययुगाभिप्रायम् त्रेतायांक्षीरसागरमध्यगस्यद्वापरेसुरोदमध्यगस्यकलौलंकामध्यगस्यजंबूद्वीपस्थमनुष्यदृश्यतायाअन्यत्रोक्तत्वात् ॥ ५९ ॥ ६० ॥

SGDF

यस्यपुरःपुरस्तात्समीपेएव अयंप्रागुक्तसुदर्शनसरश्चिह्नोद्वीपःप्रकाशतेतस्मिन्सौमनसशिखरेभगवत्युदितेसर्वप्राणभृतांप्राणिनांतेजःसंबंधोभवतिचक्षुश्चप्रकाशते ॥ ६१ ॥ ६२ ॥
कांचनशैलस्यसूर्यस्यचतेजसाआविष्टासमाक्रांतापूर्वासंध्याउदयावच्छिन्नापूर्वादिक्रक्तासतीप्रकाशते ॥६३॥ तदेवाह पूर्वमिति चोहेतौ यतोभुवनस्यप्रकाशनहेतोःसूर्यस्योदयनमवेक्ष्य
पूर्वंप्रथमंपृथिव्याएतद्द्वारमूर्ध्वस्थानांपृथिवीप्रवेशस्यद्वारंपृथ्वीस्थानांभुवनस्यब्रह्मभुवनस्यप्रवेशद्वारमेतदुदयगिरिरूपंकृतमतएषापूर्वादिगुच्यते अन्येतुएतद्द्वारमेतद्दिग्व

अयंसुदर्शनोद्वीपःपुरोयस्यप्रकाशते ॥ तस्मिंस्तेजश्चचक्षुश्चसर्वप्राणभृतामपि ॥ ६१ ॥ शैलस्यतस्यपृष्ठेषुकंदरेषुवनेषुच ॥ रावणःसहवैदेह्या
मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ ६२ ॥ कांचनस्यचशैलस्यसूर्यस्यचमहात्मनः ॥ आविष्टातेजसासंध्यापूर्वारक्ताप्रकाशते ॥ ६३ ॥ पूर्वमेतत्कृतं
द्वारंपृथिव्याभुवनस्यच ॥ सूर्यस्योदयनंचैवपूर्वाह्येषादिगुच्यते ॥ ६४ ॥ तस्यशैलस्यपृष्ठेषुनिर्झरेषुगुहासुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः
॥ ६५ ॥ ततःपरमगम्यास्याद्दिक्पूर्वात्रिदशावृता ॥ रहिताचंद्रसूर्याभ्यामदृश्यातमसावृता ॥ ६६ ॥ शैलेषुतेषुसर्वेषुकंदरेषुनदीषुच
॥ येचनोक्तामयोद्देशाविचेयातेषुजानकी ॥ ६७ ॥ एतावद्वानरैःशक्यंगंतुंवानरपुंगवाः ॥ अभास्करममर्यादंनजानीमस्ततःपरम् ॥ ६८ ॥
अभिगम्यतुवैदेहींनिलयंरावणस्यच ॥ मासेपूर्णेनिवर्तध्वमुदयंप्राप्यपर्वतम् ॥ ६९ ॥ ऊर्ध्वंमासान्नवस्तव्यंवसन्वध्योभवेन्मम ॥ सिद्धार्थाःसंन्निवर्तध्वम
धिगम्यचमैथिलीम् ॥ ७० ॥ महेंद्रकांतांवनषंडमंडितांदिशंचरित्वानिपुणेनवानराः ॥ अवाप्यसीतांरघुवंशजप्रियांततोनिवृत्ताःसुखिनोभविष्यथ
॥ ७१ ॥ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःप्रस्थाप्य
सुग्रीवस्तन्महद्वानरंबलम् ॥ दक्षिणांप्रेषयामासवानरानभिलक्षितान् ॥ १ ॥ नीलमग्निसुतंचैवहनूमंतंचवानरम् ॥ पितामहसुतंचैव
जांबवंतंमहौजसम् ॥ २ ॥ सुहोत्रंचशरारिंचशरगुल्मंतथैवच ॥ गजंगवाक्षंगवयंसुषेणंवृषभंतथा ॥ ३ ॥ मैंदंचद्विविदंचैवसुषेणंगंधमादनम्
उल्कामुखमनंगंचहुताशनसुतावुभौ ॥ ४ ॥ अंगदप्रमुखान्वीरान्वीरःकपिगणेश्वरः ॥ वेगविक्रमसंपन्नान्संदिदेशविशेषवित् ॥ ५ ॥

तिमहद्भूविवरंसृष्टंब्रह्मणातस्मादेषापूर्वादिगुच्यते ॥६४॥ तस्यशैलस्यउदयशैलस्य ॥ ६५ ॥ ततःपरंउदयाद्रेःपुरस्तात्त्रिदशावृतातद्दिगधिष्ठात्रिंद्रादित्रिदशाधिष्ठिता उदयाचलात्परमगम्यत्वेहेतुमाह
रहितेति ॥ ६६ ॥ उक्तार्थोपसंहारः शैलेष्वित्यादि ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ सिद्धार्थाःकृतान्वेषणकृत्याः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ यसमानः ॥ ॥ इति
श्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततइति अभिलक्षितान्कार्यसमर्थत्वेनानिर्णीतान्
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अयंसुषेणस्तारापितुरन्यः हुताशनसुताविति अग्नित्वव्याप्यंहुताशनत्वमित्यग्निहुताशनयोर्भेदः ॥ ४ ॥ विशेषवित्अन्वेष्टव्यदेशविशेषवित् ॥ ५ ॥

अग्रेसरंमुख्यं असंग्रहमितिपाठेऽसंकोचप्रभुमित्यर्थः दक्षिणांदिशमादिशदन्वेष्टव्यत्वेनेतिशेषः ॥ ६ ॥ तस्यांदिशियेदुर्गमास्तान्समुदाहरदुवाच ॥ ७ ॥ अत्राप्यार्यावर्तापेक्ष
यादक्षिणत्वंतदाह सहस्रशिरसंसहस्रशिखरम् ॥ ८ ॥ गोदावरींविंध्यपूर्वप्रदेशवर्तिगोदावरींनदीं मेखलादयोदेशभेदाः ॥ ९ ॥ ऋष्टिकानितिपाठः ॥ १० ॥ मत्स्याश्चकलिं
गाश्चतान् ॥ ११ ॥ नदींगोदावरीं दंडकारण्यवर्तिगोदावरीप्रदेशम् ॥ १२ ॥ अयोमुखइतिमलयस्यनामांतरं सुचंदनवनत्वलिंगात् ॥ १३ ॥ १४ ॥ तस्यायोमुखपर्याय

तेषामग्रेसरंचैवबृहद्बलमथांगदम् ॥ विधायहरिवीराणामादिशद्दक्षिणांदिशम् ॥ ६ ॥ येकेचनसमुद्देशास्तस्यांदिशिसुदुर्गमाः ॥ कपीशः
कपिमुख्यानांसतेषांसमुदाहरत् ॥ ७॥ सहस्रशिरसंविंध्यंनानाद्रुमलतायुतम् ॥ नर्मदांचनदींरम्यांमहोरगनिषेविताम् ॥८॥ ततोगोदाव
रींरम्यांकृष्णवेणींमहानदीम् ॥ मेखलानुत्कलांश्चैवदशार्णनगराण्यपि ॥ ९ ॥ आब्रवंतीमवंतींचसर्वमेवानुपश्यत ॥ विदर्भानृष्टिकांश्चैवर
म्यान्माहिषकानपि ॥१०॥ तथामत्स्यकलिंगांश्चकौशिकांश्चसमंततः ॥ अन्वीक्ष्यदंडकारण्यंसपर्वतनदीगुहम् ॥११॥ नदींगोदावरींचैव
सर्वमेवानुपश्यत ॥ तथैवांध्रांश्चपुंड्रांश्चचोलान्पांड्यांश्चकेरलान् ॥१२॥ अयोमुखश्चगंतव्यःपर्वतोधातुमंडितः ॥ विचित्रशिखरःश्रीमांश्चि
त्रपुष्पितकाननः ॥१३॥ सुचंदनवनोद्देशोमार्गितव्योमहागिरिः ॥ ततस्तामापगांदिव्यांप्रसन्नसलिलाशयाम् ॥ १४ ॥ तत्रद्रक्ष्यथकावेरीं
विहृतामप्सरोगणैः ॥ तस्यासीनंनगस्याग्रेमलयस्यमहौजसः ॥१५॥ द्रक्ष्यथादित्यसंकाशमगस्त्यमृषिसत्तमम् ॥ ततस्तेनाभ्यनुज्ञाताः
प्रसन्नेनमहात्मना ॥१६॥ ताम्रपर्णींग्राहजुष्टांतरिष्यथमहानदीम् ॥ साचंदनवनैश्चित्रैःप्रच्छन्नद्वीपवारिणी ॥ १७ ॥ कांतेवयुवतीकांतंस
मुद्रमवगाहते ॥ ततोहेममयंदिव्यंमुक्तामणिविभूषितम् ॥ १८ ॥ युक्तंकवाटंपांड्यानांगताद्रक्ष्यथवानराः ॥ ततःसमुद्रमासाद्यसंप्रधार्या
र्थंनिश्चयम् ॥१९॥ अगस्त्येनांतरेतत्रसागरेविनिवेशितः ॥ चित्रसानुनगःश्रीमान्महेंद्रःपर्वतोत्तमः ॥ २० ॥ जातरूपमयःश्रीमानवगाढो
महार्णवम् ॥ नानाविधैर्नगैःफुल्लैर्लताभिश्चोपशोभितम् ॥ २१ ॥ देवर्षियक्षप्रवरैरप्सरोभिश्चशोभितम् ॥ सिद्धचारणसंघैश्चप्रकीर्णंसुम
नोरमम् ॥ २२ ॥

स्य ॥ १५ ॥ अगस्त्यमिति यद्यपिपंचवटीतउदग्भागेऽगस्त्याश्रमःपूर्वमुक्तस्तथाप्यत्रापिबोध्यः वाल्मीकेरनेकदेशेष्वाश्रमवत् स
माननामाऽन्यएवायमित्यन्ये ॥ १६ ॥ ग्राहजुष्टामित्यादिताम्रपर्णीविशेषणम् चंदनैःप्रच्छन्नानिद्वीपानिवारिचयस्याःसाप्रच्छन्नद्वीपवारिणी प्रच्छन्नशरीरेतियावत् ॥ १७ ॥
अतएवयुवतीकांतेव ॥ १८ ॥ युक्तंपुरप्राकारघटितंअर्थेसमुद्रतरणरूपेनिश्चयंशक्ताशक्तनिश्चयंसंप्रधार्यकृत्वा ॥ १९ ॥ तत्रप्लवनसाधनभूतःपर्वतउपदिश्यते अगस्त्येने
ति सागरेंतरेसागरखातसंबंधिन्यंतरेअवकाशेअगस्त्येनविनिवेशितःप्रतिष्ठापितोमहेंद्रःपर्वतोत्तमोऽस्ति श्रीमान्सुंदरः ॥ २० ॥ अवगाढःप्रविष्टैकपार्श्वः ॥ २१ ॥ २२ ॥

SGDF

तंउक्तविशेषणविशिष्टंसहस्राक्षउपैतीत्यनेनमहेंद्राधिष्ठितत्वादन्वर्थनामकत्वंमहेंद्रस्यसूचितं अपरेपारेअपरेपरतीरे अपरशब्दोविशेषवाचीपरतीरविशेषे प्रतिष्ठितइतिशेषः द्वीपइ
ति उत्तरभागेदक्षिणेलवणसमुद्रइतितस्यद्वीपत्वं सगरखातोप्येकदेशेनोदग्भागेचसमुद्रसंबद्धः॥२३॥ दीप्तःस्वर्णभूयिष्ठत्वात् तत्रद्वीपे सर्वात्मनासर्वप्रकारेण विशेषतःएकदेशमप्य
नुपेक्ष्य॥२४॥२५॥ समुद्रसंबद्धत्वात्सागरोपिसमुद्रत्वेनसमुद्रश्चसागरत्वेनव्यवह्रियतइत्यविरोधः तस्यतुरावणस्यतु भोजनीभोक्तुशीला॥२६॥ संशयान्संशयविषयान्देशान्निःसं
शयान्सम्यगन्वेषणेनकृत्वाततोनष्टसंशयाआप्तसत्वासत्वनिश्चयास्तत्रासत्वेसतितंलंकाद्वीपमतिक्रम्यमृगयध्वम्॥२७॥ कमार्गणीयातत्राह लक्ष्मीवानिति ॥२८॥२९॥ तस्यकां

तमुपैतिसहस्राक्षःसदापर्वसुपर्वसु ॥ द्वीपस्तस्यापरेपारेशतयोजनविस्तृतः ॥२३॥ अगम्योमानुषैर्दीप्तस्तंमार्गध्वंसमंततः ॥ तत्रसर्वात्म
नासीतामार्गितव्याविशेषतः ॥२४॥ सहिदेशस्तुवध्यस्यरावणस्यदुरात्मनः ॥ राक्षसाधिपतेर्वासःसहस्राक्षसमद्युतेः ॥ २५ ॥ दक्षिणस्य
समुद्रस्यमध्येतस्यतुराक्षसी ॥ अंगारकेतिविख्याताछायामाक्षिप्यभोजनी ॥२६॥ एवंनिःसंशयान्कृत्वासंशयानष्टसंशयाः ॥ मृगयध्वंनरें
द्रस्यपत्नीममिततेजसः ॥२७॥ तमतिक्रम्यलक्ष्मीवान्समुद्रेशतयोजने ॥ गिरिःपुष्पितकोनामसिद्धचारणसेवितः ॥ २८ ॥ चंद्रसूर्यांशुसं
काशःसागरांबुसमाश्रयः ॥ भ्राजतेविपुलैःशृंगैरंबरंविलिखन्निव ॥२९॥ तस्यैकंकांचनंशृंगंसेवतेऽयंदिवाकरः ॥ नतंकृतघ्नाःपश्यंतिननृशंसा
ननास्तिकाः ॥३०॥ प्रणम्यशिरसाशैलंतंविमार्गथवानराः ॥ तमतिक्रम्यदुर्धर्षंसूर्यवान्नामपर्वतः ॥३१॥ अध्वनादुर्विगाहेनयोजनानिचतु
र्दश ॥ ततस्तमप्यतिक्रम्यवैद्युतोनामपर्वतः ॥३२॥ सर्वकामफलैर्वृक्षैःसर्वकालमनोहरैः ॥ तत्रभुक्त्वावरार्हाणिमूलानिचफलानिच ॥३३॥
मधूनिपीत्वाजुष्टानिपरंगच्छतवानराः ॥ तत्रनेत्रमनःकांतःकुंजरोनामपर्वतः ॥ ३४ ॥ अगस्त्यभवनंयत्रनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥ तत्रयोजनवि
स्तारमुच्छ्रितंदशयोजनम् ॥ ३५ ॥ शरणंकांचनंदिव्यंनानारत्नविभूषितम् ॥ तत्रभोगवतीनामसर्पाणामालयःपुरी ॥ ३६ ॥ विशालरथ्या
दुर्धर्षासर्वतःपरिरक्षिता ॥ रक्षितापन्नगैर्घोरैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाविषैः ॥ ३७ ॥ सर्पराजोमहाघोरोयस्यांवसतिवासुकिः ॥ निर्यायमार्गितव्या
चसाचभोगवतीपुरी॥३८॥ चनंशृंगमास्ति यंभगवान्सूर्यःसेवतेनित्यंसन्निहितोभवति शृंगशब्दोऽर्धचर्चादिः अतश्चंद्रसूर्याधिष्ठितत्वात्तंकृतघ्नानपश्यंति॥३०॥३१॥ चतुर्दशे
ति तैरुपलक्षितइत्यर्थः ॥३२॥३३॥३४॥तत्रकुंजरपर्वते अगस्त्यभवनवर्णनं योजनेत्यादि इदंतृतीयमगस्त्यस्थानम्॥३५॥ शरणंगृहमगस्त्यस्येतिशेषः तत्रकुंजरपर्वतेएव आल
यशब्दोनित्यंपुल्लिंगः यद्यपिभोगवतीरसातलेप्रसिद्धातथापिरावणस्यजनस्थानवत्सर्पाणामपिभोगवत्याख्यपुरंभूमावप्यस्तीतिवासुकेर्भुवउपर्यपियोगवैभवात्स्थितिरितिचेतएवा
वगंतव्यं यथागस्त्यस्यकुंजरपर्वतावच्छिन्नेविश्वकर्मनिर्मितभवनेनक्षत्रपदेमलयेपंचवटीदक्षिणभागेचवासस्तथातिध्येयम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ निर्यायविशेषतोगत्वा ॥ ३८ ॥

SGDF

समावृतागुप्तास्तेचमार्गितव्याः ऋषभसंस्थितिःऋषभाकारसंस्थानवान् ॥ ३९ ॥ गोशीर्षकादयश्चंदनभेदाः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ तच्चंदनास्प्रष्टृत्वेहेतुः रोहिताइति ॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥ ततऋषभात्परतःपृथिव्याअंतेपुण्यकर्मणांनिवासस्तत्रस्वर्गजितएवस्थिताभवंति अतोहेतोस्ततःपरंपितृलोकोनसेव्यःअगम्यः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ब
हुशःकृतापराधोपीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ लभध्वंलप्स्यध्वम् तथातत्कार्यमुद्दिश्याधिगुणमधिकगुणोपेतंपुरुषार्थंपुरुषयत्नमारभध्वम् ॥ ४९ ॥ धभमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरा

तत्रचानंतरोद्देशायेकेचनसमावृताः ॥ तंचदेशमतिक्रम्यमहानृषभसंस्थितिः ॥ ३९ ॥ सर्वरत्नमयःश्रीमानृषभोनामपर्वतः ॥ गोशीर्षकंपद्म
कंचहरिश्यामंचचंदनम् ॥ ४० ॥ दिव्यमुत्पद्यतेयत्रतच्चैवाग्निसमप्रभम् ॥ नतुतच्चंदनंदृष्ट्वास्प्रष्टव्यंतुकदाचन ॥ ४१ ॥ रोहितानामगं
धर्वाघोरंरक्षंतितद्वनम् ॥ तत्रगंधर्वपतयःपंचसूर्यसमप्रभाः ॥४२॥ शैलूषोग्रामणीःशिक्षःशुकोबभ्रुस्तथैवच ॥ रविसोमाग्निवपुषांनिवासःपुण्य
कर्मणाम् ॥४३॥ अंतेपृथिव्यादुर्धर्षास्ततःस्वर्गजितःस्थिताः ॥ ततःपरंनवःसेव्यःपितृलोकःसुदारुणः ॥४४ ॥ राजधानीयमस्यैषाकष्टेनतम
सावृता ॥ एतावदेवयुष्माभिर्वीरवानरपुंगवाः ॥ शक्यंविचेतुंगंतुंवानातोगतिमतांगतिः ॥४५॥ सर्वमेतत्समालोक्ययच्चान्यदपिदृश्यते ॥ गतिं
विदित्वावैदेह्याःसन्निवर्तितुमर्हथ ॥४६॥ यश्चमासान्निवृत्तोग्रेदृष्टासीतेतिवक्ष्यति ॥ मत्तुल्यविभवोभोगैःसुखंसविहरिष्यति ॥४७॥ ततःप्रिय
तरोनास्तिममप्राणाद्विशेषतः ॥ कृतापराधोबहुशोममबंधुर्भविष्यति ॥४८॥ अमितबलपराक्रमाभवंतोविपुलगुणेषुकुलेषुचप्रसूताः ॥ मनुजप
तिसुतांयथालभध्वंतदधिगुणंपुरुषार्थमारभध्वम् ॥ ५९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेएकचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥
अथप्रस्थाप्यसहरीन्सुग्रीवोदक्षिणांदिशम् ॥ अब्रवीन्मेघसंकाशंसुषेणंनामवानरम् ॥ १ ॥ तारायाःपितरंराजाश्वशुरंभीमविक्रमम् ॥
अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यमभिगम्यप्रणम्यच ॥ २ ॥ महर्षिपुत्रंमारीचमर्चिष्मंतंमहाकपिम् ॥ वृतंकपिवरैःशूरैर्महेंद्रसदृशद्युतिम् ॥ ३ ॥ बु
द्धिविक्रमसंपन्नंवैनतेयसमद्युतिम् ॥ मरीचिपुत्रान्मारीचानर्चिर्माल्यान्महाबलान् ॥ ४ ॥ ऋषिपुत्रांश्चतान्सर्वान्प्रतीचीमादिशद्दिशम् ॥ द्वा
भ्यांशतसहस्राभ्यांकपीनांकपिसत्तमाः ॥ ५ ॥ सुषेणप्रमुखायूयंवैदेहींपरिमार्गथ ॥ सौराष्ट्रान्सहबाल्हीकांश्चंद्रचित्रांस्तथैवच ॥ ६ ॥

मेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति ॥ १ ॥ श्वशुरत्वात्प्रांजलिःप्रणम्याब्रवीत् ए
तद्विशेषकथनायैवपुनरब्रवीदित्युक्तिः ॥ २ ॥ महर्षिपुत्रंमारीचंमहर्षेर्मरीचेःपुत्रंअर्चिष्मंतंअर्चिष्मदाख्यम् अयंतेषुप्रधानः अर्चिर्माल्याख्याअन्येपिमरीचिपुत्राः ॥ ३ ॥
मारीचशब्दस्यव्युत्पत्त्यंतरसंभवान्मरीचिपुत्रानित्युक्तम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ परिमार्गथमार्गध्वम् चंद्रचित्रानिति शूरान्भीमानितिपाठांतरम् देशविशेषाइमे ॥ ६ ॥

SGDF

विपुलानिविशालानि कुक्षिर्देशविशेषः ॥७॥ प्रत्यक्स्रोतोवहाःपश्चिमाभिमुखप्रवाहाः ॥८॥ कांतारगिरयःकांतारयुक्तागिरयः स्थलीअकृत्रिमाभूःशिशिराःशीतलाः ॥९॥ तत्रादर्शने ततःकिंचित्पश्चिमंगत्वासमुद्रंद्रष्टुमर्हथ तत्रसमुद्रंद्रक्ष्यथेतिनिश्चयएव ॥१०॥११॥ कपयोभवत्सैनिकाः ॥१२॥१३॥ अवंत्यंगलेपेपुर्यौ आलक्षिताख्यंवनम् ॥१४॥ महाद्रुमःमहांतो द्रुमायस्मिन्सः ॥१५॥ सिंहास्तदाख्याःपक्षगमाःपक्षिणःस्थिताःतेपक्षिणः तिमिमत्स्यगजान्नीडानिस्ववासस्थानान्यारोपयंतिप्रापयंति ॥१६॥१७॥ तोयपूर्णेप्रस्थे ॥ १८ ॥ कोटिं

स्फीतान्जनपदान्रम्यान्विपुलानिपुराणिच ॥ पुन्नागगहनंकुक्षिंबकुलोद्दालकाकुलम् ॥ ७ ॥ तथाकेतकखंडांश्चमार्गध्वंहरिपुंगवाः ॥ प्रत्यक्स्रोतोवहाश्चैवनद्यःशीतजलाःशिवाः ॥८॥ तापसानामरण्यानिकांतारगिरयश्चये ॥ तत्रस्थलीर्मरुप्रायाअत्युच्चशिशिराःशिलाः ॥९॥ गिरिजालावृतांदुर्गांमार्गित्वापश्चिमांदिशम् ॥ ततःपश्चिममागम्यसमुद्रंद्रष्टुमर्हथ ॥१०॥ तिमिनक्राकुलजलंगत्वाद्रक्ष्यथवानराः ॥ ततःकेतकखंडेषुतमालगहनेषुच ॥११॥ कपयोविहरिष्यंतिनारिकेलवनेषुच ॥ तत्रसीतांचमार्गध्वंनिलयंरावणस्यच ॥ १२ ॥ वेलातलनिविष्टेषुपर्वतेषुवनेषुच ॥ मुरचीपत्तनंचैवरम्यंचैवजटापुरम् ॥१३॥ अवंतीमंगलेपांचतथाचालक्षितंवनम् ॥ राष्ट्राणिचविशालानिपत्तनानिततस्ततः ॥ १४ ॥ सिंधुसागरयोश्चैवसंगमेतत्रपर्वतः ॥ महान्सोमगिरिर्नामशतशृंगोमहाद्रुमः ॥ १५ ॥ तत्रप्रस्थेषुरम्येषुसिंहाःपक्षगमास्थिताः ॥ तिमिमत्स्यगजांश्चैवनीडान्यारोपयंतिते ॥१६॥ तानिनीडानिसिंहानांगिरिशृंगगताश्चये ॥ दृप्तास्तृप्ताश्चमातंगास्तोयदस्वननिःस्वनाः ॥१७॥ विचरंतिविशालेस्मिंस्तोयपूर्णेसमंततः ॥ तस्यशृंगंदिवस्पर्शंकांचनंचित्रपादपम् ॥१८॥ सर्वमाशुविचेतव्यंकपिभिःकामरूपिभिः ॥ कोटिंतत्रसमुद्रस्यकांचनींशतयोजनाम् ॥१९॥ दुर्दर्शांपारियात्रस्यगत्वाद्रक्ष्यथवानराः ॥ कोट्यस्तत्रचतुर्विंशद्गंधर्वाणांतपस्विनाम् ॥२०॥ वसंत्यग्निनिकाशानांघोराणांपापकर्मणाम् ॥ पावकार्चिःप्रतीकाशाःसमवेताःसमंततः ॥ २१ ॥ नात्यासादयितव्यास्तेवानरैर्भीमविक्रमैः ॥ नादेयंचफलंतस्माद्देशात्किंचित्प्लवंगमैः ॥ २२ ॥ दुरासदाहितेवीराःसत्त्ववंतोमहाबलाः ॥ फलमूलानितेतत्ररक्षंतेभीमविक्रमाः ॥२३ ॥ तत्रयत्नश्चकर्तव्योमार्गितव्याचजानकी ॥ नहितेभ्योभयंकिंचित्कपित्वमनुवर्तताम् ॥२४॥ तत्रवैदूर्यवर्णाभोवज्रसंस्थानसंस्थितः ॥ नानाद्रुमलताकीर्णोवज्रोनाममहागिरिः ॥२५॥

शृंगम् समुद्रस्यमध्येइतिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ घोराणामतएवपापकर्मणांसंहर्तॄणाम् पावकार्चिःप्रतीकाशाःकोट्यःसमवेताइत्यन्वयः ॥२१॥ नात्यासादयितव्याःनद्रष्टव्यानापराद्धव्यावा नादेयंनग्राह्यम् ॥२२॥२३॥ यत्नःकर्तव्योमार्गणइतिशेषः ननुपापकारित्वात्तदनासादनेकथंतत्रमार्गणसंभवोतआह नहितेभ्य इति तद्देशेमृगपक्ष्यादिवत्प्राकृतमृगस्वभावेतिष्ठतामित्यर्थः अतएवनापराद्धव्याइतिपूर्वंव्याख्यातम् ॥ २४ ॥ वैदूर्यवर्णआभाचयस्यसः वज्रवत्कठिनसंस्थानेनसंस्थितः ॥ २५ ॥

SGDF

समुदितःप्रतिष्ठितः समंआयामतोविस्तारतश्चशतयोजनइत्यर्थः ॥२६॥ चतुर्भागेचतुर्थभागे गतइतिशेषः॥२७॥तत्रचक्रवत्पर्वते पंचजनंतदाख्यम् हयस्येवग्रीवायस्यतंच॥२८॥
॥२९॥३०॥तत्रवराहपर्वते जातरूपंस्वर्णम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ कांचनांतरदर्शनंकांचनगर्भाअंतरानिर्दरायस्मिंस्तस्यदर्शनंभविष्यतीतिशेषः ॥ ३३ ॥ तंप्राप्यस्थितागजादय
स्तेनशब्देनस्वध्वनिजप्रतिध्वनिशब्देनदर्पिताःसर्वतोऽभिगर्जंति ॥ ३४ ॥ सःसौवर्णइतिउक्तः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तेषांषष्टिसहस्रपर्वतानांमध्येराजेवमेरुवत्कांचनः

श्रीमान्समुदितस्तत्रयोजनानांशतंसमम् ॥ गुहास्तत्रविचेतव्याःप्रयत्नेनप्लवंगमाः ॥२६ ॥ चतुर्भागेसमुद्रस्यचक्रवान्नामपर्वतः ॥ तत्रच
क्रंसहस्रारंनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥२७॥ तत्रपंचजनंहत्वाहयग्रीवंचदानवम् ॥ आजहारततश्चक्रंशंखंचपुरुषोत्तमः ॥२८॥ तत्रसानुषुरम्येषुवि
शालासुगुहासुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ २९ ॥ योजनानिचतुःषष्टिर्वराहोनामपर्वतः ॥ सुवर्णशृंगःसुमहानगाधेव
रुणालये ॥ ३० ॥ तत्रप्राग्ज्योतिषंनामजातरूपमयंपुरम् ॥ तस्मिन्वसतिदुष्टात्मानरकोनामदानवः ॥ ३१ ॥ तत्रसानुषुरम्येषुविशा
लासुगुहासुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ ३२ ॥ तमतिक्रम्यशैलेंद्रंकांचनांतरदर्शनम् ॥ पर्वतःसर्वसौवर्णोधाराप्रस्रव
णायुतः ॥ ३३ ॥ तंगजाश्चवराहाश्चसिंहाव्याघ्राश्चसर्वतः ॥ अभिगर्जंतिसततंतेनशब्देनदर्पिताः ॥ ३४ ॥ यस्मिन्हरिहयःश्रीमान्महें
द्रःपाकशासनः ॥ अभिषिक्तःसुरैराजामेघोनामसपर्वतः ॥ ३५ ॥ तमतिक्रम्यशैलेंद्रंमहेंद्रपरिपालितम् ॥ षष्टिंगिरिसहस्राणिकांचना
निगमिष्यथ ॥ ३६ ॥ तरुणादित्यवर्णानिभ्राजमानानिसर्वशः ॥ जातरूपमयैर्वृक्षैःशोभितानिसुपुष्पितैः ॥ ३७ ॥ तेषांमध्येस्थितोरा
जामेरुरुत्तमपर्वतः ॥ आदित्येनप्रसन्नेनशैलोदत्तवरःपुरा ॥ ३८ ॥ तेनैवमुक्तःशैलेंद्रःसर्वएवत्वदाश्रयाः ॥ मत्प्रसादाद्भविष्यंतिदिवारा
त्रौचकांचनाः ॥ ३९ ॥ त्वयियेचापिवत्स्यंतिदेवगंधर्वदानवाः ॥ तेभविष्यंतिभक्ताश्चप्रभयाकांचनप्रभाः ॥ ४० ॥ विश्वेदेवाश्चवसवोम
रुतश्चदिवौकसः ॥ आगत्यपश्चिमांसंध्यांमेरुमुत्तमपर्वतम् ॥ ४१ ॥ आदित्यमुपतिष्ठंतितैश्चसूर्योभिपूजितः ॥ अदृश्यःसर्वभूतानाम
स्तंगच्छतिपर्वतम् ॥ ४२ ॥ योजनानांसहस्राणिदशतानिदिवाकरः ॥ मुहूर्तार्धेनतंशीघ्रमभियातिशिलोच्चयम् ॥ ४३ ॥

पर्वतोस्ति एनंसावर्णिमेरुरितिवदंति ॥ ३८ ॥ कीदृशोवरस्तत्राह तेनैवमिति आदित्येनएवमुक्तइत्येवंशब्दार्थःसर्वएवेति ॥ ३९ ॥ तेभक्तामयीतिशेषःकांचनप्रभाश्चभविष्यं
ति॥४०॥विश्वेदेवादयस्तमुत्तमपर्वतंमेरुंसावर्णिमेरुमागत्यतत्रस्थित्वापश्चिमांसंध्यांप्राप्यआदित्यमुपतिष्ठंतिइत्यग्रिमेणान्वयः॥४१॥इतःपूर्वभागस्थाअनुक्ताअपिद्वीपाविचेतव्या
इत्यर्थतःसिद्धम्॥४२॥ ततःपरंदशयोजनसहस्रेऽस्ताचलइत्याह योजनानामिति तान्युक्तसंख्यायोजनानि अतीत्येतिशेषःमुहूर्तार्धमेकघटीतयातंशिलोच्चयमस्तमभियाति ॥४३॥

SGDF

अथवरुणपुरवर्णनम् शृंगेइति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ दशशिराःदशस्कंधः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ यत्रमेरौ ब्रह्मणासमःमहामेरुवर्तिप्रजापतिसमः ॥ ४८ ॥ मैथिलींप्रतिप्रवृत्तिंमैथिलीसंबंधिप्रवृत्तिं
प्रष्टव्यइत्यन्वयः ॥ ४९ ॥ एतावत्उदयाचलमारभ्यमेरुसावर्णिपर्यंतम् ॥५०॥५१॥ निवर्ततनिवर्तध्वम् ॥५२॥५३॥ दिष्टंसंदिष्टम् ॥ ५४ ॥ प्रमाणंकर्तव्याकर्तव्यनिश्चाय

शृंगेतस्यमहद्दिव्यंभवनंसूर्यसन्निभम् ॥ प्रासादगणसंबाधंविहितंविश्वकर्मणा ॥ ४४ ॥ शोभितंतरुभिश्चित्रैर्नानापक्षिसमाकुलैः ॥ नि
केतंपाशहस्तस्यवरुणस्यमहात्मनः ॥ ४५ ॥ अंतरामेरुमस्तंचतालोदशशिरामहान् ॥ जातरूपमयःश्रीमान्भ्राजतेचित्रवेदिकः ॥
॥ ४६ ॥ तेषुसर्वेषुदुर्गेषुसरस्सुचसरित्सुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ ४७ ॥ यत्रतिष्ठतिधर्मज्ञस्तपसास्वेनभावितः ॥
मेरुसावर्णिरित्येषख्यातोवैब्रह्मणासमः ॥ ४८ ॥ प्रष्टव्योमेरुसावर्णिर्महर्षिःसूर्यसन्निभः ॥ प्रणम्यशिरसाभूमौप्रवृत्तिंमैथिलींप्रति ॥
॥ ४९ ॥ एतावज्जीवलोकस्यभास्करोरजनीक्षये ॥ कृत्वावितिमिरंसर्वमस्तंगच्छतिपर्वतम् ॥ ५० ॥ एतावद्वानरैःशक्यंगंतुंवानरपुंगवाः
अभास्करममर्यादंनजानीमस्ततःपरम् ॥ ५१ ॥ अवगम्यतुवैदेहींनिलयंरावणस्यच ॥ अस्तंपर्वतमासाद्यपूर्णेमासेनिवर्तत ॥ ५२ ॥
ऊर्ध्वंमासान्नवस्तव्यंवसन्वध्योभवेन्मम ॥ सहैवशूरोयुष्माभिःश्वशुरोमेगमिष्यति ॥ ५३ ॥ श्रोतव्यंसर्वमेतस्यभवद्भिर्दिष्टकारिभिः ॥
गुरुरेषमहाबाहुःश्वशुरोमेमहाबलः ॥ ५४ ॥ भवंतश्चापिविक्रांताःप्रमाणंसर्वएवहि ॥ प्रमाणमेनंसंस्थाप्यपश्यध्वंपश्चिमांदिशम् ॥
॥ ५५ ॥ कृतकृत्याभविष्यामःकृतस्यप्रतिकर्मणा ॥ अतोन्यदपियत्कार्यंकार्यस्यास्यप्रियंभवेत् ॥ संप्रधार्यभवद्भिश्चदेशकालार्थसंहित
म् ॥ ५६ ॥ ततःसुषेणप्रमुखाःप्लवंगमाःसुग्रीववाक्यंनिपुणंनिशम्य ॥ आमंत्र्यसर्वेप्लवगाधिपास्तेजग्मुर्दिशंतांवरुणाभिगुप्ताम् ॥ ५७ ॥
॥ ॥ इतिश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्विचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ ततःसंदिश्यसुग्रीवःश्वशुरंप
श्चिमांदिशम् ॥ वीरंशतबलंनामवानरंवानरेश्वरः ॥ १ ॥ उवाचराजासर्वज्ञःसर्ववानरसत्तमः ॥ वाक्यमात्महितंचैवरामस्यचहितंतदा ॥
॥ २ ॥ वृतःशतसहस्रेणत्वद्विधानांवनौकसाम् ॥ वैवस्वतसुतैःसार्धंप्रविष्टःसर्वमंत्रिभिः ॥ ३ ॥ दिशंह्युदीचींविक्रांतहिमशैलाव
तंसिकाम् ॥ सर्वतःपरिमार्गध्वंरामपत्नींयशस्विनीम् ॥ ४ ॥

काः अथापिएनंसुषेणंविशिष्यप्रमाणंसंस्थाप्य ॥५५॥ कृतस्यप्रतिकर्मणाउपकारप्रत्युप
कारेण अस्यकार्यस्येति रावणवधांतरामकार्यस्येत्यर्थः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ थममानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्वि
चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४२ ॥ ॥ ततइति ॥१॥ सर्वज्ञःदेशवृत्ताभिज्ञः ॥२॥ वैवस्वतसुतैर्यमसुतैः ॥ ३ ॥ विक्रांतेतिशतबलस्यसंबुद्धिः सर्वतइतिसामान्यतोनियोगः ॥ ४ ॥

विनिर्वृत्तेविशेषेणानुतिष्ठते कृतार्थाःकृतकृत्याः अर्थविदांलब्धाभीष्टानाम् संधिरार्षः ॥५॥ अस्तिक्रियेत ॥ ६ ॥ अर्थिनःस्वस्मात्प्रयोजनार्थिनः कार्यनिर्वृत्तिंतत्प्रयोजनानुष्ठानम् अकर्तुःपूर्वमुपकाराकर्तुरपियश्चरेत्कुर्यात् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ इमानिवक्ष्यमाणानि ॥ १० ॥ प्रस्थलाभरताश्चदेशविशेषाःकुरून्दक्षिणकुरून् ॥ ११ ॥ १२ ॥ लोध्रपद्मकखंडेषुहै

अस्मिन्कार्येविनिर्वृत्तेकृतेदाशरथेःप्रिये ॥ ऋणान्मुक्ताभविष्यामःकृतार्थार्थविदांवर ॥५॥ कृतंहिप्रियमस्माकंराघवेणमहात्मना ॥ तस्यचेत्प्रतिकारोऽस्तिसफलंजीवितंभवेत् ॥६॥ अर्थिनःकार्यनिर्वृत्तिमकर्तुरपियश्चरेत् ॥ तस्यस्यात्सफलंजन्मकिंपुनःपूर्वकारिणः ॥ ७ ॥ एतां बुद्धिंसमास्थायदृश्यतेजानकीयथा ॥ तथाभवद्भिःकर्तव्यमस्मत्प्रियहितैषिभिः ॥ ८ ॥ अयंहिसर्वभूतानांमान्यस्तुनरसत्तमः ॥ अस्मासुच गतःप्रीतिंरामःपरपुरंजयः ॥ ९ ॥ इमानिबहुदुर्गाणिनद्यःशैलांतराणिच ॥ भवंतःपरिमार्गंतुबुद्धिविक्रमसंपदा ॥ १० ॥ तत्रम्लेच्छान्पुलिंदांश्चशूरसेनांस्तथैवच ॥ प्रस्थलान्भरतांश्चैवकुरूंश्चसहमद्रकैः ॥ ११ ॥ कांबोजयवनांश्चैवशकानांपत्तनानिच ॥ अन्वीक्ष्यवरदांश्चैवहिमवंतंविचिन्वथ ॥१२॥ लोध्रपद्मकखंडेषुदेवदारुवनेषुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः ॥१३॥ ततःसोमाश्रमंगत्वादेवगंधर्वसेवितम् ॥ कालंनाममहासानुंपर्वतंतंगमिष्यथ ॥१४॥ महत्सुतस्यशैलेषुपर्वतेषुगुहासुच ॥ विचिन्वतमहाभागांरामपत्नीमनिंदिताम् ॥ १५ ॥ तमतिक्रम्यशैलेंद्रंहेमगर्भंमहागिरिम् ॥ ततःसुदर्शनंनामपर्वतंगंतुमर्हथ ॥ १६ ॥ ततोदेवसखानामपर्वतःपतगालयः ॥ नानापक्षिसमाकीर्णोविविधद्रुमभूषितः ॥१७॥ तस्यकांचनखंडेषुनिर्दरेषुगुहासुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः ॥१८॥ तमतिक्रम्यचाकाशंसर्वतःशतयोजनम् ॥ अपर्वतनदीवृक्षंसर्वसत्त्वविवर्जितम् ॥ १९ ॥ तत्तुशीघ्रमतिक्रम्यकांतारंरोमहर्षणम् ॥ कैलासंपांडुरंप्राप्यहृष्टायूयंभविष्यथ ॥ २० ॥ तत्रपांडुरमेघाभंजांबूनदपरिष्कृतम् ॥ कुबेरभवनंरम्यंनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥ २१ ॥ विशालानलिनीयत्रप्रभूतकमलोत्पला ॥ हंसकारंडवाकीर्णाअप्सरोगणसेविता ॥ २२ ॥ तत्रवैश्रवणोराजासर्वलोकनमस्कृतः ॥ धनदोरमतेश्रीमान्गुह्यकैःसहयक्षराट् ॥ ॥२३॥ तस्यचंद्रनिकाशेषुपर्वतेषुगुहासुच ॥ रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः ॥२४॥ क्रौंचंतुगिरिमासाद्यबिलंतस्यसुदुर्गमम् ॥ अप्रमत्तैःप्रवेष्टव्यंदुष्प्रवेशंहितत्स्मृतम् ॥ २५ ॥

मवतेष्वितिशेषः ॥१३॥ तंकालाख्यंपर्वतम् ॥१४॥ तस्यशैलेषुगंडपर्वतेषुततोमहत्सुतेषु ॥१५॥ तंकालपर्वतम् ॥ १६ ॥ ततःसुदर्शनात्परतः पतगाःपक्षिणः ॥ १७ ॥ १८ ॥ तंदेवसखपर्वतमतिक्रम्य आकाशंशून्यदेशम् शून्यत्वोपपादकमपर्वतेत्यादि ॥ १९ ॥ कांतारंअपर्वतवनत्वादिना रोमहर्षणंभयंकरत्वात् ॥२०॥२१॥ नलिनीसरसी ॥ २२ ॥ २३ ॥ तस्यकैलासस्य पर्वतेषुगंडपर्वतेषु ॥ २४ ॥ तस्यक्रौंचस्यबिलंस्कंदशक्तिकृतंविवरम् ॥ २५ ॥

SGDF

तत्रक्रौंचगुहायाम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ कामशैलंकामतपःस्थानशैलम् तद्विशेषणमवृक्षम् मानसंतदाख्यम् तत्रमानसपर्वते ॥ २८ ॥ सचेति क्रौंचपर्वतइत्यर्थः सानूनिप्रस्था
भूधराःपर्यंतपर्वतास्तैःसहितः मैनाकइति मैनाकोऽयंसमुद्रमग्नादन्यः ॥ २९ ॥ ३० ॥३१ ॥ ३२ ॥ वैखानसंवैखानसानामिदम् ॥ ३३ ॥ विचरितंसेवितम् औपवाह्यः
वाहनम् ॥ ३४ ॥ तत्सरोऽतिक्रम्यवर्तमानंव्योमकियानवकाशःचंद्रादिसर्वज्योतिर्गणप्रकाशरहितः ॥ ३५ ॥ नापिसांधकारइत्याह गभस्तिभिरिवेति चंद्रादिज्योतींष्यभिभू

वसंतिहिमहात्मानस्तत्रसूर्यसमप्रभाः ॥ देवैरभ्यर्थिताःसम्यग्देवरूपामहर्षयः ॥२६॥ क्रौंचस्यतुगुहाश्चान्याःसानूनिशिखराणिच ॥ दर्दरा
श्चनितंबाश्चविचेतव्यास्ततस्ततः ॥२७॥ अवृक्षंकामशैलंचमानसंविहगालयम् ॥ नगतिस्तत्रभूतानांदेवानांनचरक्षसाम् ॥ २८ ॥ सचसर्वै
र्विचेतव्यःससानुप्रस्थभूधरः ॥ क्रौंचंगिरिमतिक्रम्यमैनाकोनामपर्वतः ॥ २९ ॥ मयस्यभवनंतत्रदानवस्यस्वयंकृतम् ॥ मैनाकस्तुविचेत
व्यःससानुप्रस्थकंदरः ॥३०॥ स्त्रीणामश्वमुखीनांतुनिकेतस्तत्रतत्रतु ॥ तंदेशंसमतिक्रम्यआश्रमंसिद्धसेवितम् ॥ ३१ ॥ सिद्धावैखानसाय
त्रवालखिल्याश्चतापसाः ॥ वंदितव्यास्ततःसिद्धास्तपसावीतकल्मषाः ॥३२॥ प्रष्टव्याचापिसीतायाःप्रवृत्तिर्विनयान्वितैः ॥ हिमपुष्करसंछ
न्नंतत्रवैखानसंसरः ॥३३॥ तरुणादित्यसंकाशैर्हंसैर्विचरितंशुभैः ॥ औपवाह्यःकुबेरस्यसार्वभौमइतिस्मृतः ॥ ३४ ॥ गजःपर्येतितंदेशंसदा
सहकरेणुभिः ॥ तत्सरःसमतिक्रम्यनष्टचंद्रदिवाकरम् ॥ अनक्षत्रगणंव्योमनिष्पयोदमनादितम् ॥३५॥ गभस्तिभिरिवार्कस्यसतुदेशःप्र
काश्यते ॥ विश्राम्यद्भिस्तपःसिद्धैर्देवकल्पैःस्वयंप्रभैः ॥३६॥ तंतुदेशमतिक्रम्यशैलोदानामनिम्नगा ॥ उभयोस्तीरयोस्तस्याःकीचकानामवे
णवः ॥३७॥ तेनयंतिपरंतीरंसिद्धान्प्रत्यानयंतिच ॥ उत्तराःकुरवस्तत्रकृतपुण्यप्रतिश्रयाः ॥ ३८ ॥ ततःकांचनपद्माभिःपद्मिनीभिःकृतोदकाः
॥३९॥नीलवैदूर्यपत्राढ्यानद्यस्तत्रसहस्रशः ॥ रक्तोत्पलवनैश्चात्रमंडिताश्चहिरण्मयैः ॥४०॥ तरुणादित्यसंकाशाभांतितत्रजलाशयाः ॥
महार्हमणिरत्नैश्चकांचनप्रभकेसरैः ॥ ४१ ॥ नीलोत्पलवनैश्चित्रैःसदेशःसर्वतोवृतः ॥ निस्तुलाभिश्चमुक्ताभिर्मणिभिश्चमहाधनैः ॥४२॥

यअर्कगभस्तिसदृशैःस्वीयैर्गभस्तिभिःप्रकाश्यते केते यैःस्वगभस्तिभिःप्रकाश्यतेतत्राह विश्राम्यद्भिरिति सुखोपविष्टैःस्वतपःसिद्धैरतएवदेवकल्पैःसूर्यादिदेवतुल्यैःस्वयंप्रभैश्च
सूर्यादिवत्सदेशःप्रकाश्यते यत्तुतत्रचंद्रादीनांसंचाराभावएवेतितन्न अग्रेसुप्रसिद्धचंद्रादिसंचारवदुत्तरकुरूणांतदूर्ध्वमुपदेशानुपपत्तेः ॥ ३६ ॥ निम्नगा अस्तीतिशेषः अंतःसु
षिरोवेणुःकीचकः ॥ ३७ ॥ परंतीरंशैलोदायाइतिशेषः कृतपुण्यानांप्रतिश्रयाःनिवासभूताः ॥ ३८ ॥ पद्मिनीभिःसरसीभिः कृतोदकाःकृतोदककार्याः ॥ ३९ ॥ ततआर
भ्योत्तरकुरुदेशस्यभोगभूमित्वकथनम् दिव्यनद्योपितत्रसंतीत्याह नीलेत्यादि ॥ ४० ॥ जलाशयास्तटाकादयः ॥४१॥ निस्तुलाभिर्वर्तुलाभिः निस्तुलंवृत्तमित्यमरः ॥ ४२ ॥

SGDF

जातरूपैःस्वर्णैरुद्धूतपुलिनायुक्तपुलिनाः नगोत्तमैःपर्वतैः अवगाढाव्याप्ताः ॥४३॥ नगाःवृक्षाः पत्ररथैःपक्षिभिराकुलाव्याप्ताः ॥४४॥४५॥ इतउत्तरंकेचित्श्लोकारमंतेसततं तत्रनारीभिर्भास्वरप्रभाइत्यंताःप्रक्षिप्ताःप्राचीनपुस्तकेष्वनुपलंभादितिकतकः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५०॥५१॥५२॥ असदविद्यमानंप्रियंयस्यतादृशः ॥५३ ॥ अत्रसुमेर्वन्वेषणंनोक्तम् तत्ररक्षसांवासासंभवादित्याहुः मध्येउत्तरसमुद्रमध्ये ॥ ५४ ॥ सतुदेशोविसूर्योपिसूर्यसंचाररहितोपितस्यभासासोमगिरिप्रभया तपताविवस्वतायुक्तदेश

उद्धूतपुलिनास्तत्रजातरूपैश्चनिम्नगा ॥ सर्वरत्नमयैश्चित्रैरवगाढानगोत्तमैः ॥४३॥ जातरूपमयैश्चापिहुताशनसमप्रभैः॥नित्यपुष्पफलास्तत्रनगाःपत्ररथाकुलाः ॥४४॥ दिव्यगंधरसस्पर्शाःसर्वकामान्स्रवंतिच ॥ नानाकाराणिवासांसिफलंत्यन्येनगोत्तमाः ॥ ४५ ॥ मुक्तावैदूर्यचित्राणिभूषणानितथैवच ॥ स्त्रीणांयान्यनुरूपाणिपुरुषाणांतथैवच ॥ ४६॥ सर्वर्तुसुखसेव्यानिफलंत्यन्येनगोत्तमाः ॥ महार्हमणिचित्राणिफलंत्यन्येनगोत्तमाः ॥ ४७ ॥ शयनानिप्रसूयंतेचित्रास्तरणवंतिच ॥ मनःकांतानिमाल्यानिफलंत्यत्रापरेद्रुमाः ॥४८॥ पानानिचमहार्हाणिभक्ष्याणिविविधानिच ॥ स्त्रियश्चगुणसंपन्नारूपयौवनलक्षिताः ॥४९॥ गंधर्वाःकिन्नराःसिद्धानागाविद्याधरास्तथा ॥ रमंतेसततंतत्रनारीभिर्भास्वरप्रभाः ॥ ५० ॥ सर्वेसुकृतकर्माणःसर्वेरतिपरायणाः ॥ सर्वेकामार्थसहितावसंतिसहयोषितः ॥ ५१ ॥ गीतवादित्रनिर्घोषःसोत्कृष्टहसितस्वरैः ॥ श्रूयतेसततंतत्रसर्वभूतमनोरमः ॥ ५२ ॥ तत्रनामुदितःकश्चिन्नात्रकश्चिदसत्प्रियः ॥ अहन्यहनिवर्धंतेगुणास्तत्रमनोरमाः ॥ ५३ ॥ तमतिक्रम्यशैलेंद्रमुत्तरःपयसांनिधिः ॥ तत्रसोमगिरिर्नाममध्येहेममयोमहान् ॥ ५४॥ सतुदेशोविसूर्योपितस्यभासाप्रकाशते ॥ सूर्यलक्ष्म्याभिविज्ञेयस्तपतेवविवस्वता ॥ ५५ ॥ भगवांस्तत्रविश्वात्माशंभुरेकादशात्मकः॥ ब्रह्मावसतिदेवेशोब्रह्मर्षिपरिवारितः ॥ ५६ ॥ नकथंचनगंतव्यंकुरूणामुत्तरेणवः ॥ अन्येषामपिभूतानांनानुक्रामतिवैगतिः ॥ ५७ ॥ सहिसोमगिरिर्नामदेवानामपिदुर्गमः ॥ तमालोक्यततःक्षिप्रमुपावर्तितुमर्हथ ॥ ५८ ॥ एतावद्वानरैःशक्यंगंतुंवानरपुंगवाः ॥ अभास्करममर्यादंनजानीमस्ततःपरम् ॥ ॥५९॥सर्वमेतद्विचेतव्यंयन्मयापरिकीर्तितम्॥यदन्यदपिनोक्तंचतत्रापिक्रियतांमतिः ॥६० ॥

इवसूर्यलक्ष्म्यासूर्योपेतदेशश्रियायुक्तः प्रकाशते ॥ ५५ ॥ विश्वमततिव्याप्नोतीतिविश्वात्माव्यापकः तेनविष्णुरूपः विषॢ व्याप्तावित्यनुसारात् सएवशंभुःशंभवत्यस्मात्सएवैकादशात्मकःएकादशानुवाकार्थैकादशरुद्रात्मकः सएवब्रह्माबृंहणत्वाज्जगत्स्रष्टृत्वात् एवंरूपत्रयात्माभगवान् तत्रसोमगिरौ कार्यब्रह्मलोकत्वाद्वसतीत्यर्थः॥५६॥नानुक्रामतिवैगतिः तस्यकार्यब्रह्मलोकत्वेनब्रह्मर्षिव्यतिरिक्तस्यतत्रागतेः ब्रह्मर्षिपदेनदहरादिमार्गेणब्रह्मोपासकाऋषयउच्यंते ॥५७॥ तदाह देवानामपिदुर्गमइति ॥५८॥५९॥ तत्रापिमतिःक्रियतामिति अन्वेषणायेतिभावः ॥६०॥

SGDF

प्रियमित्यस्यस्वस्येत्यादि विदेहजादर्शनजेनकर्मणाविदेहजादर्शनमुद्दिश्यजातेनकर्मणा अन्वेषणकर्मणेतियावत् ॥ ६१ ॥ भूतधराःभूतैःप्राणिंभिर्ध्रियंतेतेभूतधराः प्राणिभिरुपजीव्याइत्यर्थः ॥ ६२ ॥ खतमानः ॥ ॥इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा०आ०किष्किंधाकांडेत्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ हनूमत्यर्थस्यसविशेषमुक्तौहेतुः सहीति अर्थसाधनेतद्विषये निश्चितार्थःतादृशार्थतद्विषयकनिश्चयवान् ॥ १॥ उक्तिप्रकारंदर्शयाति अब्रवीच्चेति सर्ववनौकसाम् मध्येइतिशेषः ॥ २ ॥ अंतरिक्षंपृथिव्यासन्नपक्षिमार्गःअंबरंमेघमार्गः अमरालयःस्वर्गः गतिसंगंगतिप्रतिबंधम् ॥ ३ ॥ सर्वलोकविशेषणंसासुराइत्यादि ॥ ४ ॥ लाघवंक्षिप्रकारित्वम् ॥ ५॥ भूतंप्राणी तत्तस्माद्य

ततःकृतंदाशरथेर्महत्प्रियंमहत्प्रियंचापिततोममाप्रियम् ॥ कृतंभविष्यत्यनिलानलोपमाविदेहजादर्शनजेनकर्मणा ॥ ६१ ॥ ततःकृतार्थाः सहिताःसबांधवामयार्चिताःसर्वगुणैर्मनोरमैः ॥ चरिष्यथोर्वींप्रतिशांतशात्रवाःसहप्रियाभूतधराःप्लवंगमाः ॥ ६२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा०आ०किष्किंधाकांडेत्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ विशेषेणतुसुग्रीवोहनूमत्यर्थमुक्तवान् ॥सहितास्मिन्हरिश्रेष्ठेनिश्चितार्थोऽर्थसाधने ॥१॥ अब्रवीच्चहनूमंतंविक्रांतमनिलात्मजम् ॥ सुग्रीवःपरमप्रीतःप्रभुःसर्ववनौकसाम् ॥ २ ॥ नभूमौनांतरिक्षेवानांबरे नामरालये ॥ नाप्सुवागतिसंगंतेपश्यामिहरिपुंगव॥३॥सासुराःसहगंधर्वाःसनागनरदेवताः॥विदिताःसर्वलोकास्तेससागरधराधराः ॥४॥ गतिर्वेगश्चतेजश्चलाघवंचमहाकपे ॥ पितुस्तेसदृशंवीरमारुतस्यमहौजसः ॥५॥ तेजसावापितेभूतंनसमंभुविविद्यते ॥ तद्यथालभ्यतेसीतातत्त्वमेवानुचिंतय ॥६॥ त्वय्येवहनुमन्नस्तिबलंबुद्धिःपराक्रमः ॥ देशकालानुवृत्तिश्चनयश्चनयपंडित ॥७॥ ततःकार्यसमासंगमवगम्यहनूमति ॥ विदित्वाहनुमंतंचचिंतयामासराघवः ॥ ८ ॥ सर्वथानिश्चितार्थोयंहनूमतिहरीश्वरः ॥ निश्चितार्थतरश्चापिहनूमान्कार्यसाधने॥९॥तदेवप्रस्थितस्यास्यपरिज्ञातस्यकर्मभिः ॥ भर्त्रापरिगृहीतस्यध्रुवःकार्यफलोदयः ॥ १० ॥ तंसमीक्ष्यमहातेजाव्यवसायोत्तरंहरिम् ॥ कृतार्थइवसंहृष्टःप्रहृष्टेंद्रियमानसः ॥११॥ ददौतस्यततःप्रीतःस्वनामांकोपशोभितम् ॥ अंगुलीयमभिज्ञानंराजपुत्र्याःपरंतपः ॥ १२ ॥

थासीतालभ्यतेतदर्थजातंत्वमेवानुचिंतय ॥ ६ ॥ बलंशारीरम् पराक्रमउत्साहः देशकालानुवृत्तिस्तदुचितकर्मानुष्ठानम् नयेनीतिशास्त्रे पंडितेतिसंबुद्धिः ॥७॥ ततएवंसुग्रीव वचनात्कार्यसमासंगंकार्यसिद्धिसंबंधमवगम्यस्वयंचतत्सामर्थ्याद्यनुभवेनतस्मिन्कार्यसाधकत्वंविदित्वाचात्तद्गम्यदेशएवसीतांविदित्वाचिंतयामास अस्मिन्स्वकर्तव्यसमर्पणंयुक्तमितिविचारयामास ॥ ८ ॥ चिंताप्रकारमाह सर्वथेति निश्चितार्थःएतदर्थविषयकनिश्चयवान् स्वतोप्ययमतिशयेनकार्यसाधनेनिश्चितार्थः ॥ ९ ॥ प्रस्थितस्यभर्त्राप्रस्थापितस्य परिज्ञातस्यपरीक्षितस्य परिगृहीतस्यश्रेष्ठतयेतिशेषः कार्यस्यफलोदयःसीतादर्शनप्राप्तिरूपःसध्रुवोनिश्चितार्थः ॥ १० ॥ व्यवसायोत्तरंकार्यसाधनेश्रेष्ठंतंहरिंहनूमंतंसमीक्ष्यप्रहृष्टेंद्रियमानसोबभूव ॥ ११ ॥ ततोनिश्चितकार्यसाधकत्वादेवहेतोः राजपुत्र्याःअभिज्ञानंप्रत्यभिज्ञासाधनंददौ ॥ १२ ॥

SGDF Sri Gangeshwari Digital Foundation

॥१३॥ तावत्पर्यंतमद्गमननिश्चयःकथमतआह व्यवसायश्चेति ॥१४॥ तदभिज्ञानपदार्थम् ॥१५॥ सतत् हरिणां दीर्घाभावआर्षः महद्बलंप्रकर्षन् ॥१६॥ हरिवरविक्रमश्रेष्ठासिंहवि
क्रम अतिबलपवनसुतहनूमन् तवैवबलमाश्रितोऽहमास्मि अतोऽनल्पैर्विक्रमैर्जनकसुतायथाऽधिगम्यतेतथाकुरुष्व इत्यब्रवीदितिशेषः रामसुग्रीवयोःसाधारणमिदंवचः॥१७॥ कत
केनतुचतुस्त्रिंशत्संख्यश्लोकःसर्गोयमुक्तः॥ ॥इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआ०किष्किं०चतुश्चत्वारिंशःसर्गः॥३४॥ ॥छ॥ सर्वानिति ॥१॥ उक्तिप्र

अनेनत्वांहरिश्रेष्ठचिह्नेनजनकात्मजा ॥ मत्सकाशादनुप्राप्तमनुद्विग्नाऽनुपश्यति ॥ १३ ॥ व्यवसायश्चतेवीरसत्त्वयुक्तश्चविक्रमः ॥ सुग्री
वस्यचसंदेशःसिद्धिंकथयतीवमे ॥१४॥ सतद्गृह्यहरिश्रेष्ठःकृत्वामूर्ध्निकृतांजलिः ॥ वंदित्वाचरणौचैवप्रस्थितःप्लवगर्षभः ॥१५॥ सतत्प्रकर्षन्ह
रिणांमहद्बलंबभूववीरःपवनात्मजःकपिः ॥ गतांबुदेव्योम्निविशुद्धमंडलःशशीवनक्षत्रगणोपशोभितः ॥१६॥ अतिबलबलमाश्रितस्तवाहंह
रिवरविक्रमविक्रमैरनल्पैः ॥ पवनसुतयथाऽधिगम्यतेसाजनकसुताहनुमंस्तथाकुरुष्व ॥१७॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेचतु
श्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४४॥ ॥ छ ॥ ॥ सर्वांश्चाहूयसुग्रीवःप्लवगान्प्लवगर्षभः ॥ समस्तांश्चाब्रवीद्राजारामकार्यार्थसिद्धये ॥ १॥ एवमेत
द्विचेतव्यंभवद्भिर्वानरोत्तमैः ॥ तदुग्रशासनंभर्तुर्विज्ञायहरिपुंगवाः ॥ २ ॥ शलभाइवसंछाद्यमेदिनींसंप्रतस्थिरे ॥ रामःप्रस्रवणेतस्मिन्न्य
वसत्सहलक्ष्मणः ॥ ३ ॥ प्रतीक्षमाणस्तंमासंसीताधिगमनेकृतः ॥ उत्तरांतुदिशंरम्यांगिरिराजसमावृताम् ॥ ४ ॥ प्रतस्थेसहसावीरोह
रिःशतबलिस्तदा ॥ पूर्वांदिशंप्रतिययौविनतोहरियूथपः ॥ ५ ॥ तारांगदादिसहितःप्लवगःपवनात्मजः ॥ अगस्त्याचरितामाशांदक्षिणांह
रियूथपः ॥ ६ ॥ पश्चिमांचदिशंघोरांसुषेणःप्लवगेश्वरः ॥ प्रतस्थेहरिशार्दूलोदिशंवरुणपालिताम् ॥७॥ ततःसर्वादिशोराजाचोदयित्वायथा
तथम् ॥ कपिसेनापतिर्वीरोमुमोदसुखितःसुखम् ॥८॥ एवंसंचोदिताःसर्वेराज्ञावानरयूथपाः ॥ स्वांस्वांदिशमभिप्रेत्यत्वरिताःसंप्रतस्थिरे
॥ ९ ॥ नदंतश्चोन्नदंतश्चगर्जंतश्चप्लवंगमाः ॥ क्ष्वेडंतोधावमानाश्चविनदंतोमहाबलाः ॥ १० ॥ एवंसंचोदिताःसर्वेराज्ञावानरयूथपाः ॥
आनयिष्यामहेसीतांहनिष्यामश्चरावणम् ॥ ११ ॥ अहमेकोवधिष्यामिप्राप्तंरावणमाहवे ॥ ततश्चोन्मथ्यसहसाहरिष्येजनकात्मजाम्
॥१२॥ वेपमानांश्रमेणाद्यभवद्भिःस्थीयतामिति ॥ एकएवाहरिष्यामिपातालादपिजानकी ॥ १३ ॥

कारएवमिति ॥२॥ प्राप्तनियोगानामुद्यो
गः शलभाइवेति ॥३॥ यःसीताभ्यधिगमेतद्वृत्तांतज्ञानेऽवधिभूतःकृतस्तंमासमित्यन्वयः गिरिराजोहिमालयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ यथातथंयथायोग्यमित्यर्थः मुमोदाचिक्री
ड ॥८॥ अभिप्रेत्यउद्दिश्य ॥९॥ नादादयःशब्दावांतरभेदाः ॥१०॥ आनयिष्यामहेइत्यादेरूचुरित्यनेनान्वयः ॥११॥१२॥ श्रमेणवेपमानामितिजनकजाविशेषणम् ॥ १३॥

SGDF

॥ १४ ॥ अहंयोजनेत्येकस्यवाक्यम् शतयोजनेत्यन्यस्य ॥१५॥१६॥ एकैकःएकइत्यर्थः ॥१७॥ थकमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणति० वा० आ० कि
ष्किंधाकांडेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गतेष्विति ॥१॥ प्रणतआत्मादेहोयस्यास्तीति ॥२॥ दुंदुभिनामेति अत्रदुंदुभिशब्देनमहिषशब्देनचतत्पुत्रोमाया
विनामादानवउच्यते तद्वृत्तांतस्यैवाग्रेवक्ष्यमाणत्वात् मायावीनामतेजस्वीदुंदुभेःपूर्वजःसुतइतिप्रागुक्तेस्तस्यतत्पुत्रत्वंपितुर्माहिषाकारत्वात्तत्पुत्रस्यचतदाकारत्वमितिचबोध्यम् ॥

विधमिष्याम्यहंवृक्षान्दारयिष्याम्यहंगिरीन् ॥ धरणींदारयिष्यामिक्षोभयिष्यामिसागरान् ॥ १४ ॥ अहंयोजनसंख्यायाःप्लवेयंनात्रसंशयः ॥
शतयोजनसंख्यायाःशतंसमधिकंह्यहम् ॥ १५ ॥ भूतलेसागरेवापिशैलेषुचवनेषुच ॥ पातालस्यापिवामध्येनममाच्छिद्यतेगतिः ॥ १६ ॥
इत्येकैकस्तदातत्रवानराबलदर्पिताः ॥ ऊचुश्चवचनंतस्यहरिराजस्यसन्निधौ ॥ १७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेपंचच
त्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गतेषुवानरेंद्रेषुरामःसुग्रीवमब्रवीत् ॥ कथंभवान्विजानीतेसर्वंवैमंडलंभुवः ॥ १ ॥ सुग्रीवश्चत
तोराममुवाचप्रणतात्मवान् ॥ श्रूयतांसर्वमाख्यास्येविस्तरेणवचोमम ॥ २ ॥ यदातुदुंदुभिंनामदानवंमहिषाकृतिम् ॥ प्रतिकालयते
वालीमलयंप्रतिपर्वतम् ॥ ३ ॥ तदाविवेशमहिषोमलयस्यगुहांप्रति ॥ विवेशवालीतत्रापिमलयंतज्जिघांसया ॥ ४ ॥ ततोहंतत्रनिक्षिप्तो
गुहाद्वारिविनीतवत् ॥ नचनिष्क्रामतेवालीतदासंवत्सरेगते ॥ ५ ॥ ततःक्षतजवेगेनआपुपूरेतदाबिलम् ॥ तदहंविस्मितोदृष्ट्वाभ्रातुःशो
कविषार्दितः ॥६॥ अथाहंगतबुद्धिस्तुसुव्यक्तंनिहतोगुरुः ॥ शिलापर्वतसंकाशाबिलद्वारिमयाकृता ॥ ७ ॥ अशक्नुवन्निष्क्रमितुंमहिषोविनशि
ष्यति ॥ ततोहमागांकिष्किंधांनिराशस्तस्यजीविते ॥८॥ राज्यंचसुमहत्प्राप्यतारांचरुमयासह ॥ मित्रैश्चसहितस्तस्यवसामिविगतज्वरः
॥ ९ ॥ आजगामततोवालीहत्वातंवानरर्षभः ॥ ततोहमददांराज्यंगौरवाद्भययंत्रितः ॥१०॥ समांजिघांसुर्दुष्टात्मावालीप्रव्यथितेंद्रियः ॥ प
रिकालयतेवालीधावंतंसचिवैःसह ॥११॥ ततोहंवालिनातेनसोनुबद्धःप्रधावितः ॥ नदीश्चविविधाःपश्यन्वनानिनगराणिच ॥ १२॥ आदर्श
तलसंकाशाततोवैपृथिवीमया ॥ अलातचक्रप्रतिमादृष्टागोष्पदवत्कृता ॥१३॥

॥३॥ मलयंमलयगुहाम् ॥४॥५॥ आपुपूरेपूर्णम् ॥ ६ ॥ निहतइतिगतबु
द्धिःप्राप्तबुद्धिः जातइतिशेषःततोमयेत्यादि ॥७॥ विनशिष्यतीत्यस्येतिबुद्ध्येतिशेषःतस्यवालिनः ॥ ८ ॥ तारांचप्राप्येतिसंबंधः वसामिअवसम् ॥ ९ ॥ १० ॥ परिकालयतेस
चिवैःसहधावंतमनुधावतिस्म ॥ ११ ॥ ततस्तेनवालिनासोहमनुबद्धोनुद्रुतःप्रधावितः ॥ १२ ॥ ततोवैतदनुधावनहेतोर्मयागोष्पदवत्परिभ्राम्यमाणेयंपृथिवीअलातचक्रप्रति
माआदर्शतलसंकाशाचदृष्टा गोष्पदवदित्यनेनलंघनेऽप्रयासउक्तः अलातचक्रेत्यनेनस्वीयोभ्रमणवेगः आदर्शतलेत्यनेनभूतचक्रवर्तिपदार्थस्यस्पष्टमनुभवउक्तः ॥ १३ ॥

SGDF

उक्तमेवविवृणोति पूर्वांदिशमिति ॥ १४ ॥ अप्सरसशब्दोऽकारांतोप्यार्षः ॥ १५ ॥ परिकाल्यमानःपरिकालयमानःपलायमानइत्यर्थः अकारलोपआर्षः पुनरावृत्यउदय
गिरिभुवः ॥ १६ ॥ तस्यादिशःतांदिशंत्यक्त्वा ॥ १७ ॥ द्रुमांतरेशैलांतरेचतद्व्यवहितंवालिनंपश्यन्नपरांपश्चिमांदिशंसमभिद्रुतइतिशेषः ॥ १८ ॥ गिरिसत्तमंअभिधावितइ
तिशेषः ॥ १९ ॥ मेरुंमहामेरुम् नविंदेनलभे ॥ २० ॥ किमब्रवीत्तदाह इदानीमिति मेमयास्मृतम् किंस्मृतंतदाह यथेति ॥ २१ ॥ तदापूर्वकालेअस्मिन्नाश्रममंडलेवा

पूर्वांदिशंततोगत्वापश्यामिविविधान्द्रुमान् ॥ पर्वतान्सदरीन्रम्यान्सरांसिविविधानिच ॥ १४ ॥ उदयंतत्रपश्यामिपर्वतंधातुमंडित
म् ॥ क्षीरोदंसागरंचैवनित्यमप्सरसालयम् ॥ १५ ॥ परिकाल्यमानस्तुतदावालिनाभिद्रुतोह्यहम् ॥ पुनरावृत्यसहसाप्रस्थितोऽहंतदा
विभो ॥ १६ ॥ दिशस्तस्यास्ततोभूयःप्रस्थितोदक्षिणांदिशम् ॥ विंध्यपादपसंकीर्णांचंदनद्रुमशोभिताम् ॥ १७ ॥ द्रुमशैलांतरेपश्यन्भू
योदक्षिणतोपराम् ॥ अपरांचदिशंप्राप्तोवालिनासमभिद्रुतः ॥ १८ ॥ सपश्यन्विविधान्देशानस्तंचगिरिसत्तमम् ॥ प्राप्यचास्तंगिरिश्रेष्ठ
मुत्तरंसंप्रधावितः ॥ १९ ॥ हिमवंतंचमेरुंचसमुद्रंचतथोत्तरम् ॥ यदानविंदेशरणंवालिनासमभिद्रुतः ॥ २० ॥ ततोमांबुद्धिसंपन्नोहनुमा
न्वाक्यमब्रवीत् ॥ इदानींमेस्मृतंराजन्यथावालीहरीश्वरः ॥ २१ ॥ मतंगेनतदाशप्तोह्यस्मिन्नाश्रममंडले ॥ प्रविशेद्यदिवावालीमूर्धास्यश
तधाभवेत् ॥ २२ ॥ तत्रवासःसुखोऽस्माकंनिरुद्विग्नोभविष्यति ॥ तत्रपर्वतमासाद्यऋष्यमूकंनृपात्मज ॥ २३ ॥ नविवेशतदावालीमतं
गस्यभयात्तदा ॥ एवंमयातदाराजन्प्रत्यक्षमुपलक्षितम् ॥ पृथिवीमंडलंसर्वंगुहामस्म्यागतस्ततः ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०
किष्किंधाकांडेषट्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ दर्शनार्थंतुवैदेह्याःसर्वतःकपिकुंजराः ॥ व्यादिष्टाःकपिराजेनयथोक्तंजग्मुरंजसा
॥१॥ तेसरांसिसरित्कक्षानाकाशंनगराणिच ॥ नदीदुर्गांस्तथादेशान्विचिन्वंतिसमंततः ॥२॥ सुग्रीवेणसमाख्याताःसर्वेवानरयूथपाः ॥ तत्र
देशान्विचिन्वंतिसशैलवनकाननान् ॥ ३ ॥ विचित्यदिवसंसर्वेसीताधिगमनेधृताः ॥ समायांतिस्ममेदिन्यांनिशाकालेषुवानराः ॥ ४ ॥

लीयदाप्रविशेत्तदास्यमूर्धाशतधाभवेदितिहरीश्वरोमतंगेनशप्तः ॥ २२ ॥ तत्रमतंगाश्रमे निरुद्विग्नोनिर्भयः आसाद्यस्थितस्यममसमीपमितिशेषः नविवेशेत्यन्वयः
॥ २३ ॥ तदाजातशापकृतादितिशेषः गुहांऋष्यमूकस्येतिशेषः ॥ २४ ॥ वरमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किं
धाकांडेषट्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ यथोक्तंस्वस्वान्वेषणीयतयोक्तंदेशमनतिक्रम्येत्यर्थः ॥ १ ॥ आकाशंवनागिर्यनावृतप्रदेशमित्यर्थः नदीदु
र्गानिति नदीप्रवाहैर्गंतुमशक्यादेशानदीदुर्गास्तान् ॥ २ ॥ ३ ॥ दिवसमित्यत्यंतसंयोगेद्वितीया धृताःउद्युक्ताः मेदिन्यांसर्वाधारभूतायां निद्रासौकर्यार्थमितिभावः ॥ ४ ॥

तेषुदेशेषुसर्वर्तुकान्नित्यसन्निहितसर्वर्तुयुक्ानतएवसदासफलद्रुमान् सर्वेष्वहस्सुविचयनसमयेसन्नासायकामंप्राप्यरजनींरजन्यांशय्यांचक्रुः तादृशवृक्षवत्त्वंचदेशस्यरामप्रसा
दात् ॥ ५ ॥ तदहःप्रस्थानदिवसंप्रथमंकृत्वागताःपुनर्मासेगतेनिराशाःसीताऽलाभेप्रस्रवणंगताआगताःकपिराजेनसंगम्यास्थिताइत्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ उपच
क्रमेप्राप्तः ॥ ९ ॥ १० ॥ सागरांताःसागरमध्यवर्तिद्वीपाः ॥ ११ ॥ लताविततैर्लताप्रतानैःसंतताःसमंताद्व्याप्तास्तादृशामहागुल्मालतागृहविशेषाः ॥ १२ ॥

सर्वर्तुकांश्चदेशेषुवानराःसफलद्रुमान् ॥ आसाद्यरजनींशय्यांचक्रुःसर्वेष्वहस्सुते ॥ ५ ॥ तदहःप्रथमंकृत्वामासेप्रस्रवणंगताः ॥ कपिराजेन
संगम्यनिराशाःकपिकुंजराः ॥६॥ विचित्यतुदिशंपूर्वांयथोक्तांसचिवैःसह ॥ अदृष्ट्वाविनतःसीतामाजगाममहाबलः ॥७॥ दिशमप्युत्तरां
सर्वांविविच्यसमहाकपिः ॥ आगतःसहसैन्येनभीतःशतबलिस्तदा ॥ ८ ॥ सुषेणःपश्चिमामाशांविविच्यसहवानरैः ॥ समेत्यमासेपूर्णेतुसुग्री
वमुपचक्रमे ॥९॥ तंप्रस्रवणपृष्ठस्थंसमासाद्याभिवाद्यच ॥ आसीनंसहरामेणसुग्रीवमिदमब्रुवन् ॥१०॥ विचिताःपर्वताःसर्वेवनानिगहनानि
च ॥ निम्नगाःसागरांताश्चसर्वेजनपदाश्चये ॥ ११ ॥ गुहाश्चविचिताःसर्वायाश्चतेपरिकीर्तिताः ॥ विचिताश्चमहागुल्मालताविततसंतताः
॥ १२ ॥ गहनेषुचदेशेषुदुर्गेषुविषमेषुच ॥ सत्त्वान्यतिप्रमाणानिविचितानिहतानि च ॥ ये चैवगहनादेशाविचितास्तेपुनःपुनः ॥१३॥ उदार
सत्त्वाभिजनोहनूमान्समैथिलींज्ञास्यतिवानरेंद्र ॥ दिशंतुयामेवगतातुसीतातामास्थितोवायुसुतोहनूमान् ॥ ॥१४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामाय
णेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सहताराङ्गदाभ्यांतुसहसाहनुमान्कपिः ॥ सुग्रीवेण
यथोद्दिष्टंगंतुंदेशंप्रचक्रमे ॥१॥ सतुदूरमुपागम्यसर्वैस्तैःकपिसत्तमैः ॥ ततोविचित्यविंध्यस्यगुहाश्चगहनानिच ॥ २ ॥ पर्वताग्रनदीदुर्गान्स
रांसिविपुलद्रुमान् ॥ वृक्षखंडांश्चविविधान्पर्वतान्वनपादपान् ॥३॥ अन्वेषमाणास्तेसर्वेवानराःसर्वतोदिशम् ॥ नसीतांददृशुर्वीरामैथिलींजन
कात्मजाम् ॥ ४ ॥ तेभक्षयंतोमूलानिफलानिविविधान्यपि ॥ निर्जलंनिर्जनंशून्यंगहनंघोरदर्शनम् ॥५॥ तादृशान्यप्यरण्यानिविचित्यभृशपी
डिताः ॥ सदेशश्चदुरन्वेष्योगुहागहनवान्महान् ॥६॥ त्यक्त्वातुतंततोदेशंसर्वेवैहरियूथपाः ॥ देशमन्यंदुराधर्षंविविशुश्चाकुतोभयाः ॥७॥

॥ १३ ॥ दिक्त्रयासत्त्वासिद्धनिश्चयमर्थमनुवदति उदारेति ॥ १४ ॥ भटमानः ॥ ॥ इतिश्री० रा० वा० आ० कि० सप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ प्रच
क्रमेअन्वेष्टुमितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अन्वेषमाणास्तेविविधानिफलान्यपिभक्षयंतःसीतांनददृशुः ॥४॥५॥ यत्रनिर्जलत्वादिवद्गहनंतादृशान्यपिदुरन्वेष्याणिविचित्येत्यन्वयः
भृशपीडिताःनिर्जलारण्यान्वेषणेनक्षुत्पिपासाभ्यांपीडिताः सदेशोनिर्जलादिदेशोयद्यपिदुरन्वेष्योऽथापितंविचित्यततस्तंदेशंत्यक्त्वाऽन्यदेशंविविशुरित्यग्रिमेणान्वयः ॥६॥७॥

SGBF

वंध्यफलाःअनुत्पन्नफलाः ॥८॥९॥ वल्ल्योवृक्षाद्याश्रिताः वीरुधोभूम्याधाराःस्थलेयत्र स्थलेनेत्यनुकर्षः ॥१०॥ भ्रमरैर्विवर्जिताःविगतंवर्जितंयासुताः संयुक्ताइत्यर्थः तादृशाःफुल्लपंकजाश्चयत्रनसंति यत्रवनेकंडुर्नाममहर्षिरासीत् ॥११॥ वनेपूर्वमितिशेषः इदानीमुक्तलक्षणः ॥ १२ ॥ जीवितांतायजीवितांतंगत्वाप्रनष्टस्तेनबालदुर्मरणेनक्रुद्धोमुनिरभूत् ततस्तेनधर्मात्मनाशापानुग्रहसमर्थप्रबलधर्मवतातत्रकालेशप्तमभूत् ॥१३॥ शापस्वरूपमाह अशरण्यंअनावासम् तेवानरास्तस्यकाननांतान्विचिन्वंतीत्यन्वयः ॥१४॥ नदीनांप्रभवा

यत्रवंध्यफलावृक्षाविपुष्पाःपर्णवर्जिताः ॥ निस्तोयाःसरितोयत्रमूलंयत्रसुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ नसंतिमहिषायत्रनमृगानचहस्तिनः ॥ शार्दूलाःपक्षिणोवापियेचान्येवनगोचराः ॥९॥ नचात्रवृक्षानौषध्योनवल्ल्योनापिवीरुधः ॥ स्निग्धपत्राःस्थलेयत्रपद्मिन्यःफुल्लपंकजाः ॥१०॥ प्रेक्षणीयाःसुगंधाश्चभ्रमरैश्चविवर्जिताः ॥ कंडुर्नाममहाभागःसत्यवादीतपोधनः ॥११॥ महर्षिःपरमामर्षीनियमैर्दुःप्रधर्षणः ॥ तस्यतस्मिन्वनेपुत्रोबालकोदशवार्षिकः ॥ १२ ॥ प्रनष्टोजीवितांतायक्रुद्धस्तेनमहामुनिः ॥ तेनधर्मात्मनाशप्तंकृत्स्नंतत्रमहद्वनम् ॥१३॥ अशरण्यंदुराधर्षंमृगपक्षिविवर्जितम् ॥ तस्यतेकाननांतांस्तुगिरीणांकंदराणिच ॥१४॥ प्रभवानिनदीनांचविचिन्वंतिसमाहिताः ॥ तत्रचापिमहात्मानोनापश्यन्जनकात्मजाम् ॥१५॥ हर्तारंरावणंवापिसुग्रीवप्रियकारिणः ॥ तेप्रविश्यतुतंभीमंलतागुल्मसमावृतम् ॥ १६ ॥ ददृशुर्भीमकर्माणमसुरंसुरनिर्भयम् ॥ तंदृष्ट्वावानराघोरंस्थितंशैलमिवासुरम् ॥१७॥ गाढंपरिहिताःसर्वेदृष्ट्वातंपर्वतोपमम् ॥ सोपितान्वानरान्सर्वान्नष्टाःस्थेत्यब्रवीद्बली ॥१८॥ अभ्यधावतसंक्रुद्धोमुष्टिमुद्यम्यसंगतम् ॥ तमापतंतंसहसावालिपुत्रोंगदस्तदा ॥ १९ ॥ रावणोऽयमितिज्ञात्वातलेनाभिजघानह ॥ सवालिपुत्राभिहतोवक्राच्छोणितमुद्वमन् ॥२०॥ असुरोन्यपतद्भूमौपर्यस्तइवपर्वतः ॥ तेतुतस्मिन्निरुच्छ्वासेवानराजितकाशिनः ॥२१॥ विचिन्वन्प्रायशस्तत्रसर्वंतेगिरिगह्वरम् ॥ विचितंतुततःसर्वंसर्वेतेकाननौकसः ॥ २२ ॥ अन्यदेवापरंघोरंविविशुर्गिरिगह्वरम् ॥ तेविचित्यपुनःखिन्नाविनिष्पत्यसमागताः ॥ एकांतेवृक्षमूलेतुनिषेदुर्दीनमानसाः ॥ २३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेअष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथांगदस्तदासर्वान्वानरानिदमब्रवीत् ॥ परिश्रांतोमहाप्राज्ञःसमाश्वास्यशनैर्वचः ॥ १ ॥ वनानिगिरयोनद्योदुर्गाणिगहनानिच ॥ दरीगिरिगुहाश्चैवविचिताःसर्वमंततः ॥२॥

निउत्पत्तिस्थानानि ॥१५॥ तेप्रविश्यवनांतरमितिशेषः तमसुरंददृशुरित्यन्वयः ॥१६॥ सुरेभ्योनिर्भयःसुरनिर्भयः तथावरदानादितिभावः ॥१७॥ गाढंपरिहिताःदृढंपरिबद्धवस्त्राःसन्नद्धाइतियावत् ॥ १८ ॥ १९॥ २० ॥ २१ ॥ सर्वंविचितंज्ञात्वेतिशेषः ॥ २२ ॥२३ ॥ लठमानः ॥ ॥इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा०आ०किष्किंधाकांडेअष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४८ ॥ ॥छ॥ ॥ समाश्वास्यवानरानितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥

SGDF

रक्षःतद्रूपोपहर्तेत्याद्यर्थः ॥ ३ ॥ नोमहान्यातः मासमध्येइतिशेषः तन्मध्येऽल्पोवशिष्टइतिभावः परावृत्यगमनेमहदनिष्टमित्याह सुग्रीवश्चेति ॥ ४ ॥ तथाविचिनुध्वंयथासीतांपश्यामइत्यन्वयः ॥ ५ ॥ अनिर्वेदमखेदम् दाक्ष्यंसामर्थ्यम् अपराजयंकार्यापराङ्मुखत्वम् एतद्वक्ष्यमाणम् ॥ ६ ॥ हेवनौकसःइदंदुर्गंवनमद्यापिविचिन्वंतुभवंतः आद

तत्रतत्रसहास्माभिर्जानकीनचदृश्यते ॥ तथारक्षोपहर्ताचसीतायाश्चैवदुष्कृती ॥३॥ कालश्चनोमहान्यातःसुग्रीवश्चोग्रशासनः ॥ तस्माद्भवंतःसहिताविचिन्वंतुसमंततः ॥ ४ ॥ विहायतंद्रींशोकंचनिद्रांचैवसमुत्थिताम् ॥ विचिनुध्वंतथासीतांपश्यामोजनकात्मजाम् ॥ ५॥ अनिर्वेदंचदाक्ष्यंचमनसश्चापराजयम् ॥ कार्यसिद्धिकराण्याहुस्तस्मादेतद्ब्रवीम्यहम् ॥६॥ अद्यापीदंवनंदुर्गंविचिन्वंतुवनौकसः ॥ खेदंत्यक्त्वापुनःसर्वंवनमेवविचिन्वताम् ॥ ७ ॥ अवश्यंकुर्वतांतस्यदृश्यतेकर्मणःफलम् ॥ परंनिर्वेदमागम्यनहिनोन्मीलनंक्षमम् ॥ ८ ॥ सुग्रीवःक्रोधनोराजातीक्ष्णदंडश्चवानराः ॥ भेतव्यंतस्यसततंरामस्यचमहात्मनः ॥ ९ ॥ हितार्थमेतदुक्तंवःक्रियतांयदिरोचते ॥ उच्यतांहिक्षमंयत्तत्सर्वेषामेववानराः ॥ १० ॥ अंगदस्यवचःश्रुत्वावचनंगंधमादनः ॥ उवाचव्यक्तयावाचापिपासाश्रमखिन्नया ॥ ११ ॥ सदृशंखलुवोवाक्यमंगदोयदुवाचह ॥ हितंचैवानुकूलंचक्रियतामस्यभाषितम् ॥ १२ ॥ पुनर्मार्गामहेशैलान्कंदरांश्चशिलास्तथा ॥ काननानिचशून्यानिगिरिप्रस्रवणानिच ॥ १३ ॥ यथोद्दिष्टानिसर्वाणिसुग्रीवेणमहात्मना ॥ विचिन्वंतुवनंसर्वेगिरिदुर्गाणिसंगताः ॥ १४ ॥ ततःसमुत्थायपुनर्वानरास्तेमहाबलाः ॥ विंध्यकाननसंकीर्णांविचेरुर्दक्षिणांदिशम् ॥ १५ ॥ तेशारदाभ्रप्रतिमंश्रीमद्रजतपर्वतम् ॥ शृंगवंतंदरीवंतमधिरुह्यचवानराः ॥ १६ ॥ तत्रलोध्रवनंरम्यंसप्तपर्णवनानिच ॥ विचिन्वंतोहरिवराःसीतादर्शनकांक्षिणः ॥ १७ ॥ तस्याग्रमधिरूढास्तेश्रांताविपुलविक्रमाः ॥ नपश्यंतिस्मवैदेहींरामस्यमहिषींप्रियाम् ॥ १८ ॥ तेतुदृष्टिगतंदृष्ट्वातंशैलंबहुकंदरम् ॥ अध्यारोहंतहरयोवीक्षमाणाःसमंततः ॥१९॥ अवरुह्यततोभूमिंश्रांताविगतचेतसः ॥ स्थित्वामुहूर्तंतत्राथवृक्षमूलमुपाश्रिताः ॥ २० ॥ तेमुहूर्तंसमाश्वस्ताःकिंचिद्भग्नपरिश्रमाः ॥ पुनरेवोद्यताःकृत्स्नांमार्गितुंदक्षिणांदिशम् ॥२१॥ हनुमत्प्रमुखास्तावत्प्रस्थिताःप्लवगर्षभाः ॥ विंध्यमेवादितःकृत्वाविचेरुश्चसमंततः ॥२२॥

रात्पुनराह खेदंत्यक्त्वापुनर्विचिन्वताम् ॥ ७ ॥ निर्वेदंखेदम् नोन्मीलनमनुन्मीलनमनुद्योगइतियावत् नक्षमंनयुक्तम् ॥ ८ ॥ तत्रहेतुः सुग्रीवइति ॥ ९ ॥ यदिमदुक्तमेतन्नरोचतेतर्हियदन्यत्क्षमंतदुच्यताम् ॥ १० ॥ ११ ॥ वोयुष्माकम् यदंगदउवाचतत्सदृशंतस्यैवेतिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ तस्यरजतपर्वतस्य ॥ १८ ॥ दृष्टिगतंदृष्टिगोचरं अध्यारोहंत अवारोहंतेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ आदितस्तावद्विंध्यंविचेरुरन्वेषणायेतिशेषः तावच्छब्दोवाक्यालंकारे ॥ २२ ॥

SGDF

रफमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआ ॰ कि ॰ एकोनपंचाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सहेति ॥ १ ॥ विषमेषुक्लेशजनकेषु ॥२॥
दक्षिणपश्चिमांकोटीनैर्ऋत्यभागीयशृंगं सकालःसुग्रविकल्पितःकालः व्यत्यवर्ततव्यतिक्रांतः॥३॥सदेशोनैर्ऋत्यविंध्यकोटिप्रदेशः॥४॥परस्परेणरहिताःप्रत्येकमन्योन्यस्याविदूरतो

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकोनपंचाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सहतारांगदाभ्यांतुसं
गम्यहनुमान्कपिः ॥ विचिनोतिचविंध्यस्यगुहाश्चगहनानिच ॥ १ ॥ सिंहशार्दूलजुष्टाश्चगुहाश्चपरितस्तदा ॥ विषमेषुनगेंद्रस्यमहाप्रस्रवणे
षुच ॥ २ ॥ आसेदुस्तस्यशैलस्यकोटिंदक्षिणपश्चिमाम् ॥ तेषांतत्रैववसतांसकालोव्यत्यवर्तत ॥३॥ सहिदेशोदुरन्वेष्योगुहागहनवान्म
हान् ॥ तत्रवायुसुतःसर्वंविचिनोतिस्मपर्वतम् ॥ ४ ॥ परस्परेणरहिताअन्योन्यस्याविदूरतः ॥ गजोगवाक्षोगवयःशरभोगंधमादनः ॥ ५ ॥
मैंदश्चद्विविदश्चैवहनूमान्जांबवानपि ॥ अंगदोयुवराजश्चतारश्चवनगोचरः ॥ ६ ॥ गिरिजालावृतान्देशान्मार्गित्वादक्षिणांदिशम् ॥ विचि
न्वंतस्ततस्तत्रददृशुर्विवृतंबिलं ॥७॥ दुर्गमृक्षबिलंनामदानवेनाभिरक्षितं ॥ क्षुत्पिपासापरीतास्तुश्रांतास्तुसलिलार्थिनः ॥८॥ अवकीर्णंल
तावृक्षैर्ददृशुस्तेमहाबिलम् ॥ तत्रक्रौंचाश्चहंसाश्चसारसाश्चापिनिष्क्रमन् ॥९॥ जलार्द्राश्चक्रवाकाश्चरक्तांगाःपद्मरेणुभिः ॥ ततस्तद्बिलमा
साद्यसुगंधिदुरतिक्रमम् ॥१०॥ विस्मयव्यग्रमनसोबभूवुर्वानरर्षभाः ॥ संजातपरिशंकास्तेतद्बिलंप्लवगोत्तमाः ॥११ ॥ अभ्यपद्यंतसंहृष्टा
स्तेजोवंतोमहाबलाः ॥ नानासत्त्वसमाकीर्णंदैत्येंद्रनिलयोपमम् ॥१२॥ दुर्दर्शमिवघोरंचदुर्विगाह्यंचसर्वशः ॥ ततःपर्वतकूटाभोहनूमान्मारुता
त्मजः ॥१३॥ अब्रवीद्वानरान्घोरान्कांतारवनकोविदः ॥ गिरिजालावृतान्देशान्मार्गित्वादक्षिणांदिशम् ॥१४॥ वयंसर्वेपरिश्रांतानचपश्या
ममैथिलीम् ॥ अस्माच्चापिबिलाद्धंसाःक्रौंचाश्चसहसारसैः॥१५॥जलार्द्राश्चक्रवाकाश्चनिष्पतंतिस्मसर्वशः ॥ नूनंसलिलवानत्रकूपोवायदिवा
ह्रदः ॥ १६ ॥ तथाचेमेबिलद्वारेस्निग्धास्तिष्ठंतिपादपाः ॥ इत्युक्तास्तद्बिलंसर्वेविविशुस्तिमिरावृतम् ॥ १७॥ अचंद्रसूर्यंहरयोददृशूरोमहर्षण
म् ॥ निशाम्यतस्मात्सिंहांश्चतांस्तांश्चमृगपक्षिणः ॥१८॥ प्रविष्टाहरिशार्दूलाबिलंतिमिरसंवृतम्॥नतेषांसज्जतेदृष्टिर्नतेजोनपराक्रमः॥१९॥

भूत्वाहनूमान्गजादयश्चविचिन्वंतिस्म ॥ ५ ॥ ६ ॥ विवृतमनावृतद्वारम् ॥ ७ ॥ दुर्गंदुर्गमं दानवेनमयेन ॥ ८ ॥ तत्रततः निष्क्रमन्निराक्रमन् ॥ ९ ॥ सुगंधि बिलांतर्वि
क्षयप्राणदिव्यगंधपुष्पसंबद्धवातसंगात् ॥ १० ॥ संजातपरिशंकाःसंजातजलसंभावनाः ॥ ११ ॥ दैत्येंद्रनिलयःपातालम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ कांतारवनकोविदःतत्प्रवेशादौ
समर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ इत्युक्ताः हनूमतेतिशेषः ॥ १७ ॥ निशाम्यअवलोक्य ॥ १८ ॥ नसज्जतेनप्रतिबध्यते तेजःप्रभावः अन्येतुतेषांदृष्टिर्नसज्जते

SGDF

तत्रत्यपदार्थेष्वितिशेषः तिमिरावृतत्वात् अतएवतेजःपराक्रमयोरपिकुंठितगमनं यद्यपिवायोरिवगतिस्तथापियतोदृष्टिस्तमसिप्रतिबद्धावर्तते ऽतोवेगेनपरस्परहस्तग्रहणपूर्वकंप्र
विष्टाइत्यर्थः अतएवगृह्यहस्तैःपरस्परमित्यग्रेहनुमदुक्तिरित्याहुः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अन्योन्यंसंपरिष्वज्यतिमिरदेशविनिर्गमजसंतोषवशादितिशेषः यद्वान्योन्यंहस्तावलंब
नंकृत्वाहस्तेनपरस्परस्योरआदिसम्यग्धृत्वेतियावत् पूर्वोक्तस्यैवविस्तरः नष्टसंज्ञास्तृषावशात्तदाह तृषिताइति॥ २ २॥ परिपेतुरिति अधोमार्गावलंबनांधकारेगताः॥ २ ३॥ आलोकमे

वायोरिवगतिस्तेषांदृष्टिस्तमसिवर्तते ॥ तेप्रविष्टास्तुवेगेनतद्बिलंकपिकुंजराः ॥ २० ॥ प्रकाशंचाभिरामंचददृशुर्देशमुत्तमम् ॥ ततस्त
स्मिन्बिलेभीमेनानापादपसंकुले ॥ २१ ॥ अन्योन्यंसंपरिष्वज्यजग्मुर्योजनमंतरम् ॥ तेनष्टसंज्ञास्तृषिताःसंभ्रांताःसलिलार्थिनः ॥२२॥
परिपेतुर्बिलेतस्मिन्कंचित्कालमतंद्रिताः ॥ तेकृशादीनवदनाःपरिश्रांताप्लवंगमाः ॥२३॥ आलोकंददृशुर्वीरानिराशाजीवितेयदा ॥ ततस्तं
देशमागम्यसौम्यावितिमिरंवनम्॥२४॥ददृशुःकांचनान्वृक्षान्दीप्तवैश्वानरप्रभान्॥सालांस्तालांस्तमालांश्चपुन्नागान्वंजुलान्धवान् ॥ २५॥
चंपकान्नागवृक्षांश्चकर्णिकारांश्चपुष्पितान् ॥ स्तबकैःकांचनैश्चित्रैरक्तैःकिसलयैस्तथा ॥ २६ ॥ आपीडैश्चलताभिश्चहेमाभरणभूषितान्
तरुणादित्यसंकाशान्वैदूर्यमयवेदिकान् ॥२७॥ विभ्राजमानान्वपुषापादपांश्चहिरण्मयान् ॥ नीलवैदूर्यवर्णाश्चपद्मिनीःपतगैर्वृताः ॥ २८॥
महद्भिःकांचनैर्वृक्षैर्वृतंबालार्कसन्निभैः ॥जातरूपमयैर्मत्स्यैर्महद्भिश्चाथपंकजैः ॥२९॥ नलिनीस्तत्रददृशुःप्रसन्नसलिलायुताः ॥ कांचनानिवि
मानानिराजतानितथैवच ॥३०॥ तपनीयगवाक्षाणिमुक्ताजालावृतानिच ॥ हैमराजतभौमानिवैदूर्यमणिमंतिच ॥ ददृशुस्तत्रहरयोगृहमुख्या
निसर्वशः ॥ पुष्पितान्फलिनोवृक्षान्प्रवालमणिसन्निभान् ॥ ३२ ॥ कांचनभ्रमरांश्चैवमधूनिचसमंततः ॥ मणिकांचनचित्राणिशयनान्या
सनानिच ॥ ३३ ॥ विविधानिविशालानिददृशुस्तेसमंततः ॥ हैमराजतकांस्यानांभाजनानांचराशयः ॥ ३४ ॥ अगुरूणांचदिव्यानांचं
दनानांचसंचयान् ॥ शुचीन्यभ्यवहाराणिमूलानिचफलानिच ॥ ३५ ॥ महार्हाणिचयानानिमधूनिरसवंतिच ॥ दिव्यानामंबराणांचमहा
र्हाणांचसंचयान् ॥ ३६ ॥ कंबलानांचचित्राणामजिनानांचसंचयान् ॥ तत्रतत्रविचिन्वंतोबिलेतत्रमहाप्रभाः ॥ ३७ ॥

वददृशुर्नतुजलं जीवितेनिराशायदाबभूवुस्तदोच्यमानलक्षणंदेशमागम्यकांचनान्वृक्षांश्चददृशुः यद्वा जीवितेनिराशाबभूवुस्तदाभगवत्कृपयाआलोकंददृशुरुच्यमानविशेष
णेदेशेकांचनान्वृक्षान्ददृशुः ॥२४॥२५॥२६॥ आपीडैःस्तबकशेखरैर्लताभिश्चसंयुक्तान्पादपान्ददृशुः ॥ २७ ॥ पद्मिनीःपद्मलताः ॥ २८ ॥ २९ ॥पद्मादियुतानलिनीः
सरांसिचददृशुः ॥ ३० ॥ मुक्ताजालैर्मुक्ताखचितजालैरावृतानि हैमेत्यादिगृहमुख्यानीत्यस्यविशेषणम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ यानानिशिबिकादीनि ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

SGDF
Foundation

॥३८॥ व्यवतिष्ठंततूष्णीमवस्थिताबभूवुः ॥ ३९ ॥ पप्रच्छहनूमानित्यर्थस्यैवसविशेषप्रतिपादनंततोहनूमानिति ॥४०॥ नढमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिल
केवाल्मीकीयेआदिकाव्येकि० पंचाशःसर्गः ॥५०॥ ॥छ॥ ॥ इत्युक्त्वाकात्वंभवनमित्यादि पृष्ट्वा ॥१॥ किमब्रवीत्तदाह इदमिति सहसाहठात् ॥२॥ उक्तमेवार्थप्रपंचयति मह
दिति भावान्पदार्थान् ॥३॥४॥५॥६॥ कस्यतेजसा संभूताइतिशेषः ॥७॥ आत्मनस्तवेत्यर्थः कस्यवान्यस्यवेत्यर्थः ॥८॥ अजानतामेतत्स्वरूपमजानताम् ॥ ९॥१०॥ माययाविचि

ददृशुर्वानराःशूराःस्त्रियंकांचिददूरतः ॥ तांचतेददृशुस्तत्रचीरकृष्णाजिनांबराम् ॥३८॥ तापसींनियताहारांज्वलंतीमिवतेजसा ॥ विस्मि
ताहरयस्तत्रव्यवतिष्ठंतसर्वशः ॥ पप्रच्छहनुमांस्तत्रकासित्वंकस्यवाबिलम् ॥ ३९ ॥ ततोहनूमान्गिरिसन्निकाशःकृतांजलिस्तामभिवाद्य
वृद्धाम् ॥ पप्रच्छकात्वंभवनंबिलंचरत्नानिचेमानिवदस्वकस्य ॥ ४० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेपंचाशःसर्गः ॥ ५० ॥
इत्युक्त्वाहनुमांस्तत्रचीरकृष्णाजिनांबराम् ॥ अब्रवीत्तांमहाभागांतापसींधर्मचारिणीम् ॥ १ ॥ इदंप्रविष्टाःसहसाबिलंतिमिरसंवृतम् ॥
क्षुत्पिपासापरिश्रांताःपरिखिन्नाश्चसर्वशः ॥ २ ॥ महद्धरण्याविवरंप्रविष्टाःस्मपिपासिताः ॥ इमांस्त्वेवंविधान्भावान्विविधानद्भुतोप
मान् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वावयंप्रव्यथिताःसंभ्रांतानष्टचेतसः ॥ कस्यैतेकांचनावृक्षास्तरुणादित्यसन्निभाः ॥ ४ ॥ शुचीन्यभ्यवहाराणिमूलानि
चफलानिच ॥ कांचनानिविमानानिराजतानिगृहाणिच ॥ ५ ॥ तपनीयगवाक्षाणिमणिजालावृतानिच ॥ पुष्पिताःफलवंतश्चपुण्याःसुर
भिगंधयः ॥ ६ ॥ इमेजांबूनदमयाःपादपाःकस्यतेजसा ॥ कांचनानिचपद्मानिजातानिविमलेजले ॥ ७ ॥ कथंमत्स्याश्चसौवर्णादृश्यंतेस
हकच्छपैः ॥ आत्मनस्त्वनुभावाद्वाकस्यवैतत्तपोबलम् ॥ ८ ॥ अजानतांनःसर्वेषांसर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ एवमुक्ताहनुमतातापसीधर्मचा
रिणी ॥ ९ ॥ प्रत्युवाचहनूमंतंसर्वभूतहितेरता ॥ मयोनाममहातेजामायावीवानरर्षभ ॥ १० ॥ तेनेदंनिर्मितंसर्वंमाययाकांचनंवनम् ॥
पुरादानवमुख्यानांविश्वकर्माबभूवह ॥ ११ ॥ येनेदंकांचनंदिव्यंनिर्मितंभवनोत्तमम् ॥ सतुवर्षसहस्राणितपस्तप्त्वामहद्वने ॥ १२ ॥ पि
तामहाद्वरंलेभेसर्वमौशनसंधनम् ॥ विधायसर्वंबलवान्सर्वकामेश्वरस्तदा ॥ १३ ॥ उवाससुखितःकालंकंचिदस्मिन्महावने ॥ तमप्स
रसिहेमायांसक्तंदानवपुंगवम् ॥१४॥ त्रनिर्माणशक्त्या कोमयइत्याशंक्यतत्प्रसिद्धिमाह पुरेति विश्वकर्माशिल्पी हप्रसिद्धम् ॥११॥ येनेदंनिर्मितंसदानवानांविश्वकर्मे
त्यन्वयःनिर्माणशक्तिबीजमाह सत्विति ॥१२॥ वरंविचित्रसृष्टिसामर्थ्यरूपं अपिचसर्वमौशनसंधनंनिर्माणसाधनपदार्थजातंनिर्माणसाधनशिल्पंशास्त्रज्ञानंचलेभे शिल्पशास्त्रस्योश
नःप्रणीतत्वात्तद्धनत्वव्यपदेशः बलवान्उक्तरूपबलवान् सर्वकामेश्वरःस्वसृष्टिभोग्यविशेषाणामीश्वरोभोक्ता ॥ १३ ॥ सुखितोऽत्रोवास हेमायांतदाख्याप्सरसिसक्तम् ॥ १४ ॥

दानवपुंगवमशनिंगृह्यगृहीत्वाविक्रम्यैवयुद्धंकृत्वैवपुरंदरोजघान यद्यप्यसुरशिल्पीमयोनित्यइतिकथंहननंतस्यतथापियएवासुरशिल्पीपदस्थःसर्वोपिमयाख्यइतिप्रवाहनित्यतैव तस्येंद्रवदितिनदोषः तस्मिंश्चहतेइदंवनंशाश्वतःकामभोगइदंगृहंचमयभुक्तायैहेमायैन्यायप्राप्तत्वात् भगवताब्रह्मणादत्तमित्यर्थः एतेनविचित्रनिर्माणसामर्थ्यगुणयोगादत्रब्रह्मश
॥ ६४ ॥ ब्दोमयदानवपरइत्यपास्तं हतेनदानासंभवात् ॥१५॥ स्वयंप्रभेत्यन्वर्थंनामतस्याः तेनसूर्यावलोकाभावेपिप्रकाशवत्त्वमुपपादितं तस्याहेमायाभवनमित्यन्वयः ॥ १६ ॥ ननुत्वं ४
किमर्थंरक्षसितत्राह ममप्रियसखीति ॥१७॥ दत्तवरारक्षणसामर्थ्यवत्त्वात्सखित्वेनप्रार्थितरक्षणाच एवंस्ववृत्तांतमुक्त्वाहनूमदादिवृत्तांतंपृच्छति किमिति ॥१८॥ अभ्यवहाराणिअ

विक्रम्यैवाशनिंगृह्यजघानेशः पुरंदरः ॥ इदंचब्रह्मणादत्तंहेमायैवनमुत्तमम् ॥१५॥ शाश्वतःकामभोगश्चगृहंचेदंहिरण्मयम् ॥ दुहितामेरुसा
वर्णेरहंतस्याःस्वयंप्रभा ॥१६॥ इदंरक्षामिभवनंहेमायावानरोत्तम ॥ ममप्रियसखीहेमानृत्तगीतविशारदा ॥ १७ ॥ तयादत्तवराचास्मिरक्षा
मिभवनंमहत् ॥ किंकार्यंकस्यवाहेतोःकांताराणिप्रपद्यथ ॥ १८ ॥ कथंचेदंवनंदुर्गंयुष्माभिरुपलक्षितम् ॥ शुचीन्यभ्यवहाराणिमूलानिचफ
लानिच ॥ भुक्त्वापीत्वाचपानीयंसर्वंमेवक्तुमर्हसि ॥१९॥ ॥ इ० श्रीम० वा० आ० कि० एकपंचाशः सर्गः ॥५१॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथतानब्रवी
त्सर्वान्विश्रांतान्हरियूथपान् ॥ इदंवचनमेकाग्रातापसीधर्मचारिणी ॥ १ ॥ वानरायदिवःखेदःप्रनष्टःफलभक्षणात् ॥ यदिचैतन्मयाश्राव्यंश्रोतु
मिच्छामितांकथाम् ॥ २ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाहनूमान्मारुतात्मजः ॥ आर्जवेनयथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥३ ॥ राजासर्वस्यलोकस्यमहें
द्रवरुणोपमः ॥ रामोदाशरथिःश्रीमान्प्रविष्टोदंडकावनम् ॥ ४ ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावैदेह्यासहभार्यया ॥ तस्यभार्याजनस्थानाद्रावणेनह
ताबलात् ॥ ५ ॥ वीरस्तस्यसखाराज्ञःसुग्रीवोनामवानरः ॥ राजावानरमुख्यानांयेनप्रस्थापितावयम् ॥६॥ अगस्त्यचरितामाशांदक्षिणां
यमरक्षिताम् ॥ सहैभिर्वानरैर्मुख्यैरंगदप्रमुखैर्वयम् ॥ ७ ॥ रावणंसहिताःसर्वेराक्षसंकामरूपिणम् ॥ सीतयासहवैदेह्यामार्गध्वमितिचोदि
ताः ॥ ८ ॥ विचित्यतुवनंसर्वंसमुद्रंदक्षिणांदिशम् ॥ वयंबुभुक्षिताःसर्वेवृक्षमूलमुपाश्रिताः ॥ ९ ॥ विवर्णवदनाःसर्वेसर्वेध्यानपरायणाः ॥
नाधिगच्छामहेपारंमग्नाश्चिंतामहार्णवे ॥१०॥

भ्यवहार्याणि ॥ १९ ॥ धपमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीये
आदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकपंचाशःसर्गः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इदंवचनंवक्ष्यमाणम् ॥ १ ॥ यदिचैतत्किंकार्यमित्यादिप्राक्पृष्टार्थतत्त्वम् ॥ २ ॥ ३ ॥ सर्वलोकराज ॥ ६४ ॥
त्वेनतस्येश्वरत्वंसूचितम् ॥ ४ ॥ बलाद्बलात्कारेण ॥ ५ ॥ ६ ॥ अंगदप्रमुखैर्वानरैःसहवयंप्रस्थापिताः ॥ ७ ॥ सहितामिलिताःसंतोरावणंसीतयासहमार्गध्वमितिवयंचोदि
ताश्चस्मः ॥ ८ ॥ तदाह विचित्यत्विति समुद्रंविचेतुकामाइतिशेषः ॥ ९ ॥ नाधिगच्छाम हेइतिस्वयंप्रभासंबोधनम् नाध्यगच्छाम पारंचिंतामहार्णवस्येतिशेषः ॥ १० ॥

SGLF

॥११॥ सलिलरेणुभिःसलिलपक्ष्मरेणुयुक्तपक्षैरुपलक्षिताइत्यर्थः निष्पतंतिनिष्पतिताः॥ १२ ॥ अनुमानंजलानुमापकोहेतुरागतंमनःप्राप्तम् ॥ १३ ॥ अस्मिन्देशेततोगच्छामइ
त्युक्त्वानिबिडांधकारत्वात्परस्परंहस्तैर्गाढंगृहीत्वानिपतिताः गुहामितिशेषः हस्तेइतिपाठेपिहस्तैरित्येवार्थः परिष्वज्येतिपूर्वोक्तस्वरसात् ॥ १४॥ एतत्सीतान्वेषणरूपम् ॥१५॥
यतोबुभुक्षिताअतःपरिद्यूनाःक्षीणाः ॥१६॥१७॥किंतेकुर्वंतु प्रियमितिशेषः॥१८॥परितुष्टास्मि प्रत्युपचिकीर्षावचनेनैवेतिभावः धर्मेणचरंत्या धर्मानुष्ठानेनवर्तमानायाः ॥१९॥अत्रक

चारयंतस्ततश्चक्षुर्दृष्टवंतोमहद्बिलम् ॥ लतापादपसंपन्नंतिमिरेणसमावृतम् ॥ ११ ॥ अस्माद्धंसाजलक्लिन्नाःपक्षैःसलिलरेणुभिः ॥ कुरराःसार
साश्चैवनिष्पतंतिपतत्रिणः ॥ १२ ॥ साध्वत्रप्रविशामेतिमयातूक्ताःप्लवंगमाः ॥ तेषामपिहिसर्वेषामनुमानमुपागतम् ॥ १३॥ अस्मिन्निपतिताः
सर्वेप्यथकार्यत्वरान्विताः ॥ ततोगाढंनिपतितागृह्यहस्तैःपरस्परम् ॥ १४ ॥ इदंप्रविष्टाःसहसाबिलंतिमिरसंवृतम् ॥ एतन्नःकार्यमेतेनकृत्ये
नवयमागताः ॥१५॥ त्वांचैवोपगताःसर्वेपरिद्यूनाबुभुक्षिताः ॥ आतिथ्यधर्मदत्तानिमूलानिचफलानिच ॥ १६ ॥ अस्माभिरुपयुक्तानिबुभु
क्षापरिपीडितैः ॥ यत्त्वयारक्षिताःसर्वेम्रियमाणाबुभुक्षया ॥१७॥ ब्रूहिप्रत्युपकारार्थंकिंतेकुर्वंतुवानराः ॥ एवमुक्तातुसर्वज्ञावानरैस्तैस्स्वयंप्र
भा ॥ १८ ॥ प्रत्युवाचततःसर्वानिदंवानरयूथपान् ॥ सर्वेषांपरितुष्टास्मिवानराणांतरस्विनाम् ॥ १९ ॥ चरंत्याममधर्मेणनकार्यमिहकेन
चित् ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेद्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ एवमुक्तःशुभंवाक्यंतापस्याधर्मसंहितम् ॥२०॥
उवाचहनुमान्वाक्यंतामनिंदितलोचनाम् ॥ शरणंत्वांप्रपन्नाःस्मःसर्वेवैधर्मचारिणीम् ॥२१॥ यःकृतःसमयोस्मासुसुग्रीवेणमहात्मना ॥ सतु
कालोव्यतिक्रांतोबिलेचपरिवर्तताम् ॥२२॥ सात्वमस्माद्बिलादस्मानुत्तारयितुमर्हसि ॥ तस्मात्सुग्रीववचनादतिक्रांतान्गतायुषः ॥२३॥ त्रा
तुमर्हसिनःसर्वान्सुग्रीवभयशंकितान् ॥ महच्चकार्यमस्माभिःकर्तव्यंधर्मचारिणि ॥२४॥ तच्चापिनकृतंकार्यमस्माभिरिहवासिभिः ॥ एवमु
क्ताहनुमतातापसीवाक्यमब्रवीत् ॥ २५ ॥ जीवतादुष्करंमन्येप्रविष्टेननिवर्तितुम् ॥ तपसःसुप्रभावेणनियमोपार्जितेनच ॥२६॥सर्वानेवबि
लादस्मात्तारयिष्यामिवानरान् ॥ निमीलयतचक्षूंषिसर्वेवानरपुंगवाः ॥२७॥ नहिनिष्क्रमितुंशक्यमनिमीलितलोचनैः ॥ ततोनिमीलिताः
सर्वेसुकुमारांगुलैःकरैः ॥२८॥

तकस्तुद्विपंचाशत्सर्गसमाप्तिमाह॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ एवमुक्तइति॥२०॥२१॥ समयःकालावधिर्मासरूपःबिलेचबिलेएव॥२२॥
तस्माद्धेतोरस्माद्बिलादस्मानित्यन्वयः गतायुषोनष्टजीवितान् तत्रहेतुःसुग्रीववचनादतिक्रांतानिति सुग्रीवाज्ञप्तकालादतिक्रांतकालानित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ प्रविष्टेनइ
दंबिलंप्रविष्टेनप्राणिनाजीवताअस्मान्निवर्तितुंदुष्करंमन्ये तर्हिवयंकिंकुर्मस्तत्राह तपसइति ॥ २६ ॥२७॥ निमीलिताःसंतोऽकस्मादुन्मीलनभियासुकुमारांगुलैःकरैः ॥ २८ ॥

SGDF

सहसादृष्टिंपिदधुः ॥ २९ ॥ ३० ॥ इदमब्रवीद्विंध्योहृशांत्यर्थमितिभावः ॥३१॥प्रस्रवणःकिष्किंधासमीपप्रस्रवणादन्योयमित्याहुः अत्युच्चत्वात्ततोपितस्यदर्शनमित्यन्ये यत्रे
च्छातत्रगंतव्यमितितात्पर्यम् ॥३२॥ खगमानः॥ ॥इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणति० वा० आ० किष्किंधकां० द्विपंचाशःसर्गः॥५२॥ ॥छ॥ कतकरीत्यात्रिपंचाशःसर्गः
॥५३॥ततइति ॥१॥ गिरिदुर्गंऋक्षबिलाख्यम् समयःकालावधिः ॥२॥ तदाशिशिरारंभसमये ॥ ३ ॥ पुष्पातिभारयुक्तान्यग्राणियेषाम् वासंतिकान्वसंतकालेफलवत्आम्रादीन्
॥४॥भयकृतशंकांविवृणोति तेइति वसंतमनुप्राप्तंप्रकृतशिशिरकालस्योत्तरकालमासन्नतयाप्राप्तप्रायं नष्टःसंदेशकालेराजसंदिष्टमासरूपेकालेऽनुष्ठेयोर्थोयेषांते ॥ ५॥तान्भयेनभू
तलेपतितान् शिष्टान्वृद्धेभ्योऽन्यान् अनुमान्यसंपूज्य॥ ६॥प्राज्ञअंगदइत्यार्षम्॥ ७॥शासनव्यतिक्रमंदर्शयति मासइति अन्वेषणावधित्वेनदत्तइत्यर्थः किंनबुध्यतनाबुध्यत कालात्य

सहसापिदधुर्दृष्टिंदृष्टागमनकांक्षया ॥वानरास्तुमहात्मानोहस्तरुद्धमुखास्तदा ॥२९॥ निमेषांतरमात्रेणबिलादुत्तारितास्तया ॥उवाचसर्वांस्तां
स्तत्रतापसीधर्मचारिणी ॥३०॥निःसृतान्विषमात्तस्मात्समाश्वास्येदमब्रवीत्॥एषविंध्योगिरिःश्रीमान्नानाद्रुमलतायुतः॥३१॥ एषप्रस्रवणःशै
लःसागरोयंमहोदधिः ॥ स्वस्तिवोस्तुगमिष्यामिभवनंवानरर्षभाः ॥ इत्युक्त्वातद्बिलंश्रीमत्प्रविवेशस्वयंप्रभा ॥३२॥ ॥इत्यार्षेश्री०वा०
आ०कि०द्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ ततस्तेददृशुर्घोरंसागरंवरुणालयम् ॥ अपारमभिगर्जंतंघोरैरूर्मिभिराकुलम् ॥ १ ॥ मयस्य
मायाविहितंगिरिदुर्गंविचिन्वताम् ॥ तेषांमासोव्यतिक्रांतोयोराज्ञासमयःकृतः ॥ २॥ विंध्यस्यतुगिरेःपादेसंप्रपुष्पितपादपे॥उपविश्यमहात्मा
नश्चिंतामापेदिरेतदा ॥ ३ ॥ ततःपुष्पातिभाराग्राँल्लताशतसमावृतान् ॥ द्रुमान्वासंतिकान्दृष्ट्वाबभूवुर्भयशंकिताः ॥ ४ ॥ तेवसंतमनुप्राप्तंप्र
तिवेद्यपरस्परम्॥नष्टसंदेशकालार्थानिपेतुर्धरणीतले॥५॥ततस्तान्कपिवृद्धांश्चशिष्टांश्चैववनौकसः॥वाचामधुरयाभाष्ययथावदनुमान्यच॥६॥
सतुसिंहवृषस्कंधःपीनायतभुजःकपिः ॥ युवराजोमहाप्राज्ञअंगदोवाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥ शासनात्कपिराजस्यवयंसर्वेविनिर्गताः ॥ मासःपूर्णो
बिलस्थानांहरयःकिंनबुध्यत ॥ ८ ॥ वयमाश्वयुजेमासिकालसंख्याव्यवस्थिताः ॥ प्रस्थिताःसोपिचातीतःकिमतःकार्यमुत्तरम् ॥ ९ ॥

यमितिशेषः॥ ८ ॥कालात्ययमेवाह वयमिति आश्वयुजेऽतीतप्रायेइतिशेषःकार्तिकेसमनुप्राप्तेत्वंरावणवधेयतेत्युक्तेः ततःपंचदशरात्रकालसंख्ययाप्रवर्तितदूतैर्व्यवस्थिताःमिलि
ताः एवंचामांतमानेनाश्विनस्योत्तरेदीपोत्सवामायुतेपक्षेसर्वसेनाऽऽगमनंकिष्किंधायाम् रामस्यक्रोधस्तुतत्रैवपक्षेकार्तिकसन्निधावपितदुद्यमाभावकृतः ततःकार्तिकेऽवधिरन्वेषण
स्य तोमार्गशुक्लइदंवचनम् प्रायस्तद्वर्षेपौषःक्षयमासः कार्तिकादित्रयेनान्यतइत्युतेःअतोमार्गशुक्लएवआम्रादीनांपुष्पोद्गमः उत्पाततोवा तादृशरीत्यापुष्पोद्गमंदृष्ट्वापिवसंतास
न्नतानुमानेनभयोपपत्तिः कतकादयस्तु अन्वेषणेऽवधित्वेनदत्तःपौषोमासः आश्वयुजेइत्यस्यतत्प्रत्यासन्नकार्तिकांतेइत्यर्थः कालसंख्येति कार्तिकोत्तरंपंचदशरात्रसंख्याकाले
नावधिनावानरानयनायदूतप्रेषणम् ततःपूर्णिमांतमानेनमार्गशुक्लेनसर्ववानरागमनम् ततः पौषाद्यदिनेदिक्ष्वन्वेषणायवानरप्रस्थानम् तत्रपौषेमाघकृष्णीयकिंचिद्दिनस

हितेऽतीतेइदंवाक्यमित्याहुःतेषांसीतानयनोत्तरंसीतांप्रतिद्वादशमासारावणावधिरितिस्पष्टमेवपंपायांचैत्रेआगमनमित्यस्योक्तत्वात्ततःपूर्वंफाल्गुनेसीतापहारइतिचस्पष्टमेव एवं
चमाघकृष्णेतच्चतुर्दश्यांदौवाहनूमतःसीतासमीपगमनेहनूमंतंप्रति वर्ततेदशमोमासोद्वौतुशेषौप्लवंगमेतिसीतोक्तिविरोधः किंच हनूमतोलंकाप्रवेशदिनेप्रदोषसमयेएवपूर्णकल्पचं
द्रोदयवर्णनंचविरोधइत्याहुः ॥ ९ ॥ उक्तमेवविस्तरेणाह भवंतइति प्रत्ययंअन्वेषणार्थराजनियोगंप्राप्ताज्ञातवंतोभवंतोमांपुरस्कृत्यनिर्याताइत्यन्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ त
स्यकालस्यचबिलेगतत्वादिदानीमकृतार्थानामस्माकंमर्तव्यंमरणमेवानुष्ठेयम् कुतस्तत्राह हरिराजस्येति ॥ १२ ॥ प्रायोपवेशनंयुक्तम् प्राणत्यागायेतिशेषः ॥ १३ ॥ स्वामि

**भवंतःप्रत्ययंप्राप्तानीतिमार्गविशारदाः ॥ हितेष्वभिरताभर्तुर्निसृष्टाःसर्वकर्मसु ॥ १० ॥ कर्मस्वप्रतिमाःसर्वेदिक्षुविश्रुतपौरुषाः ॥ मांपुर
स्कृत्यनिर्याताःपिंगाक्षप्रतिचोदिताः ॥ ११ ॥ इदानीमकृतार्थानांमर्तव्यंनात्रसंशयः ॥ हरिराजस्यसंदेशमकृत्वाकःसुखीभवेत् ॥ १२॥
अस्मिन्नतीतेकालेतुसुग्रीवेणकृतेस्वयम् ॥ प्रायोपवेशनंयुक्तंसर्वेषांचवनौकसाम् ॥ १३ ॥ तीक्ष्णःप्रकृत्यासुग्रीवःस्वामिभावेव्यवस्थितः॥
नक्षमिष्यतिनःसर्वानपराधकृतोगतान् ॥ १४ ॥ अप्रवृत्तौचसीतायाःपापमेवकरिष्यति ॥ तस्मात्क्षममिहाद्यैवगंतुंप्रायोपवेशनम् ॥
॥ १५ ॥ त्यक्त्वापुत्रांश्चदारांश्चधनानिचगृहाणिच ॥ ध्रुवंनोहिंसतेराजासर्वान्प्रतिगतानितः ॥ १६ ॥ वधेनाप्रतिरूपेणश्रेयान्मृत्युरिहैव
नः ॥ नचाहंयौवराज्येनसुग्रीवेणाभिषेचितः ॥ १७ ॥ नरेंद्रेणाभिषिक्तोस्मिरामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ सपूर्वंबद्धवैरोमांराजादृष्ट्वाव्यतिक्रमम्
॥ १८ ॥ घातयिष्यतिदंडेनतीक्ष्णेनकृतनिश्चयः ॥ किंमेसुहृद्भिर्व्यसनंपश्यद्भिर्जीवितांतरे ॥ इहैवप्रायमासिष्येपुण्येसागररोधसि ॥१९॥
एतच्छ्रुत्वाकुमारेणयुवराजेनभाषितम् ॥ सर्वेतेवानरश्रेष्ठाःकरुणंवाक्यमब्रुवन् ॥ २० ॥ तीक्ष्णःप्रकृत्यासुग्रीवःप्रियारक्तश्चराघवः ॥ स
मीक्ष्यकृतकार्यंस्तुतस्मिंश्चसमयेगते ॥ २१ ॥ अदृष्टायांचवैदेह्यांदृष्ट्वाचैवसमागतान् ॥ राघवप्रियकामायघातयिष्यत्यसंशयम् ॥
॥ २२ ॥ नक्षमंचापराद्धानांगमनंस्वामिपार्श्वतः ॥ प्रधानभूताश्चवयंसुग्रीवस्यसमागताः ॥ २३ ॥**

भावेनिग्रहानुग्रहकृद्राजभावेव्यवस्थितःअपराधःकालातिक्रमरूपःगतान्स्वसमीपंप्राप्तान् ॥ १४ ॥ अप्रवृत्तौप्रवृत्तिप्रतिपादनाभावे पापंवधरूपम् ॥ १५ ॥ पुत्रादित्य
क्त्वाप्रायोपवेशनंगंतुंकर्तुंक्षमंयुक्तमित्यन्वयःतत्रहेतुःध्रुवमिति ॥ १६ ॥ अप्रातिरूपेणअपराधमूलत्वेनास्यवधस्याप्रतिरूपत्वम् ननुयुवराजत्वेनाभिषिच्यकथमसौत्वांहनि
ष्यतीत्यतआह नचाहमिति ॥ १७ ॥ पूर्वंमांप्रतिबद्धवैरःसराजासुग्रीवोव्यतिक्रममाज्ञालंघनंदृष्ट्वाघातयिष्यत्येव ॥ १८ ॥ जीवितांतरेराजाज्ञयाजीवितनाशावधौकाले
प्राप्तेममव्यसनंपश्यद्भिरपिसुहृद्भिःकिंकार्यमितिकिंसाध्यमित्यर्थकंशेषः यदेवमतइहैवेति ॥ १९ ॥ २० ॥ प्रियायांरक्तोऽनुरक्तः तस्मिन्समयेऽन्वेषणावधिकाले ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ अपराधानांकृतापराधानां स्वामिपार्श्वतःस्वामिपार्श्वे सुग्रीवस्यप्रधानभूताःसेवकावयमिहसमागताः ॥ २३ ॥

SGDF

उपलभ्यवागच्छामः नोचेदिहैवास्थित्वायमगृहंगमिष्यामः ॥ २४ ॥ बिलंस्वयंप्रभायाबिलम् ॥ २५ ॥ कथमत्रप्राणत्राणमतआह इदंहीति नोइतिलोकोक्तौ ॥ २६ ॥अं
गदास्यापि अपिनातारस्य असक्तमविलंबम् ॥ २७ ॥ कतकरीत्याचतुष्पंचाशत् ॥ ५४ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा ॰आ ॰किष्किंधाकांडेत्रिपंचा
शःसर्गः ॥ ५३ ॥ ॥७॥ ॥ ताराधिपतिवर्चसितारेतथाब्रुवति तुशब्दादंगदेप्रतिषेधाकरणात्तदनुमन्यमानेसति अथानंतरमंगदेनराज्यंसुग्रीवीयंकपिराज्यंहृतमितिमेनेतद्राज्यं
स्वयंप्रभाबिलराज्यमित्यर्थइत्यन्ये ॥ १ ॥ ननुअंगदेकथंराज्यापहारचिंताऽतआह बुद्ध्येतिअष्टांगयाअष्टगुणयातेऽत्रगुणाःशुश्रूषाश्रवणंचैवग्रहणंधारणंतथा ऊहापोहार्थविज्ञानं
तत्त्वज्ञानंचधीगुणाइतिप्रसिद्धाःचतुर्बलम् सामदानभेदनिग्रहरूपोपायचतुष्टयजम् चतुर्दशगुणम्देशकालज्ञतादाढर्च्यंसर्वक्लेशसहिष्णुता सर्वविज्ञानतादाक्ष्यमूर्जःसंवृतमंत्रता

इहैवसीतामन्वीक्ष्यप्रवृत्तिमुपलभ्यवा ॥ नोचेद्गच्छामतंवीरंगामिष्यामोयमक्षयम् ॥ २४ ॥ प्लवंगमानांतुभयार्दितानांश्रुत्वावचस्तारइदंबभा
षे ॥ अलंविषादेनबिलंप्रविश्यवसामसर्वेयदिरोचतेवः ॥२५॥ इदंहिमायाविहितंसुदुर्गमंप्रभूतपुष्पोदकभोज्यपेयम् ॥ इहास्तिनोनैवभयंपुरं
दरान्नराघवाद्वानरराजतोपिवा ॥ २६ ॥ श्रुत्वांगदस्यापिवचोनुकूलमूचुश्चसर्वेहरयःप्रतीताः ॥ यथानहन्येमतथाविधानमसक्तमद्यैवविधीय
तांनः ॥ २७ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰किष्किंधाकांडेत्रिपंचाशःसर्गः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥तथाब्रुवतितारेतुताराधिपतिवर्च
सि ॥ अथमेनेहृतंराज्यंहनुमानंगदेनतत् ॥ १ ॥ बुद्ध्याह्यष्टांगयायुक्तंचतुर्बलसमन्वितम् ॥ चतुर्दशगुणंमेनेहनुमान्वालिनःसुतम् ॥२॥आ
पूर्यमाणंशश्वच्चतेजोबलपराक्रमैः ॥ शशिनंशुक्लपक्षादौवर्धमानमिवश्रिया ॥३॥ बृहस्पतिसमंबुद्ध्याविक्रमेसदृशंपितुः ॥ शुश्रूषमाणंतारस्यशु
क्रस्येवपुरंदरम् ॥ ४ ॥ भर्तुरर्थेपरिश्रांतंसर्वशास्त्रविशारदः ॥ अभिसंधातुमारेभेहनूमानंगदंततः ॥ ५ ॥ सचतुर्णामुपायानांद्विती
यमुपवर्णयन् ॥ भेदयामासतान्सर्वान्वानरान्वाक्यसंपदा ॥ ६ ॥ तेषुसर्वेषुभिन्नेषुततोऽभीषयदंगदम् ॥ भीषणैर्विविधैर्वाक्यैःकोपोपायस
मन्वितैः ॥ ७ ॥ त्वंसमर्थतरःपित्रायुद्धेतारेयवैध्रुवम् ॥ दृढंधारयितुंशक्तःकपिराज्यंयथापिता ॥८॥ अविसंवादिताशौर्यंभक्तिज्ञत्वंकृतज्ञता शरणाग
तवात्सल्यममर्षित्वमचापलम् इत्युक्तचतुर्दशगुणयुक्तम् ॥ २ ॥ ३ ॥ तारस्यवचःशुश्रूषमाणंयतोपश्यत्ततोराज्यंहृतंमेने शुक्रस्येवपुरंदरम् विपरीतोपदेशग्रहेउपमैषा शुक्रश
ब्दोत्रबृहस्पतिपरइतिकश्चित् ॥ ४ ॥ भर्तुःसुग्रीवस्यार्थेऽर्थकरणेपरिश्रांतंविमुखम् सर्वशास्त्रविशारदइतिहनुमद्विशेषणम् अभिसंधातुंतारादिभ्योभेदयितुम् ॥ ५ ॥ सइति
अभिसंधित्सुर्हनुमानित्यर्थः द्वितीयउपायोभेदस्तमुपवर्णयन्हेतौशता तदुपायावलंबनहेतुनातान्सर्वानंगदानुवर्तिनःवाक्यसंपदाभेदजननक्षमन्यायोपेतेनहीनाश्रयोनकर्तव्यः
कर्तव्योमहदाश्रयइत्यादिवाक्यसमूहेन ॥६ ॥ कोपोपायोदंडस्तत्समन्वितैःकोपापायसमान्वितैरितिपांक्तः पाठःकोपापनयनसामर्थ्ययुक्तैः अभीषयत्न्यायप्रदर्शनपूर्वंभयमु
त्पादयामास ॥ ७ ॥ भीषणमेवस्तुतिपूर्वकरोति त्वमिति त्वंपित्रासुग्रीवेणयुद्धेसमर्थतरःयद्वा त्वंपित्रासदृशइतिशेषः अतएवयुद्धेसमर्थतरइत्यर्थः दृढंधारयितुंशक्तः अस्यय

SGDF
Sri [illegible] Digital Foundation

दिसर्वेकपयस्त्वामनुवत्स्यंतीतिशेषः कपिराज्यंकिष्किंधायांवाऋक्षबिलेवा ॥ ८ ॥ नचतदस्तीत्याह नित्यमिति स्वभावादितिभावः अस्थैर्येकारणांतरमप्याह पुत्रदारंविनेति पुत्रदाराणांकिष्किंधावर्तिनांसुग्रीवायत्तत्वात्त्वयासहबिलेवस्थानेतद्वियोगस्यस्पष्टत्वात् निगृह्यस्थापनमप्यशक्यमित्याह त्वयाज्ञाप्यंत्वत्कर्तृकमाज्ञापनंनसहिष्यंति त्वत्तोप्यधिकबलत्वादितिभावः ॥ ९ ॥ पुत्रदारंहित्वाएतेत्वांनानुरंजेयुःत्वयिनानुरक्ताभवेयुः उक्तमर्थंस्पष्टंयथाभवतितथाप्रवदामिप्रदर्शयामि तदेवदर्शयति अयंजांबवानिति ॥१०॥ अहमितिस्वनिर्देशः तेइमेसर्वेसामदानादिभिर्गुणैरुपायैस्त्वयासुग्रीवादपकर्षितुंशक्यानहि नापिदंडेन ॥ ११ ॥ ननुगच्छतयूयमपिएकेनैवमयास्थेयमतआह विगृह्येति दुर्बलेनसहविगृह्यबलीयसाआसनंस्थितिःशक्येत्याहुः नतुदुर्बलस्यबलीयसाविगृह्यासनंशक्यम् तस्मादात्मरक्षाकरःआत्मरक्षाकरणेच्छुःपुरुषोदुर्बलःसन्बलीयसानविगृह्णीत ॥ १२ ॥ नन्वेषागुहानबलवतःसाध्येत्याशंक्याह यामिति यामिमांगुहांधात्रींरक्षिकांमन्यसे नेयंरक्षिकेतिशेषः कुतस्तत्राह यदेतद्बिलंऋक्षबिलंनिर्भयमितिताराच्छ्रुतम् एतत्

नित्यमस्थिरचित्ताहिकपयोहरिपुंगव ॥ नाज्ञाप्यंविषहिष्यंतिपुत्रदारंविनात्वया ॥ ९ ॥ त्वांनैतेह्यनुरंजेयुःप्रत्यक्षंप्रवदामिते ॥ यथायंजांबवान्नीलःसुहोत्रश्चमहाकपिः ॥ १० ॥ नह्यहंतेइमेसर्वेसामदानादिभिर्गुणैः ॥ दंडेननत्वयाशक्याःसुग्रीवादपकर्षितुम् ॥११॥ विगृह्यासनमप्याहुर्दुर्बलेनबलीयसा ॥ आत्मरक्षाकरस्तस्मान्नविगृह्णीतदुर्बलः ॥१२॥ यांचेमांमन्यसेधात्रीमेतद्बलमितिश्रुतम् ॥ एतल्लक्ष्मणबाणानामीषत्कार्यंविदारणम् ॥१३॥ स्वल्पंहिकृतमिंद्रेणक्षिपताह्यशनिंपुरा ॥ लक्ष्मणोनिशितैर्बाणैर्भिंद्यात्पत्रपुटंयथा ॥ १४ ॥ लक्ष्मणस्यचनाराचाबहवःसंतितद्विधाः ॥ वज्राशनिसमस्पर्शागिरीणामपिदारकाः ॥१५॥ अवस्थानंयदैवत्वमासिष्यसिपरंतप ॥ तदैवहरयःसर्वेत्यक्ष्यंतिकृतनिश्चयाः ॥१६॥ स्मरंतःपुत्रदाराणांनित्योद्विग्नाबुभुक्षिताः ॥ खेदितादुःखशय्याभिस्त्वांकरिष्यंतिपृष्ठतः ॥ १७ ॥ सत्वंहीनःसुहृद्भिश्चहितकामैश्चबंधुभिः ॥ तृणादपिभृशोद्विग्नःस्पंदमानाद्भविष्यसि ॥ १८ ॥ अत्युग्रवेगानिशिताघोरालक्ष्मणसायकाः ॥ अपावृत्तंजिघांसंतोमहावेगादुरासदाः ॥ १९ ॥

एतद्विषयविदारणंलक्ष्मणबाणानामीषत्कार्यंईषत्करम् खलभावआर्षः ॥ १३ ॥ पुरापूर्वमाययाभूतलांतर्निर्मितैतत्पुरवर्तिमयवधार्थमशनिंतत्प्रदेशभुविक्षिपताइंद्रेणस्वल्पमेवकृतंमयवधमात्रंकृतंनतुपुरंभग्नम् लक्ष्मणस्तुनिशितैर्बाणैरेतत्पुरमपिपत्रपुटमिवभिंद्यात् ॥ १४ ॥ कुतस्तत्राह लक्ष्मणस्येति तद्विधाइत्यस्यविवरणंवज्राशनीत्यादि वज्रमिंद्रकरस्थम् अशनिर्मेघस्थः यद्वा तद्विधावालिहंतृबाणसदृशाः ॥ १५ ॥ यदैवात्रबिलेत्वमवस्थानमासिष्यसिप्राप्स्यसितदैवसर्वेहरयः कृतनिश्चयास्त्वांत्यक्ष्यंति ॥ १६ ॥ नित्योद्विग्नाःरामलक्ष्मणसुग्रीवेभ्यःबुभुक्षिताः पुत्रदारादिजसुखभोगेच्छवः त्वयादुःखशय्याभिर्दुःखस्थित्यादिभिःखेदिताःसंतस्त्वांपृष्ठतःकरिष्यंति सर्वथात्यक्ष्यंत्येवेत्यर्थः ॥ १७ ॥ स्पंदमानात्तृणादपिलघुरितिशेषः अतएवभृशोद्विग्नोभविष्यसि यद्वा तादृशतृणात्तद्दृष्ट्वाभृशोद्विग्नोरामाद्यागमनशंकयेतिभावः ॥ १८ ॥ अतोऽत्युग्रवेगानिशिताघोरालक्ष्मणसायकाः अपावृत्तंव्युत्थितंत्वांजिघांसंतोभवेयुः सर्वत्रात्रलक्ष्मणनामग्रहणंतस्यक्रूरस्वभावत्वात् ईदृशानांरामालक्ष्यत्वाच्च ॥१९॥

SGDF

एवंवास्तवंभयंप्रदर्श्यसुग्रीवसमाश्रयणमेवहितमित्याह अस्माभिरितिआनुपूर्व्याज्ज्येष्ठपुत्रत्वप्रयुक्तानुक्रमात् ॥ २० ॥ राज्येऽवस्थानेहेतुमाह धर्मेति धर्मराजःधर्ममार्गवर्तीराजा
तथाप्रीतिकामएवत्वयिनतुत्वद्वधकामः ॥ २१ ॥ इतश्चसर्वथैवमेवेत्याह प्रियकामइति अस्यजीवितम् तदर्थंत्वन्मातुःप्रीतिसंपादनप्रयोजनम् गम्यतांअस्माभिःसार्धमितिशेषः
॥ २२ ॥ स्वरमानः ॥ कतकरीत्यापंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचतुष्पंचाशःसर्गः ॥५४॥
प्रश्रितंविनीतम् स्वामिसत्कारसंयुक्तंसुग्रीवसन्मानयुक्तमितिहनुमद्वाक्यविशेषणम् ॥ १ ॥ आत्ममनसोःशौचंकामादिदोषराहित्यम् ॥ २ ॥ तदनुपपत्तिमेवदर्शयति भ्रातुरि
ति ज्येष्ठस्यभ्रातुर्भार्यांधर्मेणमातरंधर्ममार्गेणवर्तमानांज्येष्ठभ्रातृपत्नींतांमातृतुल्यांजीवतोममसमक्षम् अनेनदेवराच्चसुतोत्पत्तिमित्यतोपिधर्मत्वंवारितम् यद्वा जीवतोमहिषीमितिम

अस्माभिस्तुगतंसार्धंविनीतवदुपस्थितम् ॥ आनुपूर्व्यात्तुसुग्रीवोराज्येत्वांस्थापयिष्यति ॥२०॥ धर्मराजःपितृव्यस्तेप्रीतिकामोदृढव्रतः ॥
शुचिःसत्यप्रतिज्ञश्चसत्वांजातुननाशयेत् ॥ २१॥ प्रियकामश्चतेमातुस्तदर्थंचास्यजीवितम् ॥ तस्यापत्यंचनास्त्यन्यत्तस्मादंगदगम्यताम्
॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेचतुष्पंचाशःसर्गः ॥ ५४ ॥ ॥छ॥ ॥ श्रुत्वाहनुमतोवाक्यंप्रश्रितंधर्मसंहितम् ॥ स्वा
मिसत्कारसंयुक्तमंगदोवाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ स्थैर्यमात्ममनःशौचमानृशंस्यमथार्जवम् ॥ विक्रमश्चैवधैर्यंचसुग्रीवेनोपपद्यते ॥ २ ॥ भ्रा
तुर्ज्येष्ठस्ययोभार्यांजीवतोमहिषींप्रियाम् ॥ धर्मेणमातरंयस्तुस्वीकरोतिजुगुप्सितः ॥ ३ ॥ कथंसधर्मंजानीतेयेनभ्रात्रादुरात्मना ॥ युद्धाया
भिनियुक्तेनबिलस्यपिहितंमुखम् ॥४॥ सत्यात्पाणिगृहीतश्चकृतकर्मामहायशाः ॥ विस्मृतोराघवोयेनसकस्यसुकृतंस्मरेत् ॥ ५ ॥ लक्ष्मण
स्यभयेनेहनाधर्मभयभीरुणा ॥ आदिष्टामार्गितुंसीताधर्मस्तस्मिन्कथंभवेत् ॥ ६ ॥ तस्मिन्पापेकृतघ्नेतुस्मृतिभिन्नेचलात्मनि ॥ आर्यःको
विश्वसेज्जातुतत्कुलीनोविशेषतः ॥ ७ ॥ राज्येपुत्रंप्रतिष्ठाप्यसगुणोविगुणोपिवा ॥ कथंशत्रुकुलीनंमांसुग्रीवोजीवयिष्यति ॥ ८ ॥ भिन्नमं
त्रोपराद्धश्चभिन्नशक्तिःकथंह्यहम् ॥ किष्किंधांप्राप्यजीवेयमनाथइवदुर्बलः ॥९ ॥

हिषयुद्धकालिकस्वीकारपरम् यःस्वीकरोतिकथंसध
र्मंजानीतेइत्यन्वयः एतेनहनूमदुक्तंधर्मराजत्वंप्रत्याख्यातम् एतद्वचोंगदस्यकेवलरोषमूलंत्रैवर्णिकातिरिक्तधर्मास्मरणमूलकम् ॥ ३ ॥ सउक्तजुगुप्सितकर्मकारी धर्माज्ञानेउप
पत्त्यंतरमप्याह युद्धाययुद्धार्थंगच्छताभ्रात्राभिनियुक्तेनबिलरक्षणनियुक्तेनेत्यर्थः ॥ ४ ॥ सत्यादग्निसाक्षिकतयापाणिगृहीतोमित्रंकृतोराघवोपियेनविस्मृतःसकस्यसुकृतमुपकारं
स्मरेन्नकस्यापीत्यतःकथंकृतज्ञइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ननुतत्कार्येप्रवृत्तत्वात्कथंनकृतज्ञोतआह लक्ष्मणस्येति भयौपाधिक्येषाप्रवृत्तिर्नधर्ममूलेतिभावः धर्ममास्मिन्नितिपाठेधर्मेधर्मधी
मूलंप्रवर्तनमित्यर्थः ॥ ६ ॥ स्मृतिभिन्नेस्मृतिर्मन्वादीनांभिन्नात्यक्तायेन चलात्मनिचंचलांतःकरणे तत्कुलीनःतज्ज्ञातिकोटिप्रविष्टः ॥ ७ ॥ तदेवविवृणोति राज्येइति सु
ग्रीवःसगुणोनिर्गुणोवास्तुनमेतद्विचारेणकिंचित्अपितुशत्रुकुलीनंमांपुत्रंराज्येप्रतिष्ठाप्यकथंसुग्रीवोजीवयिष्यति नकथमपीत्यर्थः ॥ ८ ॥ इतोपिनजीवयिष्यतीत्याह भिन्नेति

भिन्नोबिलप्रवेशरूपोमंत्रोयस्यसः एवंमंत्रस्ययस्यकस्यापिमुखात्श्रवणेऽवश्यंभाविनिस्पष्टमपराद्धश्चभवामि हीनशक्तिःसुग्रीवापेक्षयाहीनबलः हनुमदुक्तरीत्यासहायबलहीन
श्च ॥ ९ ॥ उपांशुदंडस्यैवरूपंबंधनेनेति पुत्रइतिकृत्वावधाभावः अपराद्धइतिचबंधननिश्चयः ॥ १० ॥ तदेवद्रढयन्नाह बंधनादिति अवसादोबंधनजंदुःखम् ॥ ११ ॥ १२ ॥
राजासुग्रीवःकुशलमेववाच्यइत्यनुकर्षः नत्विदानींदुःखवशादुक्तमित्यर्थः राघवौकुशलंवाच्यौ ॥ १३ ॥ अथमातुःकुशलविज्ञापनाशेषतयाआरोग्यपूर्वकत्वविशेषाभिधित्सया।

उपांशुदंडेनहिमांबंधनेनोपपादयेत् ॥ शठःक्रूरोनृशंसश्चसुग्रीवोराज्यकारणात् ॥१०॥ बंधनाच्चावसादान्मेश्रेयःप्रायोपवेशनम् ॥ अनुजानं
तुमांसर्वेगृहंगच्छंतुवानराः ॥११॥ अहंवःप्रतिजानामिनगमिष्याम्यहंपुरीम् ॥ इहैवप्रायमासिष्येश्रेयोमरणमेवमे ॥ १२ ॥ अभिवादनपू
र्वंतुराजाकुशलमेवच ॥ अभिवादनपूर्वंतुराघवौबलशालिनौ ॥ १३ ॥ वाच्यस्तातोयवीयान्मेसुग्रीवोवानरेश्वरः ॥ आरोग्यपूर्वंकुशलंवाच्या
मातारुमाचमे ॥ १४ ॥ मातरंचैवमेतारामाश्वासयितुमर्हथ ॥ प्रकृत्याप्रियपुत्रासासानुक्रोशातपस्विनी ॥ १५ ॥ विनष्टमिहमांश्रुत्वाव्य
क्तंहास्यतिजीवितम् ॥ एतावदुक्त्वावचनंवृद्धांस्तानभिवाद्यच ॥ १६ ॥ विवेशचांगदोभूमौरुदन्दर्भेषुदुर्मुखः ॥ तस्यसंविशतस्तत्ररुदंतो
वानरर्षभाः ॥ १७ ॥ नयनेभ्यःप्रमुमुचुरुष्णंवैवारिदुःखिताः ॥ सुग्रीवंचैवनिंदंतःप्रशशंसंतवालिनम् ॥ १८ ॥ परिवार्यांगदंसर्वेव्यवस
न्प्रायमासितुम् ॥ तद्वाक्यंवालिपुत्रस्यविज्ञायप्लवगर्षभाः ॥ १९ ॥ उपस्पृश्योदकंसर्वेप्राङ्मुखाःसमुपाविशन् ॥ दक्षिणाग्रेषुदर्भेषुउद
क्तीरंसमाश्रिताः ॥ २० ॥ मुमूर्षवोहरिश्रेष्ठाएतत्क्षममितिस्मह ॥ रामस्यवनवासंचक्षयंदशरथस्यच ॥ २१ ॥ जनस्थानवधंचैववधंचैवज
टायुषः ॥ हरणंचैववैदेह्यावालिनश्चवधंतथा ॥ रामकोपंचवदतांहरीणांभयमागतम् ॥ २२ ॥ ससंविशद्भिर्बहुभिर्महीधरोमहाद्रिकूटप्रति
मैःप्लवंगमैः ॥ बभूवसन्नादितनिर्झरांतरोभृशंनदद्भिर्जलदैरिवांबरम् ॥ २३ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधा
कांडेपंचपंचाशःसर्गः ॥५५॥ ॥ छ ॥ ॥ उपविष्टास्तुतेसर्वेयस्मिन्प्रायंगिरिस्थले ॥ हरयोगृध्रराजश्चतंदेशमुपचक्रमे ॥ १ ॥

चपुनःसुग्रीवेकुशलविज्ञापनमाह वाच्यस्तातइति ॥ १४ ॥ १५ ॥ वृद्धान्जांबवदादीन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ सुग्रीवंनिंदंतः अंगदपक्ष्याइतिशेषः ॥ १८ ॥ व्यवसन्व्यवास्य
न्नित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ हरिश्रेष्ठाअपिएतत्प्रायोपवेशनमेवास्माकमद्यक्षमंयुक्तमितिमन्यंतेस्मेतिशेषः स्वामिनिम्रियमाणेतंपरित्यज्यास्माकंगमनमयुक्तमितितत्क्षमत्वव्यव
सायः रामस्यवनवासमित्यादिनाऽग्रिमसर्गार्थसंक्षेपः ॥ २१ ॥ भयमागतंसंपातिजंवक्ष्यमाणंभयमित्यर्थः ॥ २२ ॥ भृशंनदद्भिःसंपातिजभयादितिशेषः ॥ २३ ॥ कतकरीत्या
षट्पंचाशःसर्गः ॥५६॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा० आ० किष्किंधाकांडेपंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गिरिस्थलेगिरिप्रदेशे ॥ १ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥२॥३॥ विधिःक्रियाफलं नरंप्राणिनंविधानेनप्राचीनकर्मानुसारेण यथा तद्यथातथोच्यतइत्यर्थः अयमामिषरूपोस्माकंभक्ष्यःचिरात्मह्यंस्वतएवोपागतः॥४॥ यतःपरंपराणांपंक्तितउपविष्टानांवानराणांमध्येमृतंमृतंक्रमात्भक्षिष्येतस्मादितिपूर्वेणसंबंधः ॥५॥ परमायस्तःपरमखिन्नः ॥६॥सीतापदेशेनेति सीताव्याजेनप्राप्तप्रायोपवेशानामित्यर्थः गृध्रापदेशेनेतिपाठःसुगमः ॥७॥ अज्ञाताअचिंतिता ॥८॥ तिर्यग्योनिभूतानामस्माकमिवतिर्यग्योन्यंतरस्यापिसीतानिमित्तंविपत्तिर्जातेत्याह वैदेह्याइति प्रत्यक्षंक्रियमाणायाइतिशेषः ॥ ९ ॥ रामस्यप्रियंकुर्वंतीत्यनेनतस्मिन्सर्वप्रेमास्पदत्वंसूचयतासर्वात्मत्वंसूचितम् ॥१०॥ सार्वात्म्यमेवद्रढयति अन्योन्यमिति स्नेहकारुण्ययंत्रिताः रामेइतिशेषः सर्वस्यरामत्वात्तदीयस्नेहेनैवपरस्परोपकारकरणमित्यर्थः स्नेहविषयतारामातिरिक्तेनेत्यनेनसूचितं ततःउक्तस्नेहादियंत्रणतः तस्यरामस्यउपकारार्थमित्यस्यप्रवृत्ताइतिशेषः ॥ ११ ॥ ननुप्राणत्यागेनकथंरामस्यसंतोषोऽतआह प्रियमिति हियतोजटायुषाप्राणांस्त्यजताप्रियंकृतमितिरामस्यमतमितिशेषः तथास्मन्मरणेनापिरामस्तथामंस्यतीतिभावः ॥ १२ ॥ सुखीति सुखित्वमेवपरमगतिप्राप्त्यादर्शयति रावणेनेत्यादि मुक्तश्चेति अनेनसर्वतिर्यग्योनिराजत्वंकपींद्रस्यसूचितं गतश्चपरमांगतिं रामानुग्रहादितिशेषः ॥ १३ ॥ जटायुषोविनाशेन प्रागितिशेषः यदि पुनर्मुहूर्तमपियुद्धेरावणंनिरुंध्यात्तदारामदृग्गोचरोरावणःसीतांनहरेदितिभावः राज्ञोदशरथस्यचद्राग्विनाशेन यदिपक्षमात्रमपिराजजीवनंस्यात्तदारामंप्रत्यानयेदेवेतिभावः वैदेहीहरणंतुस्पष्टमेववानराणांप्राणसंशयकारणम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ विकृतंअरण्यवासवालिवधरक्षोवधरूपं इदंचअस्मन्मरणरूपंच कैकेय्यावरदानेनैवकृतमित्यर्थः ॥ १६ ॥

संपातिर्नामनाम्नातुचिरजीवीविहंगमः ॥ भ्राताजटायुषःश्रीमान्विख्यातबलपौरुषः ॥ २ ॥ कंदरादभिनिष्क्रम्यसविंध्यस्यमहागिरेः ॥ उपविष्टान्हरीन्दृष्ट्वाहृष्टात्मागिरमब्रवीत् ॥३॥ विधिःकिलनरंलोकेविधानेनानुवर्तते ॥ यथायंविहितोभक्ष्यश्चिरान्मह्यमुपागतः ॥ ४ ॥ परंपराणांभक्षिष्येवानराणांमृतंमृतम् ॥ उवाचैतद्वचःपक्षीतान्निरीक्ष्यप्लवंगमान् ॥ ५ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभक्ष्यलुब्धस्यपक्षिणः ॥ अंगदःपरमायस्तोहनूमंतमथाब्रवीत् ॥६ ॥ पश्यसीतापदेशेनसाक्षाद्वैवस्वतोयमः ॥ इमंदेशमनुप्राप्तोवानराणांविपत्तये ॥७॥ रामस्यनकृतंकार्यंनकृतंराजशासनम् ॥ हरीणामियमज्ञाताविपत्तिःसहसागता ॥ ८ ॥ वैदेह्याःप्रियकामेनकृतंकर्मजटायुषा ॥ गृध्रराजेनयत्तत्रश्रुतंवस्तदशेषतः ॥ ॥ ९ ॥ तथासर्वाणिभूतानितिर्यग्योनिगतान्यपि ॥ प्रियंकुर्वंतिरामस्यत्यक्त्वाप्राणान्यथावयम् ॥ १० ॥ अन्योन्यमुपकुर्वंतिस्नेहकारुण्ययंत्रिताः ॥ ततस्तस्योपकारार्थंत्यजतात्मानमात्मना ॥११॥ प्रियंकृतंहिरामस्यधर्मज्ञेनजटायुषा ॥ राघवार्थेपरिश्रांतावयंसंत्यक्तजीविताः ॥ १२ ॥ कांताराणिप्रपन्नाःस्मनचपश्यामभैथिलीम् ॥ ससुखीगृध्रराजस्तुरावणेनहतोरणे ॥ मुक्तश्चसुग्रीवभयाद्गतश्चपरमांगतिम् ॥ ॥ १३ ॥ जटायुषोविनाशेनराज्ञोदशरथस्यच ॥ हरणेनचवैदेह्याःसंशयंहरयोगताः ॥ १४ ॥ रामलक्ष्मणयोर्वासमरण्येसहसीतया ॥ राघवस्यचबाणेनवालिनश्चतथावधम् ॥ १५ ॥ रामकोपादशेषाणांरक्षसांचतथावधम् ॥ कैकेय्यावरदानेनइदंचविकृतंकृतम् ॥ १६ ॥

SGDF

भृशचकितमतिः क्षुभितचित्तः कृपणंदीनम् ॥१७॥ अस्यैवप्रपंचस्तत्त्विति ॥ १८ ॥ कोघोषयतिसमयाप्रष्टव्यइतिशेषः ॥१९॥ प्रश्नमेवाहकथमिति ॥२०॥ गिरिदुर्गाद्भव
द्भिरवतारितुमिच्छेयं आत्मानमितिशेषः अवतारणफलमाह यवीयसइति कनिष्ठस्येत्यर्थः ॥२१॥ श्रोतुमिच्छेयं युष्मत्समीपमागत्येतिशेषः अन्वयस्तुयस्यरामःप्रियःपुत्रःसद
शरथोममभ्रातुःतस्यैवजटायुषःसखाऽतस्तत्स्नेहात्प्रयतमानस्यतस्यजनस्थानवासिनस्तस्यप्रसिद्धविक्रमस्यजटायुषोविनाशःकथमभवदितितस्यविनाशंश्रोतुमिच्छेयमिति कथं
सखेत्यन्वयस्तुनोचितः तदुत्तरस्याग्रेऽभावात् ॥२२॥२३॥ स्वस्यावतारणसापेक्षत्वेहेतुमाह सूर्येति ॥२४॥ अवतर्तुमवतारयितुम् ॥ २५ ॥ शरमानः ॥ कृतकरीत्यासप्तपंचाशः

तदसुखमनुकीर्तितंवचोभुविपतितांश्चनिरीक्ष्यवानरान् ॥ भृशचकितमतिर्महामतिःकृपणमुदाहृतवान्सगृध्रराजः ॥ १७॥ तत्तुश्रुत्वातथावा
क्यमंगदस्यमुखोद्गतम् ॥ अब्रवीद्वचनंगृध्रस्तीक्ष्णतुंडोमहास्वनः ॥१८॥ कोयंगिराघोषयतिप्राणैःप्रियतरस्यमे ॥ जटायुषोवधंभ्रातुःकंपय
न्निवमेमनः ॥१९॥ कथमासीज्जनस्थानेयुद्धंराक्षसगृध्रयोः ॥ नामधेयमिदंभ्रातुश्चिरस्याद्यमयाश्रुतम् ॥२० ॥ इच्छेयंगिरिदुर्गाच्चभवद्भिरव
तारितुम् ॥ यवीयसोगुणज्ञस्यश्लाघनीयस्यविक्रमैः ॥२१॥ अतिदीर्घस्यकालस्यपरितुष्टोस्मिकीर्तनात् ॥ तदिच्छेयमहंश्रोतुंविनाशंवानर
र्षभाः ॥२२ ॥ भ्रातुर्जटायुषस्तस्यजनस्थाननिवासिनः ॥ तस्यैवचममभ्रातुःसखादशरथःकथम् ॥ २३ ॥ यस्यरामःप्रियःपुत्रोज्येष्ठोगुरु
जनप्रियः ॥ सूर्यांशुदग्धपक्षत्वान्नशक्नोमिविसर्पितुम् ॥२४॥ इच्छेयंपर्वतादस्मादवतर्तुमरिंदमाः ॥२५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०कि
ष्किंधाकांडेषट्पंचाशःसर्गः ॥ ५६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ शोकाद्भ्रष्टस्वरमपिश्रुत्वावानरयूथपाः ॥ श्रद्दधुर्नैवतद्वाक्यंकर्मणातस्यशंकिताः ॥ १ ॥
तेप्रायमुपविष्टास्तुदृष्ट्वागृध्रंप्लवंगमाः ॥ चक्रुर्बुद्धिंतदारौद्रांसर्वान्नोभक्षयिष्यति ॥२॥ सर्वथाप्रायमासीनान्यदिनोभक्षयिष्यति ॥ कृतकृत्या
भविष्यामःक्षिप्रंसिद्धिमितोगताः ॥३॥ एतांबुद्धिंततश्चक्रुःसर्वेतेहरियूथपाः ॥ अवतार्यगिरेःशृंगाद्गृध्रमाहांगदस्तदा ॥४॥ बभूवर्क्षरजोनाम
वानरेंद्रःप्रतापवान् ॥ ममार्यःपार्थिवःपक्षिन्धार्मिकौतस्यचात्मजौ ॥५ ॥ सुग्रीवश्चैवालीचपुत्रौघनबलावुभौ ॥ लोकेविश्रुतकर्माभूद्रा
जावालीपितामम ॥ ६ ॥

सर्गः ॥ ५७ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०कि०षट्पंचाशःसर्गः ॥ ५६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ भ्रष्टस्वरमपि
भक्षणवचनस्वरापेक्षयाभ्रष्टस्वरमित्यर्थःतेनस्वरेणयद्यपिसनिश्चितशोकःपरितुष्टोस्मीतिश्रद्धेयवचनोभवतितथापिनश्रद्दधुःयतस्तस्यकर्मणाशंकिताः भक्षणार्थंवंचनमेवकरोतीति
बुद्ध्येतिभावः ॥ १ ॥ तदेवाह चक्रुरित्यादि अस्यार्धस्येतीतिशेषः ॥ २ ॥ सिद्धिंमरणरूपाम् ॥ ३ ॥ एतांबुद्धिंभक्षणाभीष्टत्वबुद्धिम् ॥ ४ ॥ कोयंघोषयतीतिप्रथमप्रश्नोत्तर
माह बभूवेति आर्यःपितामहः पार्थिवोवानराणामितिशेषः ॥ ५ ॥ घनबलौबहुबलौ ओघबलाविति पाठांतरम् ॥ ६ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Dham Foundation

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ रावणेनविहायसीतिपाठेह्रियमाणामितिशेषः स्थापयित्वाभूमावितिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ स्वपितृवधेकारणमाह ममेति निरुद्धोनिरुद्धराज्यः ॥
॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ धयमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा० रा० वा० आ० किष्किंधाकांडेसप्तपंचाशःसर्गः ॥ ५७ ॥ कतकरीत्याष्ट
पंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ त्यक्तजीवितैःत्यक्तजीवनाशभयैः सबाष्पोऽश्रुपूर्णनयनःसबाष्पानितिपाठांतरम् ॥ १ ॥ आख्यातआख्यातवंतः ॥ २ ॥ त

राजाकृत्स्नस्यजगतइक्ष्वाकूणांमहारथः ॥ रामोदाशरथिःश्रीमान्प्रविष्टोदंडकावनम् ॥७॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावैदेह्यासहभार्यया ॥ पितुर्निदे
शनिरतोधर्मंपंथानमाश्रितः ॥८॥ तस्यभार्याजनस्थानाद्रावणेनहृताबलात् ॥ रामस्यतुपितुर्मित्रंजटायुर्नामगृध्रराट् ॥९॥ ददर्शसीतांवैदेहीं
ह्रियमाणांविहायसा ॥ रावणंविरथंकृत्वास्थापयित्वाचमैथिलीम् ॥ परिश्रांतश्चवृद्धश्चरावणेनहतोरणे ॥ १०॥ एवंगृध्रोहतस्तेनरावणेनबलीय
सा ॥ संस्कृतश्चापिरामेणजगामगतिमुत्तमाम् ॥११॥ ततोममपितृव्येणसुग्रीवेणमहात्मना ॥ चकारराघवःसख्यंसोऽवधीत्पितरंमम ॥१२॥
ममपित्रानिरुद्धोहिसुग्रीवःसचिवैःसह ॥ निहत्यवालिनंरामस्ततस्तमभिषेचयत् ॥१३॥ सराज्येस्थापितस्तेनसुग्रीवोवानरेश्वरः ॥ राजावा
नरमुख्यानांतेनप्रस्थापितावयम् ॥ १४ ॥ एवंरामप्रयुक्तास्तुमार्गमाणास्ततस्ततः ॥ वैदेहींनाधिगच्छामोरात्रौसूर्यप्रभामिव ॥ १५ ॥ तेवयं
दंडकारण्यंविचित्यसुसमाहिताः ॥ अज्ञानात्तुप्रविष्टाःस्मधरण्याविवृतंबिलम् ॥१६॥ मयस्यमायाविहितंतद्बिलंचविचिन्वताम् ॥ व्यतीतस्त
त्रनोमासोयोराज्ञासमयःकृतः ॥ १७ ॥ तेवयंकपिराजस्यसर्वेवचनकारिणः ॥ कृतांसंस्थामतिक्रांताभयात्प्रायमुपासिताः ॥ १८ ॥ क्रुद्धेत
स्मिंस्तुकाकुत्स्थेसुग्रीवेचसलक्ष्मणे ॥ गतानामपिसर्वेषांतत्रनोनास्तिजीवितम् ॥ १९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आदिकाव्येकिष्किंधाकांडे
सप्तपंचाशःसर्गः ॥ ५७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इत्युक्तःकरुणंवाक्यंवानरैस्त्यक्तजीवितैः ॥ सबाष्पोवानरान्गृध्रःप्रत्युवाचमहास्वनः ॥ १ ॥
यवीयान्सममभ्राताजटायुर्नामवानराः ॥ यमाख्यातहतंयुद्धेरावणेनबलीयसा ॥ २ ॥ वृद्धभावादपक्षत्वाच्छृण्वंस्तदपिमर्षये ॥ नहिमेशक्ति
रस्त्यद्यभ्रातुर्वैरविमोक्षणे ॥ ३ ॥ पुरावृत्रवधेवृत्तेसचाहंचजयैषिणौ ॥ आदित्यमुपयातौस्वोज्वलंतंरश्मिमालिनम् ॥ ४ ॥

दपिभ्रातृवधमपि ॥ ३ ॥ अद्यशक्तिर्नास्तीत्यनेनपूर्वंमहतीशक्तिरासीदितिसूचितं तदेवाह पुरेति पुरापूर्वंवृत्रवधेवृत्तेसतिसजटायुरहंचजयैषिणौवृत्रवधेनेंद्रस्यातिप्रबलत्वंनिर्णीय
तज्जयैषिणौभूत्वाप्रथममाकाशमार्गेणस्वर्गंगतौततोगरुडवद्भृशंजवेनतंविजित्यआवृत्याप्रत्यावृत्त्यादित्यंदर्पादुपयातौस्वः अथतमुपयातयोरावयोर्मध्येजटायुःसवितरिमध्यंप्राप्ते
वसीदितिस्मेतिकतकः अन्येतुजयैषिणौपरस्परशैघ्येनोत्पत्त्यादित्यःप्रथमंप्राप्यतेसआवयोःप्रबलइतिप्रतिज्ञापूर्वमितिशेषइत्याहुः तेषामादृत्येतिपदस्येंद्रप्रसंगस्यचासंगतिः ॥ ४॥

SGDF

॥ ५ ॥ छादयामास अपरोक्षेऽपिलिडुत्तमआर्षः ॥ ६ ॥ निर्दग्धपक्षःसूर्यकिरणैरितिशेषः भ्रातुर्जटायुषःप्रवृत्तिमित्यन्वयः ॥ ७ ॥ जटायुषोभ्रात्रेत्यन्वयः ॥ ८ ॥ यदिजटायु
षोरामभक्तस्यभ्रातायदिचमत्कथितंरामवृत्तांतरूपंवस्तुतेत्वयाश्रुतं यदिचतस्यरक्षसोनिलयंजानासितर्ह्याख्याहीतिप्रार्थनेलोट् ॥ ९ ॥ अदीर्घदर्शिनंभाव्यनर्थाविचारासमर्थंरावण
मंतिकेदूरेवातिष्ठंतंयदिजानासितदानःशंस ॥ १० ॥ ११ ॥ रामस्यसाह्यंरामकार्यप्रवृत्तानांयुष्माकंसहायत्वमित्यर्थः ॥ १२ ॥ वारुणाँल्लोकान्जलप्रधानाँल्लोकान् त्रैविक्रमान्त्रिविक्र

आवृत्त्याकाशमार्गेणजवेनस्वर्गतौभृशम् ॥ मध्यंप्राप्तेतुसूर्येतुजटायुरवसीदति ॥ ५ ॥ तमहंभ्रातरंदृष्ट्वासूर्यरश्मिभिरर्दितम् ॥ पक्षाभ्यां
छादयामासस्नेहात्परमविह्वलम् ॥ ६ ॥ निर्दग्धपक्षःपतितोविंध्येऽहंवानरर्षभाः ॥ अहमस्मिन्वसन्भ्रातुःप्रवृत्तिंनोपलक्षये ॥ ७ ॥ जटा
युषस्त्वेवमुक्तोभ्रात्रासंपातिनातदा ॥ युवराजोमहाप्राज्ञःप्रत्युवाचांगदस्तदा ॥ ८ ॥ जटायुषोयदिभ्राताश्रुतंतेगदितंमया ॥ आख्याहिय
दिजानासिनिलयंतस्यरक्षसः ॥ ९ ॥ अदीर्घदर्शिनंतंवैरावणंराक्षसाधमम्॥ अंतिकेयदिवादूरेयदिजानासिशंसनः ॥ १० ॥ ततोऽब्रवी
न्महातेजाभ्राताज्येष्ठोजटायुषः ॥ आत्मानुरूपंवचनंवानरान्संप्रहर्षयन् ॥ ११ ॥ निर्दग्धपक्षोगृध्रोहंगतवीर्यःप्लवंगमाः ॥ वाङ्मात्रेणापि
रामस्यकरिष्येसाह्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥ जानामिवारुणाँल्लोकान्विष्णोस्त्रैविक्रमानपि ॥ देवासुरविमर्दांश्चह्यमृतस्यविमंथनम् ॥ १३ ॥
रामस्ययदिदंकार्यंकर्तव्यंप्रथमंमया ॥ जरयाचहृतंतेजःप्राणाश्चशिथिलामम ॥ १४ ॥ तरुणीरूपसंपन्नासर्वाभरणभूषिता ॥ ह्रियमाणा
मयादृष्टारावणेनदुरात्मना ॥ १५ ॥ क्रोशंतीरामरामेतिलक्ष्मणेतिचभामिनी ॥ भूषणान्यपविध्यंतीगात्राणिचविधुन्वती ॥ १६ ॥ सूर्यप्र
भेवशैलाग्रेतस्याःकौशेयमुत्तमम् ॥ असितेराक्षसेभातियथाविद्युदिवांबरे ॥ १७ ॥ तांतुसीतामहंमन्येरामस्यपरिकीर्तनात् ॥ श्रूयतांमेक
थयतोनिलयंतस्यरक्षसः ॥ १८ ॥ पुत्रोविश्रवसःसाक्षाद्भ्रातावैश्रवणस्यच ॥ अध्यास्तेनगरींलंकांरावणोनामराक्षसः ॥ १९ ॥ इतोद्वी
पेसमुद्रस्यसंपूर्णेशतयोजने ॥ तस्मिँल्लंकापुरीरम्यानिर्मिताविश्वकर्मणा ॥ २० ॥ जांबूनदमयैर्द्वारैश्चित्रैःकांचनवेदिकैः ॥ प्रासादैर्हेमव
र्णैश्चमहद्भिःसुसमाकृता ॥ २१ ॥ प्राकारेणार्कवर्णेनमहताचसमन्विता ॥ तस्यांवसतिवैदेहीदीनाकौशेयवासिनी ॥ २२ ॥

मावतारेआक्रांतान्भूरादिलोकान् देवासुरविमर्दांस्तद्युद्धानि हिश्चार्थे अमृतस्यमंथनंच अनेनचब्रह्माहरादिक्षणमारभ्यैतत्क्षणपर्यंतंसर्ववृत्तांतज्ञत्वंस्वस्यनिवेदितम् ॥ १३ ॥
रामस्येदंकार्यंप्रथममवश्यंमयाकर्तव्यंपरंतुजरादिमत्त्वादशक्यमितिभावः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ तांतुरावणह्रियमाणत्वेनदृष्टां सीतात्वेनज्ञानेहेतुः रामस्यपरिकीर्तन
म् ॥ १८ ॥ १९ ॥ साचलंकेतःशतयोजनेशतयोजनात्परतःस्थितेसमुद्रस्यद्वीपेतिष्ठतीतिशेषः तस्मिन्द्वीपेसालंकापुरीविश्वकर्मणानिर्मिता ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

SGDF

तस्यांमैथिलींद्रक्ष्यथ ॥२३॥ एतदग्रेलंकायामित्यादिश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तमितिकतकः देवयोनित्वेनदिव्यज्ञानेनयूयंतांदृष्ट्वाप्रत्यागमिष्यथेत्यपिपश्यामि अतोनिःसंशयंगच्छतेतिशेषः अथस्वस्यदेवयोनित्वप्रदर्शनशेषतयापक्षिमार्गानाह आद्यइति पंथाआकाशमार्गः अन्येधान्यजीविनःपारावतादयः ॥२४॥ बलिभोजाःकाकाःवृक्षफलाशनाःशुकादयः भासाःपक्षिविशेषाः ॥२५॥बलवीर्येत्यादिहंसविशेषणम् ॥२६॥ वैनतेयाद्विनतापुत्रादरुणात् तस्माज्जातोऽहमरुणात्संपातिस्तुममाग्रजइतिअरण्येजटायुवाक्यात् एवंदिव्यज्ञानेनयुष्मद्वृत्तज्ञानम् ॥२७॥ युष्मत्सहायकरणंचवैरशुद्ध्यास्वप्रयोजनमपीत्याह गर्हितमिति येनरावणेनपरदारहरणरूपंगर्हितंकर्मकृतंतस्यपिशिताशिनोभ्रातृकृतवैरमुद्दिश्ययत्प्रतिकार्यंतच्चमेकृ

रावणांतःपुरेरुद्धाराक्षसीभिःसुरक्षिता ॥ जनकस्यात्मजांराज्ञस्तस्यांद्रक्ष्यथमैथिलीम् ॥ २३ ॥ “लंकायामभिगुप्तायांसागरेणसमंततः ॥ संप्राप्यसागरस्यांतेसंपूर्णेशतयोजने ॥ आसाद्यदक्षिणंकूलंततोद्रक्ष्यथरावणम् ॥ तत्रैवत्वरिताःक्षिप्रंविक्रमध्वंप्लवंगमाः” ॥ ज्ञानेनखलुपश्यामिदृष्ट्वाप्रत्यागमिष्यथ ॥ आद्यःपंथाःकुलिंगानांयेचान्येधान्यजीविनः ॥२४॥ द्वितीयोबलिभोजानांयेचवृक्षफलाशनाः ॥ भासास्तृतीयंगच्छंतिक्रौंचाश्चकुररैःसह ॥२५॥ श्येनाश्चतुर्थंगच्छंतिगृध्रागच्छंतिपंचमम् ॥ बलवीर्योपपन्नानांरूपयौवनशालिनाम् ॥ २६ ॥ षष्ठस्तुपंथाहंसानांवैनतेयगतिःपरा ॥ वैनतेयाच्चनोजन्मसर्वेषांवानरर्षभाः ॥२७॥ गर्हितंतुकृतंकर्मयेनस्मपिशिताशिनः ॥ प्रतिकार्यंचमेतस्यवैरंभ्रातृकृतंभवेत् ॥२८॥ इहस्थोऽहंप्रपश्यामिरावणंजानकींतथा ॥ अस्माकमपिसौपर्णंदिव्यंचक्षुर्बलंतथा ॥२९॥ तस्मादाहारवीर्येणनिसर्गेणचवानराः ॥ आयोजनशतात्साग्राद्वयंपश्यामनित्यशः ॥३०॥ अस्माकंविहितावृत्तिर्निसर्गेणचदूरतः ॥ विहितावृक्षमूलेतुवृत्तिश्चरणयोधिनाम् ॥३१॥ उपायोदृश्यतांकश्चिल्लंघनेलवणांभसः ॥ अभिगम्यतुवैदेहींसमृद्धार्थागमिष्यथ ॥३२॥ समुद्रंनेतुमिच्छामिभवद्भिर्वरुणालयम् ॥ प्रदास्याम्युदकंभ्रातुःस्वर्गतस्यमहात्मनः ॥३३॥ ततोनीत्वातुतंदेशंतीरेनदनदीपतेः ॥ निर्दग्धपक्षंसंपातिंवानराःसुमहौजसः ॥३४॥ तंपुनःप्रापयित्वाचतंदेशंपतगेश्वरम् ॥ बभूवुर्वानराहृष्टाःप्रवृत्तिमुपलभ्यते ॥३५॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० किष्किंधाकांडेअष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥

तंभवेत् युष्मत्प्रवर्तनेनेतिशेषः ॥२८॥ ननुकथंलंकास्थासीतेतित्वयाज्ञातंतत्राह इहस्थइति सौपर्णसुपर्णलिंगकचक्षुष्मतीविद्यासिद्धिजं साचविद्याबह्वृचब्राह्मणेतृतीयपंचिकायामुक्ता ॥२९॥ तस्मादुक्ताविद्यासिद्धेः निसर्गेणाहारवीर्येणचमांसविशेषाहारबलेनच आङभिविधौ साग्रात्किंचिदधिकाद्योजनशतात् ॥ ३० ॥ अस्माकंतुनिसर्गेणजातिस्वभावेनदूरतः दूरवर्तिदर्शनबलसंपादकेनभक्ष्यविशेषेणवृत्तिर्विहिता धात्रेतिशेषःकुक्कुटादीनांतुस्वावासवृक्षमूलेएवतावद्दूरदृष्टिमात्रसंपादिकाचवृत्तिर्विहिता ॥ ३१ ॥ गमिष्यथकिष्किंधामितिशेषः ॥ ३२ ॥ नेतुंनाययितुम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मगमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० कि० अष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ कतकरीत्याएकोनषष्टितमः ॥ ५९

SGDF
Digital Foundation

ततइति तेप्लवगर्षभाअमृतास्वादंगृध्रराजाभिभाषितंनिशम्यहर्षादेवतद्वदतःअनुवदंतोहृष्टाबभूवुरित्यर्थः वदतइत्यत्रनुमभावआर्षः ॥ १ ॥ अब्रवील्लंकायांसीतादर्शनंत्वदेक
साक्षिकमन्यसाक्षिकमपि वेतिदाढर्च्यायापृच्छदित्यर्थः भूतलादुत्थायप्रायोपवेशंत्यक्त्वेत्यर्थः ॥ २ ॥ प्रश्नमेवाह क्वेति सीतांकोहरतिस्माह्रियमाणाचकेनदृष्टात्वयान्येनापिवा
दृष्टाचक्ववावर्ततेइतिसर्वंभवानाख्यातु सामान्यतःश्रुत्वाप्रायोपवेशादुत्थितानांविशिष्यवदत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥ कोजानकीहर्तास्वयंरामबाणानांविक्रमंनचिंतयतीत्यन्वयः ॥४ ॥
प्रतिसंमुक्तान्त्यक्तप्रायोपवेशान् सीताश्रुतिसमाहितान्सीताविषयवृत्तांतश्रवणेसावधानान्पुनराश्वासयन्नन्यसाक्षिकताप्रदर्शनेनभूयःस्वोक्तार्थंप्रत्यापयन् ॥ ५ ॥ वैदेह्याहरणं
यथामेमयाश्रुतंयेनचममाख्यातंयत्रसाआयतलोचनावर्ततेइतिश्रुतंतदपीहेदानींश्रूयताम् ॥ ६ ॥ तदेवाह अहमिति दुर्गेदुर्गमे क्षीणःप्राणोबलंपराक्रमश्चयस्यसः ॥ ७ ॥ ८ ॥

ततस्तदमृतास्वादंगृध्रराजेनभाषितम् ॥ निशम्यवदतोहृष्टास्तेवचःप्लवगर्षभाः ॥ १ ॥ जांबवान्वानरश्रेष्ठःसहसर्वैःप्लवंगमैः ॥ भूतला
त्सहसोत्थायगृध्रराजानमब्रवीत् ॥ २ ॥ क्वसीताकेनवादृष्टाकोवाहरतिमैथिलीम् ॥ तदाख्यातुभवान्सर्वंगतिर्भववनौकसाम् ॥ ३ ॥ कोदा
शरथिबाणानांवज्रवेगनिपातिनाम् ॥ स्वयंलक्ष्मणमुक्तानांनचिंतयतिविक्रमम् ॥ ४ ॥ सहरीन्प्रतिसंमुक्तान्सीताश्रुतिसमाहितान् ॥ पुन
राश्वासयन्प्रीतइदंवचनमब्रवीत् ॥५॥ श्रूयतामिहवैदेह्यायथामेहरणंश्रुतम् ॥ येनचापिममाख्यातंयत्रचायतलोचना ॥ ६॥ अहमस्मिन्गिरौ
दुर्गेबहुयोजनमायते ॥ चिरान्निपतितोवृद्धःक्षीणप्राणपराक्रमः ॥ ७ ॥ तंमामेवंगतंपुत्रःसुपार्श्वोनामनामतः ॥ आहारेणयथाकालंबिभर्ति
पततांवरः ॥ ८ ॥ तीक्ष्णकामास्तुगंधर्वास्तीक्ष्णकोपाभुजंगमाः ॥ मृगाणांतुभयंतीक्ष्णंततस्तीक्ष्णक्षुधावयम् ॥ ९ ॥ सकदाचित्क्षुधार्तस्य
ममाहाराभिकांक्षिणः ॥ गतःसूर्येहनिप्राप्तोममपुत्रोह्यनामिषः ॥१०॥ समयाहारसंरोधात्पीडितःप्रीतिवर्धनः ॥ अनुमान्ययथातत्त्वमिदंव
चनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ अहंतातयथाकालमामिषार्थीखमाप्लुतः ॥ महेंद्रस्यगिरेर्द्वारमावृत्यसुसमाश्रितः ॥ १२ ॥ तत्रसत्त्वसहस्त्राणांसा
गरांतरचारिणाम् ॥ पंथानमेकोऽध्यवसंसन्निरोद्धुमवाङ्मुखः ॥१३॥ तत्रकश्चिन्मयादृष्टःसूर्योदयसमप्रभाम् ॥ स्त्रियमादायगच्छन्वैभिन्नां
जनचयोपमः ॥१४॥ सोऽहमभ्यवहारार्थंतौदृष्ट्वाकृतनिश्चयः ॥ तेनसाम्नाविनीतेनपंथानमनुयाचितः ॥१५॥ तीक्ष्णकामाःस्त्रीकामावैगंधर्वाइतिश्रुतेः
यथाकामादिविषयेगंधर्वादेस्तैक्ष्ण्यंस्वभावात्ततएवस्वभावादेववयंपतगास्तीक्ष्णक्षुधाइत्यर्थः ॥ ९ ॥ यस्मादेवमतःक्षुधार्तस्यातएवाहारकांक्षिणोममाहारार्थंसूर्येहनिअह्निसूर्येसूर्यो
दयकालेगतोममपुत्रःसायमनामिषःप्राप्तआगतः ॥ १० ॥ यतएवमतःसममप्रीतिवर्धनःमयाहारसंरोधात्पीडितोदुर्वचनेनखेदंप्रापितःसन्मामनुमान्यक्षमापयित्वायथातत्त्वमि
दंवक्ष्यमाणंवचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ सुसमाश्रितःस्थितः ॥ १२ ॥ पंथानंसन्निरोद्धुमवसामित्यन्वयः ॥ १३ ॥ सूर्योदयसमप्रभांउदयकालिकसूर्यसमप्रभाम् ॥ १४ ॥ तौ
स्त्रीपुरुषौ कृतनिश्चयःइमावेवहत्वापितुरभ्यवहारार्थंनेष्यामीतिकृतनिश्चयइत्यर्थः ततस्तेनविनीतेनसतासाम्नैवपंथानमभियाचितोऽस्मि अतएवासौत्यक्तइतिशेषः ॥ १५ ॥

SGDF

तत्रहेतुर्नहिसामेति ॥१६ ॥ अथसस्त्रीकस्यतस्यगमनानंतरंखेचरैर्भूतैःसिद्धचारणादिभिःसभाजितःपूजितोऽस्मि ॥१७॥ दिष्ट्याजीवतिसीतेतिपाठः दिष्ट्यासीतात्वद्दृष्टिपथंप्राप्ता
जीवतिस्म त्वयातद्धननस्येषत्करत्वात् एवंपूजयित्वामांमहर्षयोऽब्रुवन् असौत्वयादृष्टःपुरुषःसकलत्रःकथंचित्कुशलीगतोतोऽसंशयंतेस्वस्त्यस्तुइतिकतकः अन्येतुदिष्ट्याजीवसि
तातेतिपाठः हेतातत्वंदिष्ट्यारावणंप्राप्यापिजीवसीत्यब्रुवन् यतोसौसकलत्रोऽतोसंशयंत्वांसंशयमप्रापय्यगतोऽतस्तेस्वस्तिजातमित्यर्थमाहुः ॥ १८ ॥ अथसहर्तारावणइति
सारामभार्येतिचाहंप्रतिवेदितः ॥ १९ ॥ अतोहंभ्रष्टाभरणत्वादिगुणांरामभार्यांपश्यन्स्थितइत्येषतावन्मेकालात्ययःकालातिपातहेतुरितिसमग्रमेतदर्थवाक्याविदांवरःसुपार्श्वोमेप्र

नहिसामोपपन्नानांप्रहर्ताविद्यतेभुवि ॥ नीचेष्वपिजनःकश्चित्किमंगबतमाद्विधः ॥ १६ ॥ सयातस्तेजसाव्योमसंक्षिपन्निववेगितः ॥ अथाहं
खेचरैर्भूतैरभिगम्यसभाजितः ॥ १७॥ दिष्ट्याजीवतिसीतेतिअब्रुवन्मांमहर्षयः ॥ कथंचित्सकलत्रोऽसौगतस्तेस्वस्त्यसंशयम् ॥१८॥ एव
मुक्तस्ततोहंतैःसिद्धैःपरमशोभनैः ॥ सचमेरावणोराजारक्षसांप्रतिवेदितः ॥ १९॥ पश्यन्दाशरथेर्भार्यांरामस्यजनकात्मजाम् ॥ भ्रष्टाभरण
कौशेयांशोकवेगपराजिताम् ॥२०॥ रामलक्ष्मणयोर्नामक्रोशंतींमुक्तमूर्धजाम् ॥ एषकालात्ययस्तातइतिवाक्यविदांवरः ॥ २१ ॥ एतद
र्थंसमग्रंमेसुपार्श्वःप्रत्यवेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वापिहिमेबुद्धिर्नासीत्काचित्पराक्रमे ॥ २२ ॥ अपक्षोहिकथंपक्षीकर्मकिंचित्समारभेत् ॥ यत्तुश
क्यंमयाकर्तुंवाग्बुद्धिगुणवर्तिना ॥ २३ ॥ श्रूयतांतत्रवक्ष्यामिभवतांपौरुषाश्रयम् ॥ वाङ्मतिभ्यांहिसर्वेषांकरिष्यामिप्रियंहिवः ॥ २४ ॥
यद्धिदाशरथेःकार्यंममतन्नात्रसंशयः ॥ तद्भवंतोमतिश्रेष्ठाबलवंतोमनस्विनः ॥ २५ ॥ प्रहिताःकपिराजेनदेवैरपिदुरासदाः ॥ रामलक्ष्म
णबाणाश्चविहिताःकंकपत्रिणः ॥ २६ ॥ त्रयाणामपिलोकानांपर्याप्तास्त्राणनिग्रहे ॥ कामंखलुदशग्रीवस्तेजोबलसमन्वितः ॥ भवतांतुसम
र्थानांनकिंचिदपिदुष्करम् ॥ २७ ॥ तदलंकालसंगेनक्रियतांबुद्धिनिश्चयः ॥ नहिकर्मसुसज्जंतेबुद्धिमंतोभवद्विधाः ॥ २८ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः ॥ ५९ ॥

त्यवेदयत् तत्श्रुत्वापीति सामान्यतःपूर्वमयादृष्टमपिपुत्राद्धर्तारावणोह्रतारामपत्नीतिनिश्चित्यश्रुत्वापि ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ वाग्बुद्धिभ्यांसाध्योयोगुणउपकारलक्षणस्तन्मात्र
वर्तनशीलेन ॥ २३ ॥ पौरुषाश्रयंपराक्रमप्रतिष्ठाभूतं किंचैषउपकारोनकेवलंभवत्प्रयोजनएवापितुस्वप्रयोजनफलोपीत्याह वाङ्मतिभ्यामिति दाशरथेःकार्यमुद्दिश्यवःसर्वेषां
वाङ्मतिभ्यांयत्प्रियंकरिष्यामितन्ममैवकार्यं अत्रसंशयोन ॥ २४ ॥ तत्तस्मान्मयाभवतांकार्यसिद्धेरसंशयंदृष्टत्वात् भवंतोवश्यंकार्येयतंतामितिशेषः ॥ २५ ॥ विहिताः विधा
त्रेतिशेषः ॥ २६ ॥ त्राणनिग्रहेत्राणेनिग्रहेचपर्याप्ताः समाहारद्वंद्वः यद्यपिदशग्रीवोलोकदृष्ट्याप्रबलस्तथापिभवतांरामलक्ष्मणसहायत्वेनैवसमर्थानांसुकरएवेतिभावः ॥ २७ ॥
कालसंगःकालविलंबःसज्जंतेअलसाभवंति ॥२८॥ हरमानः ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा॰आ॰किष्किंधाकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः ॥ ५९ ॥ कत॰ ॥ ६॰ ॥

ततइति ॥१॥ जनितप्रत्ययःएष्यंत्यन्वेषकाइतिनिशाकरमुन्युक्तरीत्यारामदूतागमनदर्शनान्निशाकरोक्तपक्षप्ररोहादिदर्शनाच्चनिशाकरवचसिविश्वस्तः हर्षात्पक्षलाभजनितहर्षा
त्आत्मानमुपासीनमंगदंप्रतिपुनरब्रवीत् ॥२॥ तथ्यंमैथिलींजानामीतिमद्वाक्यंसत्यंयथाभवद्भिःप्रतिपत्तव्यंतथासंकीर्तयिष्यामि ॥३॥ सूर्यरश्मिभिर्निर्दग्धोऽतएवविवशः षड्रात्रा
त्परंलब्धसंज्ञःविह्वलन्निवपरमार्तएवसन् ॥४॥५॥६॥ कंदराण्युदरेयस्यसचासौकूटवान्शृंगवानित्यर्थः ॥७॥ यस्मिन्नाश्रमेउग्रतपाभवदितिसंधिरार्षः ॥८॥ निशाकरेऋषौस्वर्ग

ततःकृतोदकंस्नातंतंगृध्रंहरियूथपाः ॥ उपविष्टागिरौरम्येपरिवार्यसमंततः ॥१॥ तमंगदमुपासीनंतैःसर्वैर्हरिभिर्वृतम् ॥ जनितप्रत्ययोहर्षात्सं
पातिःपुनरब्रवीत् ॥ २ ॥ कृत्वानिःशब्दमेकाग्राःशृण्वंतुहरयोमम ॥ तथ्यंसंकीर्तयिष्यामियथाजानामिमैथिलीम् ॥ ३ ॥ अस्यविंध्यस्यशि
खरेपतितोऽस्मिपुरानघ ॥ सूर्यतापपरीतांगोनिर्दग्धःसूर्यरश्मिभिः ॥४॥ लब्धसंज्ञस्तुषड्रात्राद्विवशोविह्वलन्निव ॥ वीक्षमाणोदिशःसर्वाना
भिजानामिकिंचन ॥५॥ ततस्तुसागरान्शैलान्नदीःसर्वाःसरांसिच ॥ वनानिचप्रदेशांश्चनिरीक्ष्यमतिरागता ॥६॥ हृष्टपक्षिगणाकीर्णःकंद
रोदरकूटवान् ॥ दक्षिणस्योदधेस्तीरेविंध्योऽयमितिनिश्चितः ॥७॥ आसीच्चात्राश्रमंपुण्यंसुरैरपिसुपूजितम् ॥ ऋषिर्निशाकरोनामयस्मिन्नुग्रत
पाभवत् ॥८॥ अष्टौवर्षसहस्राणितेनास्मिन्नृषिणागिरौ ॥ वसतोममधर्मज्ञेस्वर्गतेतुनिशाकरे ॥ ९ ॥ अवतीर्यचविंध्याग्रात्कृच्छ्रेणविषमाच्छ
नैः ॥ तीक्ष्णदर्भांवसुमतींदुःखेनपुनरागतः ॥ १० ॥ तमृषिंद्रष्टुकामोऽस्मिदुःखेनाभ्यागतोभृशम् ॥ जटायुषामयाचैवबहुशोऽधिगतोहिसः
॥ ११ ॥ तस्याश्रमपदाभ्याशेववुर्वाताःसुगंधिनः ॥ वृक्षोनापुष्पितःकश्चिदफलोवानदृश्यते ॥१२॥ उपेत्यचाश्रमंपुण्यंवृक्षमूलमुपाश्रितः ॥
द्रष्टुकामःप्रतीक्षेचभगवंतंनिशाकरम् ॥१३॥ अथपश्यामिदूरस्थमृषिंज्वलिततेजसम् ॥ कृताभिषेकंदुर्धर्षमुपावृत्तमुदङ्मुखम् ॥ १४ ॥ तमृ
क्षाःसृमराव्याघ्राःसिंहानानासरीसृपाः ॥ परिवार्योपगच्छंतिदातारंप्राणिनोयथा ॥ १५ ॥ ततःप्राप्तमृषिंज्ञात्वातानिसत्त्वानिवैययुः ॥ प्रविष्टे
राजनियथासर्वंसामात्यकंबलम् ॥ १६ ॥ ऋषिस्तुदृष्ट्वामांतुष्टःप्रविष्टश्चाश्रमंपुनः ॥ मुहूर्तमात्रान्निर्गम्यततःकार्यमपृच्छत ॥ १७ ॥

तेतेनविनात्रगिरौवसतोममाष्टौवर्षसहस्राणिगतानीतिशेषः ॥९॥ अथतत्स्थितिकालिकींतद्दर्शनप्रवृत्तिमाह अवतीर्येति तीक्ष्णदर्भातीक्ष्णाग्रादर्भायस्याम् ॥१०॥ तमृषिंद्रष्टुका
मोस्मि द्रष्टुकामोभूवमित्यर्थः अतएवदुःखेनतदभ्याशमभ्यागतः ननुतद्वासोत्रेतित्वयाकथंज्ञातमतआह जटायुषेति अधिगतःप्राप्तःसेवितइत्यर्थः ॥११॥१२॥१३॥ उदङ्मुखमु
पावृत्तंसमुद्रस्नात्वोदङ्मुखतयाप्रत्यावृत्तम् ॥१४॥ तस्यस्वसेवायोग्यत्वप्रदर्शनायतिर्यग्योनिसेव्यत्वंतपोमाहिमजंदर्शयति तमृक्षाइति ॥१५॥ प्राप्तमाश्रममागतम् ॥१६॥१७॥

SGDF

तेरोम्णांवैकल्यंदृष्ट्वानावगम्यतेनप्रत्यभिज्ञायतेभवानित्यर्थः वैकल्यमेवाह अग्निदग्धौताविव अतएवशरीरंकेअल्पेशरीरे प्राणाश्चाद्विक्रमबलेअपितेदग्यकल्पाः ॥ १८ ॥ अ
थप्रत्यभिज्ञामूलामभिज्ञामाह गृध्राविति ॥ १९ ॥ अवितोज्ञातः गृह्णीतामगृह्णीताम् ॥ २० ॥ किंकीदृशम् व्याधिसमुत्थानमितिषष्ठीतत्पुरुषः अयंदंडःव्रणकरःप्रहारः
केनधृतःकेनकृतः ॥ २१ ॥ पुरमानः ॥ ॥ इतिश्री॰रा॰वा॰आ॰कि॰षष्टितमःसर्गः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कतकरीत्याएकषष्टितमः ॥ ६१ ॥ ॥ त
द्दारुणंकर्मइंद्रेणयुद्धरूपंअनेनदुष्करंसहसादर्पात्कृतंप्रथममाचचक्षे तथातदनंतरकृतंसूर्यानुगमनंसर्वप्रकृताविंध्यपतनप्रयोजनत्वेनाचचक्षे ॥ १ ॥ तदेवाह भगवन्निति व्र

सौम्यवैकल्यतांदृष्ट्वारोम्णांतेनावगम्यते ॥ अग्निदग्धाविमौपक्षौप्राणाश्चापिशरीरके ॥१८॥ गृध्रौद्वौदृष्टपूर्वौमेमातरिश्वसमौजवे ॥ गृध्राणांचै
वराजानौभ्रातरौकामरूपिणौ ॥१९॥ ज्येष्ठोऽवितस्त्वंसंपातेजटायुरनुजस्तव ॥मानुषंरूपमास्थायगृह्णीतांचरणौमम॥२०॥किंतेव्याधिसमुत्था
नंपक्षयोःपतनंकथम् ॥ दंडोवाऽयंधृतःकेनसर्वमाख्याहिपृच्छतः ॥२१॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰कि॰षष्टितमःसर्गः ॥६०॥ ॥७॥ ॥ त
तस्तद्दारुणंकर्मदुष्करंसहसाकृतम् ॥ आचचक्षेमुनेःसर्वंसूर्यानुगमनंतथा ॥१॥भगवन्व्रणयुक्तत्वाल्लज्जयाचाकुलेंद्रियः ॥ परिश्रांतोनशक्नोमि
वचनंपरिभाषितुम् ॥२॥ अहंचैवजटायुश्चसंघर्षाद्गर्वमोहितौ ॥ आकाशंपतितौदूराज्जिज्ञासंतौपराक्रमम् ॥३॥ कैलासशिखरेबद्धामुनीनामग्र
तःपणम् ॥ रविःस्यादनुयातव्योयावदस्तंमहागिरिम् ॥ ४ ॥ अप्यावांयुगपत्प्राप्तावपश्यावमहीतले ॥ रथचक्रप्रमाणानिनगराणिपृथक्पृथ
क् ॥५॥ क्वचिद्वादित्रघोषश्चक्वचिद्भूषणनिःस्वनः ॥ गायंतीःस्मांगनाबह्वीःपश्यावोरक्तवाससः ॥ ६ ॥ तूर्णमुत्पत्यचाकाशमादित्यपदमास्थि
तौ ॥ आवामालोकयावस्तद्वनंशाद्वलसंस्थितम् ॥ ७ ॥ उपलैरिवसंछन्नादृश्यतेभूःशिलोच्चयैः ॥ आपगाभिश्चसंवीतासूत्रैरिववसुंधरा
॥ ८ ॥ हिमवांश्चैवविंध्यश्चमेरुश्चसुमहागिरिः ॥ भूतलेसंप्रकाशंतेनागाइवजलाशये ॥९॥ तीव्रःस्वेदश्चखेदश्चभयंचासीत्तदावयोः ॥ स
माविशतमोहश्चततोमूर्छाचदारुणा ॥ १० ॥ नचदिग्ज्ञायतेयाम्यानचाग्नेयीनवारुणी ॥ युगांतेनियतोलोकोहतोदग्धइवाग्निना ॥ ११ ॥

णयुक्तत्वादिंद्रयुद्धेवज्रप्रहारजव्रणयुक्तत्वात्परिश्रांतस्तथापक्षनाशफलकानुचितकर्मकरणजलज्जयाआकुलितेंद्रियश्चाहंप्रतिभाषितुंसम्यगुत्तरंदातुंनशक्नोमितथापिकथंचिद्ब्रवीमी
तिशेषः ॥ २ ॥ संघर्षात्पतनविषयस्पर्धातः गर्वमोहितौइंद्रजयगर्वमोहितौ ॥ ३ ॥ पणंबद्धाप्रतिज्ञांकृत्वा प्रतिज्ञामेवाह रविरिति रविर्यावदस्तंमहाद्रिंयायात्ततःप्रागावाभ्यां
रविरनुयातव्योऽनुप्राप्तव्यइतिप्रतिज्ञा ॥ ४ ॥ युगपत्प्राप्तावाकाशमितिशेषः अपश्यावदृष्टवंतौ ॥ ५ ॥ क्वचिदूर्ध्वदिक्प्रदेशविशेषे ॥६॥ आकाशंआकाशपथादर्वाक्तनंभूवर्ति
वनम् शाद्वलसंस्थितंशाद्वलानांबालतृणवद्देशानामिवसंस्थानंयस्यतत् ॥ ७ ॥ उपलैःसूक्ष्मपाषाणैः ॥ ८ ॥ नागागजाः ॥ ९ ॥ तदासवितारिमध्यंप्राप्तेमोहोदिङ्मोहस्ततोमो
हादनंतरंदारुणामूर्छा सेंद्रियमनउपप्लवोमूर्छा ॥ १० ॥ मोहमूर्छेएवप्रकाशयति नचेति युगांतेनियतोनियतदाहोपिलोकआवाभ्यांतत्कालेग्निनादग्धोहतइवदृष्टोभूत् ॥ ११ ॥

मनश्चमेभूयोभ्यधिकंसंश्रयंचक्षुःप्राप्यतेनसहहतंसौरतेजसाप्रतिहतदर्शनशक्तिकमभूत् अस्मिन्सूर्येपुनश्चक्षुषीमनश्चसंधाय ॥ १२ ॥ कथंसूर्योदृष्टइत्यत्रतत्प्रकारमाह तुल्यइति
पृथ्व्यत्रजंबूद्वीपावच्छिन्नाबोध्या ॥ १३ ॥ ततःसूर्यदर्शनानंतरम् अनापृच्छ्यमोहवशादितिशेषः तंदृष्ट्वेति मोहात्पतंतंजटायुंदृष्ट्वा आकाशादात्मानंमुक्तवानिति सूर्यसमीपव
र्त्याकाशप्रदेशादात्मानंस्वशरीरंजटायुरक्षणार्थं मुक्तवान् पक्षौविस्तार्यपातितवानित्यर्थः ॥१४॥ प्रमादाज्जटायुपरित्राणविषयचित्ताभिषंगात् तत्रतस्मिन्काले निर्दग्धोनिर्दग्धपक्षः
अथवायुपथात्पतन्नहमाशंकेअनुमितवान् नतुप्रत्यक्षतोदृष्टवानित्यर्थः ॥१५॥१६॥ सर्वथामर्तुमेवेच्छन्शिखरात्पतिष्येइत्याहेतिशेषः ॥१७॥ साकमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभि

मनश्चमेहतंभूयश्चक्षुःप्राप्यतुसंश्रयम् ॥ यत्नेनमहताह्यस्मिन्मनःसंधायचक्षुषी ॥ १२ ॥ यत्नेनमहताभूयोभास्करःप्रतिलोकितः ॥ तुल्यपृ
थ्वीप्रमाणेनभास्करःप्रतिभातिनौ ॥१३॥ जटायुर्मामनापृच्छ्यनिपपातमहींततः ॥ तंदृष्ट्वातूर्णमाकाशादात्मानंमुक्तवानहम् ॥ १४ ॥ प
क्षाभ्यांचमयागुप्तोजटायुर्नप्रदह्यत ॥ प्रमादात्तत्रनिर्दग्धःपतन्वायुपथादहम् ॥१५॥ आशंकेतंनिपतितंजनस्थानेजटायुषम् ॥ अहंतुपातितो
विंध्येदग्धपक्षोजडीकृतः ॥१६॥ राज्याच्चहीनोभ्रात्राचपक्षाभ्यांविक्रमेणच ॥ सर्वथामर्तुमेवेच्छन्पतिष्येशिखराद्गिरेः ॥ १७ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीम०वा०आ०किष्किंधाकांडेएकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥ एवमुक्त्वामुनिश्रेष्ठमरुदंभृशदुःखितः ॥ अथध्यात्वामुहूर्तंचभगवानिदमब्रवीत्
॥१॥ पक्षौचतेप्रपक्षौचपुनरन्यौभविष्यतः ॥ चक्षुषीचैवप्राणाश्चविक्रमश्चबलंचते ॥२॥ पुराणेसुमहत्कार्यंभविष्यंहिमयाश्रुतम् ॥ दृष्टंमेतप
साचैवश्रुत्वाचविदितंमम ॥ ३ ॥ राजादशरथोनामकश्चिदिक्ष्वाकुवर्धनः ॥ तस्यपुत्रोमहातेजारामोनामभविष्यति ॥ ४ ॥ अरण्यंचसहभ्रा
त्रालक्ष्मणेनगमिष्यति ॥ तस्मिन्नर्थेनियुक्तःसन्पित्रासत्यपराक्रमः ॥५॥ नैर्ऋतोरावणोनामतस्यभार्यांहरिष्यति ॥ राक्षसेंद्रोजनस्थानेअ
वध्यःसुरदानवैः ॥ ६ ॥ साचकामैःप्रलोभ्यंतीभक्ष्यैर्भोज्यैश्चमैथिली ॥ नभोक्ष्यतिमहाभागादुःखमग्नायशस्विनी ॥७॥ परमान्नंचवैदेह्या
ज्ञात्वादास्यतिवासवः ॥ यदन्नममृतप्रख्यंसुराणामपिदुर्लभम् ॥ ८ ॥ तदन्नंमैथिलीप्राप्यविज्ञायेंद्रादिदंत्विति ॥ अग्रमुद्धृत्यरामा
यभूतलेनिर्वपिष्यति ॥ ९ ॥

रामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेएकषष्टितमःसर्गः ॥६१॥ कतकरीत्याद्विषष्टि
तमः ॥ ६२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ पक्षप्रपक्षौसूक्ष्मपक्षमहापक्षौ प्राणाःपुष्टप्राणाः चक्षुषीउद्भूतशक्तिके ॥ २ ॥ पुराणेनारदादिभिरुच्यमानेभाविष्यरामचरि
तरूपेपुराणेश्रुत्वाविदितंतपसादृष्टंच ॥ ३ ॥ किंतत्तत्राह राजेत्यादि ॥ ४ ॥ तस्मिन्नर्थेअरण्यगमनरूपे ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रलोभ्यंतीप्रलोभ्यमाना ॥७॥ परमान्नंपायसम्ज्ञात्वानि
राहारतामितिशेषः वासवोदास्यति स्वपुरुषद्वारेतिशेषः ॥८॥ इंद्रादिंद्रपुरुषान्नतुरावणपुरुषादितिविज्ञाय अभूतलस्पर्शित्वादिरूपैर्देवचिह्नैःरामआगत्यएनंहत्वात्वांनयिष्यतिसंव

त्सरत्तृप्तिकरमिदमन्नंभुक्त्वादेवकार्यसिद्धयेमनुष्यभावंधृतवत्याप्राणाधर्तव्याःदेवैरपिमनुष्यभावेआहारंविनाजीवितुंनशक्यतेइत्यादिवचनैश्चानिश्चित्येत्यर्थः निर्वपिष्यतिदास्यति
ननुत्रेतायामस्थिप्राणवासस्योक्तत्वाज्जीवितुंशक्यतएवेतिचेन्न तथासत्यपिक्षीणतायांदेहवैरूप्येरावणस्यानुरागभंगेनतत्पुण्याक्षयेतस्यवधोनस्यादितिरूपलावण्याद्यहानायतद्दाने
नदोषात् रावणस्यतुतथैवरूपादिदर्शनेनमद्दत्ताहाराग्रहणेपिवन्यफलादीन्याहारंकरोतीतिबुद्ध्यातस्यांनामनुष्यत्वानिश्चयः एतेनाहारंविनापिपूर्वरूपादिसत्त्वज्ञानेनतस्यतस्याममनु
ष्यत्वबुद्धौतत्संबंधाद्रामेपितत्त्वबुद्धौरामतोरावणवधोनस्यादित्यपास्तम् ॥ ९ ॥ दानमंत्रः यदीति यदिजीवतितदाप्युपतिष्ठतु कालांतरेदेवत्वंगच्छतोःप्राप्नुवतोरप्युपतिष्ठ
त्वितिशेषः ॥ १० ॥ तत्रलंकायांगंतुमेष्यंतिआगमिष्यंतिइहेतिशेषः ॥ ११ ॥ नगंतव्यं इमंदेशंविहायेतिशेषः ॥ १२ ॥ उत्सहेयंयदित्वयादेवकार्यायेहस्थातव्यंस्यादि
तिशेषः पक्षवत्त्वेहिचापल्याद्गंतव्यमेवेतोन्यत्रत्वयेतिभावः ॥ १३ ॥ लोकानामेवेत्येवनअपितुतयोर्नृपपुत्रयोस्तत्कार्यंदूतानांसीताबोधनरूपंत्वयापिकार्यंतवापिकर्तुमर्हं तवा

यदिजीवतिमेभर्तालक्ष्मणोवापिदेवरः ॥ देवत्वंगच्छतोर्वापितयोरन्नमिदंत्विति ॥१०॥ एष्यंतिप्रेषितास्तत्ररामदूताःप्लवंगमाः ॥ आख्येया
राममहिषीत्वयातेभ्योविहंगम ॥११॥ सर्वथातुनगंतव्यमीदृशःक्कगमिष्यसि ॥ देशकालौप्रतीक्षस्वपक्षौत्वंप्रतिपत्स्यसे ॥१२॥ उत्सहेयम
हंकर्तुमद्यैवत्वांसपक्षकम् ॥ इहस्थस्त्वंहिलोकानांहितंकार्यंकरिष्यसि ॥ १३ ॥ त्वयापिखलुतत्कार्यंतयोश्चनृपपुत्रयोः ॥ ब्राह्मणानांगुरूणां
चमुनीनांवासवस्यच ॥१४॥ इच्छाम्यहमपिद्रष्टुंभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ नेच्छेचिरंधारयितुंप्राणांस्त्यक्ष्येकलेवरम् ॥ महर्षिस्त्वब्रवीदेवंदृष्ट
तत्त्वार्थदर्शनः ॥१५॥ ॥ इतिश्रीम०वा०आ०कि०द्विषष्टितमःसर्गः ॥६२॥ एतैरन्यैश्चबहुभिर्वाक्यैर्वाक्यविशारदः ॥ मांप्रशस्याभ्यनुज्ञा
प्यप्रविष्टःसस्वमालयम् ॥ १ ॥ कंदरात्तुविसर्पित्वापर्वतस्यशनैःशनैः ॥ अहंविंध्यंसमारुह्यभवतःप्रतिपालये ॥ २ ॥ अद्यत्वेतस्यकाल
स्यवर्षंसाग्रशतंगतम् ॥ देशकालप्रतीक्षोऽस्मिहृदिकृत्वामुनेर्वचः ॥ ३ ॥ महाप्रस्थानमासाद्यस्वर्गतेतुनिशाकरे ॥ मांनिर्दहतिसंतापोवित
र्कैर्बहुभिर्वृतम् ॥ ४ ॥

पिदेवांशत्वेनत्वाद्धितमपितदितिभावः तत्कार्यस्यलोकसंबंधित्वंदर्शयति ब्राह्मणानामिति तत्कार्यमितिशेषः ॥ १४ ॥ इ
च्छाम्यहमिति दृष्टतत्त्वार्थदर्शनःदृष्टंसिद्धंतत्त्वार्थदर्शनंयस्यसः महर्षिरेवंभाव्यर्थमब्रवीदतोहेतोरहमपिभ्रातरौरामलक्ष्मणौद्रष्टुमिच्छामि यदिमहर्षिरेवंमांप्रतिनावक्ष्यत्तदाप्राणां
श्चिरंधारयितुंनेच्छेनैच्छमपितुकलेवरंत्यक्ष्येइत्येवैच्छमित्यर्थइतिकतकः अन्येतु निशाकरवाक्यमेवेदं अहंपदार्थोपिसएवेत्याहुः ॥ १५ ॥ मयमानः ॥ ॥ इतिश्रीरा
माभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेद्विषष्टितमःसर्गः ॥ ६२ ॥ कतकरीत्यात्रिषष्टितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एतैरिति
मांप्रशस्य भाविदेवकार्यसाधकत्वेनस्तुत्वाअभ्यनुज्ञाप्यआमंत्र्य ॥ १ ॥ पर्वतकंदरादहंशनैःशनैर्विसर्पित्वानिःसृत्य विंध्यंविंध्यशिखरम् ॥ २ ॥ एतस्यकालस्यमुनि
संवादानंतरकालस्यसाग्रंवर्षशतंगतं शतशब्दोनंतवाची तेनकिंचिदधिकाष्टवर्षसहस्राणीत्यर्थःप्राक्तथैवतेनोक्तेः ॥ ३ ॥ वितर्कैर्विचारैः संतापःपक्षादिहीनजीवनजः ॥ ४ ॥

SGDF

निवर्तये स्मेतिशेषः ममप्राणानांरक्षणेतेनयामेबुद्धिर्दत्तेत्यन्वयः॥५॥रावणस्यवीर्यंबुध्यतामत्पुत्रवीर्यादल्पमितिजानता॥६॥कथंनत्रातेतिसंतर्जितः ननुसीतेत्यज्ञानादरक्षणमतआह तस्याइति हारामहालक्ष्मणेत्येवमात्मकंतस्याविलपितंश्रुत्वा तौरामलक्ष्मणौसीताविनाकृताविति सिद्धानांवचःश्रुत्वाऽनयाविनाकृतौरामलक्ष्मणाविति सुज्ञानंएषारामपत्नीतिच सुज्ञानमितिभावः ॥७॥ तस्माद्दशरथस्नेहादवश्यकर्तव्यंप्रियंमेपुत्रेणनोत्पादितम् ॥ ८ ॥ अरुणच्छदैररुणवर्णपत्रैः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ सिद्धिप्रत्ययःकार्यसिद्धिविश्वासः ॥१३॥गतिंजिज्ञासुः उत्थितपक्षैःप्राग्वत्खगतिंविज्ञातुमिच्छुः विक्रमसाध्येभ्युदयेसीताधिगमनरूपेउन्मुखाः ॥ १४ ॥ प्रतिलब्धंप्राप्तंपारुषंपौरुषप्रवृत्तिकालोयैस्ते अभिजि

उदितांमरणेबुद्धिंमुनिवाक्यैर्निवर्तये ॥ बुद्धिर्यातेनमेदत्ताप्राणानांरक्षणेमम ॥५॥ सामेपनयतेदुःखंदीप्तेवाग्निशिखातमः॥ बुध्यताचमयावीर्यंरावणस्यदुरात्मनः ॥६॥ पुत्रःसंतर्जितोवाग्भिर्नत्रातामैथिलीकथम् ॥ तस्याविलपितंश्रुत्वातौचसीतावियोजितौ ॥ ७ ॥ नमेदशरथस्नेहात्पुत्रेणोत्पादितंप्रियम् ॥ तस्यत्वेवंब्रुवाणस्यसंहतैर्वानरैःसह ॥८॥ उत्पेततुस्तदापक्षौसमक्षंवनचारिणाम् ॥ सदृष्ट्वास्वांतनुंपक्षैरुद्गतैररुणच्छदैः ॥९॥ प्रहर्षमतुलंलेभेवानरांश्चेदमब्रवीत् ॥ निशाकरस्यराजर्षेःप्रसादादमितौजसः ॥ १०॥ आदित्यरश्मिनिर्दग्धौपक्षौपुनरुपस्थितौ ॥ यौवनेवर्तमानस्यममासीद्यःपराक्रमः ॥ ११ ॥ तमेवाद्यावगच्छामिबलंपौरुषमेवच ॥ सर्वथाक्रियतांयत्नःसीतामधिगमिष्यथ ॥१२॥ पक्षलाभोममायंवःसिद्धिप्रत्ययकारकः ॥ इत्युक्त्वातान्हरीन्सर्वान्संपातिःपतगोत्तमः॥१३॥उत्पपातगिरेःशृंगाज्जिज्ञासुःखगमोगतिम् ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाप्रतिसंहृष्टमानसाः ॥ बभूवुर्हरिशार्दूलाविक्रमाभ्युदयोन्मुखाः ॥ १४॥ अथपवनसमानविक्रमाःप्लवगवराःप्रतिलब्धपौरुषाः ॥ अभिजिदभिमुखांदिशंययुर्जनकसुतापरिमार्गणोन्मुखाः ॥ १५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०कि०त्रिषष्टितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ आख्याताग्रध्रराजेनसमुत्प्लुत्यप्लवंगमाः ॥ संगताःप्रीतिसंयुक्ताविनेदुःसिंहविक्रमाः ॥ १ ॥ संपातेर्वचनंश्रुत्वाहरयोरावणक्षयम् ॥ हृष्टाःसागरमाजग्मुःसीतादर्शनकांक्षिणः ॥ २ ॥ अभिगम्यतुतंदेशंददृशुर्भीमविक्रमाः ॥ कृत्स्नंलोकस्यमहतःप्रतिबिंबमवस्थितम् ॥ ३ ॥

दभिमुखांअभिजिन्नक्षत्रसंमुखांदिशंदक्षिणाम् यद्वाऽभिजित् बाहुलकात्कर्मणिक्विप् अभिजेतव्योरावणःसंमुखोयस्यांतांदिशम्॥१५॥मयमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणति०वा०आ०किष्किंधाकांडेत्रिषष्टितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ छ ॥ कतकरीत्याचतुःषष्टितमः ॥ ६४ ॥ आख्याताःआख्यातसीतावृत्तांताःसंगतामिलिताः ॥ १ ॥ रावणक्षयंरावणनाशंरावणगृहंचोद्दिश्योक्तंवचनंश्रुत्वा ॥ २ ॥ तंदेशंसागरतीररूपंदेशमभिगम्य यत्रेत्यादिः यत्रमहतोलोकस्यसचंद्रार्कग्रहस्यकृत्स्नंप्रतिबिंबास्थितंतंसमुद्रंददृशुः प्रतिबिंबमवस्थितमितिप्राचीनःपाठः प्रतिबिंबमिवास्थितमित्याधुनिकपाठोनयुक्तः कृत्स्नलोकप्रतिबिंबभावाप्रसिद्धेः ॥ ३ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

तस्यचदक्षिणसमुद्रस्योत्तरांदिशमाश्रित्यसन्निवेशमवस्थितिस्थलंचक्रुः ॥ ४ ॥ प्रसुप्तमिवचान्यत्र निस्तरंगप्रदेशे अन्यतःअन्यत्रपर्वतमात्रैस्तत्सदृशैर्जलराशिभिरूर्मिभिः॥५॥ ॥६॥ब्रुवन्नब्रुवन् ॥७॥ हरिसत्तमःअंगदः ॥८॥ विषादोदोषवत्तरइत्यस्यविवरणंविषादोहंतीत्यादिः ॥९॥विषादंप्रसहतेप्रसह्यविषादेप्रवर्तते तेजसाहीनस्य विषादवशादितिभावः

दक्षिणस्यसमुद्रस्यसमासाद्योत्तरांदिशम् ॥ सन्निवेशंततश्चक्रुर्हरिवीरामहाबलाः ॥४॥ प्रसुप्तमिवचान्यत्रक्रीडंतमिवचान्यतः ॥ क्वचित्पर्वतमात्रैश्चजलराशिभिरावृतम् ॥५॥ संकुलंदानवेंद्रैश्चपातालतलवासिभिः ॥ रोमहर्षकरंदृष्ट्वाविषेदुःकपिकुंजराः ॥ ६ ॥ आकाशमिवदुष्पारं सागरंप्रेक्ष्यवानराः ॥ विषेदुःसहिताःसर्वेकथंकार्यमितिब्रुवन् ॥ ७ ॥ विषण्णांवाहिनींदृष्ट्वासागरस्यनिरीक्षणात् ॥ आश्वासयामासहरीन्भयार्तान्हरिसत्तमः ॥८॥ नविषादेमनःकार्यंविषादोदोषवत्तरः ॥ विषादोहंतिपुरुषंबालंक्रुद्धइवोरगः ॥ ९ ॥ योविषादंप्रसहतेविक्रमेसमुपस्थिते ॥ तेजसातस्यहीनस्यपुरुषार्थोनसिद्ध्यति ॥१०॥ तस्यांरात्र्यांव्यतीतायामंगदोवानरैःसह ॥ हरिवृद्धैःसमागम्यपुनर्मंत्रममंत्रयत् ॥ ॥११॥ सावानराणांध्वजिनीपरिवार्यांगदंबभौ ॥ वासवंपरिवार्येवमरुतांवाहिनीस्थितम् ॥ १२ ॥ कोऽन्यस्तांवानरींसेनांशक्तःस्तंभयितुंभवेत् ॥ अन्यत्रवालितनयादन्यत्रचहनूमतः ॥१३॥ ततस्तान्हरिवृद्धांश्चतच्चसैन्यमरिंदमः ॥ अनुमान्यांगदःश्रीमान्वाक्यमर्थवदब्रवीत् ॥ ॥१४॥कइदानींमहातेजालंघयिष्यतिसागरम् ॥ कःकरिष्यतिसुग्रीवंसत्यसंधमरिंदमम् ॥ कोवीरोयोजनशतंलंघयेतप्लवंगमः ॥ इमांश्चयूथपान्सर्वान्मोचयेत्कोमहाभयात् ॥१६॥ कस्यप्रसादाद्दारांश्चपुत्रांश्चैवगृहाणिच ॥ इतोनिवृत्ताःपश्येमसिद्धार्थाःसुखिनोवयम् ॥ १७ ॥ कस्यप्रसादाद्रामंचलक्ष्मणंचमहाबलम् ॥ अभिगच्छेमसंहृष्टाःसुग्रीवंचवनौकसम् ॥ १८ ॥ यदिकश्चित्समर्थोवःसागरप्लवनेहरिः ॥ सददात्विहनःशीघ्रंपुण्यामभयदक्षिणाम् ॥ १९ ॥ अंगदस्यवचःश्रुत्वानकश्चित्किंचिदब्रवीत् ॥ स्तिमितेवाभवत्सर्वासातत्रहरिवाहिनी॥२०॥ पुनरेवांगदःप्राहतान्हरीन्हरिसत्तमः ॥ सर्वेबलवतांश्रेष्ठाभवंतोदृढविक्रमाः ॥ व्यपदेशकुलेजाताःपूजिताश्चाप्यभीक्ष्णशः ॥२१॥ नहिवोगमनेसंगःकदाचित्कस्यचिद्भवेत् ॥ ब्रुवध्वंयस्ययाशक्तिःप्लवनेप्लवगर्षभाः ॥२२॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० कि० कां० चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥ ॥ छ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अनुमान्यअभिपूज्य ॥ १४ ॥ सत्यसंधंसत्यासंधासीताप्रत्यर्पणप्रतिज्ञायस्यतादृशम् ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ व्यपदेशकुलेविगतोऽपदेशःकलंकोयस्मात्तादृशेकुले पूजिताराज्ञामहाबलत्वेनसत्कृताः॥२१॥संगःप्रतिबंधः ब्रुवध्वंब्रूध्वम् ॥२२॥ स्वरमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेचतुःषष्टितमःसर्गः ॥ ६४ ॥ कृतकस्तुपंचषष्टितमः ॥ ६५ ॥

SGDF

अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ त्रिंशादित्यर्थेत्रिंशतामित्यार्षम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पराक्रमेगमने ॥ ९ ॥ वृद्धतमस्तेषामितिनिर्धारणेषष्ठी ॥१०॥ स्मस्मःइत्यर्थः ॥११॥ एवंगतेकृच्छ्रप्राप्तौ यदर्थंकृतनिश्चयौअस्मत्प्रतिष्ठिततयैतद्विषयेकृतनिश्चयौ ॥ १२ ॥ सांप्रतंकालंसंप्रतिकाले ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ एतावताप्लवनेन ॥१७॥१८॥

अथांगदवचःश्रुत्वातेसर्वेवानरर्षभाः ॥ स्वंस्वंगतौसमुत्साहमूचुस्तत्रयथाक्रमम् ॥१॥ गजोगवाक्षोगवयःशरभोगंधमादनः ॥ मैंदश्चद्विविदश्चैवअंगदोजांबवांस्तथा ॥ २ ॥ आबभाषेगजस्तत्रप्लवेयंदशयोजनम् ॥ गवाक्षोयोजनान्याहगमिष्यामीतिविंशतिम् ॥ ३ ॥ शरभोवानरस्तत्रवानरांस्तानुवाचह ॥ त्रिंशतंतुगमिष्यामियोजनानांप्लवंगमाः ॥४॥ ऋषभोवानरस्तत्रवानरांस्तानुवाचह ॥ चत्वारिंशद्गमिष्यामियोजनानांनसंशयः ॥ ५ ॥ वानरांस्तुमहातेजाअब्रवीद्गंधमादनः ॥ योजनानांगमिष्यामिपंचाशत्तुनसंशयः ॥ ६ ॥ मैंदस्तुवानरस्तत्रवानरांस्तानुवाचह ॥ योजनानांपरंषष्टिमहंप्लवितुमुत्सहे ॥७॥ ततस्तत्रमहातेजाद्विविदःप्रत्यभाषत ॥ गमिष्यामिनसंदेहःसप्ततिंयोजनान्यहम् ॥ ८ ॥ सुषेणस्तुमहातेजाःसत्ववान्कपिसत्तमः ॥ अशीतिंप्रतिजानेऽहंयोजनानांपराक्रमे ॥ ९ ॥ तेषांकथयतांतत्रसर्वांस्ताननुमान्यच ॥ ततोवृद्धतमस्तेषांजांबवान्प्रत्यभाषत ॥ १० ॥ पूर्वमस्माकमप्यासीत्कश्चिद्गतिपराक्रमः ॥ तेवयंवयसःपारमनुप्राप्ताःस्मसांप्रतम् ॥११॥ किंतुनैवंगतेशक्यमिदंकार्यमुपेक्षितुम् ॥ यदर्थंकपिराजश्चरामश्चकृतनिश्चयौ ॥ १२ ॥ सांप्रतंकालमस्माकंयागतिस्तांनिबोधत ॥ नवतिंयोजनानांतुगमिष्यामिनसंशयः ॥१३॥ तांश्चसर्वान्हरिश्रेष्ठान्जांबवानिदमब्रवीत् ॥ नखल्वेतावदेवासीद्गमनेमेपराक्रमः ॥ १४ ॥ मयावैरोचनेयज्ञेप्रभविष्णुःसनातनः ॥ प्रदक्षिणीकृतःपूर्वंक्रममाणस्त्रिविक्रमः ॥ १५ ॥ सइदानीमहंवृद्धःप्लवनेमंदविक्रमः ॥ यौवनेचतदासीन्मेबलमप्रतिमंपरम् ॥ १६ ॥ संप्रत्येतावदेवाद्यशक्यंमेगमनेस्वतः ॥ नैतावताचसंसिद्धिःकार्यस्यास्यभविष्यति ॥ १७ ॥ अथोत्तरमुदारार्थमब्रवीदंगदस्तदा ॥ अनुमान्यतदाप्राज्ञोजांबवंतंमहाकपिम् ॥ १८ ॥ अहमेतद्गमिष्यामियोजनानांशतंमहत् ॥ निवर्तनेतुमेशक्तिःस्यान्नवेतिननिश्चितम् ॥ १९ ॥ तमुवाचहरिश्रेष्ठंजांबवान्वाक्यकोविदः ॥ ज्ञायतेगमनेशक्तिस्तवहर्यृक्षसत्तम ॥ २० ॥ कामंशतसहस्रंवानह्येषविधिरुच्यते ॥ योजनानांभवान्शक्तोगंतुंप्रतिनिवर्तितुम् ॥ २१ ॥ नहिप्रेषयितातातस्वामीप्रेष्यःकथंचन ॥ भवतायंजनःसर्वःप्रेष्यःप्लवगसत्तम ॥ २२ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ काममिति शतसहस्रमपियोजनानांगंतुंलंकामंसमर्थस्तथापिस्वामिनस्तवएषाविधिःप्लवनंनयुक्तमित्युच्यतेऽस्माभिरितिशेषः इममेवार्थंप्रपंचयति योजनानामिति शतसहस्रमितिशेषः गंतुंप्रतिनिवर्तितुंचशक्तइत्यर्थः ॥ २१ ॥ प्रेषयितास्वामी नप्रेष्यः प्रेष्यैरितिशेषः ॥ २२ ॥

SGDF

भवान्कलत्रं कलत्रवद्दृढस्वीयत्वबुद्ध्यायावत्स्वप्राणबलंपरिपाल्यइत्यर्थः स्वामिभावेस्वामित्वे एतेनलोकेकलत्रस्यभर्तासंसारव्यवहारविषयेआज्ञाप्यरतत्प्रभुत्वंचकलत्रस्येतिद
र्शितंतस्मात्स्वामीसैन्यस्यकलत्रवत्परिपाल्यः स्वामिनाचकलत्रेणभर्तेवसैन्यमाज्ञाप्यंएषागतिर्लोकस्येतिशेषः ॥ २३ ॥ तदेवस्पष्टमाह तस्मात्कलत्रवदिति ॥ २४ ॥ नयो
निश्चयः गुणागुणभूताः अप्रधानभूताइतियावत् तादृशाःफलोदयाःफलोत्पत्तयःसिद्ध्यंति ॥ २५ ॥ साधनपदस्यैवव्याख्या हेतुरिति ॥ २६ ॥ गुरुर्युवराजत्वात् ॥ २७ ॥
॥ २८ ॥ यद्यहंनगमिष्यामिअन्यश्चनगमिष्यतितदापुनर्मरणमेवज्यायइतिभावः ॥ २९ ॥ तस्यधीमतोहरिपतेःसंदेशमकृत्वाप्राणानांपरिरक्षणंनपश्यामि तत्रापिलंकायामपिग

भवान्कलत्रमस्माकंस्वामिभावेव्यवस्थितः ॥ स्वामीकलत्रंसैन्यस्यगतिरेषापरंतप ॥२३॥ अपिचैतस्यकार्यस्यभवान्मूलमरिंदम ॥ तस्मा
त्कलत्रवत्तातप्रतिपाल्यःसदाभवान् ॥ २४ ॥ मूलमर्थस्यसंरक्ष्यमेषकार्यविदांनयः ॥ मूलेहिसतिसिद्ध्यंतिगुणाःसर्वेफलोदयाः ॥ २५ ॥ त
द्भवानस्यकार्यस्यसाधनंसत्यविक्रम ॥ बुद्धिविक्रमसंपन्नोहेतुरत्रपरंतप ॥ २६ ॥ गुरुश्चगुरुपुत्रश्चत्वंहिनःकपिसत्तम ॥ भवंतमाश्रित्यवयं
समर्थाह्यर्थसाधने ॥ २७ ॥ उक्तवाक्यंमहाप्राज्ञंजांबवंतंमहाकपिः ॥ प्रत्युवाचोत्तरंवाक्यंवालिसूनुरथांगदः ॥ २८ ॥ यदिनाहंगमिष्यामि
नान्योवानरपुंगवः ॥ पुनःखल्विदमस्माभिःकार्यंप्रायोपवेशनम् ॥ २९ ॥ नह्यकृत्वाहरिपतेःसंदेशंतस्यधीमतः ॥ तत्रापिगत्वाप्राणानांन
पश्येपरिरक्षणम् ॥ ३० ॥ सहिप्रसादेचात्यर्थंकोपेचहरिरीश्वरः ॥ अतीत्यतस्यसंदेशंविनाशोगमनेभवेत् ॥ ३१ ॥ तत्तथाह्यस्यकार्यस्यन
भवत्यन्यथागतिः ॥ तद्भवानेवदृष्टार्थःसंचिंतयितुमर्हति ॥ ३२ ॥ सोंगदेनतदावीरःप्रत्युक्तःप्लवगर्षभः ॥ जांबवानुत्तमंवाक्यंप्रोवाचेदंततों
गदम् ॥३३॥ तस्यतेवीरकार्यस्यनकिंचित्परिहास्यते ॥ एषसंचोदयाम्येनंयःकार्यंसाधयिष्यति ॥ ३४ ॥ ततःप्रतीतंप्लवतांवरिष्ठमेकांतमा
श्रित्यसुखोपविष्टम् ॥ संचोदयामासहरिप्रवीरोहरिप्रवीरंहनुमंतमेव ॥ ३५ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आ०किष्किंधाकांडेपंचषष्टि
तमःसर्गः ॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अनेकशतसाहस्रींविषण्णांहरिवाहिनीम् ॥ जांबवान्समुदीक्ष्यैवंहनुमंतमथाब्रवीत् ॥ १ ॥

त्वाआगमनशक्त्यभावात्तन्नपश्यामीत्यन्वयः ॥ ३० ॥ सुग्रीवःप्रसादेऽत्यर्थंकोपेचेश्वरः निग्रहानुग्रहाधिकृतइतिभावः गमनेकिष्किंधागमने ॥ ३१ ॥ तत्तस्मादस्यकार्यस्य
समुद्रलंघनस्यगतिःप्राप्तिरन्यथायथानभवतिअसिद्धायथानभवतिहिनिश्चयेनतथाभवानेवतदुद्दिश्यसंचिंतयितुमर्हति यतोभवान्दृष्टार्थः बुद्धिमत्त्वाच्चिरवृद्धत्वाच्चापरोक्षीकृतसम
स्तकृत्याकृत्यतत्त्वार्थइत्यर्थः ॥३२॥३३॥ कार्यस्यनपरिहास्यते शेषेषष्ठी अनुष्ठानमितिशेषोवा एषःएषोहमित्यर्थः एनंतम् ॥ ३४ ॥ एकांतमाश्रित्येति यूथाद्बहिःकचिदितिशे
षः ॥३५॥ मडमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा०आ०किष्किंधाकांडेपंचषष्टितमःसर्गः ॥६५॥ कतकरीत्या० ॥६६॥ ॥छ॥ ॥ अनेकेति ॥१॥

एवमब्रवीदित्येवंशब्दार्थेवीरवानरेति वानरलोकस्यवीरेत्यन्वयः निर्धारणेषष्ठी यद्वा हेवीरवानरलोकस्यकृत्यमुद्दिश्यकिंनजल्पसीत्यन्वयः ॥२॥ बलेनचसमइत्यनुकर्षः ॥३॥ अ
रिष्टनेमिनःकाश्यपस्य नांतत्वमार्षं सर्वपक्षिणामुत्तमोगरुत्मानिवभवान्सर्वोत्तमोविख्यातइत्यन्वयः ॥४॥ महाबलइत्येकत्रबलंशारीरंपरत्रांतरमितिभेदः ॥५॥ भुजवीर्यबलंतवेति
प्राचीनपाठेतस्यपक्षयोर्यद्बलंतवचयद्भुजवीर्यबलंउभयंतुल्यमितिशेषः तेविक्रमश्चतेजश्चतेनगरुत्मतानापहीयतेनन्यूनोभवति ॥ ६ ॥ विशिष्टमात्मानंअभिजनबलपराक्रमवैभव
विशिष्टमात्मानंकिंनसज्जसे समुद्रलंघनायकिंनसज्जीकरोषीत्यर्थः ॥७॥ तदेवबोधयति अप्सराप्सरसामिति अप्सराइत्येकवचनांतोपि संधिरार्षः अप्सराइत्याबंतआर्षइत्यन्ये

वीरवानरलोकस्यसर्वशास्त्रविदांवर ॥ तूष्णीमेकांतमाश्रित्यहनूमन्किंनजल्पसि ॥ २ ॥ हनूमन्हरिराजस्यसुग्रीवस्यसमोह्यसि ॥ रामल
क्ष्मणयोश्चापितेजसाचबलेनच ॥ ३ ॥ अरिष्टनेमिनःपुत्रोवैनतेयोमहाबलः ॥ गरुत्मानिवविख्यातउत्तमःसर्वपक्षिणाम् ॥ ४ ॥ बहुशोहि
मयादृष्टःसागरेसमहाबलः ॥ भुजंगानुद्धरन्पक्षीमहाबाहुर्महाबलः ॥ ५ ॥ पक्षयोर्यद्बलंतस्यभुजवीर्यबलंतव ॥ विक्रमश्चापितेजश्चनतेते
नापहीयते ॥ ६ ॥ बलंबुद्धिश्चतेजश्चसत्त्वंचहरिपुंगव ॥ विशिष्टंसर्वभूतेषुकिमात्मानंनसज्जसे ॥ ७ ॥ अप्सराप्सरसांश्रेष्ठाविख्यातापुं
जिकस्थला ॥ अंजनेतिपरिख्यातापत्नीकेसरिणोहरेः ॥ ८ ॥ विख्यातात्रिषुलोकेषुरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ अभिशापादभूत्तातकपिलेकामरू
पिणी ॥ ९ ॥ दुहितावानरेंद्रस्यकुंजरस्यमहात्मनः ॥ मानुषंविग्रहंकृत्वारूपयौवनशालिनी ॥ १० ॥ विचित्रमाल्याभरणाकदाचित्क्षौम
धारिणी ॥ अचरत्पर्वतस्याग्रेप्रावृडंबुदसंनिभे ॥ ११ ॥ तस्यावस्त्रंविशालाक्ष्याःपीतंरक्तदशंशुभम् ॥ स्थितायाःपर्वतस्याग्रेमारुतोपहर
च्छनैः ॥ १२ ॥ सददर्शततस्तस्यावृत्तावूरूसुसंहतौ ॥ स्तनौचपीनौसहितौसुजातंचारुचाननम् ॥ १३ ॥ तांबलादायतश्रोणींतनुमध्यां
यशस्विनीम् ॥ दृष्ट्वैवशुभसर्वांगींपवनःकाममोहितः ॥ १४ ॥ सतांभुजाभ्यांदीर्घाभ्यांपर्यष्वजतमारुतः ॥ मन्मथाविष्टसर्वांगोगतात्मा
तामनिंदिताम् ॥ १५ ॥ सातुतत्रैवसंभ्रांतासुव्रतावाक्यमब्रवीत् ॥ एकपत्नीव्रतमिदंकोनाशयितुमिच्छति ॥ १६ ॥

पुंजिकस्थलेतिनाम्नायाविख्यातासैवकेसरिणःपत्नीअंजनेतिनाम्नाख्याता ॥ ८ ॥ तस्यावानरपत्नीत्वेहेतुः अभिशापादिति ऋषिशापाद्वानरीजन्मा कपित्वेकपिशरीरत्वेपीत्यर्थः
कामरूपिणी देवतास्वभावानुवृत्तेरितिभावः ॥ ९ ॥ कुत्रतज्जन्मेत्यत्राह दुहितेति ॥ १० ॥ अंबुदसन्निभेइतिपर्वताग्रविशेषणम् ॥ ११ ॥ रक्तादशाःप्रांततंतवोयस्यतत्
॥ १२ ॥ सुसंहतौसुसंश्लिष्टौसहितौपरस्परसंसक्तौपीनौचस्तनौददर्श ॥१३॥ पवनःकाममोहितआसीदितिशेषः ॥ १४ ॥ मारुतस्तांपर्यष्वजत मन्मथाविष्टसर्वांगःकामाक्रां
तकृत्स्नज्ञानकर्मेंद्रियः अतएव तां गतात्मातद्गर्भप्रविष्टात्मतेजाबभूव देवत्वाद्विनापियोनिसंबंधंनिजतेजःप्रवेशनमितिबोध्यम् ॥१५॥ एकःपतिर्यस्यास्तद्व्रतंतंधर्मम् ॥ १६ ॥

SGDF

त्वांनहिंसामि योनिसंबंधेनतावकमेकपत्नीव्रतंननाशयामि अनेनबलात्परपुरुषेणालिंगनादावपिनपातिव्रत्यभंगःकिंतुयोनिभोगेनैवेतिसूचितम् ॥ १७ ॥ यद्यस्मात्त्वांपरिष्वज्यमन
सामानसभोगेनैवत्वांगतोस्मिस्वतेजसात्वद्गर्भंप्राप्तोस्मितस्मादीदृशस्तेपुत्रोभविष्यति ॥ १८॥ मयामारुतेन ॥ १९॥ ततस्तुष्टामनसामहादैवततेजःसंक्रमकथनात् गुहायांतत्पर्वतगु
हायांतदानीमेवेतिभावः ॥ २० ॥ फलमिति जिघृक्षुरुत्पत्यउत्प्लुत्यदिवमभ्युत्पतः उत्प्लुत्याभ्युत्थितोदिवमितिपाठांतरेउत्प्लुत्यदिवमभ्युत्थितइतियोजना उदयकालिकभास्करस्या

अंजनायावचःश्रुत्वामारुतःप्रत्यभाषत ॥ नत्वांहिंसामिसुश्रोणिमाभूत्तेमनसोभयम् ॥१७॥ मनसाऽस्मिगतोयत्त्वांपरिष्वज्ययशस्विनि ॥
वीर्यवान्बुद्धिसंपन्नस्तवपुत्रोभविष्यति ॥ १८ ॥ महासत्त्वोमहातेजामहाबलपराक्रमः ॥ लंघनेप्लवनेचैवभविष्यतिमयासमः ॥ १९ ॥ एव
मुक्तातततस्तुष्टाजननीतेमहाकपे ॥ गुहायांत्वांमहाबाहोप्रजज्ञेप्लवगर्षभ ॥ २० ॥ अभ्युत्थितंततःसूर्यंबालोदृष्ट्वामहावने ॥ फलंचेतिजिघृ
क्षुस्त्वमुत्पत्याभ्युत्पतोदिवम् ॥२१॥ शतानित्रीणिगत्वाथयोजनानांमहाकपे ॥ तेजसातस्यनिर्धूतोनविषादंगतस्ततः ॥२२॥ त्वामप्युपग
तंतूर्णमंतरिक्षंमहाकपे ॥ क्षिप्तमिंद्रेणतेवज्रंकोपाविष्टेनतेजसा ॥ २३ ॥ तदाशैलाग्रशिखरेवामोहनुरभज्यत ॥ ततोऽभिनामधेयंतेहनुमा
नितिकीर्तितम् ॥२४॥ ततस्त्वांनिहतंदृष्ट्वावायुर्गंधवहःस्वयम् ॥ त्रैलोक्यंभृशसंक्रुद्धोनववौवैप्रभंजनः ॥ २५ ॥ संभ्रांताश्चसुराःसर्वेत्रैलो
क्येक्षुभितेसति ॥ प्रसादयंतिसंक्रुद्धंमारुतंभुवनेश्वराः ॥ २६ ॥ प्रसादितेचपवनेब्रह्मातुभ्यंवरंददौ ॥ अशस्त्रवध्यतांतातसमरेसत्यविक्रम
॥ २७ ॥ वज्रस्यचनिपातेनविरुजंत्वांसमीक्ष्यच ॥ सहस्रनेत्रःप्रीतात्माददौतेवरमुत्तमम् ॥२८॥ स्वच्छंदतश्चमरणंतवस्यादितिवैप्रभो ॥
सत्वंकेसरिणःपुत्रःक्षेत्रजोभीमविक्रमः ॥२९॥ मारुतस्यौरसःपुत्रस्तेजसाचापितत्समः ॥ त्वंहिवायुसुतोवत्सप्लवनेचापितत्समः ॥ ३० ॥ व
यमद्यगतप्राणाभवानस्मासुसांप्रतम् ॥ दाक्ष्यविक्रमसंपन्नःकपिराजइवापरः ॥ ३१ ॥ त्रिविक्रमेमयातातसशैलवनकानना ॥ त्रिःसप्त
कृत्वःपृथिवीपरिक्रांताप्रदक्षिणम् ॥ ३२ ॥ तदाचौषधयोऽस्माभिःसंचितादेवशासनात् ॥ निर्मथ्यममृतंयाभिस्तदानींनोमहद्बलम् ॥३३॥

म्रफलवद्रक्तवृत्तत्वात्फलबुद्धिविषयत्वं यथाजातमात्राऽजादिबालानांप्राचीनवासनयास्तनपानादौप्रवृत्तिस्तथैवास्यजातमात्रस्यवानरोचितफलदानप्रवृत्तिरितिबोध्यम् ॥२१॥ त
स्यरवेस्तेजसानिर्धूतःक्षिप्तोपि ततःवायुबलवत्त्वान्नविषादंगतः ॥२२॥ तूर्णंशीघ्रमंतरिक्षमुपगतंप्राप्तंत्वांदृष्ट्वाइंद्रेणतेतवशरीरेवज्रंक्षिप्तम् ॥२३॥ तदातस्मिन्काले ॥२४॥ त्रैलोक्यंन
ववौनगच्छतिस्म ॥२५॥२६॥२७॥ वज्रस्यनिपातेनचाद्रिरौनिपातेनच विरुजंतज्जनितपीडाभाववंतं तेनाप्यनुत्पादितव्यथमितियावत् ॥२८॥२९॥ मारुतस्यौरसइतितथादर्शि
तंप्राक् ॥ ३० ॥ कपिराजःसुग्रीवः ॥ ३१ ॥ त्रिविक्रमेत्रिविक्रमावतारसमये ॥ ३२ ॥ देवशासनात्संचिताः याभिःसागरेप्रक्षिप्यअमृतंनिर्मथ्यंनिर्मथनेनलभ्यम् ॥ ३३ ॥

सांप्रतंकालमितिसप्तम्यर्थेद्वितीया अस्माकमितिनिर्धारणेषष्ठी अस्मिन्कालेऽस्माकंमध्येभवानेवसर्वगुणान्वितइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ तद्विजृंभस्वनिःसीमनिजबलविजृंभणंकुरु
॥ ३५ ॥ उत्तिष्ठलंघयस्वेत्यत्रहेतुः पराहीति हेहनूमन्पराश्रेष्ठतरायातवगतिर्लंकाद्वीपगमनंसासर्वभूतानामुपकारायनकेवलमस्माकमेवेतिशेषः ॥ ३६ ॥ विषण्णाअर्थस्यस्वा
साध्यत्वाद्दीनाःकिमुपेक्षसे तानितिशेषः ॥ ३७ ॥ कपीनामृषभेण कपिशब्दोत्रच्छत्रिन्यायेनऋक्षसाधारणः रूपंसमुद्रतरणोचितमहाविग्रहं प्रकृतेस्तद्वश्यत्वाद्रूपमहत्त्वस्वल्प
त्वकरणंनानुपपन्नं एवंजांबवताहनुमदभिजनपराक्रमादिज्ञापनंतस्यसहजबलाविर्भावाय तथाज्ञापनंहितस्यतदाविर्भावकारणमितिदैवकृतःसमयः यद्यपिइतरदिक्प्रेषितवान
राणामपिसप्तसमुद्रपरवर्त्युदयास्ताचलादिपर्यंतगमनमुपादिष्टंतथापितन्मार्गेसमुद्रमध्येविंशतित्रिंशदादियोजनेषुपर्वतानांसत्त्वात्तदवलंबेनप्लवनेनतथाकष्टमिहतुनिरवलंबंशतयोज

सइदानीमहंवृद्धःपरिहीनपराक्रमः ॥ सांप्रतंकालमस्माकंभवान्सर्वगुणान्वितः ॥ ३४ ॥ तद्विजृंभस्वविक्रांतप्लवतामुत्तमोह्यसि ॥ त्वद्वीर्यंद्र
ष्टुकामाहिसर्वावानरवाहिनी ॥३५॥ उत्तिष्ठहरिशार्दूललंघयस्वमहार्णवम् ॥ पराहिसर्वभूतानांहनुमन्यागतिस्तव ॥ ३६ ॥ विषण्णाहरयः
सर्वेहनुमन्किमुपेक्षसे ॥ विक्रमस्वमहावेगविष्णुस्त्रीन्विक्रमानिव ॥ ३७ ॥ ततःकपीनामृषभेणचोदितःप्रतीतवेगःपवनात्मजःकपिः ॥ प्रह
र्षयंस्तांहरिवीरवाहिनींचकाररूपंपवनात्मजस्तदा ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०कि०षट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥
तंदृष्ट्वाजृंभमाणंतेक्रमितुंशतयोजनम् ॥ वेगेनापूर्यमाणंचसहसावानरोत्तमम् ॥ १॥ सहसाशोकमुत्सृज्यप्रहर्षेणसमन्विताः ॥ विनेदुस्तु
ष्टुवुश्चापिहनूमंतंमहाबलम् ॥ २ ॥ प्रहृष्टाविस्मिताश्चापितेवीक्षंतेसमंततः ॥ त्रिविक्रमंकृतोत्साहंनारायणमिवप्रजाः ॥३॥ संस्तूयमानोह
नुमान्व्यवर्धतमहाबलः ॥ समाविध्यचलांगूलंहर्षाद्बलमुपेयिवान् ॥४॥ तस्यसंस्तूयमानस्यवृद्धैर्वानरपुंगवैः ॥ तेजसापूर्यमाणस्यरूपमा
सीदनुत्तमम् ॥५॥ यथाविजृंभतेसिंहोविवृतेगिरिगह्वरे ॥ मारुतस्यौरसःपुत्रस्तथासंप्रतिजृंभते ॥ ६ ॥ अशोभतमुखंतस्यजृंभमाणस्यधी
मतः ॥ अंबरीषोपमंदीप्तंविधूमइवपावकः ॥७॥ हरीणामुत्थितोमध्यात्संप्रहृष्टतनूरुहः ॥ अभिवाद्यहरीन्वृद्धान्हनूमानिदमब्रवीत् ॥ ८ ॥

नप्लवनमन्यासाध्यमितिभावः अत्रत्यामध्यपर्वतास्तुराक्षसैर्भक्त्वामज्जितादुर्गासिद्धये प्लवाश्चमज्जिताःअतएवात्रसुग्रीवेणतेनोक्ताः अतएवचत्वारिंशेसर्गेपूर्वादिक्प्रेषितवानरान्प्रति
समुद्रांतरगतदेशमुपक्रम्यागिरिभिर्येचगम्यंतेप्लवनेनचेत्युक्तम् ॥ ३८ ॥ जलमानः ॥ कतकरीत्यासप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायण
तिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेषट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ अथगृहीतमहाविग्रहस्यहनूमतोवानरबलाश्वासनायनिजबलप्रख्यापनपूर्व
समुद्रलंघनायमहेंद्रपर्वतारोहणमाह तमिति जृंभमाणंवर्धमानं तेवानराः ॥ १ ॥ २ ॥ कृतोत्साहं त्रिलोकीविक्रमणेइतिशेषः ॥ ३ ॥ समाविध्यास्फाल्य ॥ ४॥५॥६ ॥ अं
बरीषंभ्राष्ट्रंतदुपमं अतएवदीप्तंप्रज्वलत् अंगारवर्णप्रतप्तभ्राष्ट्रोपममितियावत् स्वयंचविधूमःपावकइवाशोभत अंबरीषोपमंदीप्तंविधूमइवपावकइतिप्राचीनःपाठः ॥ ७॥ ८ ॥

SGDF

आरुजन्अत्यंतंभिंदमानः हुताशनस्यसखाउच्यमानगुणोयोवायुर्गमनशीलोऽनिलोस्ति ॥ ९ ॥ तस्यमारुतस्याहमौरसःपुत्रःप्लवनेनगुणेनतत्समोस्मि ॥ १० ॥ मेरुंगिरिमसंगे
नमध्येविश्रामायक्वचित्क्षणमपिस्थितिरहित्येनैवसहस्रशःपरिगंतुमुत्सहे एकेनैववेगेनसहस्रवारंप्रदक्षिणंकर्तुंशक्नोमीत्याशयः ॥११॥१२॥ समुत्थितःअतिक्रांतवेलः ॥ १३ ॥
पक्षिसेवितंपक्षिराजंवैनतेयमाकाशेपतंतमहमपिसहस्रशःपरिगंतुंशक्तः तस्यैकपातंयावदहंसहस्रवारंपतितुंशक्तइतियावत् ॥ १४ ॥ उदयगिरेःप्रस्थितंअनस्तमितमेवगंतुंगत्वा
स्प्रष्टुमुत्सहे ॥ १५ ॥ ततस्तंस्पृष्ट्वापुनःप्रत्यावृत्यभूपर्यंतमागत्यभुवमस्पृष्ट्वैवपुनस्तदभिमुखंगंतुमुत्सहे प्रवेगेनप्रस्तुतैकयत्नेन एवंचशतयोजनगमनागमनयोर्नकाश्चित्प्रयासइ

आरुजन्पर्वताग्राणिहुताशनसखोऽनिलः ॥ बलवानप्रमेयश्चवायुराकाशगोचरः ॥९ ॥ तस्याहंशीघ्रवेगस्यशीघ्रगस्यमहात्मनः ॥ मारुत
स्यौरसःपुत्रःप्लवनेनास्मितत्समः ॥ १० ॥ उत्सहेयंहिविस्तीर्णमालिखंतमिवांबरम् ॥ मेरुंगिरिमसंगेनपरिगंतुंसहस्रशः ॥ ११ ॥ बाहु
वेगप्रणुन्नेनसागरेणाहमुत्सहे ॥ समाप्लावयितुंलोकंसपर्वतनदीह्रदम् ॥ १२ ॥ ममोरुजंघावेगेनभविष्यतिसमुत्थितः ॥ समुत्थितमहाग्रा
हःसमुद्रोवरुणालयः ॥ १३ ॥ पन्नगाशनमाकाशेतपंतंपक्षिसेवितम् ॥ वैनतेयमहंशक्तःपरिगंतुंसहस्रशः ॥ १४ ॥ उदयात्प्रस्थितंवापि
ज्वलंतंरश्मिमालिनम् ॥ अनस्तमितमादित्यमहंगंतुंसमुत्सहे ॥१५॥ ततोभूमिमसंस्पृष्ट्वापुनरागंतुमुत्सहे ॥ प्रवेगेनैवमहताभीमेनप्लव
गर्षभाः ॥ १६ ॥ उत्सहेयमतिक्रांतुंसर्वानाकाशगोचरान् ॥ सागरान्शोषयिष्यामिदारयिष्यामिमेदिनीम् ॥ १७ ॥ पर्वतांश्चूर्णयिष्या
मिप्लवमानःप्लवंगमाः ॥ हरिष्याम्युरुवेगेनप्लवमानोमहार्णवम् ॥ १८ ॥ लतानांविविधंपुष्पंपादपानांचसर्वशः ॥ अनुयास्यतिमामद्यप्लव
मानंविहायसा ॥ १९ ॥ भविष्यतिहिमेपंथाःस्वातेःपंथाइवांबरे ॥ चरंतंघोरमाकाशमुत्पतिष्यंतमेवच ॥ २० ॥ द्रक्ष्यंतिनिपतंतंचसर्वभू
तानिवानराः ॥ महामेरुप्रतीकाशंमांद्रक्ष्यध्वंप्लवंगमाः ॥ २१ ॥ दिवमावृत्यगच्छंतंग्रसमानमिवांबरम् ॥ विधमिष्यामिजीमूतान्कंपयि
ष्यामिपर्वतान् ॥ सागरंशोषयिष्यामिप्लवमानःसमाहितः ॥ २२ ॥ वैनतेयस्यवाशक्तिर्ममवामारुतस्यवा ॥ ऋतेसुपर्णराजानंमारुतंवाम
हाबलम् ॥ नतद्भूतंप्रपश्यामियन्मांप्लुतमनुव्रजेत् ॥ २३ ॥

तिध्वनितम् ॥ १६ ॥ आकाशगोचराग्रहर्क्षादयः ॥१७॥१८॥ लतानांविविधंपुष्पंपाद
पानांचपुष्पंहरिष्यामीत्यन्वयः तच्चपुष्पंवायुवेगेनाहृतंमामनुयास्यति ॥ १९ ॥ स्वातेःपंथाइति स्वातिपथश्छायापथइत्युच्यते सतुप्रकीर्णबहुनक्षत्रः ममपंथाअपिप्रकीर्णबहु
पुष्पकः चरंतंमार्गमध्येइतिआकाशंप्रतिउत्पतिष्यंतमेव ॥ २० ॥ निपतंतम् परेपारेइतिशेषः द्रक्ष्यंति अनेनोत्पतनपतनयोरेककालत्वोक्त्याऽतिवेगःसूचितः ॥ २१ ॥ अं
बरंग्रसमानमिवमांद्रक्ष्यध्वमित्यन्वयः ॥ २२ ॥ वैनतेयस्यवेति त्रयाणामेवैषासर्वभूतातिशायिनीशक्तिर्नान्यस्येतिभावः प्लुतंमांतौऋतेयदनुव्रजेत्तद्भूतंनपश्यामि ॥ २३ ॥

विद्युदुपमयाशैघ्र्येणबहुदेशव्याप्तिर्ध्वन्यते॥२४॥तदात्रिविक्रमावतारकाले॥२५॥सतांहिसंदेहपदेषुवस्तुषुप्रमाणमंतःकरणप्रवृत्तयइतिन्यायेनाह बुद्ध्येति निश्चयात्मकांतःकरणेने
त्यर्थःतथामेमनश्चेष्टामनोव्यापारोनुमानरूपः किंपश्यसिकिंविषयाचतेमनश्चेष्टेत्यत्राह द्रक्ष्यामीति॥२६॥वेगजवौपर्यायौ अयुतमित्यनेनाप्रमेयबलत्वंप्रकाश्यतेनतुपरिच्छेदःवस्तुत
स्तदभावात् रावणोवक्ष्यति नमारुतेरस्तिगतिप्रमाणमिति ॥ २७ ॥ वासवस्येतिवासवहस्तेस्वर्गिभोग्यममृतंब्रह्मणोहस्तेचयोगिभोग्यममृतम्तदानयनवचोऽत्युक्त्यलंकारपरम्

निमेषांतरमात्रेणनिरालंबनमंबरम् ॥ सहसानिपतिष्यामिघनाद्विद्युदिवोत्थिता ॥२४॥ भविष्यतिहिमेरूपंप्लवमानस्यसागरम् ॥ विष्णोः
प्रक्रममाणस्यतदात्रीन्विक्रमानिव ॥ २५ ॥ बुद्ध्याचाहंप्रपश्यामिमनश्चेष्टाचमेतथा ॥ अहंद्रक्ष्यामिवैदेहींप्रमोदध्वंप्लवंगमाः ॥ २६ ॥ मा
रुतस्यसमोवेगेगरुडस्यसमोजवे ॥ अयुतंयोजनानांतुगमिष्यामीतिमेमतिः ॥ २७ ॥ वासवस्यसवज्रस्यब्रह्मणोवास्वयंभुवः ॥ विक्रम्यस
हसाहस्तादमृतंतदिहानये ॥२८॥ लंकांवापिसमुत्क्षिप्यगच्छेयमितिमेमतिः ॥ तमेवंवानरश्रेष्ठंगर्जंतममितप्रभम् ॥२९॥ प्रहृष्टाहरयस्त
त्रसमुदैक्षंतविस्मिताः ॥ तच्चास्यवचनंश्रुत्वाज्ञातीनांशोकनाशनम् ॥ ३० ॥ उवाचपरिसंहृष्टोजांबवान्प्लवगेश्वरः ॥वीरकेसरिणःपुत्रवेग
वान्मारुतात्मज ॥ ३१ ॥ ज्ञातीनांविपुलःशोकस्त्वयातातप्रणाशितः ॥ तवकल्याणरुचयःकपिमुख्याःसमागताः ॥३२॥ मंगलान्यर्थसिद्ध्य
र्थंकरिष्यंतिसमाहिताः ॥ ऋषीणांचप्रसादेनकपिवृद्धमतेनच ॥३३॥ गुरूणांचप्रसादेनसंप्लवत्वंमहार्णवम् ॥ स्थास्यामश्चैकपादेनयावदाग
मनंतव ॥ ३४ ॥ त्वद्गतानिचसर्वेषांजीवनानिवनौकसाम् ॥ ततश्चहरिशार्दूलस्तानुवाचवनौकसः ॥ ३५ ॥ कोपिलोकेनमेवेगंप्लवनेधार
यिष्यति ॥ एतानीहनगस्यास्यशिलासंकटशालिनः ॥ ३६ ॥ शिखराणिमहेंद्रस्यस्थिराणिचमहांतिच ॥ येषुवेगंगमिष्यामिमहेंद्रशिखरे
ष्वहम् ॥ ३७ ॥ नानाद्रुमविकीर्णेषुधातुनिष्पंदशोभिषु ॥ एतानिममवेगंहिशिखराणिमहांतिच ॥ ३८ ॥ प्लवतोधारयिष्यंतियोजनाना
मितःशतम् ॥ ततस्तुमारुतप्रख्यःसहरिर्मारुतात्मजः ॥ आरुरोहनगश्रेष्ठंमहेंद्रमरिमर्दनः ॥३९॥ वृतंनानाविधैःपुष्पैर्मृगसेवितशाद्वलम्
लताकुसुमसंबाधंनित्यपुष्पफलद्रुमम् ॥४०॥

॥ २८ ॥ समुत्क्षिप्यस्वस्थानादुत्पाटनपूर्वकंगृहीत्वा यद्वा ततःपरतोपिगच्छेयमित्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥
वेगवन्नितिसंबुद्धिः ॥ ३१ ॥ त्वत्संबंधिन्यांकल्याणवृद्धौरुचिरभिलाषोयेषांते यद्वा तवकल्याणंवांछितारः ॥ ३२ ॥ वृद्धमतंआशीर्वादः ॥ ३३ ॥ तवयाव
दागमनमेकपादेनस्थास्यामः त्वरयाप्रियंश्रोतुमेकपादेनास्थित्वातपश्चरिष्यामइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ प्लवनेसतिममवेगंनकोपिधारयिष्यति शिलासंकटंशिलासमूहः
अतएवएतानिस्थिराणिशिखराणीत्यन्वयः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ धातुःनिष्पंदःधातुसमूहः ॥ ३८ ॥ मारुतप्रख्यस्तत्सदृशः ॥ ३९ ॥ मृगैःसेवितंशाद्वलंतृणवद्देशोयस्य ॥४०॥

SGDF

सलिलोत्पीडोनिर्झरः ॥ ४१ ॥ उच्छ्रितोमहाबलोहनूमान्महेंद्रस्यमहाद्भिः शृंगैर्विचचारशृंगाच्छृंगांतरंजगाम ॥ ४२ ॥ ररास स्ववर्तिप्राणिशब्देनेतिशेषः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ पानेसंसर्गेचकर्कशैरत्यासक्तैः गंधर्वाणांतथात्वंचस्वभावः ॥ ४५ ॥ शैलशृंगस्यशिलानामुत्पातःपतनंयस्मिन्सः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८॥ मनसाजगामसस्मारेत्यर्थः ॥४९॥

सिंहशार्दूलसहितंमत्तमातंगसेवितम् ॥ मत्तद्विजगणोद्घुष्टंसलिलोत्पीडसंकुलम् ॥४१ ॥ महद्भिरुच्छ्रितःशृंगैर्महेंद्रस्यमहाबलः ॥ विचचार हरिश्रेष्ठोमहेंद्रसमविक्रमः ॥४२॥ बाहुभ्यांपीडितस्तेनमहाशैलोमहात्मना ॥ ररासासिंहाभिहतोमहान्मत्तइवद्विपः ॥४३॥ मुमोचसलिलोत्पीडान्विप्रकीर्णशिलोच्चयः ॥ वित्रस्तमृगमातंगःप्रकंपितमहाद्रुमः ॥४४॥ नानागंधर्वमिथुनैःपानसंसर्गकर्कशैः ॥ उत्पतद्भिर्विहंगैश्चविद्याधरगणैरपि॥४५॥त्यज्यमानमहासानुःसन्निलीनमहोरगः॥शैलशृंगशिलोत्पातस्तदाभूत्समहागिरिः ॥४६॥ निःश्वसद्भिस्तदातैस्तुभुजगैरर्धनिःसृतैः ॥ सपताकइवाभातिसतदाधरणीधरः ॥४७॥ ऋषिभिस्त्राससंभ्रांतैस्त्यज्यमानःशिलोच्चयः ॥ सीदन्महतिकांतारेसार्थहीनइवाध्वगः ॥ ४८ ॥ सवेगवान्वेगसमाहितात्माहरिप्रवीरःपरवीरहंता ॥ मनःसमाधायमहानुभावोजगामलंकांमनसामनस्वी ॥ ४९ ॥ ॥इत्यार्षे श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तषष्टितमःसर्गः ॥६७॥ ॥ ५ ॥ ॥ इतिकिष्किंधाकांडंसमाप्तम् ॥ अतःपरं सुंदरकांडंतस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ ततोरावणनीतायाःसीतायाःशत्रुकर्षणः ॥ इयेषपदमन्वेष्टुंचारणाचरितेपथि ॥ १ ॥

धघमानः ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येकिष्किंधाकांडेसप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ कतकरीत्याऽष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ६८ ॥ सरामःप्रीयतांमह्यमंतर्यामीकुजाधवः ॥ शबरीस्वपदंनीतायेनपंपावलोकिता ॥ १ ॥ ॥ ग्रंथसंख्या ॥ ४३५० ॥ मूलम् ॥ २३५० ॥ व्याख्या ॥ २००० ॥

SGDF

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

॥ इति श्रीवाल्मीकिरामायणे किष्किंधाकांडं समाप्तम् ॥

SGDF